“Dienas kārtība Latvijai – 2004”

SATURS

- Lasītājiem
- Dienas kārtība Latvijai–2004. Ievads

PIEEJAS UN NOSTĀJAS I

- Ingrīda Ūdre: “Par Latvijas nākotni, attīstības iespējām un virzieniem”.
- Arturs Mauriņš: “Stratēģija futuroloģiskajā skatījumā”.
- Juris Kanelis: “Vīzija par Eiropu un Latvijas interesēm tajā”.
- Ābrams Kleckins: “Quo vadis?”.
- Andris Bērziņš: “Valsts vairs nebūs sīknauda...”.
- Raits Černajs: “Prezidents un premjers vienā personā?”.

SKATS UZ EKONOMIKU

- Ainārs Šlesers: “Mani politiķa principi sakņojas biznesmeņa praksē”.
- Juris Lujāns: “Latvija ir viens no dinamiskākajiem makroekonomikas attīstības reģioniem pasaulē”.
- Inesis Feiferis: “Erharda bauslība”.
- Jānis Āboltiņš: “Latvija Eiropas Savienībā. Vai un kā gūsim solītos labumus?”.
- Jūlijs Beļavnieks: “Latvijas lauku šodiena. Kā būs rīt?”.
- Juris Savickis: “Uzmanību! Durvis atveras. Pārdomas, referendumam tuvojoties”.
- Alfs Vanags: “Latvija un strukturālie fondi”.
- Oļegs Stepanovs: “Ja jau mums lemts būt tiltam...”.
- Andris Zorgevics: “Pastāvēs, kas mainīsies!”.
- Iļja Gerčikovs: “Vilciens vēl nav aizgājis”.
- Dainis Zelmenis: “Latvija 2003: kā ekonomiski straujāk attīstīties”.

PIEEJAS UN NOSTĀJAS II

- Dainis Īvāns: “Cik tālu var redzēt”.
- Leons Briedis: “Valsts un cilvēks valstī”.
- Pēteris Laķis: “Politika un Latvijas sabiedrības sociālā struktūra”.
- Sergejs Kruks: “Indivīdu sabiedrība”.
- Ilze Ostrovska: “Mazas valsts lielās dilemmas, vai Nepārvarams šķērslis, veidojot nacionālās attīstības stratēģiju?”.
- Viktors Avotiņš: “Eiropa kā eksportprece”.
- Ojārs Skudra: “Telpas un virzieni varām un cilvēkiem”.
- Vladimirs Meņšikovs: “Neofeodālisma alternatīvas”.

ĀRPOLITIKA: CERĪBAS UN BAŽAS

- Atis Lejiņš: “ES palīdzēs stiprināt mūsu valsti”.
- Nikolajs Neilands: “Principi un intereses: harmonijas meklējumos”.
- Tatjana Boguševiča, Boriss Cilēvičs: “Latvija “trīsātrumu Eiropā”.
- Jānis Urbanovičs: “Strupceļa partneri: morāli novecojusi konstrukcija”.

PIEEJAS UN NOSTĀJAS III

- Dace Rubļevska: “Garīgās personības nepieciešamība”.
- Vita Zelče: “Izvēle vēsturē un vēstures stāstos”.
- Arkādijs Suharenko: “Izvēles filozofija”.

ZINĀTNE UN IZGLĪTĪBA: NO VĀRDIEM UZ DARBIEM

- Andrejs Siliņš, Jānis Stradiņš: “Daži Latvijas attīstības nākotnes pamatprincipi”.
- Juris Celmiņš: “Aktuālākais – nostiprināt doktorantūru”.
- Romans Alijevs: “Izglītība ir kultūras centrs, bet izglītības centrā ir cilvēks”.

PIEEJAS UN NOSTĀJAS IV

- Gundars Bojārs: “Rīga grib augt”.
- Andris Jaunsleinis: “Attīstība ir kompromiss”.
- Zalmans Kacs: “Demokrātija. No defektīvas pie iekļaujošas: ilgais ceļš kāpās”.
- Jānis Jurkāns: “Nakts pirms eksāmena jeb kādēļ, būdams par ES, es atrodos diskomforta stāvoklī?”.
- Aivars Stranga: “Kreisie Latvijā: “zudušo laiku meklējot”.
- Guntis Indriksons: “Atbildot uz jautājumiem”.

INTEGRĀCIJAS LĪKLOČI

- Nils Muižnieks: “Vecas raizes jaunā krēslā”.
- Eiženija Aldermane: “No “divām taisnībām” pie politiskas nācijas”.
- Olafs Brūvers: “Kad nokritis “dzelzs priekškars”.
- Aleksejs Šeiņins: “Krievu prese – Latvijas fenomens”.

KULTŪRAS ASPEKTI

- Juris Zaķis: “Latvija pasaulē un pasaule Latvijā”.
- Ojārs Spārītis: “Vai pagātni apdraud rītdiena vai šodiena?”.
- Jurijs Abizovs: “Pašapmierināto laiks”.

VESELĪBAS AIZSARDZĪBAS SLIMĪBAS

- Ludmila Vīksna: “Latvijas medicīna gatavojoties Eiropas Savienībai: spožums un posts”.
- Sergejs Ņikuļšins: “Latvijas medicīna aci pret aci ar Eiropas standartiem”.

LIKUMDOŠANA UN LIKUMAIZSARDZĪBA

- Aivars Datavs: “Latvijas likumdošana – attīstības perspektīvas. Secinājumi un priekšlikumi”.
- Anrijs Kavalieris: “Par vienu no valsts iekšējās drošības aspektiem”.
- Vitolds Zahars: “Par kriminālpolitikas liberalizāciju”.

LASĪTĀJIEM

Agrā pavasarī *Baltijas forums* vērsās pie sabiedrības ar priekšlikumu apkopot tajā pastāvošos viedokļus par Latvijas stratēģijas esamību un tās pamatprincipiem pašlaik un pēc iestāšanās ES un NATO. Mēs saņēmām pāri par piecdesmit manuskriptiem, kas arī veido šo rakstu krājumu. Protams, tie neatspoguļo visus viedokļus. Nevar pat apgalvot, ka tajā pārstāvēti visi principiāli atšķirīgie viedokļi, kaut mēs nekādā veidā neatlasījām un neierobežojām autorus. Tika gan limitēts rakstu apjoms. Taču godīgi jāatzīstas – liela daļa krājuma dalībnieku šo ierobežojumu, politkorekti izsakoties, nevis neievēroja, bet nepamanīja gan. Vienalga mēs esam visiem pateicīgi, jo tikai kopīgiem spēkiem varēja tapt izdevums, kas tika iecerēts kā ierosinājums diskusijas izvēršanai sabiedrībā par Latvijas nākotnes iespējām, izredzēm, mērķiem un to sasniegšanas ceļiem.

Visi šeit izteiktie viedokļi, pat viskategoriskākie (un, iespējams, īpaši tie) ir jāuztver nevis kā atbildes, bet gan kā jautājumi, kā versijas. Krājuma veidotāju uzskats: Latvijas sabiedrībā ir jāievieš tādu diskusiju tradīcija par visbūtiskākiem Latvijas attīstības jautājumiem, kas balstītos uz argumentiem un nevis uz apgalvojumiem. Mēs gribam rosināt sabiedrību, lai tā veidotu savu viedokli pirms būtisks lēmums vai likums tiek pieņemts, lai tā arvien biežāk kļūtu par likumu un lēmumu ierosinātājiem.

DIENAS KĀRTĪBA LATVIJAI–2004

Ievads

Jebkuras valsts pastāvēšanas jēga ir tās iedzīvotāju drošība un labklājība. Tieši ar to tiek pamatoti lēmumi par Latvijas iestāšanos NATO un ES.

Ir pamats piekrist tam, ka pievienošanās NATO nostiprina Latvijas ārējo drošību jau tāpēc vien, ka likvidē stāvokļa neskaidrību un nestabilitāti, kas saistīta ar mazas valsts atrašanos "pelēkajā zonā". Taču savs pamats ir arī apgalvojumam, ka šis solis, kārtējo reizi liecinot, ka par visu jāmaksā, ir palielinājis ar starptautisko terorismu saistītās briesmas. Jāņem arī vērā, ka iestāja NATO nekādā ziņā nemazina mūsu pašu atbildību par valsts iekšējo drošību.

Kas attiecas uz labklājību, uz ko Latvija pamatoti cer, stājoties Eiropas Savienībā, tad arī nav īpaši jāpierāda, ka to neviens netaisās Latvijai uzdāvināt. Tās sasniegšana būs pilnīgi atkarīga no pašiem, no tā, cik veiksmīgi Latvija izmantos ES radītās iespējas un pratīs pielāgoties "lielās ģimenes" kopdzīves noteikumiem, cik prasmīgi spēs aizstāvēt savas intereses.

ES nav nekāda labdarības organizācija, tā ir radīta un attīstās pragmatisku mērķu sasniegšanai. Katra dalībvalsts saskata tajā labākas iespējas savu interešu nodrošināšanai, un tieši atbilstība šīm interesēm nosaka dalībvalstu sadarbības un savstarpēja atbalsta robežas. Teiciens par to, ka politikā nav nedz draugu, nedz ienaidnieku, bet ir tikai intereses, nav pazaudējis savu jēgu. Protams, attiecībā uz ES runa ir par stratēģiskām ilglaicīgām imteresēm, par valsts nākotnes nodrošināšanu.

Bet lai intereses sekmīgi aizstāvētu, vispirmām kārtām tās ir jāapzinās un, protams, ne tikai vēlmju līmenī. Ir jāformulē valsts mērķi, jānosaka to hierarhe, īstenošanai nepieciešamie resursi un to iegūšanas iespējas. Citiem vārdiem, ir jāpēta valsts attīstības iespējamie scenāriji, jānosaka no tiem vēlamākie, uz kuru pamata jāveido darbības programmas, nodrošinot stabīlu atgriezenisko saiti par to realizēšanas gaitu.

Taču mūsu valsts šim nolūkam pagaidām nav izveidojusi nevienu zinātniskās pētniecības struktūru. Nav arī tādu neatkarīgu zinātnisku institūciju, kuras pilnā apjomā varētu nodrošināt šāda valsts pasūtījuma izpildi. Bet tas nozīmē, ka valsts pārvalde nebalstās uz kaut cik skaidru priekšstatu par Latvijas attīstības reālām tendencēm, iespējām un draudiem.

Ne mazāk satraucošs ir tas fakts, ka pēc neatkarības atjaunošanas valsts pārvalde nav izveidojusi arī nekādus mehānismus, kas nodrošinātu iespēju uzturēt regulāru un efektīvu dialogu ar sabiedrību, iesaistīt to svarīgu jautājumu izlemšanā.

Tā arī abi 2002. gada svarīgākie valsts notikumi – uzaicināšana NATO un ES – ir sagatavoti un izlemti bez sabiedrības reālas līdzdalības. Pat valdības rīcības izskaidrošana notiks jau *post factum*. Un arī tā norisināsies ne jau tāpēc, ka valdību patiešām interesētu sabiedrības viedoklis, bet gan tāpēc, ka ES uzņemšanas noteikumi paredz referendumā izteiktu pilsoņu kopuma atbalstu valsts iestājai Savienībā. Toties attiecībā uz NATO tāda procedūra nav paredzēta, un šajā jautājumā neviens netaisās sevi apgrūtināt ar aptaujām un izskaidrošanas darbiem. Taču pieņemot tādā veidā vitāli svarīgus lēmumus, ir grūti cerēt uz to, ka sabiedrība šos lēmumus aktīvi atbalstīs, un vēl mazāk cerību uz to, ka tādējādi var attīstīt Latvijā demokrātiju un pilsonisko apziņu.

Lai

- sekmētu Latvijas iespējamo nākotnes modeļu un ar to saistīto problēmu izpēti un
- rosinātu sabiedrībā interesi un diskusiju par šiem mums visiem sevišķi svarīgiem jautājumiem,

Baltijas foruma analītiskā grupa ir sagatavojusi tēzes, kas atspoguļo tās skatījumu uz minētām problēmām. Grupa nepretendē uz neapstrīdamu patiesību paušanu, tieši otrādi – tēžu uzdevums, kā jau teikts, – pievērst visu – sabiedrības, zinātnieku, politiķu – uzmanību Latvijas nākotnes likteņu jautājumiem un kopīgai atbilžu meklēšanai.

Dokuments nav veidots pēc tematiskā principa, piedāvājot valsts dzīves jomu secīgu apskatu. Tas nav izdarāms ar vienas nelielas grupas spēkiem. Dokumenta pamatā nav arī mēģinājums apkopot visas, mūsuprāt, būtiskākās problēmas, no kuru risināšanas ir vistiešāk atkarīga Latvijas nākotne.

Mēs piedāvājam apspriešanai vispirmām kārtām mūsu viedokli par līdzšinējo pieeju risināmo problēmu izvēlei un risināšanas veidam, kas nebalstās nedz uz zinātniski pamatotu stratēģiju, nedz uz sabiedrības iesaistīšanu problēmu risināšanā. Mēs ceram, ka piedāvātās tēzes varētu kļūt par zināmu impulsu stratēģiskas un demokrātiskas domāšanas nostiprināšanai

valsts pārvaldē, bet tēžu apspriešana izvērtīsies par tādas diskusijas precedentu, kas palīdzēs Latvijā izveidoties un nostiprināties demokrātisku diskusiju tradīcijai.

1. Pamatnostādnes

Mēs izejam no tā, ka Latvijas nākotne ir moderna demokrātiska, tiesiska, labklājīga valsts, ES un NATO locekle.

1.1. Tās izveidošanai ir nepieciešama tālredzīga, uz ārējo apstākļu un iekšējo resursu dziļas izpētes pamatota stratēģija, kuras valstij vēl pašlaik nav.

1.2. Šādas stratēģijas izstrādi un realizēšanu principā nevar paveikt valdošā elite viena pati, tas nav iespējams arī, aprobežojoties tikai ar Latvijas zinātnieku piesaistīšanu vien, pat piepalīdzot starptautiskiem ekspertiem, šajā darbā pēc iespējas plašāk ir jāiesaista Latvijas sabiedrība, kurai būs šī stratēģija jāīsteno un uz savas ādas jāizjūt tā sekas. Citiem vārdiem, nākotnes Latvijas veidošana ir vienlaicīgi arī demokrātijas apgūšana un attīstība un pilsoniskas sabiedrības veidošanās process. Ceļš uz to ir (1) visu varas struktūru darbības iespējami lielāka caurspīdīguma nodrošināšana un (2) stingra pieturēšanās pie viena no reālas demokrātijas pamatbaušļiem, kas paredz, ka nekāda valsts un pašvaldību institūciju lēmuma vai likuma izstrādāšana nevar notikt bez sabiedrības vai tās daļas viedokļu noskaidrošanas, uz kuru tie attieksies vai kurai būs tie jārealizē, un neviens bez šīs līdzdalības pieņemtais likums vai lēmums nevar tikt uzskatīts par demokrātijas būtībai atbilstošu. Jāatzīmē arī, ka lēmums, kura izstrādē piedalās un ko atbalsta tā īstenotāji, tiek realizēts daudz efektīvāk, tādā veidā demokrātisks lemšanas mehānisms kļūst par papildus resursu mērķa sasniegšanai. Tikai tāda veida līdzdalība veido katrra iedzīvotāja pilsonisko apziņu un sabiedrība iegūst pilsoniskai sabiedrībai raksturīgo sociālo aktivitāti un atbildību par valsti. Par to, kas notiek, kad šis bauslis tiek atstāts novārtā, spilgti liecina eiroskeptiķu lielais skaits, valdošās elites satraukums par ES iestājai veltītā referenduma iznākumu un 1 miljons latu, kas piešķirts no budžeta, lai izskaidrotu sabiedrībai, kāpēc tomēr Latvijai noteikti ir jākļūst par ES dalībvalsti.

1.3. Latvijas attīstību nopietni traucē arī tas, ka līdz šim vēl nav izveidojies uz valsts un sabiedrības procesu analīzi orientētais politiskais un mediju diskurss. Tā vietā sabiedrībai tiek nepārtraukti piedāvāta skandālu virkne, kurai būtu jāliecina par bezkompromisa cīņu pret trūkumiem, pārkāpumiem un noziegumiem politiķu un ierēdņu darbā. Bet reāli tie bieži vien novērš sabiedrības uzmanību no lietas būtības, jo problēmu cēloņu noskaidrošana un risināšana tiek aizvietota ar vainīgo meklēšanu. Taču pat ja vainīgie patiešām tiek atrasti un sodīti, bet mehānisms, kas izraisījis nebūšanas netiek atklāts un likvidēts, nekas pēc būtības nemainās, izņemot personas, kas nāk sodīto vietā, lai pēc kāda laika tiktu vainotas tajā pašā pārkāpumā. Toties sabiedrībā vēl vairāk pieaug neuzticība valsts institūcijām un tās pārstāvošām personām.

2. Iekšējā drošība

2.1. Mazas valsts ārējā drošība nav pilnībā panākama ar pašu spēkiem vien, toties iekšējā drošība ir jāuztur pilnīgi patstāvīgi. Kad iedzīvotāji nav pārliecināti par valsts efektivitāti šajā jomā, viņi jūtas neaizsargāti un nespēj adekvāti novērtēt istenību: pozitīvais tiek uztverts ar neuzticību vai vispār netiek pamanīts, bet negatīvais vai par negatīvu uzskatītais šķiet vēl drūmāks kā īstenībā ir (ja vispār ir). Tieši tas pašlaik ir raksturīgs Latvijas sabiedriskai domai un masu medijiem, kas izpaužas vispārējā negatīvismā un, kas ir vēl svarīgāk, konstruktīvas pieejas trūkumā. Citiem vārdiem, drošības trūkums izpaužās varas lēmumu gandrīz automātiskā noliegšanā, nepiedāvājot citus risinājumus. Taču ja visi spēki ir orientēti cīņai "pret", izpaliekot cīņai "par", valstī iestājas stagnācija, vai, katrā ziņā, tās attīstība tiek kavēta.

2.2. Iekšējā drošība nebalstās uz tiesībsārgājošo institūciju darbību vien. To darbība ir tikai viens no iekšējās drošības nepieciešamiem elementiem. Bet tās pamats ir savstarpējās uzticības atmosfēras izveidošana sabiedrībā. Pašlaik sabiedrības noskaņas Latvijā sniedz zināmu priekšstatu par Bābeles torņa celtnieku noskaņojumiem, kad tie zaudēja kopīgu valodu un spēju saprasties savā starpā. Valdība neuzticās tautai ("mēs labāk zinām"), tauta neuzticās valstij ("visi politiķi korumpēti", "valsts mani neaizstāv", kā liecina daudzas reprezentatīvas aptaujas, vienīgais jautājums, par kuru neatkarīgi no pilsonības, etniskās izcelsmes, vecuma, dzimuma, izglītības, nodarbošanās, dzīves vietas viedokļi

vairākumam sakrīt, ir neuzticība valstij), latviešu vidū diezgan plaši izplatīta neuzticība cittautiešiem ("viņi nav Latvijas patrioti, pašlabuma meklētāji, utt".), nelatviešu vidū savukārt izplatīta neuzticība latviešiem ("viņi ar mums nerēķinās", "viņi tikai domā, kā mums ieriebt", utt.), nav īstas saskaņas starp Rīgu un pārējo Latviju ("jūs tur Rīgā dzīvojat, cepuri kuldami, bet mēs…") un vispār – visi gandrīz vai bez izņēmuma savu neveiksmju iemeslus saskata kaut kādos citos, kas pie visa vainīgi… Mūsu situācija gan tomēr ir labāka kā Bābeles torņa celtniekiem: viņi pazaudēja kopīgu valodu, mēs vēl (jācer – pagaidām) to neesam atraduši. Un ar valsts valodas apgūšanu vien būs par maz: lietot vienu valodu vēl nenozīmē saprasties.

2.3. Tāpēc mūsu valsts iekšējā drošība vispirmām kārtām balstāma jēdzienā, ko apzīmē ar daudziem jau apnikušu un visai dažādi izprastu vārdu "integrācija". Tā (ne jau vārds, bet būtība) Latvijai ir nepieciešama ne tāpēc, ka to no mums kāds pieprasa vai lai apliecinātu mūsu cilvēkmīlestību. No tās ir vistiešākā veidā atkarīga Latvijas nākotne. Tas nebūt nenozīmē, ka visiem jākļūst vienādiem, mums ir jāiemācās respektēt citu (un citādu) likumīgās intereses. Jāaptver, ka vai nu mēs kopīgi veidosim šīs zemes drošību un labklājību, vai nu mums būs jādzīvo gan bez vienas, gan bez otras. Un runa nav tikai par etnisko integrāciju (kā parāda ikdienas dzīve, tā pamazām veidojas gandrīz vai pati no sevis), bet arī (un, iespējams, it sevišķi) par sociālo un, īpaši, par politisko integrāciju. Tai jāietver sevī nepārtraukts valsts un sabiedrības dialogs visu nozīmīgu likumu un lēmumu pieņemšanas gaitā, valsts varas institūciju darbības caurspīdīgums, deputātu atbildība vēlētāju priekšā un vēlētāju atbildības apziņa par savu izvēli. Latvijai ir nepieciešams, lai tās iedzīvotāju vairākums (pilsoņu kopums), neatkarīgi no izcelsmes, arī no Satversmes robežās esošo politisko uzskatu daudzveidības, veidotu politisko nāciju, pilsonisko sabiedrību, kuru vieno apņēmība sekmēt Latvijas valsts drošību un augošu labklājību un tādā veidā – arvien lielākas iespējas katra iedzīvotāja brīvas gribas izpausmei savā un savas valsts labā.

2.4. Valsts drošība nav iedomājama bez pilsoņu, visa iedzīvotāju kopuma uzticības valstij, ko, no vienas puses, nodrošina jau pieminētais demokrātiskais valsts un sabiedrības dialogs tās visdažādākajās izpausmēs, bet, no otras, – konsekventa valsts sociālā politika, kurai jāveidojas kā drošības tīklam, kas līdzīgi gaisa vingrotājiem cirkū, paglābj indivīdus no vecuma, slimību, ekonomisko un citu sociālo likstu radītām briesmām. Demokrātiskā līdzdalība un sociālā aizsargātība kopā rada cilvēkos sajūtu, ka ar šō valsti var lepoties un to ir visiem spēkiem jāatbalsta un jāaizstāv.

3. Mērķi un resursi

3.1. Ja sabiedrībā ir sasniegta kaut vai minimāla saskaņa par to, ka uz priekšu var virzīties tikai kopīgiem spēkiem, tad priekšplānā izvirzās savstarpēja kopīgi risināmo mērķu saskaņošana un to hierarhes noteikšana, kas cieši ir saistīta ar vajadzīgo resursu sameklēšanu un to izmantošanas veidu un kārtību. Šis process ir ļoti grūts un darbietilpīgs, jo prioritāšu ir daudz, bet resursi ir visai ierobežoti. Tāpēc prioritātes jāizvēlas no valsts un tās iedzīvotāju stratēģisko (ilglaicīgo) interešu viedokļa un vienai no pastāvīgām prioritātēm obligāti ir jābūt virzītai uz pasākumiem, kas sekmē nepārtrauktu resursu paplašināšanu. Ne taupība taupības pēc, bet gan saprātīga resursu izmantošana, kas galu galā veicina to izaugsmi.

3.2. Latvijas dabas resursi, kā zināms, izņemot ģeogrāfisko stāvokli un mežsaimniecību, ir visai ierobežoti. Absolūti nozīmīgākais valsts resurss ir cilvēki, precīzāk runājot, – moderni izglītoti cilvēki, kas spēj atrast savām spējām un vēlmēm atbilstošu vietu mūsdienu sabiedrības dzīvē, vienlacīgi nodrošinot Latvijai uzplaukumu un stabīlu vietu starptautiskajā darba sadalē. Tādējādi mūsdienu līmeņa izglītība Latvijas apstākļos ir gan valsts, gan katra tās iedzīvotāja mērķis un reizē resurss, jo tieši laba izglītība dod indivīdam sava likteņa izvēles brīvību, bet valstij – iespējas iet kopsolī ar visattīstītāko pasaules daļu.

3.3. Diemžēl, noformulēt modernas augsta līmeņa izglītības nodrošināšanu kā prioritāti ir nesalīdzināmi vieglāk, nekā atrast tās realizēšanas veidu. Lielie tās radītie resursi tiks iegūti drīzāk vairāk, nekā mazāk tālā nākotnē, bet lai tos iegūtu, ir visai prāvi resursi jāiegulda tūlīt pat. Un šo resursu nav, katrā ziņā to ir ļoti maz. Taču atteikties no šī mērķa un reizē resursu avota tomēr nevar, jo citu, tikpat lielu

un nozīmīgu resursu Latvijas un katra tās iedzīvotāja nākotnes nodrošināšanai valstij nav. Tādējādi veidojas kaut kas līdzīgs apburtajam lokam.
3.4. Tomēr gluži tā nav. Tieši šī mērķa sasniegšana uzskatāmi parāda, kā pašlaik, kad pamatos nodrošināti valsts stabīlas attīstības priekšnoteikumi, būtu, mūsuprāt, vispār jāmainās līdzšinējai valstiskai domāšanai. Tai jākļūst stratēģiskai, jāatsakās no lāpīšanās par labu problēmu risināšanai, jāizvēlas līdzekļi, kas atbilst nospraustiem mērķiem. Tad, piemēram, nebūtu jātērē tik daudz pūļu un līdzekļu, lai uzspiestu visām krievu vidusskolām pāreju uz tā dēvēto "bilingvālo izglītību" un mācībām latviešu valodā, jo pasludinātais mērķis taču bija nodrošināt pilnvērtīgu valsts valodas apgūšanu skolās. Daudz efektīvāks un lētāks šis process būtu, ja tiktu izvirzīta obligāta prasība skolām sasniegt izvirzīto mērķi, atstājot līdzekļu izvēli pašu skolu, vecāku un skolēnu ziņā. Tad ietaupītos līdzekļi, kurus daudz lietderīgāk varētu izmantot izglītības stratēģiski nozīmīgu uzdevumu īstenošanai.
3.5. Valsts valodas pilnvērtīga apgūšana neapšaubāmi pieder pie uzdevumiem, kuri skolai ir jārisina. Tomēr tas ir tikai viens no uzdevumiem, kas būtu tai jāveic, nodrošinot gan valsts, gan skolēnu vitālas intereses. Visi tie veido savstarpēji saistītu uzdevumu kopumu. Risinot uzdevumus atrauti citu no cita, tiek iztērēti daudz lielāki līdzekļi, nesasniedzot vajadzīgo kvalitāti. Ņemot vērā, ka gan latviešu, gan nelatviešu vidū jau ilgāku laiku valda vienprātība par to, ka katram Latvijas iedzīvotājam jāpārvalda valsts valoda, palīdzība tās apgūšanā, pašu nepratēju iesaistīšana viņiem visatbilstošākā mācību veida izvēlē, kalpotu par lielisku stimulu labu rezultātu sasniegšanā un, pats galvenais, tā būtu apzināts un brīvprātīgs solis uz integrāciju. Toties administratīva uzspiešana, pat ja proklamētais rezultāts tomēr tiktu panākts (šajā gadījumā – apgūta valoda, par ko arī var pamatoti šaubīties), psiholoģiski izraisa ne tikai vairāk vai mazāk negatīvas izjūtas pret politiķiem un ierēdņiem, bet arī sekmē atsvešinātību no valsts ("mūsu viedoklis šeit nevienu neinteresē").
3.6. Stratēģiska un kompleksa pieeja tāpat vēl netiek piekopta arī attiecībā uz Latvijas lielāko dabas resursu – mežu. Izmantot to pilnā mērā nozīmē pastāvīgi rūpēties par tā atjaunošanu un konsekventi samazināt neapstrādātas koksnes eksportu, jo tādā veidā tiek izvests uz ārzemēm nevien mežš, bet arī darba vietas, algas un valsts budžeta ienākumi no nodokļiem par koksnes pārstrādi. Tomēr apaļkokiem ir lielākais īpatsvars meža produktu eksportā. Valsts politikai būtu ar nodokļu palīdzību visādi jāsekmē koksnes eksports ar iespējami augstāku pievienotās vērtības īpatsvaru un jāierobežo koksnes kā izejvielas eksports. Šī nodokļu politika būtu jāatbalsta ar investīciju piesaistīšanas stratēģiju kokapstrādes jomai. Taču konsekventas un uzņēmīgas rīcības no valsts puses kā nav, tā nav. Atbilstoša ekoloģiskām prasībām celulozes ražošana bija aktuāla jau uzreiz pēc Slokas kombināta apstādināšanas. Gadu gadiem turpinās strīdi, kuriem it kā būtu jāaizsargā Latvijas meži no izsaimniekošanas, un uz to fona nepārtraukti turpinās nežēlīga meža resursu izniekošana.
3.7. Nav jūtama kaut cik skaidras un uzņēmīgas valsts stratēģijas esamība arī attiecībā uz Latvijas ģeogrāfiskā stāvokļa izmantošanu. Latvija netiek valstiski efektīvi un konsekventi pozicionēta nedz kā tranzīta, nedz kā kūrortu un tūrisma reģionāla lielvalsts, kuras resursu izmantošanai vienā gadījumā ir tendence pat samazināties, bet otrajā tā visus gadus pēc neatkarības atgūšanas nīkuļo, kas sevišķi uzkrīt uz kaimiņu veikumu fona. Valsts ne tikai nesekmē šo jomu attīstību, bet dažkārt pat traucē. Viens no svaigākajiem faktiem – pievienotās vērtības nodokļa attiecināšana uz tūrisma sfēru, uzreiz nosakot tā augstāko likmi. To attaisno ar ES prasībām. Taču ņemot vērā šī jomas vājo attīstību un potenciāli lielo nozīmi valsts ekonomikas nostiprināšanā, bija jāpanāk vismaz iespējami garš pārejas laiks. Bet tas netika izdarīts (un vai vispār tika nopietni mēģināts?).
3.8. Cik neefektīva ir pašlaik novērojamā pieeja problēmu risināšanai, liecina arī un, šķiet, it īpaši tā dēvētā "cīņa pret korupciju". Ar "cīņu" ir pilnas mediju slejas un augstāko valsts institūciju un politiķu paziņojumi, bet korupcijas līmeni tas skar visai maz. Jo cīņa labākajā gadījumā notiek ar korumpantiem, nevis ar korupciju un tās cēloņiem. Kukuļņēmēju sodīšana un korupcijas apkarošanas iestāžu darbības uzlabošana, protams, ir nepieciešama, tomēr pats par sevi tas viss nespēj pat ievērojami ierobežot korupciju, drīzāk ceļ kukuļa vērtību. Jo kad sāk apcietināt ierēdņus par kukuļņemšanu, tie, kas nāk viņu vietā, parasti pieprasa

piemaksu “par risku”, bet korupcijas apkarošanā iesaistīto darbinieku un instanču skaits no kukuļdevēju puses tiek pirmam kārtām uztverts kā papildus mērķi uzpirkšanai, kas, piemēram, uzreiz atspoguļojas narkotiku cenā. Efektīva cīņa pret korupciju izskatās pavisam citādi un dažkārt pat ietaupa valsts izdevumus. Kā apgalvo eksperti, Igaunijā ar biznesa uzsākšanu saistītā korupcija ir vairākkārt mazāka kā Latvijā jau tāpēc vien, ka daudzkārt mazāks ir nepieciešamo atļauju skaits, un pat Krievijā ir izdevies krasi samazināt kukuļņemšanu profesionālās darbības licenžu izsniegšanas jomā, seškārt sašaurinot licenzēšanai paredzēto profesiju sarakstu.

Pats par sevi saprotams, ka piedāvātās tēzes nekādā gadījumā nepretendē uz to, lai aptvertu pēc iespējas visu ar Latvijas attīstības stratēģiju saistīto jautājumu loku, nemaz nerunājot par vispusīgu analīzi. Tajās gandrīz pilnīgi apietas ārpolitikas (attiecības ar NATO, ES, sadarbības un savstarpējas uzticības joslas veidošana gar visu mūsu robežu perimetru, terorisma draudi), sociālās, demogrāfijas (iedzīvotāju skaita nepārtraukta dabiskā samazināšanās), ekonomikas būtisku nozaru (jaunās tehnoloģijas, tranzīts, lauksaimniecība, tūrisms u.c.), lauku nākotnes un vairākas citas problēmas.

Dokumentā iekļauto jautājumu loku ierobežoja ne tik daudz analīzes grupas kapacitāte (ar ko neapšaubāmi arī bija jārēķinās), bet gan autoru apzināta pozīcija: mēs neveidojām šīs tēzes kā nobeigtu veselumu, bet gan gan sēklu diskusijai. Dokuments ir atvērts kā papildināšanai un konkretizēšnai, tā, it īpaši, jaunām idejām un konstruktīvai kritikai.

Mēs apzinamies, ka tas nebūt nav pirmais mēģinājums pievērsties Latvijas nākotnes stratēģijas izstrādei un daudz vērtīga varēs iegūt gan izmantojot, gan izdiskutējot šajās iestrādēs ieteiktās idejas un risinājumus. Mēs tikai vēlamies iesaistīt stratēģijas veidošanas procesā pēc iespējas plašāku interesentu loku.

Ieskicējuši mūsu pieeju Latvijas attīstības stratēģijas izstrādei, mēs vēršamies pie mūsu kolēģiem – ekonomistiem, politologiem, sociologiem un citu sabiedrisko zinātņu pārstāvjiem, pie politiķiem, uzņēmējiem, vispār – līdzpilsoņiem un līdziedzīvotājiem ar aicinājumu izteikt savus viedokļus par šajā tekstā formulēto pozīciju, kā arī dalīties ar savām pārdomām par Latvijas valsts ceļu uz nākotni.

Mums šķiet, ka šajā stratēģijas izstrādes posmā svarīgākais ir noteikt tos jautājumus, kurus nepieciešams atrisināt, lai nodrošinātu Latvijas nākotni. Kad tas tiks noskaidrots, tad uzmanības centrā nokļūs problēmu risināšanas veidi un iespējas. Tāpēc nebūtu jākautrējas, ja jautātājam nav priekšstata, kā tikt galā ar, viņaprāt, vitāli svarīgu problēmu. Galvenais noskaidrot visus tos jautājumus, uz kuriem valstij, tātad arī mums visiem kopīgi ir obligāti jāatrod atbildes.

Tādā veidā mēs varētu kopīgiem spēkiem sagatavot grāmatu, kas, protams, nepretendētu uz kaut ko līdzīgu Valsts attīstības stratēģijas programmas statusam, jo tādai programmai nepietiek ar viedokļiem un vīzijām, tai jābalstās uz nopietniem zinātniskiem pētījumiem un analīzi. Taču iecerētā grāmata var kļūt par nozīmīgu stimulu un ideju avotu kā pētījumiem, tā arī programmas izstrādei.

Mēs gribētu visus sagatavošanas darbus paveikt 2–2,5 mēnešu laikā, lai marta beigās vai apriļa sākumā grāmata jau būtu pieejama interesentiem.

Lai iesūtītos tekstus varētu vieglāk strukturēt grāmatas vajadzībām, mēs gribētu piedāvāt vairākus jautājumus. Tas nenozīmē, ka ir jāatbild uz visiem vai vienīgi uz šiem jautājumiem – tas tiek atstāts atbildētāju ziņā. Būtu labi, ja vismaz daži jautājumi būtu izvēlēti no piedāvātā saraksta.

Un vēl: grāmatai, mūsuprāt, nāktu par labu, ja atbildes atspoguļotu autora viedokli gan kā cilvēka, kam nav vienaldzīgi Latvijas likteņi, gan arī kā noteiktas nozares lietpratēja.

Mūsu jautājumi

1. Kas, pēc Jūsu domām, ir būtiskākais no tā, kas tuvākajos gados jāpaveic Latvijai ceļā uz drošību un labklājību? Kādas pašlaik ir Latvijas valsts stratēģiskās prioritātes? Kā tās būtu īstenojamas?

2. Vai Latvijā pastāv plaisa starp varu un sabiedrību, starp cilvēku un valsti? Ja pastāv, kas būtu jādara abām pusēm? Kā būtu jāveido pastāvīgs, uz kopīgu problēmu risinājumu vērsts varas un sabiedrības dialogs?

3. Cik efektīva Jums šķiet pašreizējā valsts varas reālā sadale (konfigurācija), institūciju mijiedarbība un to (prezidentūras, likumdošanas, izpild– un tiesas varas) izveides mehānismi?

4. Valsts, pašvaldība, sabiedrības iniciatīvas. Kā Jūs vērtējat to lomu, sadarbību un mijiedarbību Latvijas uzplaukuma labā un kas jādara to pilnveidošanai?

5. Kur meklējami Latvijas attīstības resursi un kā tie jāliek lietā? Uz ko var balstīties Latvijas ekonomikas izaugsme? Kas būtu jādara, lai šīs iespējas izmantotu?
6. Cik tālredzīga ir Latvijas finanšu un nodokļu politika? Kā tā sekmē ekonomikas attīstību? Kas būtu vēl vai arī citādi jādara lietas labā?
7. Kā Jūs redzat Latvijas lauku (ne tikai lauksaimniecības, bet tieši lauku) nākotni kopumā? Kas būtu jāiesāk lietas labā?
8. Kā visai Latvijas jaunai paaudzei nodrošināt labas modernas izglītības iespējas? Ar ko būtu jāsāk? Kur rast līdzekļus? Cik ilgs ceļš uz šo mērķi ejams?
9. Kā būtu jāvērtē izdevumi kultūrai – kā neizbēgams slogs valsts budžetam vai kā stratēģisks resurss? Kāds rīcības modelis izriet no Jūsu atbildes?
10. Pilsoniska sabiedrība tiek uzskatīta par modernas demokrātiskas valsts pastāvēšanas un attīstības garantiem. Kā ir Latvijā ar šo drošības un uzplaukuma resursu? Un kas būtu šājā jomā jādara?
11. Kā Jūs vērtējat pašreizējo Latvijas politisko eliti? No kurienes rodas? Kas varētu sekmēt tās kvalitatīvo izaugsmi?
12. Kāda loma, Jūsuprāt, demokrātiskas plaukstošas Latvijas izveidē būtu jāpilda mediju sistēmai? Kā tā tiek pildīta pašlaik? Kādu Jūs saskatāt tās nākotni?
13. Vai Latvija viena pati, nepievienojoties ES un NATO, var atrisināt savas attīstības un drošības problēmas? Vai pastāv kādas reālas alternatīvas? Kā Jūs pamatotu pozitīvu vai negatīvu atbildi?
14. Kādai jābūt Latvijas ārpolitikas stratēģijai? Cik tai jābūt patstāvīgai, aktīvai un konstruktīvai? Vai mēs varam apmierināties ar lūgumiem un prasībām vien, vai arī mums vajadzētu nākt ar piedāvājumiem un iniciatīvām? Kādas tās varētu būt? Un kam adresētas?
15. Vai Latvijai ir nepieciešama zinātniski pamatota attīstības stratēģija? Kā varētu un vajadzētu nodrošināt tās izveides un pilnveidošanas augsto kvalitāti?

PIEEJAS UN NOSTĀJAS I

PAR LATVIJAS NĀKOTNI, ATTĪSTĪBAS IESPĒJĀM UN VIRZIENIEM

Ingrīda Ūdre – Saeimas priekšsēdētāja

Valsti var saukt par labklājības valsti, par stipru un drošu valsti vien tad, ja tajā ir izveidojies stabils vidusslānis. Tāpēc Latvijas vienīgo sekmīgo attīstības ceļu es redzu, atrodot pareizo veidu, kā atbalstīt savus vietējos uzņēmējus, lauksaimniekus, zemniekus, amatniekus.

Ir nepieciešama reāli darboties spējīga atbalsta programma maziem un vidējiem uzņēmējiem, kuri vienmēr būs elastīgāki un ātrāk piemērosies dažādām pārmaiņām tirgū. Valstī ienākošās lielās investīcijas neapšaubāmi ir laba lieta, jo tām apkārt veidojas plaša infrastruktūra, tiek sakārtota vide, parādās vairāki pozitīvi faktori. Taču, rūpējoties par sabalansētu ekonomisko politiku, nevar aizmirst to, ka līdz ar politiskās situācijas maiņu investori var aiziet, savukārt valsts var palikt bez spēcīga ekonomiskā pamata.

Nozīmīgu attīstības potenciālu paver Baltijas valstu un Ziemeļu valstu sadarbība, Baltijas jūras reģiona valstu sadarbība. Arī Baltijas valstu un Beniluksa valstu attiecībām ir plaša attīstības perspektīva Latvijai ir jāatrod optimāls sadarbības modelis ar kaimiņvalstīm, jo mums ir jārēķinās ar savu ģeopolitisko stāvokli. Muļķīgi būtu nesakārtot attiecības tā, lai valsts ekonomika varētu netraucēti attīstīties. Bet lai to panāktu, nav jāizdara kādi īpaši reveransi vai piekāpšanās soļi, ir jārisina konstruktīvs dialogs. Citādi būs "aukstais galds", "mēmā filma" un rezultātā šķiršanās, kā tas notiek ikvienā ģimenē, kuras locekļi nav vēlējušies atrast kopēju valodu. Taču ģimenes locekļi nesaskaņu gadījumā vismaz var pašķirties, bet Latvijas situācijā ir tāda, ka mēs vienmēr paliksim tur, kur esam vēsturiski bijuši jau daudzus gadu simteņus. Tāpēc ir jāpārredz visa politiskā arēna un jāspēj veidot ilgtermiņa attiecības – draudzīgas vai draudzīgi neitrālas – ar visiem šīs politiskās arēnas dalībniekiem nolūkā vairot demokrātisko vērtību nestos augļus globālā mērogā.

Mums nevajadzētu orientēties uz kaut ko vienu, uz kādu noteiktu prioritāti un stingrāk ir jāaizstāv savas valsts un savu cilvēku intereses. Diemžēl atsevišķos valsts attīstības posmos esam bijuši pārāk piekāpīgi vai netālredzīgi. Tas izpaudās, gan slēdzot līgumu ar Pasaules tirdzniecības organizāciju, gan aizverot vairākas sarunu sadaļas par iestāšanos Eiropas

Savienībā. Šobrīd jau mēs saskaramies ar pašu neizdarības sekām, kas izpaužas Latvijas strīdos ar kaimiņiem par preču dempinga cenām un citos centienos labot pieļautās kļūdas.
Ja runā par attiecībām starp cilvēku un valsti, tad plaisa starp sabiedrību un varu pastāv ne tikai Latvijā. Zināma nošķirtība te radīsies vienmēr, jo nevienam cilvēkam nav dota iespēja pilnībā pārzināt un piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā. Savulaik Ekonomikas ministrijā neveiksmi cieta mēģinājums veidot dažādu tautsaimniecības nozaru padomes, kurās darbojās attiecīgo jomu profesionāļi, jo skaitliski lielu cilvēku grupām ar atšķirīgiem viedokļiem objektīvi ir grūti nonākt pie vienota lēmuma. Kādam ir jāuzņemas reāla atbildība, un šajā sakarībā es gribu teikt, ka mūsu sabiedrībā ir iesakņojusies daudz dziļāka problēma, kas saistīta ar cilvēku morāli un ētiku.
Būtiskākais ir tas, kā katrs cilvēks izprot savu pienākumu pildīšanu, jo ar savu darbu ikviens patiesībā kalpo sabiedrībai. Tāpat kā citās sfērās, arī politikā ienākušajiem cilvēkiem ir jāsaprot, ka politiku nedrīkst izmantot savtīgiem mērķiem, ka tas ir amorāli un ka vienīgais godīgais darbošanās veids ir strādāšana dēļ politikas, tātad ikviena sabiedrības locekļa un sabiedrības kopumā labklājības vārdā. Ja politiķis to respektē, tad valsts varas nesēju un sabiedrības starpā rodas uzticība, veidojas citas – pilnvērtīgākas attiecības, un cilvēkam ir skaidrs, kāpēc viņš kaut ko atbalsta, cilvēkā ir pārliecība, ka politiķis, kam viņš dāvājis uzticības mandātu, uzņemsies atbildību. Diemžēl individuālās atbildības momenta trūkums izjūtams daudzās valstīs. Un tas, savukārt, sabiedrībā raisa bezcerību un skepsi – sak', tāpat jau pēc ievēlēšanas amatos nekas nemainīsies, amatpersonu lēmumu pieņemšanu ietekmēt nevarēs un par cilvēkiem neviens nedomās. Manuprāt, izeju no šīs situācijas var rast, veidojot ciešāku saiti starp deputātu kandidātiem un vēlētājiem parlamenta un pašvaldību priekšvēlēšanu periodā, dodot cilvēkiem iespējas tuvāk iepazīties ar tiem, kuriem vēlāk būs jāaizstāv viņu intereses. Rezumējot iepriekšminēto, es gribu atgādināt, ka cilvēks ir tikai cilvēks, un nekad nedrīkst novērtēt par zemu to garīgo pamatu, to morāli ētisko kodolu, ko cilvēkam sniedz audzināšana un izglītība.
Kas attiecas uz pašreizējo varas sadali mūsu valstī, tad LR Satversmē rakstītais faktiski netiek īstenots, jo galvenās varas sviras ir izpildvaras rokās. Jā, valdība realizē valsts politiku, tomēr Ministru prezidentam un ministriem būtu jāsaprot, ka viņi ir atbildīgi Saeimai, un, pirms svarīgos jautājumos pieņemt kādu lēmumu vai sniegt paziņojumu, tie ir jāizdiskutē valsts parlamentā, jo Latvija ir parlamentāra demokrātiska republika. Sava veida paradokss, piemēram, ir tas, ka Nacionālās drošības padomes lēmumiem ir vienīgi rekomendējošs raksturs, kaut arī ikviens no tās locekļiem pārstāv gan savu, gan tās institūcijas viedokli, ko katrs reprezentē. Taču lielā mērā te būtu jārunā par cilvēku pārbaudījumu ar varu: ja politiķis neciena savas valsts pamatlikumā noteikto, tad ko gan var sagaidīt tauta no viņa izstrādātajiem likumiem?...
Tas, ka tiesu varai ir jābūt absolūti neatkarīgai, ir aksioma, kas nav jāpierāda, bet, lai to reāli panāktu, ir jāatrod atbildes uz virkni jautājumiem. Ir jārūpējas par sistēmas sakārtošanu kopumā, kas nozīmē sociālo nodrošinājumu, apmācību iespējas, normālu darba vietu aprīkojumu, drošību par pensijām utt. Ne jau ar algu palielināšanu mainīsies cilvēka izpratne par neatkarību un godīgumu, ja pašos pamatos viņam ir negodīga attieksme pret savu darbu, ja viņš nav godīgs.
Pārmaiņas pieprasa arī neefektīvā valsts un pašvaldību sadarbība, kurā jau ilgstoši netiek novērstas acīmredzamas kļūmes. Noteikti jāpārdomā pašvaldību finansēšanas modelis, jo, ja valsts nevar atrast finansējumu, lai pašvaldības spētu realizēt tām ar likumu uzliktās funkcijas, tad kaut kas šai sistēmā nav kārtībā. Varbūt zināma daļa funkciju pašvaldībām ir jānoņem. Nav pareiza arī situācija ar pašvaldību finanšu izlīdzināšanas fondu. Šķiet diezgan absurdi, ka pēc tam, kad, piemēram, no Rīgas pilsētas šai fondā ir ieskaitīti ievērojami līdzekļi, tai pārmet budžeta deficīta rašanos. Loģikai būtu jābūt sekojošai – jo stiprāka pašvaldība, jo labāk valstij un sabiedrībai kopumā, jo nodokļi valsts budžetā jau tiek iekasēti no vietām.
Svarīga demokrātijas iezīme jebkurā valstī ir sabiedrības iniciatīvas – tās liecina par mijiedarbību varas un cilvēku starpā, par ko jau runāju iepriekš. Šīs mijiedarbības pilnveidošana ir uzdevums, kas jārisina abām pusēm, jo dažkārt arī no valsts institūcijām un pašvaldībām vērojama neuzticība nevalstiskām organizācijām tā iemesla dēļ, ka konkrētā jomā pastāv daudz nevalstisko organizāciju un grūti saprast, kura pauž vairākuma viedokli.
Es pārstāvu uzskatu, ka galvenie valsts attīstības resursi meklējami cilvēkā un viņa zināšanās. Latvijai nav derīgo izrakteņu, arī mūsu vienīgā "taustāmā" bagātība – meži, ja netiks īstenota pārdomāta valsts mežu atjaunošanas politika, drīz var tikt izsmelta. Viena no sfērām, kur Latvijai ir labas attīstības izredzes, ir pakalpojumi – arī iekšzemes kopprodukta daļa, ko ienes pakalpojumu sfēra, pieaug. Nedaudz attīstās arī rūpniecība, taču te ir

nepieciešama gudrāka pieeja un augsto tehnoloģiju aktīva izmantošana. Ja izveidotu pareizu sistēmu, kas ideālā apvienotu mūsu zinātnieku tapušos izgudrojumus un projektus ar mazo un vidējo uzņēmumu iespējām, tad nebūtu jāpārdzīvo, ka Latvijas zinātnieki pārdod savus izgudrojumus uz ārzemēm un pēc tam mēs tos atkal iepērkam par daudz augstāku cenu. Mēs bieži mīlam atgādināt par taupības režīmu valstī, bet par tautas gaišāko prātu saudzēšanas režīmu aizmirstam.

Augšminētā kontekstā par progresu Latvijā nevarēs runāt tik ilgi, kamēr izglītība nekļūs par vienu no galvenajām mūsu valsts prioritātēm ne tikai vārdos, bet arī darbos. Valsts ir atbildīga cilvēkiem par izglītības kvalitāti, par vienlīdzīgām izglītības iespējām visiem sabiedrības locekļiem. Valsts uzdevums ir nodrošināt līdzvērtīgu izglītības standartu, proti, vienādas programmas, vienādas mācību grāmatas, virkni citu nosacījumu, bet skolotājiem ir jādod izvēles brīvība, kādā veidā viņi pasniedz mācību priekšmetus un kādā ceļā zināšanas nonāk līdz tiem, kuri apgūst zināšanas.

Daudz aktīvāka varētu būt augstskolu laboratoriju, uzņēmēju un zinātnieku savstarpējā ideju apmaiņa. Un ir jāsaprot, ka valsts budžeta ieņēmumu palielināšana, tātad godīga nodokļu maksāšana un apzinīga to administrēšana, ir tieši saistīta ar ieguldījumu mūsu bērnu nākotnē.

Jebkuras valsts ekonomikas attīstību var sekmēt vai – gluži otrādi – kavēt valsts nodokļu politika. Latvijā tā pārāk neatšķiras no citu Eiropas valstu nodokļu politikas, jautājums ir – cik pareizi tā tiek realizēta. Es gribu uzsvērt, ka Latvijas nodokļu politika balstās uz pareiziem stūrakmeņiem – uzņēmēju un iedzīvotāju ienākumi netiek dubultīgi aplikti ar ienākumu nodokli, turklāt, ja uzņēmējs iegulda līdzekļus pamatfondu atjaunošanā, tad nodokļu aprēķins tiek veidots tā, ka pirmos darbības gadus tiek samazināts vai vispār nav jāmaksā uzņēmumu ienākuma nodoklis. Starp trūkumiem es minētu situāciju, ka dažas valsts iestādes darbojas kā represīvi orgāni, nevis sniedz padomus, lai palīdzētu cilvēkiem savlaicīgi un pareizi aprēķināt budžetā iemaksājamo nodokli. Nodokļu likumdošanā nedarbojas nevainības prezumpcijas princips, jo, piemēram, Valsts ieņēmumu dienests var pasludināt cilvēku par vainīgu nodokļu nenomaksāšanā, un pēc tam cilvēkam ir jāpierāda, ka viņš ir bijis godīgs. Ir jāatšķir nejauša kļūda no apzinātas krāpšanas. Piebildīšu, ka runa te nav par visu valsts institūciju kopumā, bet par atsevišķu personu attieksmi, kuras atļaujas uzurpēt varu un traktēt likumus pēc sava prāta.

Man vienmēr ir paticis Raimonda Paula teiktais, un arī es gribu, lai "par Latviju pasaulē runātu kā par skaistu un plaukstošu zemi Baltijas jūras krastā, kurā dzīvotu gudri un pārtikuši cilvēki". Latvijas nākotne nav iedomājama bez sakoptas lauku ainavas un sakārtotas lauku vides. Nav šaubu, ka laikmeta gars un laika ritms Latvijas lauku nākotnē ieviesīs pārmaiņas – samazināsies tieši ar lauksaimniecisko ražošanu saistītās nodarbes, parādīsies jaunas, attīstīsies amatniecība, bioloģiskā lauksaimniecība, lauku tūrisms. Šobrīd raisa bažas fakts, ka lauku apvidos tiek izpirktas zemes, un nav skaidras vīzijas, kā cilvēki šīs zemes tālāk izmantos. Domāju, ka valstij būtu jāreglamentē, kādā veidā uzturami zemes īpašumi, nosakot arī zināmus ierobežojumus. Savukārt pašiem pagastiem un pilsētām būtu jāpieliek pūles, lai akcentētu risināmo problēmu nozīmību. Runājot par reformām, es aizstāvu un turpmāk aizstāvēšu viedokli, ka piespiedu reformas nevienam nav vajadzīgas. Ir jādomā tikai par to, kā un kas ir ērtāk, lētāk, labāk cilvēkam.

Latvijas tauta ir uzkrājusi fantastiskas kultūras vērtības, kuras glabāt un papildināt ir mūsu tiešais uzdevums. Tauta bez savām kultūras tradīcijām ir kā izkaltis koks, kam nav cerību raisīt pumpurus. Kas gan būtu latvieši bez Dziesmu svētkiem?... Šie svētki ir mūsu pašapziņa, mūsu sirdsapziņa, mūsu vienotības simbols.

Domājot par valsts attīstības stratēģiju, ir jāapzinās, ka nekad skaitļos nevarēs izmērīt vai pierādīt, ka izdevumi kultūrai ir pietiekoši, un tie arī nevar būt pietiekoši. Taču valsts budžeta realitāte katru gadu liek pieņemt situāciju tādu, kāda tā ir. Mums ir jāatrod papildu iespējas, kā atbalstīt kultūras projektus. Piemēram, Kultūrkapitāla fonda ideja diemžēl tika izmocīta jau sākotnējā stadijā, rezultātā fonds tiek finansēts pamatā no valsts kopbudžeta līdzekļiem. Ir jāpārvar savstarpējās neuzticības sindroms pret lēmumiem, kurus pieņem ne tikai valsts varas pārstāvji, bet arī pret to, kādā veidā šos lēmumus pieņem viens vai otrs fonds, viena vai otra padome. Jo vienmēr būs šaubas, kura organizācija, kurš cilvēks ir tas pareizākais, – un šādā neuzticības gaisotnē nevar paspert ne soli uz priekšu.

Ja piekrītam, ka modernas demokrātiskas valsts pastāvēšanas un attīstības garants ir pilsoniska sabiedrība, tad atkal jāatgriežas pie tā, ko jau teicu iepriekš – cilvēkiem ir jāsaprot, ko nozīmē pilsoniska atbildība. Ir jāsāk katram pašam ar sevi, ar savu ētikas un morāles programmu, ar godprātīgu attieksmi pret savu pienākumu pildīšanu. Aktīva dzīves pozīcija

nozīmē iesaistīšanos lēmumu pieņemšanas procesā, sava viedokļa pozicionēšanu, savu tiesību saprašanu, nodokļu maksāšanu, savas sētas, mājas sakopšanu, galu galā – patriotismu. Ar patriotismu nereti cilvēki saista tā virspusējās izpausmes, neiedziļinoties šā jēdziena būtībā. Man šķiet, ja policistam var ienākt prātā paprasīt autovadītājam piecus latus par pārkāpumu un iebāzt tos savā kabatā, tad policists ar savu rīcību iecērt pliķi ticībai, ka mēs dzīvojam pilsoniskā sabiedrībā.
Arī runas par politisko eliti Latvijā attālina mūs no patiesas demokrātijas izpratnes, jo – kas gan vispār ir politiskā elite, kas par to spriež?... Bieži tā saucamajā elitē tiek ieskaitīti cilvēki, kuru cilvēciskās īpašības neuzrāda augstu kvalitāti, tāpat nezināmas izcelsmes bagātību īpašnieki. Visi cilvēki ir tikai cilvēki, kāpēc gan kāds ir labāks par citiem, ja visi esam vienreizēji un neatkārtojami?
Jāuzsver, ka pilsoniskas sabiedrības uzplaukumu var sekmēt plašsaziņas līdzekļi, ja tie paši ievēro ētikas normas un izjūt atbildību par savas zemes un tautas attīstību. Diemžēl Latvijā nav pazīmju, kas liecinātu par kādu morālu kodu, kas apvienotu visus masu medijus. Par viņu kopēju virzību ar mērķi kalpot sabiedrībai, sniedzot patiesu informāciju, var tikai sapņot, jo eksistē nevis žurnālistu atbildība, bet gan pārliecība, ka jebkurš pateiktais vārds ir taisnība. Nākotnē es ceru ieraudzīt vismaz vienu vai divus masu medijus, kuru viedokli respektētu lielākā sabiedrības daļa.
Nobeigumā es vēlos pateikt, ka katrā valstī ir jābūt skaidrībai par to, kas tieši mūsu tautai, mūsu valsts attīstībai konkrētajā posmā dod vislielāko ieguvumu gan drošības, gan sadarbības, gan zinātniskā uzplaukuma, gan citās jomās. Ir jāzina savas stiprās un vājās puses un jāpārzina ieguvumu/zaudējumu bilance. Gudra valsts savu nākotnes perspektīvu saista ar pareizi izstrādātu stratēģiju, kas nodrošina, ka cilvēki spēj realizēt savus mērķus. Ja mēs uztveram Latviju kā savu ģimeni, tad kā katrā labā, kārtīgā ģimenē ikviens bērns tiek audzināts ar mīļumu, savukārt no bērniem tiek sagaidīts, ka viņš mācīsies un ar laiku nesīs ģimenei savu artavu. Ir jātur godā paaudžu solidaritātes princips.
Ilgtermiņā ir grūti paredzēt notikumu attīstības gaitu un iespējamos pavērsienus, tāpēc nav citas alternatīvas, kā tvert pasaules ritējuma kopsakarības.
XXI gadsimtā drošības izpratne ir mainījusies, mēs runājam par kopīgiem pasākumiem terorisma draudu novēršanai, par kopēju rīcību pret masu iznīcināšanas ieročiem. Ja mēs patiešām gribam nostiprināt robežas, tad tas ir reāli jādara. Drošība visplašākajā nozīmē ir stāvoklis, kad cilvēkam nav bailes par savu un bērnu nākotni, kad ir maksimāli atrisinātas sociālās problēmas.
Būtu ideāli, ja visi Latvijas iedzīvotāji būtu droši par to, ka, pēkšņi mainoties politiskajai situācijai pasaulē, mūsu dzīve Latvijā nemainīsies. Mēs esam deklarējuši dalību NATO un Eiropas Savienībā par valsts ārpolitikas prioritāti, daudzu gadu garumā esam mainījuši likumdošanu, veikuši reformas, bet, protams, ir neiespējami simtprocentīgi prognozēt NATO pievienošanās protokola ratifikācijas rezultātus, tāpat arī referenduma par iestāšanos Eiropas Savienībā iznākumu. Taču mums ir vislielākās iespējas paplašināt sadarbību ar virkni valstu grupām un veidot daudz elastīgāku ārpolitiku, lai sasniegtu tieši to rezultātu, ko vēlamies. Un nav svarīgi, kam par to pienāksies slavas lauri.
Vēl viens aspekts, par ko grūti izteikt prognozes, ir pasaules zinātniskie sasniegumi, tāpēc valsts attīstības stratēģijai ir jābūt pietiekoši vispārīgai, lai elastīgi varētu mainīt taktiku.
Vienmēr liela nozīme ir tam, kas piedalās lēmumu pieņemšanā, un efektīvus lēmumus var pieņemt tikai harmoniski veidota komanda, kurā ir sievietes ar savu intuitīvo domāšanu un vīrieši – ar racionālo pieeju lietām.
Būtībā cilvēkiem ir svarīgi, vai strādā sistēma kopumā, tātad vai valsts pilda vai nepilda savas funkcijas. Taču nedrīkst aizmirst vienu – ja mēs tiešām gribam virzīties uz priekšu, mums ir jāizvēlas morāli tīri līdzekļi. Jo visi darbi kādreiz atmaksājas.

STRATĒĢIJA FUTUROLOĢISKAJĀ SKATĪJUMĀ

Arturs Mauriņš – Prof., dr. hab.

Kaut arī stratēģijas jēdziena pielietošanas sfēra ievērojami paplašināta ārpus karamākslai (grieķu val. stratos – karaspēks un agein – vadīt), arvien vēl saglabājusies tendence to saprast militārā nozīmē – kā viennozīmīgi formulēta mērķa sasniegšanas nodrošinājuma programmu.
Arvien vēl pastāv uzskats, ka objektīvi pamatotas stratēģijas izstrādei nepieciešama zinātniska prognoze, kurai, tāpat kā stratēģijai, jābūt viennozīmīgai. Šāda metodoloģija

(metafizika?) ir pamatā ne tikai dažādām padomju laika prognozēm, bet arī Starptautiskās futurologu biedrības (dib. 1966.g.) dažām izstrādēm. Citādu izpratni iedibinājusi Starptautiskā nākamību izpētes federācija. Federācijas prezidents Ričards Sloters (Rihard Slaughter) savā grāmatā Nākotnes pārredzēšanas princips (The Foresight Principle) izvirza četrus uzdevumus: 1) novērtēt darbību un lēmumu iespējamās sekas, 2) risināt problēmas pirms to rašanās, 3) novērtēt tagadnes slēpto ietekmi uz iespējamiem nākotnes notikumiem, 4) iztēloties izvēlētos aspektus nākotnes sabiedrībā.
Nākotni aiz tagadnes inerces horizonta neiespējami prognozēt, bet tā ir jāpēta. Nākotnes izpētei raksturīga fokusa pārbīde no nosliecēm uz idejām, interpretācijām, pārbīde no īstermiņa mikro uz ilgtermiņa makro domāšanu. Šāda pārbīde pārorientē nākotnes izpēti no prognozējošas zinātnes uz inovatīvo problēmu risināšanu. Jāpēta kultūras kopuma iespējas mainīties, kādi ceļi ejami, lai veidotu iespējamu un vēlamu nākotni indivīdiem, grupām un sabiedrībai. Vai tad tie nav arī stratēģiskie mērķi, ko proponē politiskās partijas savos priekšvēlēšanu solījumos?
Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas valdošās politiskās partijas par valsts stratēģisko mērķi uzskatīja iestāšanos Eiropas Savienībā (ES) un NATO. Šim ārpolitiskajam mērķim tika pakļauta iekšpolitiskā darbība, likumdošana, administratīvi ekonomiskās sviras, oficiālā ideoloģija. Vai jau visai drīzā iestāšanās šajās starptautiskajās organizācijās Latvijai nozīmēs "vēstures galu", kad par savas valsts stratēģiju vairs nebūs jādomā, jo rīkosimies pēc Briseles vadošajiem norādījumiem? Domāju, ka, tieši otrādi, savas stratēģiskās izstrādes mums būs vitāli nepieciešamas, lai valsts nepaliktu margināli trūcīgajā situācijā. Pirmkārt, jau tāpēc, ka lai Latvija ES dalībvalsts statusā spētu ietekmēt pieņemamos lēmumus sev vēlamā virzienā, nepieciešams skaidri apzināties savu stratēģiju. Šinī ziņā Latvijai tagad ir izdevīga situācija, jo ES vēl tikai sāk izstrādāt savas tālākās attīstības stratēģiju.
Spriežot pēc publicētās informācijas, ES stratēģijas izstrāde sadūrusies ar būtiskām problēmām. R.Foirers (Feurer) un citi autori uzsver, ka stratēģijas klasiskās koncepcijas vairs neder, jo apstākļi strauji mainās, dažādojas un sarežģās, pārtop vērtību sistēma. Tas nozīmē, ka kļuvusi nepieciešama dinamiska pieeja, kas eksplicētu (vai citādi fiksētu) pašu procesualitāti, nevis tikai aprakstītu sagaidāmā (vēlamā) stāvokļa atšķirību no esošā. Daudzmērķu stratēģijā atspoguļojama procesualitātes daudzo "strūklu" kompleksā spirāle, kurā īpatnēji savijas ekonomiskie, kultūras, politiskie, demogrāfiskie un dabas vides faktori. Mūsdienu futuroloģijā starp dažādām pieejām daudzmērķu stratēģijas izstrādei (modelēšana, skenējošais monitorings u.c.) par labāko uzskata alternatīvo scenāriju sintezēšanu.
Futurologi uzskata, ka scenārija mērķis nav atsevišķu konkrētu nākotnes notikumu paredzēšana vai izdalīšana, bet gan tāda liela mēroga virzošo spēku un tendenču atklāšana, kas varētu izmainīt nākotni dažādos virzienos. Mērķis ir šos spēkus padarīt redzamus tā, lai, ja tie sāktu darboties, to darbības sagaidāmo iznākumu varētu skaidri raksturot. Tā kā scenārijs ir ārpasaules (valsts, reģiona, novada) dinamikas izpratnes veids, jācenšas noteikt galvenos virzošos spēkus – sociālo dinamiku, ekonomisko rādītāju plūsmas tendences, politisko procesu un situācijas raksturotāju virzību, tehnoloģisko rādītāju tendences u.c.. Tas dod iespēju saskatīt sagaidāmās krīzes un to rezultātus, saprast, kādi spēki un tendences aiz tām stāv. Efektīvas stratēģijas izstrādei nepieciešami vairāki alternatīvi scenāriji.
Kā piemēru te var minēt ES attīstības piecus alternatīvos scenārijus, kas izstrādāti 1998.-1999.g. projekta Eiropa 2010 ietvaros Džila Bertrāna (Gilles Bertrand) vadībā. Projekta pasūtītājs – Eiropas Komisija (EK). Scenāriju izstrādes balstītas uz EK izpētes rakstura datiem. Projekta autori tā ievadā konstatē, ka Eiropā 80-s un 90-s gados noritējušas straujas pārmaiņas saistītas ar pāreju no agrārās un industriālās civilizācijas uz informācijas sabiedrību. Pieaug personības loma, bet hierarhija kļūst mazāk izteikta. Nozīmīgāka top nevalstisko organizāciju darbība. Rodas aizvien jaunas vērtības, atbildīgāka nākotnes priekšā kļūst lēmumu pieņemšana. Politiķiem jārod jauni ceļi sarežģīto problēmu risināšanai.
Projekta autori piedāvā sekojošus ES attīstības scenārijus: Triumfālie tirgi, Simts puķīšu, Atbildības dalīšana, Radošās sabiedrības, Turbulentās attiecības ar kaimiņiem. Projekta noslēgumā tā autori salīdzinoši analizē savus scenārijus, raksturo izstrādes metodoloģiju un piedāvā turpināt diskusiju par kopējo nākotni.
Scenārijs Nr.1 (Triumfālie tirgi) vadās no priekšstata par klasiskās tirgus ekonomikas turpmāko zelšanu. Bet scenārijs Nr.2 (Simts puķīšu) pievērš uzmanību tiem draudīgajiem mākoņiem, kas jau savelkas pār ES debesīm: dīgst atbildības trūkuma sēkla, kuras dīgsts tiecas uz resursu izsaimniekošanu, nepārdomātām reformām un citām liktenīgām kļūdām; vērojami politiskās elites populisms un korupcijas skandāli; sabiedrības augošais nemiers izpaužas referendumos un vēlēšanās. Scenārijs paredz, ka šīs tendences novedīs pie

politiskās un sociālās krīzes, valdību leģitimitātes zušanas pilsoņu apziņā. Viņi veidos rīcības grupas, lai pārņemtu problēmu risināšanu. Daudzas šādas nevalstiskās organizācijas nedomās par reģistrēšanos un nodokļu maksāšanu, taču plaši izmantos informācijas tehnoloģijas (IT) un uzturēs starptautiskus sakarus. Krīzes gados cietušie tirdzniecības centri pārorientē savu politiku un sāk piedāvāt plašāku vietējās produkcijas klāstu. IT industrija attīstīs mazāk sarežģītus produktus ar garāku dzīves ciklu. Uzņēmēji atbrīvojas no daudziem administratīvajiem ierobežojumiem. Eiropas ekonomika kļūst faktiski pašregulējoša, kļūs neskaidrāka robeža starp likumīgo biznesu, ēnu ekonomiku un korupciju. Ekonomikas reģionalizācija sekmēs sociālo un ģeogrāfisko nevienlīdzību. Arvien vairāk cilvēku strādās tikai, lai atjaunotu savu bezdarbnieka pabalstu. ES maksās augstu cenu par paplašināšanās izgāšanos. Berlīnē koncentrēsies uz Centrālo Eiropu, kamēr Parīze būs "norūpējusies" par piejūras valstīm. Taču, par spīti visam, Eiropas integrācija nav ne sliktāka, ne labāka kā citur pasaulē, bet ASV norobežojušas iekšējās problēmas un aizsargā savu ražotāju intereses.
Citādu nākotnes redzējumu piedāvā scenārijs Nr.3 (Atbildības dalīšana). Iesākumā autori akcentē Eiropā 15 gadu laikā notikušās pārmaiņas, kas būtiski uzlabojušas ekonomisko klimatu. Tas ļaujot runāt par solidaritātes ideāliem, respektu pret indivīdu, tehnikas inovācijām, tieksmi pēc ekonomiskiem panākumiem. Nākošajos 10 gados sekmīgi turpināšoties reformas, politiskās autoritātes un administrācijas kļūšot par pilsoņu partneriem, palīdzot indivīdiem un pilsoņu asociācijām uzņemties savu daļu atbildības par ES dzīvi. Ievērojams progress tikšot sasniegts sabiedrības lietās un vides aizsardzībā. Progresēšot ES partnerattiecības ar kaimiņiem un pārējo pasauli. Samazināšoties bezdarbs. Strauji attīstīšoties IT. Taču traucē reģionālā norobežošanās, atskaitīšanās visās publiskās jomās. Plaši auditi atklāj lielas nepilnības sabiedriskās vadības īstenošanā, kur izvirzīti 4 principi: decentralizācija, atklātība, subsidiaritāte, pienākums sadarboties. Sākot ar 2005.gadu pastiprinās rīcība pret augošo plaisu starp bagātību un nabadzību, arī pretdarbība fatālisma vilnim. Eiropa aizstāv savas vērtības (sociālo dimensiju, cilvēciskās vērtības, neierobežotu attīstību). Pasaule atzīst ES modeli, kas balstīts uz kooperāciju un konsensu.
Ir vēl trīs scenāriji, kas arī piedāvā atšķirīgas vīzijas par ES tālāko attīstību. Kaut arī projekts noslēdzas ar šo alternatīvo scenāriju salīdzinošu sintēzi, tas vēl neveido ES stratēģiju. Tas ir tikai futuroloģisks materiāls stratēģijas modeļa izstrādei.
Taču jau no šīs sintēzes redzams, kādos virzienos varētu attīstīties Latvijas stratēģiskā pašdarbība. Tā, piemēram, projekta autori iesaka palēnināt globalizāciju, birokrātiski netraucēt ES reģionu attīstības dažādību. Šeit saskatāma stratēģiska iespēja Baltijas reģiona uzplaukumam. Latvijas valsts stratēģijai visai nozīmīgs kopsavilkumā konstatētais, ka nākošajos 15- 20 gados galvenā problēma būs nevis jauno tehnoloģiju izgudrošana, bet gan to prasmīga pielietošana, kam nepieciešami kvalificēti darbinieki. Mums nozīmīgs ir arī secinājums, ka acīmredzami pieaug pilsoniskās sabiedrības loma demokrātijas attīstībā. Diemžēl, Latvijā pilsoniskā sabiedrība, šī demokrātijas otrā kāja (pirmā – politiskās partijas) top pārāk lēni. Valdošās politiskās partijas tās attīstību nepietiekoši sekmējušas, jo pašas līdz šim uzņemas brīnumdara lomu, kas it kā atrisinās visas problēmas. Tāpat nekas praktiski nav darīts sabiedrības futuroloģiskās kultūras veidošanā.
Tuvākā vieta, kur spēcīgi attīstās modernā futuroloģija, ir Somijas Nākotnes pētījumu centrs Turku Ekonomikas un biznesa administrācijas augstskolā. Viens no šī Centra dibinātājiem un vadītājiem profesors Penti Malaska pirms pāris gadiem bija Pasaules nākamību izpētes federācijas prezidents. Šajā Centrā futuroloģiju (nākamību izpēti) mācās maģistranti, savas disertācijas izstrādā doktoranti. Profesors P.Malaska palīdzēja 1992.gadā tapt Igaunijas Nākotnes pētījumu institūtam.
Noslēgumā jāuzsver, ka futuroloģiskā kultūra sevišķi nepieciešama izglītības sistēmai. Ne tikai šīs sistēmas stratēģijas izstrādei (Latvijā šajā virzienā paveikto futuroloģijas aspektā diez vai var vērtēt kā apmierinošu). Klasiskā pedagoģija vērsta uz pagātnes mācīšanu, orientējot uz to arī apmācāmo socializāciju. Dzīvē, saduroties ar straujām pārmaiņām, raksta futurologs A.Toflers (A.Toffler. Future Shock, 1970), uz pagātni orientētā psihe izjūt diskomfortu, pat šoku. Šāda futūršoka profilaksei, jau sākot ar pirmskolu, nepieciešams bērna psihi radināt pie iespējamām negaidītām pārmaiņām, mācīt viņu domāt par citādu nākotni. Jau pieminētais R.Sloters raksta, ka izglītības sistēma maz izmantojot mūsdienu metodes, lai saprastu globālās pārmaiņas un adekvāti atbildētu uz tām, šī sistēma vēl nelietojot metodes, kas palīdzētu izprast briestošo pārmaiņu signālu nozīmību, kaut arī izglītībai jāietver rūpes par nākotni, lai sekmētu tālāko attīstību sabiedrībai kopumā (Future Education, 1998). Citētajā rakstu krājumā Džons Fīns (John Fien) atzīmē, ka ilgtspējīgas attīstības izglītības īstenošanai daudzas tradicionālas vērtības jāaizvieto ar tādiem jauninājumiem, lai: identificētu un izvirzītu

pieņēmumus visās ilgtspējīgas attīstības pozīcijās; ļautu iedomāties, izpētīt un kritizēt dažādas alternatīvas; apšaubīt ietekmi, saturu un sociālās intereses, kurām kalpo esošās nostādnes; lietotu ekoloģiskās ilgtspējības, sabiedriskā tiesiskuma un demokrātijas vērtības kā kritērijus, lai novērtētu visas šīs nostādnes; pielietotu skeptisko pašnovērtējumu attiecībā uz paša un citu cilvēku idejām un darbībām. Ilgtspējīga attīstības izglītība kalpojot, lai apvienotu visus cilvēkus pasaulē kopīgās pūlēs risināt sarežģītas un neparastas problēmas, kas apdraud dzīvi uz planētas.
Un vēl. Runājot par mūsdienu futuroloģiju jāņem vērā, ka tā ir tipisks postmodernisma produkts. Te zudusi striktā demarkācija, kas agrāk atdalīja zinātni no citām izziņas formām, tādām kā māksla, metafizika, reliģija, pat maģija. Izziņas process ļoti dažādojas, tā semiotiskā bāze paplašinās, tāpat kā valoda un patiesuma kritēriju loks. Izziņas procesa metodoloģijā un metodēs sintēze aizvien vairāk dominē pār analīzi, izteiktā integrācija saistās ar pastiprinātu diferenciāciju – iekšējās daudzveidības palielināšanos. Zinātnei vēl nesen tik raksturīgo viendimensiālo bināro pretstatījumu aizstāj daudznozīmīgā un starpdisciplinārā pieeja. Arī zinātne sāk akceptēt "neattēlojamā klātbūtni", to, ka esamībā līdztekus racionāli formalizējamam pastāv principā neformalizējamais. Paši izzināšanas ceļi (zinātniskais u.c.) kļūst par procesu, kurā viens redzējums nomaina iepriekšējo. Laika, kā procesualitātes mēra, kategorija atbīda telpisko sekundārajā pozīcijā, tā ieņem arvien nozīmīgāku vietu esamības izzināšanā. Vispirms jau teiktais raksturīgs futuroloģijai. Arī stratēģijas scenārijiem jāattēlo procesi.

STRATĒĢIJA FUTUROLOĢISKAJĀ SKATĪJUMĀ

Arturs Mauriņš – Prof., dr. hab.

Kaut arī stratēģijas jēdziena pielietošanas sfēra ievērojami paplašināta ārpus karamākslai (grieķu val. stratos – karaspēks un agein – vadīt), arvien vēl saglabājusies tendence to saprast militārā nozīmē – kā viennozīmīgi formulēta mērķa sasniegšanas nodrošinājuma programmu.
Arvien vēl pastāv uzskats, ka objektīvi pamatotas stratēģijas izstrādei nepieciešama zinātniska prognoze, kurai, tāpat kā stratēģijai, jābūt viennozīmīgai. Šāda metodoloģija (metafizika?) ir pamatā ne tikai dažādām padomju laika prognozēm, bet arī Starptautiskās futurologu biedrības (dib. 1966.g.) dažām izstrādēm. Citādu izpratni iedibinājusi Starptautiskā nākamību izpētes federācija. Federācijas prezidents Ričards Sloters (Rihard Slaughter) savā grāmatā Nākotnes pārredzēšanas princips (The Foresight Principle) izvirza četrus uzdevumus: 1) novērtēt darbību un lēmumu iespējamās sekas, 2) risināt problēmas pirms to rašanās, 3) novērtēt tagadnes slēpto ietekmi uz iespējamiem nākotnes notikumiem, 4) iztēloties izvēlētos aspektus nākotnes sabiedrībā.
Nākotni aiz tagadnes inerces horizonta neiespējami prognozēt, bet tā ir jāpēta. Nākotnes izpētei raksturīga fokusa pārbīde no nosliecēm uz idejām, interpretācijām, pārbīde no īstermiņa mikro uz ilgtermiņa makro domāšanu. Šāda pārbīde pārorientē nākotnes izpēti no prognozējošas zinātnes uz inovatīvo problēmu risināšanu. Jāpēta kultūras kopuma iespējas mainīties, kādi ceļi ejami, lai veidotu iespējamu un vēlamu nākotni indivīdiem, grupām un sabiedrībai. Vai tad tie nav arī stratēģiskie mērķi, ko proponē politiskās partijas savos priekšvēlēšanu solījumos?
Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas valdošās politiskās partijas par valsts stratēģisko mērķi uzskatīja iestāšanos Eiropas Savienībā (ES) un NATO. Šim ārpolitiskajam mērķim tika pakļauta iekšpolitiskā darbība, likumdošana, administratīvi ekonomiskās sviras, oficiālā ideoloģija. Vai jau visai drīzā iestāšanās šajās starptautiskajās organizācijās Latvijai nozīmēs "vēstures galu", kad par savas valsts stratēģiju vairs nebūs jādomā, jo rīkosimies pēc Briseles vadošajiem norādījumiem? Domāju, ka, tieši otrādi, savas stratēģiskās izstrādes mums būs vitāli nepieciešamas, lai valsts nepaliktu margināli trūcīgajā situācijā. Pirmkārt, jau tāpēc, ka lai Latvija ES dalībvalsts statusā spētu ietekmēt pieņemamos lēmumus sev vēlamā virzienā, nepieciešams skaidri apzināties savu stratēģiju. Šinī ziņā Latvijai tagad ir izdevīga situācija, jo ES vēl tikai sāk izstrādāt savas tālākās attīstības stratēģiju.
Spriežot pēc publicētās informācijas, ES stratēģijas izstrāde sadūrusies ar būtiskām problēmām. R.Foirers (Feurer) un citi autori uzsver, ka stratēģijas klasiskās koncepcijas vairs neder, jo apstākļi strauji mainās, dažādojas un sarežģās, pārtop vērtību sistēma. Tas nozīmē, ka kļuvusi nepieciešama dinamiska pieeja, kas eksplicētu (vai citādi fiksētu) pašu procesualitāti, nevis tikai aprakstītu sagaidāmā (vēlamā) stāvokļa atšķirību no esošā. Daudzmērķu stratēģijā atspoguļojama procesualitātes daudzo "strūklu" kompleksā spirāle,

kurā īpatnēji savijas ekonomiskie, kultūras, politiskie, demogrāfiskie un dabas vides faktori. Mūsdienu futuroloģijā starp dažādām pieejām daudzmērķu stratēģijas izstrādei (modelēšana, skenējošais monitorings u.c.) par labāko uzskata alternatīvo scenāriju sintezēšanu.
Futurologi uzskata, ka scenārija mērķis nav atsevišķu konkrētu nākotnes notikumu paredzēšana vai izdalīšana, bet gan tāda liela mēroga virzošo spēku un tendenču atklāšana, kas varētu izmainīt nākotni dažādos virzienos. Mērķis ir šos spēkus padarīt redzamus tā, lai, ja tie sāktu darboties, to darbības sagaidāmo iznākumu varētu skaidri raksturot. Tā kā scenārijs ir ārpasaules (valsts, reģiona, novada) dinamikas izpratnes veids, jācenšas noteikt galvenos virzošos spēkus – sociālo dinamiku, ekonomisko rādītāju plūsmas tendences, politisko procesu un situācijas raksturotāju virzību, tehnoloģisko rādītāju tendences u.c.. Tas dod iespēju saskatīt sagaidāmās krīzes un to rezultātus, saprast, kādi spēki un tendences aiz tām stāv. Efektīvas stratēģijas izstrādei nepieciešami vairāki alternatīvi scenāriji.
Kā piemēru te var minēt ES attīstības piecus alternatīvos scenārijus, kas izstrādāti 1998.-1999.g. projekta Eiropa 2010 ietvaros Džila Bertrāna (Gilles Bertrand) vadībā. Projekta pasūtītājs – Eiropas Komisija (EK). Scenāriju izstrādes balstītas uz EK izpētes rakstura datiem. Projekta autori tā ievadā konstatē, ka Eiropā 80-s un 90-s gados noritējušas straujas pārmaiņas saistītas ar pāreju no agrārās un industriālās civilizācijas uz informācijas sabiedrību. Pieaug personības loma, bet hierarhija kļūst mazāk izteikta. Nozīmīgāka top nevalstisko organizāciju darbība. Rodas aizvien jaunas vērtības, atbildīgāka nākotnes priekšā kļūst lēmumu pieņemšana. Politiķiem jārod jauni ceļi sarežģīto problēmu risināšanai.
Projekta autori piedāvā sekojošus ES attīstības scenārijus: Triumfālie tirgi, Simts puķīšu, Atbildības dalīšana, Radošās sabiedrības, Turbulentās attiecības ar kaimiņiem. Projekta noslēgumā tā autori salīdzinoši analizē savus scenārijus, raksturo izstrādes metodoloģiju un piedāvā turpināt diskusiju par kopējo nākotni.
Scenārijs Nr.1 (Triumfālie tirgi) vadās no priekšstata par klasiskās tirgus ekonomikas turpmāko zelšanu. Bet scenārijs Nr.2 (Simts puķīšu) pievērš uzmanību tiem draudīgajiem mākoņiem, kas jau savelkas pār ES debesīm: dīgst atbildības trūkuma sēkla, kuras dīgsts tiecas uz resursu izsaimniekošanu, nepārdomātām reformām un citām liktenīgām kļūdām; vērojami politiskās elites populisms un korupcijas skandāli; sabiedrības augošais nemiers izpaužas referendumos un vēlēšanās. Scenārijs paredz, ka šīs tendences novedīs pie politiskās un sociālās krīzes, valdību leģitimitātes zušanas pilsoņu apziņā. Viņi veidos rīcības grupas, lai pārņemtu problēmu risināšanu. Daudzas šādas nevalstiskās organizācijas nedomās par reģistrēšanos un nodokļu maksāšanu, taču plaši izmantos informācijas tehnoloģijas (IT) un uzturēs starptautiskus sakarus. Krīzes gados cietušie tirdzniecības centri pārorientē savu politiku un sāk piedāvāt plašāku vietējās produkcijas klāstu. IT industrija attīstīs mazāk sarežģītus produktus ar garāku dzīves ciklu. Uzņēmēji atbrīvojas no daudziem administratīvajiem ierobežojumiem. Eiropas ekonomika kļūst faktiski pašregulējoša, kļūs neskaidrāka robeža starp likumīgo biznesu, ēnu ekonomiku un korupciju. Ekonomikas reģionalizācija sekmēs sociālo un ģeogrāfisko nevienlīdzību. Arvien vairāk cilvēku strādās tikai, lai atjaunotu savu bezdarbnieka pabalstu. ES maksās augstu cenu par paplašināšanās izgāšanos. Berlīnē koncentrēsies uz Centrālo Eiropu, kamēr Parīze būs "norūpējusies" par piejūras valstīm. Taču, par spīti visam, Eiropas integrācija nav ne sliktāka, ne labāka kā citur pasaulē, bet ASV norobežojušas iekšējās problēmas un aizsargā savu ražotāju intereses.
Citādu nākotnes redzējumu piedāvā scenārijs Nr.3 (Atbildības dalīšana). Iesākumā autori akcentē Eiropā 15 gadu laikā notikušās pārmaiņas, kas būtiski uzlabojušas ekonomisko klimatu. Tas ļaujot runāt par solidaritātes ideāliem, respektu pret indivīdu, tehnikas inovācijām, tieksmi pēc ekonomiskiem panākumiem. Nākošajos 10 gados sekmīgi turpināšoties reformas, politiskās autoritātes un administrācijas kļūšot par pilsoņu partneriem, palīdzot indivīdiem un pilsoņu asociācijām uzņemties savu daļu atbildības par ES dzīvi. Ievērojams progress tikšot sasniegts sabiedrības lietās un vides aizsardzībā. Progresēšot ES partnerattiecības ar kaimiņiem un pārējo pasauli. Samazināšoties bezdarbs. Strauji attīstīšoties IT. Taču traucē reģionālā norobežošanās, atskaitīšanās visās publiskās jomās. Plaši auditi atklāj lielas nepilnības sabiedriskās vadības īstenošanā, kur izvirzīti 4 principi: decentralizācija, atklātība, subsidiaritāte, pienākums sadarboties. Sākot ar 2005.gadu pastiprinās rīcība pret augošo plaisu starp bagātību un nabadzību, arī pretdarbība fatālisma vilnim. Eiropa aizstāv savas vērtības (sociālo dimensiju, cilvēciskās vērtības, neierobežotu attīstību). Pasaule atzīst ES modeli, kas balstīts uz kooperāciju un konsensu.
Ir vēl trīs scenāriji, kas arī piedāvā atšķirīgas vīzijas par ES tālāko attīstību. Kaut arī projekts noslēdzas ar šo alternatīvo scenāriju salīdzinošu sintēzi, tas vēl neveido ES stratēģiju. Tas ir tikai futuroloģisks materiāls stratēģijas modeļa izstrādei.

Taču jau no šīs sintēzes redzams, kādos virzienos varētu attīstīties Latvijas stratēģiskā pašdarbība. Tā, piemēram, projekta autori iesaka palēnināt globalizāciju, birokrātiski netraucēt ES reģionu attīstības dažādību. Šeit saskatāma stratēģiska iespēja Baltijas reģiona uzplaukumam. Latvijas valsts stratēģijai visai nozīmīgs kopsavilkumā konstatētais, ka nākošajos 15- 20 gados galvenā problēma būs nevis jauno tehnoloģiju izgudrošana, bet gan to prasmīga pielietošana, kam nepieciešami kvalificēti darbinieki. Mums nozīmīgs ir arī secinājums, ka acīmredzami pieaug pilsoniskās sabiedrības loma demokrātijas attīstībā. Diemžēl, Latvijā pilsoniskā sabiedrība, šī demokrātijas otrā kāja (pirmā – politiskās partijas) top pārāk lēni. Valdošās politiskās partijas tās attīstību nepietiekoši sekmējušas, jo pašas līdz šim uzņemas brīnumdara lomu, kas it kā atrisinās visas problēmas. Tāpat nekas praktiski nav darīts sabiedrības futuroloģiskās kultūras veidošanā.
Tuvākā vieta, kur spēcīgi attīstās modernā futuroloģija, ir Somijas Nākotnes pētījumu centrs Turku Ekonomikas un biznesa administrācijas augstskolā. Viens no šī Centra dibinātājiem un vadītājiem profesors Penti Malaska pirms pāris gadiem bija Pasaules nākamību izpētes federācijas prezidents. Šajā Centrā futuroloģiju (nākamību izpēti) mācās maģistranti, savas disertācijas izstrādā doktoranti. Profesors P.Malaska palīdzēja 1992.gadā tapt Igaunijas Nākotnes pētījumu institūtam.
Noslēgumā jāuzsver, ka futuroloģiskā kultūra sevišķi nepieciešama izglītības sistēmai. Ne tikai šīs sistēmas stratēģijas izstrādei (Latvijā šajā virzienā paveikto futuroloģijas aspektā diez vai var vērtēt kā apmierinošu). Klasiskā pedagoģija vērsta uz pagātnes mācīšanu, orientējot uz to arī apmācāmo socializāciju. Dzīvē, saduroties ar straujām pārmaiņām, raksta futurologs A.Toflers (A.Toffler. Future Shock, 1970), uz pagātni orientētā psihe izjūt diskomfortu, pat šoku. Šāda futūršoka profilaksei, jau sākot ar pirmskolu, nepieciešams bērna psihi radināt pie iespējamām negaidītām pārmaiņām, mācīt viņu domāt par citādu nākotni. Jau pieminētais R.Sloters raksta, ka izglītības sistēma maz izmantojot mūsdienu metodes, lai saprastu globālās pārmaiņas un adekvāti atbildētu uz tām, šī sistēma vēl nelietojot metodes, kas palīdzētu izprast briestošo pārmaiņu signālu nozīmību, kaut arī izglītībai jāietver rūpes par nākotni, lai sekmētu tālāko attīstību sabiedrībai kopumā (Future Education, 1998). Citētajā rakstu krājumā Džons Fīns (John Fien) atzīmē, ka ilgtspējīgas attīstības izglītības īstenošanai daudzas tradicionālas vērtības jāaizvieto ar tādiem jauninājumiem, lai: identificētu un izvirzītu pieņēmumus visās ilgtspējīgas attīstības pozīcijās; ļautu iedomāties, izpētīt un kritizēt dažādas alternatīvas; apšaubīt ietekmi, saturu un sociālās intereses, kurām kalpo esošās nostādnes; lietotu ekoloģiskās ilgtspējības, sabiedriskā tiesiskuma un demokrātijas vērtības kā kritērijus, lai novērtētu visas šīs nostādnes; pielietotu skeptisko pašnovērtējumu attiecībā uz paša un citu cilvēku idejām un darbībām. Ilgtspējīga attīstības izglītība kalpojot, lai apvienotu visus cilvēkus pasaulē kopīgās pūlēs risināt sarežģītas un neparastas problēmas, kas apdraud dzīvi uz planētas.
Un vēl. Runājot par mūsdienu futuroloģiju jāņem vērā, ka tā ir tipisks postmodernisma produkts. Te zudusi striktā demarkācija, kas agrāk atdalīja zinātni no citām izziņas formām, tādām kā māksla, metafizika, reliģija, pat maģija. Izziņas process ļoti dažādojas, tā semiotiskā bāze paplašinās, tāpat kā valoda un patiesuma kritēriju loks. Izziņas procesa metodoloģijā un metodēs sintēze aizvien vairāk dominē pār analīzi, izteiktā integrācija saistās ar pastiprinātu diferenciāciju – iekšējās daudzveidības palielināšanos. Zinātnei vēl nesen tik raksturīgo viendimensiālo bināro pretstatījumu aizstāj daudznozīmīgā un starpdisciplinārā pieeja. Arī zinātne sāk akceptēt "neattēlojamā klātbūtni", to, ka esamībā līdztekus racionāli formalizējamam pastāv principā neformalizējamais. Paši izzināšanas ceļi (zinātniskais u.c.) kļūst par procesu, kurā viens redzējums nomaina iepriekšējo. Laika, kā procesualitātes mēra, kategorija atbīda telpisko sekundārajā pozīcijā, tā ieņem arvien nozīmīgāku vietu esamības izzināšanā. Vispirms jau teiktais raksturīgs futuroloģijai. Arī stratēģijas scenārijiem jāattēlo procesi.

VĪZIJA PAR EIROPU UN LATVIJAS INTERESĒM TAJĀ

Juris Kanelis – ES jautājumu eksperts, LR vēstnieks Eiropas Savienībā no 1993. līdz 1998. gadam

Viens no ievērojamākiem mūsdienu franču filozofiem un sociologiem Edgars Morēns (Edgar Morin) savā esejā "Domājot par Eiropu" raksta: "Eiropa ir nenoteikts, no jucekļa dzimstošs jēdziens ar neskaidrām robežām, mainīgu ģeometriju, kas pārdzīvo pārmaiņas, ķildas, metamorfozes. Tātad runa ir par Eiropas idejas izvērtēšanu tieši tajā, kas ir neskaidrs, miglains, pretrunīgs, lai mēģinātu atklāt tās sarežģīto identitāti".

Domāju, ar pilnu pārliecību var apgalvot, ka Morēna kunga minētā "Eiropas dzimšana" tā arī pagaidām nav beigusies, tā turpinās gan politiskajā, gan ekonomiskajā, sociālajā, intelektuālajā un daudzās citās jomās. Bet skatoties tālākā nākotnē, es ceru, mēs par vienoto Eiropu varēsim runāt ne vairs šodienas kontinenta, bet jau veselas pasaules daļas izpratnē, kurā nepastāvēs ticības, alfabēta, valodu vai politisko sistēmu izveidotas dalījuma līnijas.
Šis nav nerealizējams sapnis, bet gan kopīgās pūlēs sasniedzama realitāte. Ļoti nozīmīgi ir tas, ka liela darba daļa "vienotas Eiropas" izveidošanas virzienā jau ir paveikta – pavisam drīz ES vienotā tirgus robežas Centrālajā un Austrumeiropā pārvietosies tālāk uz Austrumiem par vairāk kā 500 kilometriem; praktiski ir izveidotas daudzas formālas un neformālas saites un sadarbības formas ar Krieviju, Ukrainu, citām NVS valstīm, kuras ir iespējams tālāk attīstīt, nostiprināt, un ir abpusēja ieinteresētība to darīt. Pārredzamā nākotnē NVS valstu virzienā ir iespējama arī Pasaules tirdzniecības organizācijas paplašināšanās.
ES dalībvalsts statuss dos Latvijai iespēju piedalīties un līdzveidot Eiropas kopējo nākotni. Palikdama ārpus šiem integrācijas procesiem, Latvija kļūs par Eiropas politisko un ekonomisko nomali. Man nav ne mazāko šaubu, ka pilnā mērā šīs perspektīvas attiecas arī uz mūsu attiecību sakārtošanu ar lielāko kaimiņvalsti Krieviju. Tomēr joprojām neatbildēts paliek jautājums, kā konkrētā praktiskā ārpolitiskā darbībā apvienot Latvijas intereses attiecībās gan ar Eiropas Savienību, gan Krieviju.
Atjaunotās Latvijas Republikas oficiālās ārpolitikas ilglaicīga problēma ir bijusi strikta politisko prioritāšu, interešu un attieksmes polarizācija, kur pirmā un galvenā prioritāte vienmēr ir iestāšanās Eiropas Savienībā, bet attiecības ar lielāko un nozīmīgāko kaimiņvalsti Krieviju ir atbīdītas divpusējo sakaru sadaļas dziļumā, nozīmes ziņā parasti starp Ziemeļvalstīm un Ziemeļameriku (skat. Ārlietu ministrijas gatavoto un Saeimā apstiprināto Latvijas ārpolitikas pamatvirzienu līdz 2005. gadam dokumentu). Eiropas Savienība neapstrīdami ir Latvijas nākotne. Tomēr šobrīd, mainoties pasaules un Eiropas politiskajai, ekonomiskajai, informatīvajai telpai un starpvalstu attiecībām globālā līmenī, šāds stingrs dalījums vairs neatspoguļo pastāvošo realitāti un traucē pašas Latvijas valsts interešu pilnīgākai realizācijai.
Neņemot šeit vērā Irākas kara un 2001. gada 11. septembra terora aktu, Krievijas – ASV un Krievijas – NATO attiecību attīstības ietekmi uz pasaules politisko procesu attīstību, jāuzsver, ka Krievija ir uzņēmusi pragmatisku un noteiktu kursu uz tuvināšanos ar Eiropas Savienību un uz maksimālu savu ilglaicīgu ekonomisku interešu realizāciju šīs tuvināšanās rezultātā. Šis process pēdējo gadu laikā ir ieguvis konkrētu saturu un daļēji arī institucionālas formas. Pie pēdējām jāmin noslēgtais līgums par Partnerattiecībām, iedibinātais "ES – Krievijas enerģētikas dialogs", ierosinātās sarunas par "Kopīgas Eiropas ekonomiskās telpas izveidi", kas nozīmētu savstarpējās tirdzniecības tālāku atvieglošanu un normatīvo dokumentu saskaņošanu, konsultācijas par Krievijas gaidāmās iestāšanās Pasaules tirdzniecības organizācijā (PTO) nosacījumiem u.c.
Savukārt Eiropas Savienība, neapšaubāmi, ir ieinteresēta ilglaicīgi, stabili un prognozējami piesaistīt sev Krievijas bagāto resursu bāzi un tā garantēti nodrošināt savas intereses energoresursu un citu izejmateriālu importa, kā arī savas tehnoloģijas un kapitāla eksporta jomās. Līdz ar to tā, no savas puses, šo tuvināšanās procesu dažādi veicina un stimulē. Viens no pēdējiem piemēriem šai ziņā ir Eiropas Komisijas 2003. gada 11. martā publicētais paziņojums "Plašāka Eiropa un kaimiņattiecības: piedāvātā jaunā struktūra attiecībām ar ES Austrumu un Dienvidu kaimiņiem". Galvenā šī dokumenta būtība ir piedāvāt jauna līmeņa attiecības, kuras Eiropas Savienībai nākamo desmit gadu laikā būtu jāizveido ar Krieviju, Ukrainu, Baltkrieviju, Moldovu un citām zemēm, kuras robežojas ar paplašināto ES. Paziņojumā šīs valstis ir apzīmētas ar jēdzienu "Draugu loks", un attiecīgi, balstoties uz šo nostādni, ir sniegti priekšlikumi kā būtu veidojamas ciešas un uz sadarbību vērstas starpvalstu attiecības.
Jāuzsver, ka šī sadarbība nav virzīta pret Latvijas interesēm un tā neapdraud mūsu valsti. Krievija jau vairākkārt un visaugstākajā līmenī ir deklarējusi, ka tā kā objektīvu realitāti pieņem faktu, ka Baltijas valstis iestāsies Eiropas Savienībā, un ka turpmākās attiecības ar Latviju, Igauniju un Lietuvu tai ir jāveido daudz plašāko attiecību ar Eiropas Savienību kontekstā. Ekonomisko sakaru sfērā tas nozīmē, ka Krievija raugās uz Baltiju kā uz nākotnes 500 miljonu cilvēku lielā kopējā tirgus daļu. Lai arī pagaidām šī pozīcija nav izpaudusies kā attieksmes maiņa konkrētos nozīmīgos sadarbības projektos (saglabājas mazāk labvēlīgi dzelzceļa pārvadājumu tarifi un nevēlēšanās attīstīt naftas un gāzes tranzītu caur Latviju u.c.), tomēr Latvijas (Baltijas valstu) – ES un Krievijas – ES attiecību pozitīva attīstība agri vai vēlu, bet objektīvi novedīs pie Latvijas un Krievijas attiecību kvalitatīvas uzlabošanās, ko mēs jau šodien varam veicināt.

Manuprāt, politiskā situācija pasaulē šobrīd ir izveidojusies tā, ka ne ES, ne NATO, ne ASV vai citas Latvijai draudzīgas valstis neprasa un nesagaida, lai mūsu valsts pastāvīgi turpinātu uzsvērt iepriekš minēto ārpolitisko prioritāšu strikto polarizāciju. Vēl vairāk – gatavība radīt jauna veida starpvalstu attiecības un pārvarēt no pagātnes mantotās problēmas starptautiski varētu tikt uztverta kā zināms mūsu valsts politiskā brieduma apliecinājums. Tādēļ, nezaudējot nacionālo pašcieņu un savu interešu apziņu, Latvijai būtu aktīvi jāapgūst jauna ārpolitiska domāšana – jau apzinoties sevi kā vienotās Eiropas Savienības daļu.
Realizējot iepriekš minētos soļus – sākumā kaut vai caur relatīvi sīkiem kopējiem projektiem, caur Rīgas un Maskavas tuvināšanos, caur politiskiem paziņojumiem, kuros Latvija varētu apsveikt Krievijas atsevišķu ārpolitisko rīcību, arī – caur savas pieredzes piedāvāšanu PTO sarunu un attiecību ar ES veidošanas jautājumos, mēs varētu noskaņot sev labvēlīgi kā Krievijas un Eiropas Savienības oficiālos pārstāvjus, tā arī Krievijas progresīvo sabiedrību, kura, vairāk par politiķiem, ir gatava jauna veida attiecību iedibināšanai ar neatkarīgu Latvijas valsti. Tālākajā attīstībā šai attieksmes maiņai vajadzētu novest pie jaunu, nozīmīgu kopēju projektu realizācijas.
Tagad nedaudz par citu jautājumu – par Eiropas Savienības ekonomisko un sociālo būtību un to, kādas intereses Latvija tur var realizēt. Ir svarīgi atgādināt, ka līdzšinējā ES pastāvēšanas vēsture nepārprotami ir nodemonstrējusi, ka, iestājoties tajā, ievērojami uzlabojas kā jauno dalībvalstu labklājība, tā arī to politiskās kultūras un demokrātijas līmenis. Dalība Eiropas Savienībā Latvijai nepieciešama arī tāpēc, ka tā sekmēs attīstīto ES valstu tiesību normu, ekonomiskās, sociālās un nodarbinātības politikas principu ātrāku ieviešanu.
Tikai daži piemēri, lai apstiprinātu iepriekš izteikto apgalvojumu būtību. Eiropas Kopienas dibināšanas līguma jaunās redakcijas XVII sadaļa ir īpaši veltīta būtisku atšķirību samazināšanai dažādu reģionu attīstības līmeņos un mazāk attīstīto reģionu, tostarp lauku apvidu, atpalicības samazināšanai. Šo problēmu risināšana notiek ar koordinētas ekonomiskas politikas realizācijas starpniecību, ar konkrētiem praktiskiem projektiem un reālu naudas līdzekļu piešķiršanu, jo tieši šim mērķim tiek novirzīta apmēram 1/3 daļa no kopējā ES budžeta.
Ar iepriekšējo cieši ir saistīts jautājums par nodarbinātības veicināšanu un jaunu darba vietu radīšanu. Eiropas Kopienas pamatlīguma jaunās redakcijas 136. pantā ir noteikts, ka "kopiena un dalībvalstis par saviem mērķiem izvirza nodarbinātības veicināšanu, dzīves un darba apstākļu uzlabošanu,… kā arī atbilstīgu sociālo aizsardzību,… lai uzturētu pastāvīgi augstu nodarbinātību un cīnītos pret sociālo atstumtību." Praktiskai nodarbinātības jautājumu risināšanai Eiropas Savienība ir radījusi un izmanto īpašu Eiropas Sociālo fondu. No tā tiek apmaksāti tādi pasākumi, kā iedzīvotāju apmācības, pārkvalifikācija, pasākumi, kas veicina vīriešu un sieviešu vienlīdzību attiecībā uz iespējām darba tirgū, atbalsts uzņēmējdarbībai u.c.
Domāju, ar šie piemēri ir pietiekami, lai pierādītu, ka Eiropas Savienība ir sociāli orientēts projekts. Tādēļ Latvijai, tuvinoties ar to, ir jādomā par sociālas ievirzes attīstības modeļa realizāciju kā mūsu nacionālajā valstī, tā arī kopumā visā kontinentā. Tomēr nedrīkstam gaidīt arī uz apkārtējo labdarību - uz to, ka no ārienes Eiropas Savienība vai kāds cits pateiks mums priekšā valsts tālākās attīstības scenāriju un realizēs to mūsu vietā. Latvijai pašai sevis dēļ ir jāizstrādā tikai sev raksturīgs individuāls ilgtermiņa attīstības plāns, jānosaka tā realizācijai nepieciešamie resursi (kuru starpā, protams, kā daļa var būt arī ārējā palīdzība), un jāstrādā pie tā izpildes.
Un šajā jomā valsts līdzšinējā pieredze nav spīdoša. Ja atceramies kaut vai 2000. gadā sagatavoto un ES iesniegto Nacionālās attīstības plānu, kurš saņēma diezgan pamatīgu Eiropas Komisijas kritiku. Galvenais novērtējums tieši skanēja, ka tas nav dokuments, kurš vērsts uz valsts ilglaicīgu ekonomiski sociālu interešu apmierināšanu, bet gan savstarpēji nekoordinēts "iepirkšanās saraksts" Eiropas naudas saņemšanai.
Arī Eiropas Komisijas 2002. gada 9. oktobrī publicētais Progresa ziņojums par Latvijas virzību uz iestāšanos ES šajā sfērā vēl satur pietiekami daudz kritisku piezīmju: "… būs jāpieliek pūles, lai izveidotu atbilstošas un efektīvas administratīvās spējas Strukturālo fondu un Izlīdzināšanās fonda pārvaldīšanai visos līmeņos. Turklāt ir jāpasteidzina standartam atbilstoša Vienota programmas dokumenta sagatavošana."
Līdzīga situācija ir arī ar nodarbinātības veicināšanas jautājumiem. Valstij šobrīd nav bezdarba samazināšanas programmu un efektīvu iniciatīvu jaunu darba vietu radīšanai. Bet tādas ir vajadzīgas kā visai Latvijai kopumā, tā arī katram tās reģionam, lai risinātu to specifiskas problēmas. Un arī gaidītie ES Sociālā fonda līdzekļi var aiziet Latvijai garām, ja

valdībai arī nākotnē nebūs profesionālu vidēja termiņa nodarbinātības veicināšanas programmu un no tiem izrietošu konkrētu plānu.
Izsakot zināmu kritiku par Latvijas gatavošanos dalībai ES, nekādā gadījumā negribu apgalvot, ka pašā Eiropas Savienībā iekšējās saskaņas ziņā valda pilnīga idille. Ne velti, pirms gada publicētajā Eiropas Komisijas Baltajā grāmatā "European Governance", ko varētu iztulkot kā "Eiropeiska valdīšana" ir secināts, ka mūsdienu Eiropas politiskie līderi savā darbībā saskaras ar reālu paradoksu. No vienas puses, pilsoņi vēlas, lai šie līderi atrastu efektīvu risinājumu problēmām, kuras uztrauc sabiedrību, bet, no otras, šī sabiedrība pati jo tālāk, jo mazāk uzticas saviem politiskajiem līderiem un varas institūcijām.
Minētais liecina, ka Eiropas Savienības sniegtās iespējas un pieredze ir jāapgūst un jāiemācās prasmīgi izmantot. Pie kam laika šim apmācības procesam ir palicis ļoti maz. Pretējā gadījumā par savienības dalībvalsti Latvija varbūt pat kļūs, bet daudzas praktiskas cerības un intereses saistībā ar mūsu nākamo dalību ES tā arī var palikt nerealizētas.

Ābrams Kleckins – Dr. art.
Lai saprastu, kas ir noticis ar mums - Latviju un visu postreālsociālistisko reģionu - pēdējo 15 gadu laikā, un mēģinātu nodefinēt nākotnes perspektīvas, vajadzīgi daudzi apjomīgi un komplicēti pētījumi. Bet kamēr to trūkst, jāmeklē kaut kādas jautājuma reducēšanas iespējas. Viena no tām varētu būt spēles modelis. Jo kas tad galu galā pa šiem gadiem ir noticis? Ir notikusi un vēl notiek kardināla spēles, ko dēvē par dzīvi, noteikumu maiņa. Kaut kas līdzīgs pārejai no dambretes uz šahu – dēlis (telpa) ir tas pats, taču viss pārējais totāli mainās. Vecā pieredze, iemaņas un priekšstati ne tikai nepalīdz, bet gan traucē izvērtēt notiekošo, nonākt pie īstiem lēmumiem un tos īstenot. Nemainīgs, kā jebkurā spēlē, vismaz personības līmenī, ir tikai mērķis – uzvara, šajā gadījumā - īstenība, kurā tu vari dzīvot saskaņā ar sabiedrību un ar sevi. To, acīmredzot, varētu uzskatīt par pamatkritēriju, vērtējot jebkuras notiekošās vai iecerētās pārmaiņas.
Taču tad rodas jautājums, kas prasīt prasās pēc īpašām pārdomām. Kad mēs ar entuziasmu devāmies prom no totalitārisma, nākotne likās skaidra un skaista: tajā valdīs demokrātija un brīvais tirgus. Tāpat kā Rietumos. Arī pāreja uz spēli pēc šiem noteikumiem pat vairumam pārmaiņu līderu nešķita visai sarežģīta. Pēc 3-4 gadiem dzīves līmenis būšot jau kā Somijā.
Tagad tiek spriests par gadu desmitiem un paaudzēm, jo ātrāk neesot iespējams izmainīt cilvēku psiholoģiju un radīt jaunu sabiedrības pastāvēšanas un attīstības kultūras modeli.
Diemžēl, pa šiem gadiem noskaidrojās arī tas, ka vaina meklējama nevien mūsos, "totalitārisma upuros", ka dzīves modelis, kuru mēs tā kā sākuši pārņemt, pats pašlaik pārdzīvo nopietnu krīzi. Tās būtību un no tās priekš mums izrietošās sekas visasāk ir noformulējis angļu politologs Džon Grejs (John Gray) savā grāmatā "Enlightenment's Wake": "Pašlaik visiem, izņemot vistuvredzīgākos un dogmatiski domājošos brīvā tirgus ideologus, ir acīmredzams, ka bijušās komunistiskās valstis negūs panākumu tur, kur zaudējumu cieta visas pārējās valstis – neoliberālās utopijas celtniecībā."
Ja tas patiešām ir tā (bet Grejs nebūt nav vientuļnieks savos uzskatos), tad kvalitatīvi jauni spēles noteikumi ir aktuāli ne tikai mums, bet visai pasaulei kopumā un pirmām kārtām – Rietumu civilizācijai, kurai pieder, neskatoties uz to dažādību un daudzveidību, gan Latvija, gan visas pārējās Centrālas un Austrumeiropas postsociālistiskās valstis, ieskaitot Krieviju. Bet vai tādā gadījumā mums nevajadzētu vis nekritiski kopēt to, ko citi jau uzskata par novecojušu, bet gan aktīvi iesaistīties kopīgajos jaunu risinājumu, jaunu spēles noteikumu meklēšanā?
Runa nekādā ziņā nav par eiroskepticismu, tieši otrādi – runa ir par to, lai ietu kopsolī ar ES un visu demokrātisko pasauli, lai mēs arī pēc pievienošanās ES un NATO nepaliktu mūžīgie otrgadnieki, mūžīgā province, kuru pastāvīgi jāuzrauga, jāpamāca un jāsniedz palīdzība. Protams, mēs nekļūsim vienādi. Mūsu dzīves šaha partijas nav šodien sākušās, un katram ir izveidojies savs stāvoklis uz galdiņa, arī sava spēles pieredze. Bet mēs esam nolēmuši spēlēt vienā komandā un mums nepieciešama viena spēles izpratne, stratēģiskie mērķi un to sasniegšanas principi. Tātad tie ir arī kopā jāizstrādā. Ar jauno ES satversmi un reformām NATO problēmas nepazudīs.
Vismaz no Apgaismības laikiem Rietumu pasaule nevien teorētiski, bet arī praktiski mēģinājusi atrast iespēju savienot brīvību un taisnīgumu. Lielās Franču revolūcijas devīze "Brīvība, vienlīdzība, brālība" divus pēdējos gadsimtus tika uztverta kā vēlamās un īstenojamās nākotnes formula. Diemžēl, XX gadsimts ne tikai apšaubīja pašos pamatos Apgaismības projektu, bet arī apliecināja divu grandiozāko tā īstenošanas mēģinājumu

izgāšanos. Ja ar marksistisko, precīzāk – padomju mēģinājumu viss ir daudz maz skaidrs, tad ziņa par to, ka uz tirgus ekonomiku orientētas "vispārējās labklājības valsts" modelim draud visādas likstas, tai skaitā neizbēgams finansiāls krahs, lielu daļu mūsu reģiona iedzīvotāju vēl nav sasniegusi vai arī tiek uztverta visai skeptiski.
Tomēr uz pārējās pasaules augošās nabadzības fona arvien skaidrāka kļūst šī modeļa valstu nespēja:

- arī turpmāk uzturēt esošo sociālās aizsargātības līmeni, nemaz nerunājot par tā celšanu;
- tikt galā ar arvien ilgstošāku, personību degradējošu masveida bezdarbu;
- ar intelektuālo resursu uzturēšanu un attīstību, kas prasa mūža izglītības sistēmas nepārtrauktu attīstību un pilnveidošanu;
- ar veselības sistēmas nostiprināšanu iedzīvotāju novecošanas un arvien jaunu, bieži vien pašas rietumu civilizācijas attīstības izraisītu jaunu draudu un epidēmiju apstākļos.

Bet pats svarīgākais – arvien neapšaubāmāks kļūst fakts, ka Apgaismības projekta pamatpriekšstats par demokrātijas un brīvā tirgus nesaraujamajām saitēm neatbilst īstenībai. Pamazām, taču nenovēršami tirgus vērtības ņem virsroku pār demokrātijas vērtībām. Pamazām aiziet (varbūt jau ir aizgājis) pagātnē brīvā tirgus morālais pamats, tā protestantisma ētika, kuru Makss Vēbers cieši saistīja ar pašu kapitālisma garu. Nemanāmi tradicionālās morāles askētiskās darba vērtības tiek aizvietotas un nomainītas ar patērēšanas un izklaides vērtībām. Un jo lielāka vērtība tiek piešķirta naudai, jo mazāka nozīme ir to izcelsmei. Tomēr vēl būtiskākas par morālo novērtējumu ir šo pārmaiņu reālās sekas.
Mēs dzīvojam zem Mida kompleksa zīmes. Viss, kam pieskaras mūsdienu Mids, pārvēršas peļņā. Un tikai tai (precīzāk – tās lielumam) ir nozīme. Vairs nav iespējams atšķirt, kad karo par demokrātiju un kad – par naftu, kad par konstitucionālo kārtību un kad par naudas plūsmām un tirgus pārdali. Nesen noslēdza lielu starptautisku tabakas apkarošanas līgumu, taču katram ir skaidrs, ka tam būs tāds pats rezultāts, kā alkohola, narkotiku un prostitūcijas aizliegumiem. Pārāk liela peļņa.
Jebkuri aizliegumi izzūd, ja vien tie traucē gūt peļņu. Un tas parasti tiek pasniegts kā cēla cīņa par personības brīvību, apzināti to jaucot ar visatļautību, kas ir kļuvusi par varenu tirgus paplašināšanas dzinēju. Pie kā noved tas, ko amerikāņu komunikologs Neils Postmens apzīmēja kā "izklaidēšanos līdz nāvei"? Pie tā arī noved. Ja par dzīves jēgu kļūst izklaide, patērēšana, komforts, tad bērna radīšanai paliek arvien mazāk stimulu un vēlēšanās (pēdējo 15 gadu laikā dzimstība Latvijā ir samazinājusies divkārt) un rietumu civilizācija bez visādu Ben Ladenu un Al Kaidu pūlēm pamazām pati fiziski izmirst.
Vienlaicīgi ar iedzīvotāju ienākumu pieaugumu attīstītajās valstīs, kas arī pašlaik ir apdraudēts, krasi pazeminās dzīves kvalitāte, vai citādi izsakoties, tās saturīgums. Cilvēku dzīvei – no personiskās līdz publiskai – pārvēršoties par šovbiznesa sastāvdaļu, degradējas ne tikai šīs dzīves jomas, bet zaudē savu vērtību arī viss tas, ko nevar nopirkt par naudu, tiek mēslota morālā augsne vispārējai korupcijai, tiek aizmirsts, kas viss tas, kas piešķir cilvēka dzīvei jēgu, vispār nav nopērkams. Nedz mīlestība, nedz draudzība, nedz cieņa, nedz talants, nedz arī tas, ko dēvē par laimi... Un vēl, un vēl, un vēl...
Peļņa (un nevis cilvēks!) kļūst par visa (arī cilvēka) mērauklu, par pašmērķi. Viens no cilvēka dzīves modeļiem (pelnīšana patērēšanai) tiek uzdots un uztiepts kā vienīgais, visus pārējos piedēvējot no mūsdienu prasībām atpalikušām valstīm un indivīdiem, vispār – neveiksminiekiem. Reakcija uz šāda veida viedokļiem, kuru vairumā gadījumu grūti uzskatīt par adekvātu, ir gan 11. septembris, gan antiglobālistu akcijas, zināmā mērā arī eiroskeptiķu kustība un pat visarioniešu sekta, kuras sekotāji (arī no Latvijas) Sibīrijas taigā grib uzcelt sabiedrību, kas nepazīst savā vidē naudas attiecības.
Protams, tas viss nerisina samilzušās problēmas. Kaut gan šķiet, ka atbilde uz izaicinājumiem slēpjas pašā demokrātijā, kas pilnībā īsteno sevi, ļaujot un reizē mudinot katru ņemt dalību visu, viņaprāt, viņam būtisku jautājumu izlemšanā, tādējādi veidojot pamatu viņa pašcieņai. Taču vispirms ir jāpaskatās patiesībai acīs un jāapzinās, ka rietumu civilizācija, ja vēl neatrodas strupceļā, tad ir jau tālu pavirzījusies ceļā uz to un stiepj līdzi arī visu cilvēci. Tikai tad mēs varēsim uzsākt cīņu ar ienaidnieku, kas nebūt nav mums svešs un svešāds, jo mēs paši vairāk vai mazāk piederam šim dzīves veidam.
Iespējams, ka mums, austrumeiropiešiem, kas vēl tikai pievienojas daudzu skatījumā mūsdienu "apsolītajai zemei" ir pat zināmas priekšrocības, salīdzinot ar tās

pamatiedzīvotājiem. Tā ir izvēles iespēja: vai nu ar neofītu entuziasmu pāri galvai, pāri kaklam mesties uz to zemi, vai tomēr mēģināt, izmantojot savu un, kā vēl nesen mēdza teikt, "vecāko biedru" pieredzi, aptvert lietas būtību un brīvas diskusijas ietvaros visiem kopā no jauna definēt rietumu civilizācijas mērķus un to sasniegšanas ceļus.
Mēs vēl veidojam savu demokrātiju, kuru pagaidām pētnieki bieži vien apzīmē diapazonā no "defektīva" līdz "fiktīva". Pret to ir diezgan grūti iebilst, jo kā lai citādi dēvē demokrātiju, kurā vara neuzticas sabiedrībai, bet sabiedrība – varai un arvien pieaug cilvēka atsvešinātība no valsts? Tāpēc mums visiem kopā vispirms būtu jāpanāk, lai šāda attīstība kļūtu neiespējama. Sākumam pilnīgi pietiktu ar nepiekāpīgu un konsekventu demokrātiska lēmumu mehānisma pamatprincipa ieviešanu, lai neviens valsts un pašvaldību likums vai lēmums nevarētu tikt izstrādāts un pieņemts bez to cilvēku ziņas, kuru dzīvi tie ietekmēs.
Tikai tādējādi var nostiprināt sabiedrības un indivīda saikni ar valsti, radīt pamatu cilvēka kā personības un pilsoņa pašcieņai, kā arī viņa atbildības sajūtai pret valsti un tās likumiem. Bet tas savukārt ir pamats cilvēka cienīgas vērtību sistēmas izveidei, kas spētu piešķirt viņa dzīvei patiesu jēgu.
Kā to reāli panākt? Gatavas receptes līdz šim nav atrastas un netiks atrastas arī turpmāk. Ceļš, pa kuru ir jāiet, nav tikai jāsameklē, tas ir arī jāizbūvē. Tāpēc mēģināsim vispirms atbildēt sev uz jautājumu: vai mēs to patiešām esam gatavi uzņemties? Jo ja ir griba, rodas arī iespējas.

VALSTS VAIRS NEBŪS SĪKNAUDA...

Andris Bērziņš – bijušais Latvijas Ministru prezidents

Lai labāk izprastu, kurp mēs ejam, gan kā cilvēkam, kas guvis dzīves un politisko pieredzi, gan kā diplomētam vēsturniekam man jātiek skaidrībā, kur mēs atrodamies. Mēs bijām bizantiešu un romiešu ietekmes sadurē, kas bija noteicošais faktors viduslaikos. Mēs atradāmies arī demokrātijas un totalitārisma sadurē. Atskatoties uz šo retrospektīvu, tostarp pavisam neseno, iespējams saprast mūsu tiekšanos uz ES un NATO. Godīgi sakot, valstij nav citas izvēles. Mēs esam pārāk mazi, lai kļūtu par nopietnu patstāvīgu spēlētāju uz ģeopolitiskās skatuves. Ārpus ES mūs gaida cita alternatīva – pat ja neiestāsimies NVS, nāksies turpat blakus vien "piemesties", nonākot lielākā vai mazākā Maskavas ietekmē.
Mēs, tāpat kā visa modernā pasaule, nevarēsim izvairīties no globalizācijas perspektīvām. Tā taču nav kādas vienas valsts – kaut vai superlielvalsts vai valstu grupas – subjektīva nostādne. Mums nāksies ātri un pareizi "ierakstīties" darba dalīšanas procesā Eiropā. Runa ir par ļoti lielu tirgu, kurš būs pilnīgi atvērts tikai ES dalībvalstīm. Mūsu centieni saskan ar Eiropas savienības stratēģiju. ES dalībvalstis Luksemburgā nupat vienojās vēl vairāk attālināties no sašķeltības, ierobežojumiem, ekonomiskām barjerām, liberalizēt energoresursu politiku, nonākot – un tas jau ir gandrīz izdarīts – pie vienotas valūtas, kura spētu sekmīgi pretoties Eiropas dolarizācijai. ES dalībvalstis vienojās palielināt Eiropas Konventa efektivitāti, harmonizēt likumdošanu un nodokļu sistēmu. Un tādā veidā nevis vienkārši paaugstināt ekonomikas dinamiku, bet izveidot ekonomisku megakompleksu, kurš spētu konkurēt ar ASV, ar Āzijas tīģeriem – Japānu, Singapūru – un citiem.
Šai procesā iesaistīties ir prātīgāk, ja esam ieguvuši tās drošības garantijas, ko mums var sniegt NATO. Arī šeit mums nav izvēles. Jo eiropiešu "draugi" mūs savulaik ir vienkārši pārdevuši. Atminēsimies ne tikai Baltijas aneksiju, kas notika Molotova – Ribentropa pakta rezultātā, atminēsimies arī Austriju, Čehoslovakiju, sadalīto Poliju, Vērmahta un Sarkanās armijas kopīgo parādi.
Zem NATO "lietussarga" mēs ģeopolitiskajos svaru kausos vairs nebūsim neievērojama sīknauda. Par mūsu drošības garantu kļūst gan NATO kopumā, gan – pirmām kārtām – ASV. Tieši ES un NATO faktoru mijiedarbība mums nodrošinās iespēju stabili, dinamiski attīstīties. Iespējams, mēs, kas dzīvojam šai zemes gabaliņā, esam pārāk jūtelīgi un satraukti. Tad kāpēc mums būtu jāatsakās no ārējās drošības sajūtas – sajūtas, ko mēs varam iegūt, iespējams, pirmo reizi mūsu vēsturē?
Es domāju, ka arī attiecības ar Krieviju kļūs vislabākās tai brīdi, kad Krievija sapratīs, ka Latvija ir liela tirgus un spēcīgas drošības sistēmas sastāvdaļa. Tas kļūs par līdzvērtīga dialoga pamatu. Bet tas, kas notiek pašlaik, ir tikai darbības formāla imitācija. Visas sarunas tiek novestas līdz tam, lai nekādu būtisku sarunu nebūtu. Šāda attieksme vērojama pirmām kārtām no Krievijas puses. Desmit gadu laikā divpusējās sarunās un pamatjautājumu juridiskās bāzes veidošanā mēs neesam tikuši uz priekšu ne par vienu soli. Ja neskaita tās situācijas, kuras bija ieinteresēta atrisināt un sakārtot pati Krievija. Kad es biju Ministru

prezidents, mēs parakstījām līgumu par muitu sadarbību. Šo līgumu sagatavoja un parafēja jau 1996. gadā. Abas puses gribēja saprast, kas uz robežas notiek ar Krievijas importu un eksportu, un līgums kļuva par praktisku instrumentu. Taču visaugstākajā politiskajā līmenī man smaidīja visredzamākie Krievijas cilvēki, sakot: jā, jā, rīt sāksim sarunas. Un nekas nemainījās. Ar valsti, kas ir NATO un ES dalībniece un aiz kuras stāv Eiroparlaments, Eirokomisija, citas struktūras, Krievija, bez šaubām, runās.
Ilustrācijai aplūkosim situāciju ar naftas cauruli. Mūsdienu civilizētais tirgus (bet Krievija tiecas iestāties PTO) nosaka, ka trešajām personām jābūt pieejamai valsts infrastruktūrai. Tas ir, jebkurai personai par noteiktu maksu ir tiesības izmantot infrastruktūru. Cilvēks ieiet veikalā un izvēlas iepatikušos preci. Kompānijai ir nafta, un tā izmanto to cauruli, kuru tā vēlas nevis to, kuru tai kāds atļāvis. Bizness meklē dabiskus, ekonomiskus un pieejamus risinājumus, un, iestājusies PTO, Krievija nevarēs to ignorēt.
Latvijas un Krievijas ekonomisko attiecību virzību sekmē juridiskās bāzes nostiprināšanās.
Ja runājam par "iekšējiem" ekonomiskajiem uzdevumiem, tad tie ir pakalpojumu un preču kvalitāte un vides aizsardzība. Lai izpildītu šos abus uzdevumus, ir vajadzīga ražošanas modernizēšana, tas ir dārgs un ilgstošs process, taču no tā neizvairīsimies. Pats par sevi saprotams, ka ar šo un citu vissvarīgāko problēmu risināšanu ir saistīta izglītības sistēmas uzlabošana. Tostarp runa ir arī par pēcdiploma izglītošanos. Lai to panāktu vajadzīgas, piemēram, nodokļu atlaides uzņēmumiem, kas stimulē savu darbinieku izglītošanos.
Ja raugāmies perspektīvā ar plašāku skatu, varam secināt, ka, pārejot uz tirgu, mēs sākām uzskatīt plānošanu par sociālistisku fenomenu – piecgades, septiņgades un tamlīdzīgi –, un zināmā mērā "kopā ar ūdeni izlējām bērnu". Kad ES mums pieprasīja izstrādāt nacionālās attīstības plānu, kas balstītos uz iepriekš izstrādātas stratēģijas, eiroierēdņi mūsu plānu izbrāķēja divas vai trīs reizes. Lai gan valdībā bija speciāls ministrs, R.Zīles kungs, kurš atbildēja par sakariem ar starptautiskajām finansu institūcijām. Un šodien, kad mēs dodam uzdevumus Zinātņu akadēmijas institūcijām, veidojam īslaicīgas darba grupas aktuālu problēmu risināšanai, gribot negribot atceros, ka kādreiz mums bija zinātniskās pētniecības institūts, kas nodarbojās ar plānošanu. Vai mums to vajadzēja likvidēt? Vai nebija labāk to reformēt atbilstoši laika prasībām?
Jo šā institūta bijušie vadošie speciālisti arī šodien nesēž bez darba – pārsvarā biznesa struktūrās.
Tāpat jāatzīst, ka neatkarības atjaunošanas gados par maz ir darīts sabiedrības integrācijas jomā. Tā pati globalizācija vai integrēšanās ES nepavisam nestimulē dažādu vietējo principu radīšanu – lai gan runa, protams, nav par nacionālās identitātes zaudēšanu. Politiķi tā arī nav iemācījušies izmantot multietniskas, multikulturālas valsts potenciālu. Iespējams, tā ir bērnišķīgā nacionālradikālisma slimība, kurai "Latvijas ceļam" ne vienmēr izdevās pretoties, un ne vienmēr savā attieksmē pret šo slimību mēs bijām konsekventi. Pirmais, samērā stingrais pilsonības likuma projekts, kurš paredzēja naturalizācijas "logus", ir smaga kompromisa auglis, ja tā nebūtu, tad nekāds pilsonības likums toreiz netiktu pieņemts vispār. Jo LC Saeimā bija 36 deputāti nevis 51. Un kādu milzumu muļķīgu un histērisku iebildumu nācās uzklausīt, kad ritēja diskusija par Krievijas armijas izvešanu? Cilvēki, kas apelē pie Latvijas – Krievijas 1920. gada līguma, parasti nemaz nezina, ka krietna puse no šā līguma punktiem nav izpildīta: piemēram, punkti, kas attiecas uz kompensācijām par kara laikā izpostītajām mājām.
Nedrīkst aizmirst arī to, cik sarežģītos apstākļos notika Pilsonības likuma liberalizēšana, kad "tēvzemieši" iniciēja referendumu pret labojumiem, kuru uzdevums bija mīkstināt likumu. "Tēvzemieši" bijuši praktiski visās valdībās, un ar viņiem nevarēja nerēķināties. Tomēr ir likumsakarīgi, ka parlamentā un valdošajā koalīcijā ir pārstāvēts pēc iespējas plašāks politiskais spektrs. Tiesa, var jau būt, ka bija brīži, kad LC labāk bija pašam aiziet opozīcijā un iemācīties strādāt arī tur. Par šādas pieredzes trūkumu mēs esam dārgi samaksājuši.
Saprotams, ka raiba valdošā koalīcija rada zināmas grūtības. Atceros: mani kā premjeru piebremzēja, kad es izteicos, ka nepilsoņiem varētu ļaut balsot municipālajās vēlēšanās. Taču igauņu pieredze rāda, ka nekas briesmīgs pēc balsstiesību piešķiršanas nepilsoņiem nav noticis: nodokļu maksātāji vienkārši ir ieguvuši tiesības piedalīties jautājumu izlemšanā tais pašvaldībās, kuru teritorijā viņi dzīvo. Bet pēdējās parlamenta vēlēšanas Igaunijā rāda, ka politiskā izvēle, kas balstās uz nacionālām pazīmēm, vairs nav aktuāla, tas jau ir anahronisms. Iespējams, vietējās varas vēlēšanās ir lietderīgi noteikt dzīvesvietas ilguma cenzu, kas attiektos gan uz laiku, ko persona nodzīvojusi valstī, gan uz laiku, ko šī persona nodzīvojusi konkrētās pašvaldības teritorijā.

Toties Eiropas Padomes jumta konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību es joprojām nesteigtos ratificēt. Palūkosimies uz to pašu Igauniju – mūsu kaimiņi šo konvenciju ir ratificējuši, taču ar daudzām atrunām. Tas mazina konvencijas jēgu.
Es nesteigtos īstenot arī Izglītības likumu, kurš praktiski liek, sākot ar 10. klasi, pārtraukt apmācīšanu krievu valodā, nosakot, ka mācībām jānotiek tikai valsts valodā. Steiga, realizējot nesagatavotu reformu, var novest pie pretēja efekta. Pašas par sevi krievu valodas zināšanas es uzskatu par neapšaubāmu bagātību. Ideāli būtu, ja cilvēks, kas dzīvo Latvijā, prastu latviešu, krievu, angļu, franču un, manuprāt, spāņu valodu.
Iespējams, lai efektīvāk risinātu svarīgākās problēmas, ir jēga padomāt par grozījumiem mūsu valsts vēlēšanu sistēmā. Manuprāt, ir pienācis laiks sākt plašu diskusiju par jauktās vēlēšanu sistēmas priekšrocībām un mērķtiecību. Toties ideja par tautas vēlētu prezidentu man neliekas pievilcīga. Es uzskatu, ka varas zari mūsu Satversmē ir precīzi līdzsvaroti.

PREZIDENTS UN PREMJERS VIENĀ PERSONĀ?

Raits Černajs – Latvijas Republikas Valsts kontrolieris

Priecājos par uzaicinājumu piedalīties šai grāmatā, jo parasti no Valsts kontroles nāk tikai paziņojumi par to, ka kādā valsts vai pašvaldības struktūrā atklātas nekārtības, un tiek nosauktas summas, kas raksturo šīs nekārtības. Bez šaubām, par to vajag regulāri informēt masu saziņas līdzekļus, un mēs to arī darām. Bet šodien es gribētu izmantot iespēju un paust plašāku viedokli par valsts un sabiedrības attīstību.
Atzīšos: tagad, kad Latvijas Republikas Valsts kontroliera amatā esmu pavadījis gandrīz desmit gadu, saprotu, ka man ir morālas tiesības un pietiekams kompetences līmenis, lai varētu pretendēt uz parlamenta locekļa darbu, pārsvarā nodarbojoties ar ekonomiskām problēmām un finansēm. Atzīstu arī to, ka tad, kad es balotējos Augstākajā Padomē, kas 1990. gada 4. maijā pieņēma un pasludināja Latvijas Neatkarības deklarāciju, nedz man, nedz lielum lielajam vairākumam manu kolēģu nebija vajadzīgā kompetences līmeņa. Personīgi man bija matemātiķa programmētāja izglītība, darba pieredze Valsts plāna zinātniski pētnieciskajā institūtā un vadošā postenī Centrālās statistikas pārvaldes Dobeles rajona nodaļā. Dobelē es vadīju arī vietējo Tautas frontes nodaļu.
Tāpat kā citi mani LTF kolēģi, kas kļuva par politiķiem – turklāt augstākā varas ešelona politiķiem – man bija priekšstats (pie kam ne visai pilnīgs) par Latvijas pirmskara neatkarības īso posmu. Un mums bija pārliecība, ka mēs gribam celt jaunu valsti un skaistu sabiedrību, kurā viss būs pareizi. Tāpēc ka, mēs domājām, visu labo mums ir atņēmusi PSRS, un to labo mēs tūliņ atgriezīsim atpakaļ. Tā laika ekonomisko nostādņu paradoksāla iezīme: preču deficīta apstākļos mēs ļoti centāmies nepieļaut Latvijas produkcijas izvešanu no republikas. Tagad mēs sapņojam par to, lai no mums visu pirktu, bet mēs paši neko neievestu.
Protams, mēs bijām ļoti ļoti naivi, varētu pat teikt – savā ziņā politiski infantili. Tomēr ne tik lielā mērā, lai nesaprastu, ka mums nepieciešama tālu priekšā aizgājušo Rietumu pieredze. Un mēs haotiski uztvērām dažādu konsultantu rekomendācijas. Lauksaimnieciskā pieredze no vienas attīstītas valsts, grāmatvedības pieredze – no otras, veselības aizsardzības, slimokasu sistēma – no trešās utt. Formulētas, sistemātiskas attīstības koncepcijas nebija, un tās trūkst arī tagad. Starp citu, tas pats plānošanas ZPI nav aizstāts ne ar vienu modernu zinātniskās pētniecības struktūru ne parlamenta, ne valdības līmenī.
Tai pašā laikā, virzoties uz priekšu, bija jāapkopo mūsu pašu pieredze. Tā, lai arī nav nopietni pētīta, tomēr ir visai pamācoša. No vienas puses, situācija pēc neatkarības atgūšanas ir ļoti vienkārša, "barikāžu" apziņas diktēta: Tautas fronte un tās antipods Interfronte. Likumsakarīgi, ka reizē ar neatkarīgas valsts un sabiedrības attīstību Tautas fronte nespēja pārtapt vienotā politiskā partijā. Tomēr politiskā identitāte sāka izirt ļoti ātri. Tikpat ātri formējās jaunā politiskā elite, kura attiecībās ar tautu pieturējās pie būtībā ļoti vienkārša principa: mēs paši zinām, kurp un kādā veidā jūs vest. Jūsu uzdevums – netraucēt, nemaisīties pa kājām.
Faktiski tikai šo uz ātru roku tapušo tradīciju politiskā elite arī attīstīja. Cita starpā tāpat rīkojās arī tā partija, kurā man bija tas gods sastāvēt, pirms kļuvu par Valsts kontrolieri un pakļāvos šā amata prasītajai depolitizācijai, "Latvijas ceļš". Šī nostādne – iestāšanās Eiropas savienībā un NATO kā galvenā un neapstrīdamā prioritāte – vairāku gadu garumā nav pat apspriesta. Būtībā te noticis tas pats process. Diskusiju vietā – atkal tas pats "mēs zinām, kurp, kāpēc un kā iet, bet jūsu uzdevums – netraucēt."
Plaisa starp tautu un varu ir kļuvusi pastāvīga, un to jau daudzu gadu garumā fiksē regulāri socioloģiski pētījumi. Pie kam katra jaunā valdība, protams, labāk par iepriekšējo zina "ko un

kā vajag". Joprojām politiski ekonomisko grupējumu intereses cenšas ievirzīt stratēģiski svarīgu objektu privatizācijas procesā. Mums nav bijusi valdība, kas pati pieņemtu un pati arī pildītu tās pieņemto valsts budžetu. Varu sniegt kādu raksturīgu, interesantu un daiļrunīgu piemēru. Manas meitas augstskolas kursa darba temats bija vairāk nekā 20 partiju un astoņu valdību deklarāciju salīdzinošā analīze. Izrādījās, ka atšķirības ir niecīgas, visi būtībā runā par vienu un to pašu. Izņemot galējos – TB/LNNK un apvienību "Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā".

Šobrīd man liekas, ka atjaunotās neatkarības sākumposmā mums vajadzēja nopietni padomāt par varas pēctecību. Kā piemēru, bet ne panaceju minēšu šādu apsvērumu. Ja elementāri orientējamies politiskajā mehānismā, tad jāsecina, ka par pirmo Tautas frontes līderi bija jākļūst vēlēšanās uzvarējušā spēka līderim – Dainim Īvānam. Bet man, kuru arī ievēlēja tai pašā parlamentā, bija jāturpina vadīt LTF Dobeles nodaļa, no kuras mani izvirzīja par deputātu.

Domāju, ka šodien būtu vērts apspriest šādas korekcijas demokrātisko procesu vadīšanas mehānismā. Pirmkārt, pienācis laiks sākt nopietnu diskusiju par pāreju uz jaukto vēlēšanu sistēmu. Jo vairāk tādēļ, ka pēdējā laikā ir sajūtama tieksme pēc spēcīgām personībām – šāda tieksme vispār ir raksturīga latviskajai mentalitātei. Tomēr es nekādā ziņā negribu runāt par vadoni – par vienu vienīgu "spēcīgu roku". Runa ir par komandu, par autoritatīvu cilvēku ansambli. Otrkārt, mēs ne visai protam ieklausīties opozīcijā. Te es vēlētos paust ķecerīgu domu. Starp saviem kādreizējiem politiskajiem pretiniekiem es redzu pietiekami gudrus cilvēkus, cilvēkus, kas spēj spriest profesionāli. Piemēram, PCTVL – L.Kurdjumovs, S.Dīmanis un citi.

Visbeidzot, treškārt, pēdējā laikā es domāju par to, ka tik mazā valstī kā Latvija, iespējams, būtu lietderīgi apvienot Valsts prezidenta un premjera posteni. Kāds mans sarunas biedrs, kuram es izteicu šo ideju, pavaicāja: vai šos vārdus saka Valsts kontrolieris, kurš cer tādā veidā ietaupīt valsts naudu? Nē, es atbildēju, mūsu virsuzdevums ir akumulēt valsts mašīnas jaudu. Jo vairāk tādēļ, ka dažas Satversmes normas ir novecojušas. Vai gan šodien iespējams raudzīties uz Valsts prezidenti Vairu Vīķi–Freibergu kā uz nepolitisku figūru?

Ja jūs vēlaties, lai es kaut nedaudz izvērtētu situāciju valstī no Valsts kontroliera pozīcijām, tad jāsaka, ka, pat ievērojot visus sabiedrībai zināmos trūkumus valsts pārvaldes sfērā, mēs esam ļoti daudz iemācījušies. Šodien vairs nav iespējamas situācijas, kas līdzinātos G–24 kredītu izšķērdēšanai, banku krīzei, valsts uzņēmumu tīšai sašķelšanai ar mērķi tos "prihvatizēt", "Auseklīša" un "Latgalītes" tipa "piramīdu cēlāju" depozītu firmu dzimšanai un drīzai nogrimšanai. Mūsu valstī tagad darbojas zvērinātu revidentu institūcija, ne bez mūsu iniciatīvas ir uzlabota grāmatvedības atskaišu sistēma. Kopumā jāsaka, ka katrs Valsts kontrolē ieguldītais lats valsts budžetā ienes 10 latus. Mēs neesam zaudējuši nevienu tiesas prāvu. Darba efektivitāti veicina arī pastāvīgie kontakti ar ārvalstu kolēģiem. Pašlaik mūs konsultē Lielbritānijas speciālisti. 300 000 latu šim mērķim mēs esam ieguvuši, uzvarēdami ES rīkotā konkursā.

Savukārt nepilnībām, kas vērojamas mūsu ekonomikā, saknes meklējamas tais valsts pārvaldes nepilnībās, kas tipiskas mūsu valstij kopumā. Ja neviena no valdībām nestrādā, raugoties perspektīvā, tad arī drošības sistēma, cīņa ar organizēto noziedzību, ar ekonomiskajiem noziegumiem, ar korupciju tiek aizstāta ar konkrēta zagļa – piemēram, autozagļa, vajāšanu – turklāt ne vienmēr veiksmīgu. Es nepavisam neesmu pārliecināts par to, vai bija lietderīgi izveidot Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroju. Tāpat mēs esam neglābjami nokavējuši "nulles deklarāciju" ieviešanu. Tai pašā laikā varēja darboties neskaitāmi kontroles instrumenti, kuri aprobēti citviet pasaulē. Šodien "nulles deklarāciju" ieviešanai jau varētu būt negatīvs efekts, ja mēs nespēsim sniegt garantijas pret informācijas noplūdi. Kādā žurnālā bija publicēts materiāls par sievieti, kurai pieder vērtīga antikvāra kolekcija.. Pēc trim dienām šis antikvariāts no dzīvokļa bija "iztīrīts". Cits piemērs par to pašu antikvāra tēmu. Ja lielas vērtības nav apdrošinātas, jāsāk domāt – kāpēc?

Tāpat ir svarīgi meklēt iespējas samazināt skaidras naudas apriti. Katrā gadījumā visas valsts un pašvaldību iestādes šodien var ar saviem darbiniekiem norēķināties, izmantojot algu kartes, kas samazina iespēju maksāt "aploksnēs". Mums nevajag nodarboties ar velosipēda izgudrošanu, bet gan pārņemt pārbaudītu, aprobētu ārvalstu pieredzi. Uz transformētas vēlēšanu sistēmas fona, kad jauktā vēlēšanu sistēma ļaus dabīgā veidā priekšplānā izvirzīt cilvēkus, kas bauda sabiedrības uzticību, mainīsies (protams, ne bez pamata) nodokļu inspektora, muitnieka, policista tēls. Atminēsimies kaut vai tradicionālo ASV šerifa tēlu. Lai cik tālu mēs no tā nebūtu – tā ir sasniedzama realitāte.

SKATS UZ EKONOMIKU

MANI POLITIĶA PRINCIPI SAKŅOJAS BIZNESMEŅA PRAKSĒ

Ainārs Šlesers – Ministru prezidenta biedrs

Sākšu ar apstākli, ko es personīgi uzskatu par vienu no diviem noteicošajiem faktoriem, kas šobrīd nosaka manu – vicepremjera, kas valdībā kūrē ekonomisko bloku, – pozīciju. Man ir gan praktisks pamats, gan morālas tiesības apspriest šo problemātiku ne tikai kā pašreizējam politiķim, bet arī – un es uzskatu to par principiāli svarīgu, ne mazsvarīgāku, bet, iespējams, pat svarīgāku apstākli – kā bijušajam biznesmenim. Esmu gandarīts, ka savā uzņēmēja pagātnē esmu radījis vairāk nekā tūkstoti darba vietu. Domāju, šīs darba vietas zināmā mērā liecina par to, ka man ne vienu vien reizi ir nācies uzņemties visai nopietnu atbildību, kā arī tālākas perspektīvas rakursā aprēķināt biznesa soļus ne jau nu tikai pāris dienām uz priekšu.

Otrs noteicošais apstāklis, ko balsta un bagātina pirmais, ir politiskā griba. Es redzu, ka tāda politiskā griba, kas pieprasa nopietnas izmaiņas valsts ekonomikā,– it īpaši tagad, kad mūsu valsts teju iestāsies Eiropas savienībā,– piemīt lielum lielai daļai pašreizējās politiskās elites pārstāvju. 67 procenti Saeimas deputātu ir kļuvuši par parlamentāriešiem pirmoreiz. Nākas rēķināties ar to, ka viņiem pagaidām trūkst politiskās pieredzes, tomēr nedrīkst aizmirst, ka šie cilvēki nav "notraipīti", viņiem ir tīras rokas.

Jebkurā gadījumā viņi – tāpat kā premjers – ir mani domubiedri, atzīstot, ka vissvarīgākais pamatakmens, kas mums jāiegulda, ir valsts ekonomiskās stratēģijas izstrādāšana. Šai stratēģijai jāspēj pielāgot Latviju Eiropas savienības apstākļiem, tātad tai rezultātā jāgarantē valsts iedzīvotāju labklājības līmeņa palielināšanos.

Pirmais, kas mums jādara, ir ekonomiskās attīstības stratēģijas radīšana, prioritāšu sistēmas izstrādāšana. Tas ir, precīzi jānosaka jomas, kuras, nodrošinot tajās labu menedžmentu, spētu nest lielu peļņu, radītu augstu pievienoto vērtību. Arī citi pasākumi, protams, ir svarīgi, tomēr tie ir sekundāri pasākumi. Nedrīkst pieļaut stāvokli, ka uz jautājumu par to, kādas ir Latvijas prioritātes, tiek nosaukti 30 vai pat vairāk prioritāri virzieni. Sanāk, ka absolūti jebkurš bizness, ar kuru valstī nodarbojas, tiek saukts par prioritāru.

Skaidra prioritāšu sistēma ir jānosaka arī ārējiem ekonomiskajiem sakariem. Mums jāvelta visas pūles, lai attīstītu kontaktus ar tām valstīm, ar kurām tirdzniecības saites jau ir iedibinātas, ar kurām tirdzniecības apgrozījuma līmenis jau pašlaik ir augsts. To diktē parasta matemātika: labāk par desmit procentiem palielināt 100 nosacīto vienību nekā par 300 procentiem divu vienību apgrozījumu.

Manuprāt, Latvijas galvenie ārvalstu partneri meklējami Skandināvijas valstīs, Vācijā, Lielbritānijā, ASV un Krievijā. To nosaka gan mūsu ģeogrāfiskais stāvoklis, gan vēsturiskās un politiskās saites.

Latvijas ģeopolitiskais stāvoklis rāda arī to, kurai mūsu tautsaimniecības jomai jābūt galvenajai prioritātei: starpniecības pakalpojumiem. Mums jākļūst par preču distribūcijas centru starp rietumiem un austrumiem. Mums jādara viss, lai rietumu kompānijas pēc Latvijas iestāšanās ES sāktu pie mums atvērt savus kantorus. Būtu jāpanāk arī, lai tieši ar Latvijas starpniecību rietumu firmas noteiktu, uz kurieni un cik daudz rietumos ražoto preču piegādāt bijušās padomju savienības tirgum. Latvijai jākļūst par pakalpojumu, pirmām kārtām finansu pakalpojumu distribūcijas centru, lai pasaules finansu institūcijas izšķirtos te atvērt savas pārstāvniecības.

Šeit es vēlētos uzsvērt, ka viens no Latvijas lielākajiem plusiem ir fakts, ka 90 procenti iedzīvotāju runā krieviski. Šī situācija ir unikāla ne tikai Eiropas, bet arī Austrumeiropas apstākļos. Un tas var kļūt par vienu no faktoriem, kādēļ daudzas rietumu firmas, atverot savas pārstāvniecības darbam austrumu tirgū, dos priekšroku nevis Krievijai, bet gan mums. Un otrādi: daudziem Krievijas uzņēmējiem, strādājot ar ES partneriem, būs vienkāršāk atvērt savas pārstāvniecības nevis Briselē, bet gan Rīgā.

Es pamatoti ticu, ka Latvijai ir visas iespējas kļūt par vienu no jaunās apvienotās Eiropas darījumu centriem, uz kurieni nāks strādāt gan simtiem rietumu kompāniju, gan simtiem kompāniju no austrumiem, no Krievijas un Ukrainas.

Tas nozīmē, ka Latvijai tikai rietumi (pat bez austrumu virziena) atver globālo tirgu. Par to liecina kaut vai divi skaitļi: nepilni 2.5 miljoni iedzīvotāju Latvijā un 455 miljoni iedzīvotāju visās Eiropas savienības valstīs kopā. Prakse rāda, cik atšķirīgi var būt attīstības rezultāti dažādām valstīm – ES loceklēm. Mums ir sevišķi svarīgi to apzināties, domājot par to, kā mācēsim izmantot vairāk nekā miljardu eiro, ko Latvijai piešķirs dažādi ES strukturālie fondi. Kur un kad mēs atradīsim 200 miljonus latu, ko valstij jāsameklē pašai, lai saņemtu šo miljardu?

Tādā kārtā tieši tagad ir pienācis laiks atcerēties un izanalizēt: kā, iestājusies ES, burtiski uzplauka Īrija, turklāt uzplauka visai ātri. Lai gan iestāšanās brīdī bezdarba līmenis Īrijā sasniedza 20 procentus, šodien mēs redzam, cik bieži Latvijas laikrakstos sastopami sludinājumi par iespējām strādāt Īrijā. Pavisam atšķirīgs rezultativitātes vai, precīzāk, antirezultativitātes ziņā ir Grieķijas piemērs. Īrija ir apguvusi vairāk nekā 20 miljardus eiro no ES strukturālajiem fondiem, turpretī Grieķija, cik zinu, nav mācējusi izmantot vairāk nekā pusmiljardu eiro.
Aplūkosim divus apstākļus no mūsu ekonomiskās, sociālās un politiskās sfēras. No vienas puses, mūsu valsts vadītāju politiskā griba ir izpaudusies, cenšoties 2004. gadam izveidot "nulles", t.i., bezdeficīta budžetu. Tai pašā laikā, no otras puses, ir pieņemts politisks lēmums tuvākajā laikā palielināt minimālo pensiju līdz 60 latiem. Bet valsts un tās iedzīvotāju labklājību taču nevar paaugstināt ar pliku valdības lēmumu, nevar "no gaisa" grābt naudu pensionāriem, skolotājiem, mediķiem. Pie šīs "ābeces patiesības", kura jau tāpat ir skaidra šās grāmatas lasītājiem, es atgriežos tāpēc, lai vēl un vēlreiz mēģinātu pārliecināt sabiedrību, cik vajadzīga ir vienotas ekonomiskās stratēģijas izstrādāšana, par kuru es jau runāju šā raksta sākumā.
Īsumā aplūkošu dažus jau visnotaļ reālus soļus šai ceļā. Ar mērķi formulēt ekonomisko stratēģiju ir izveidota stratēģijas izstrādāšanas koordinācijas padome. Tajā ir pārstāvētas desmit ministrijas, kuru darbība tā vai citādi ir ietekmē ekonomiku: Ekonomikas, Finanšu, Zemkopības, Satiksmes, Izglītības un zinātnes, Tieslietu, Iekšlietu, Ārlietu, Vides un reģionālās attīstības ministrijas, kā arī Latvijas Banka. Padomes vadība uzticēta man.
Tik lielu skaitu ministru stratēģijas izstrādāšanā nākas iesaistīt tādēļ, ka nepieciešams pilnīgi un dziļi izanalizēt to, kas mums būtu jādara, kā arī jānosaka precīzi soļi, kas sperami, lai sasniegtu gaidīto mērķi. Piemēram, aplūkosim Izglītības un zinātnes ministrijas lomu. Jebkurā gadījumā mums nepieciešama precīza koordinācija jautājumos, kas saistīti ar kadru sagatavošanu tais specialitātēs, kas mūsu valsts tautsaimniecībai perspektīvā būs visvajadzīgākās. Mums kopīgi jāizskaitļo, kāds būs pieprasījums pēc speciālistiem. Man šķiet nepieņemama pašreizējā situācija, kad daudzi augstskolu absolventi nespēj atrast darbu Latvijā, jo nav pietiekama pieprasījuma pēc viņu profila speciālistiem. Tāpēc jaunatne izbrauc uz ārvalstīm, kur iekārtojas mazkvalificētā darbā, lai gan mums šeit akūti nepieciešami globāli domājoši jauni cilvēki.
Sadarbība starp ministrijām mums ļauj jautājumus risināt ātri un efektīvi, apejot ierēdņu inerci un lēni strādājošo birokrātiju. Vairs nav kā agrāk, kad no dažādām ministrijām savācās kopā ierēdņi, kuri būtībā bija funkcionāri un neizprata nedz to, kas ir ekonomika, nedz to, kas ir bizness, un rezultātā mēnešiem un gadiem ilgi veica savstarpēju saraksti, pūloties izstrādāt kaut kādas reformas.
Tā darbojoties, vienotu ekonomisko stratēģiju izstrādāt nav iespējams. Savukārt politiķi var paātrināt reformu tempu, jo daudzus jautājumus mēs varam atrisināt ļoti ātri, pieņemot politiskus nevis tehniskus lēmumus. Ierēdņu rutīnas pārvarēšana ir šo zāļu darbības blakus efekts – jāsaka, ļoti derīgs blakus efekts.
Pietiks, ja teikšu, ka, jau apkopojot pirmos ieteikumus, kas saņemti no ekonomiskās stratēģijas koordinācijas padomē ietilpstošajām ministrijām, ir uzkrājušies 67 priekšlikumi par grozījumiem, kas veicami likumdošanā, likumpakļautos un citos normatīvos aktos. Vēl viens solis, ko mēs speram paralēli padomes izveidošanai – ir radīta darba grupa, kura nodarbojas ar jautājumiem, kas attiecas uz iekšējā tirgus aizsardzību un, attiecīgi, uz kontrabandas apkarošanu. Arī šai grupā ietilpst ieinteresētu un atbildīgu ministriju vadoši darbinieki, robežsargi, Valsts ieņēmumu dienesta, Valsts sanitārā un veterinārā dienesta u.c. institūciju pārstāvji.
Tālāk. Pašreizējā Latvijas Attīstības aģentūra (LAA) tiks pārveidota par Attīstības un investīciju piesaistīšanas aģentūru. Šīs aģentūras funkciju pārskatīšana un konkretizēšana kļūst ļoti aktuāla tagad, kad tuvojas diena, kad Latvija tiks uzņemta Eiropas savienībā. Aģentūras galvenais uzdevums būs sniegt palīdzību uzņēmējiem, kas vēlas piekļūt ES strukturālajiem fondiem.
Pakāpeniski notiek nodokļu likmju samazināšana: šogad nodoklis ir samazinājies no 25 uz 19 procentiem, nākamgad to plānojam samazināt līdz 15 procentiem. Bet perspektīvā tiek apspriesta 10 procentu likme. Tomēr šobrīd tā ir tikai ideja, kuras attīstīšanai nepieciešami aprēķini, detaļu izstrādāšana un diskusijas.
Tā kā sastopams valdības pozīciju greizs traktējums, nesapratne, pat tīša sagrozīšana, vēlos vēlreiz precizēt mūsu skatījumu uz atsevišķiem diskusiju tematiem. Protams, valdība negrasās pārskatīt privatizācijas rezultātus vai izraidīt no ekonomikas ārzonas kompānijas.

Kā ar tām sadarboties, esmu pietiekami labi iepazinis nesenajā privātuzņēmēja praksē. Runa ir par to, ka jebkuras biznesa struktūras darbībai ir jābūt "caurspīdīgai". Un šai sakarā es ar interesi un solidaritātes sajūtu uztveru priekšlikumus, ko izteicis Baltijas foruma dalībnieks, bijušais iekšlietu ministrs Dainis Turlais. Viņa priekšlikuma būtība: likumdošanā būtu jānostiprina aizliegums ārzonas kompānijām kļūt par dalībniecēm tais Latvijas uzņēmumos, kuri ir valsts īpašums vai kuros valstij pieder kapitāla daļas.
Domāju, ka, risinot dialogu ar Krieviju – bet šāds dialogs ir gan vajadzīgs, gan iespējams, un to pierāda arī abpusējas sapratnes gaisotnē notiekošās sarunas ar Latvijas–Krievijas starpvaldību komisijas locekļiem –, mēs spēsim likvidēt šķēršļus, kas pašlaik traucē Krievijas preču tranzītu caur Latviju. Tomēr man gribētos jautājumu paplašināt – runa nav tikai par tranzītu, bet arī par energodrošas situācijas veidošanu Latvijā.
Kopumā mūsu valsts pievienošanās Eiropas savienībai pilnīgi noteikti labvēlīgi ietekmēs Latvijas un Krievijas attiecības – gan politiskā, gan ekonomiskā aspektā. Tas izriet no fakta, ka pašlaik strauji attīstās Krievijas un ES sadarbība.
Vārdu sakot, mūsu visupirmais uzdevums ir nospraust precīzu kursu kuģim vārdā "Latvija" un stingri turēt rokās stūres ratu.

LATVIJA IR VIENS NO DINAMISKĀKAJIEM MAKROEKONOMIKAS ATTĪSTĪBAS REĢIONIEM PASAULĒ

Juris Lujāns – Ekonomikas ministrs

Baltijas jūras reģions kopumā ir viens no dinamiskākajiem pasaulē makroekonomiskās uz zināšanām balstītas attīstības ziņā.
Kopš neatkarības atgūšanas 1991.gadā Latvija ir ņēmusi aktīvu dalību virknē dažādu starptautisko organizāciju. Latvija ir atgriezusies brīvo pasaules valstu saimē. Šobrīd Latvija ir pilntiesīga tādu starptautisko organizāciju dalībniece kā ANO, Eiropas Padome, Starptautiskais valūtas fonds, Pasaules bankas struktūras un daudzas citas. Latvija cieši sadarbojas ar OECD (Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija) un piedalās vairākās tās programmās. Latvija bija pirmā no Baltijas valstīm, kas 1999.gadā iestājās Pasaules Tirdzniecības organizācijā.
Šobrīd Latvija ir noslēgusi 11 brīvās tirdzniecības līgumus ar 28 valstīm: ar 15 Eiropas Savienības valstīm, ar 4 Eiropas brīvās tirdzniecības asociācijas valstīm, kā arī ar Lietuvu, Igauniju, Čehiju, Slovākiju, Slovēniju, Poliju, Ungāriju, Turciju un Ukrainu.
2002.gadā 82,4% no Latvijas kopējā importa un 82 % no Latvijas eksporta sedz brīvās tirdzniecības līgumu valstis. Latvija piemēro vispārējās labvēlības režīmu tirdzniecībā ar visām Pasaules tirdzniecības organizācijas valstīm. Tādējādi 15,2% no Latvijas importa un 15,4% no eksporta sedza vislabākās tirdzniecības režīms.
Ekonomikas ministrija ir izstrādājusi informatīvo ziņojumu "Par Latvijas ārējās tirdzniecības politikas vadlīnijām līdz iestāšanās brīdim ES", un 2002.gada 6.novembrī Ministru kabinets to apstiprināja. Saskaņā ar šo informatīvo ziņojumu, Latvija līdz iestāšanās brīdim Eiropas Savienībā 2004.gadā jaunus brīvās tirdzniecības līgumus (BTL) neslēgs. Ekonomikas ministrijas rīcības plānā Valdības deklarācijas izpildei minēts, ka Ekonomikas ministrijai jāizstrādā un 2003. gada septembrī pēc referenduma par iestāšanos ES izskatīšanai valsts sekretāru sanāksmē jāiesniedz likumprojekti par 10 Latvijas Republikas noslēgto brīvās tirdzniecības līgumu denonsēšanu. Lielākoties tas neieviesīs īpašas izmaiņas Latvijas tirdzniecībā.
Latvija īsteno liberālu ārējās tirdzniecības politiku. Latvijas tirdzniecības attiecības ar citām valstīm ir balstītas uz daudzpusējiem līgumiem PTO ietvaros, kā arī citiem līgumiem, kas nosaka vislabākās vai brīvās tirdzniecības režīmu. Tālākā ārējās tirdzniecības liberalizācija ir saistīta ar Latvijas prioritātēm šajā jomā – iestāšanos ES un dalību PTO.
Latvijā ir ļoti pievilcīga uzņēmējdarbībai un investīcijām, pateicoties tās ģeogrāfiskajam stāvoklim, izglītotam darbaspēkam, spēcīgām ražošanas tradīcijām, augsti attīstītajai izglītības un pētījumu sistēmai, kā arī attīstītai infrastruktūrai. Interesi par investīcijām Latvijā ir izrādījušas vairākas starptautiskas kompānijas, kuras būtu gatavas investēt ap 100 miljoniem Eiro (LG, Baltic Pulp). Bez tam, visas nepieciešamās nozares (piemēram, būvniecība) šo projektu sekmīgai realizācijai ir spējīgas un vēlas sadarboties.
Turklāt, Latvija ir pievilcīga ar savu izcilo transporta un telekomunikāciju infrastruktūru. Latvijas transporta sistēma veido loģistikas mezglu, jo tai ir visa nepieciešamā infrastruktūra tirdzniecības veicināšanai starp Rietumeiropu un Krieviju/NVS, un tā spēj apmierināt vietējo importa/eksporta uzņēmēju vēlmes.

Ostas ir nozīmīga tranzīta sistēmas daļa. Trīs lielākās neaizsalstošās Latvijas ostas – Rīga, Ventspils, Liepāja spēj nodrošināt savu darbību 365 dienas gadā. Saikne ar visiem pārējiem transporta elementiem kopā ar pievilcīgu beznodokļu zonu ir nodrošinājuši ostām reģiona rūpnieciskās darbības centra statusu.
Latvijas ceļu sistēma nodrošina tiešu pieeju austrumu (Krievija/NVS) un dienvidrietumu (Centrāl-/Rietumeiropa) virzienos un caur citām valstīm - pieeju Ziemeļeiropai (Zviedrija un Somija). Visi ceļi ir publiski un bezmaksas. Ar turpmāko ES finansiālo atbalstu Latvijas galvenais ceļu attīstības projekts ir Latvijas "Via Baltica" posms – pirmais Paneiropas transporta koridors, kas savieno Somiju, Baltijas valstis, Poliju un Rietumeiropu.
Latvijā ir blīvs dzelzceļa tīkls, kas savieno valsti ar tādiem tāliem reģioniem kā Krievijas Tālie austrumi, tik tālu, cik padomju dzelzceļa sliežu platuma standarts ir spēkā. Ziemeļu un dienvidu tirdzniecības veicināšanai ir plānots ieviest Baltijas dzelzceļa satiksmi, savienojot Somiju ar Centrāleiropu. Šis projekts arī kalpotu kā pirmais Latvijas solis pretī Eiropas dzelzceļa sliežu platuma standartam.
Rīgas starptautiskā lidosta ir vadošais gaisa satiksmes centrs Baltijas valstīs, kas apkalpo virkni aviokompāniju, iekļaujot arī Latvijas nacionālo aviokompāniju "AirBaltic", kas aviokompāniju alianses "Star Alliance" dalībniece, kuras akcionāri ir "Scandinavian airlines SAS" un Eiropas avioindustrijas līderi "British Airways" un "Lufthansa". Šīs un citas aviokompānijas nodrošina ātru un uzticamu ceļojumu no nesen rekonstruētās Rīgas lidostas uz tādām Eiropas pilsētām kā Helsinki, Stokholma, Kopenhāgena, Berlīne, Frankfurte, Londona, un no tām – pa visu pasauli.
Ārvalstu investīciju piesaistei un labvēlīgas uzņēmējdarbības vides nodrošināšanai Latvijā ir izveidota attiecīga likumdošana jautājumos, kas ir tieši saistīti ar investīcijām, iekļaujot valdības atbalstu ārvalstu investoriem, dažādas nodokļu atlaides, labvēlīgas muitas procedūras, pieeju speciālajām ekonomiskajām zonām un brīvostām un uzlabotus nosacījumus vīzu ieguvei un darba atļaujām.
Ārvalstu investoriem ir tieši tādās pašas iespējas un tiesības kā vietējiem investoriem, un tiem ir pieejamas nozīmīgas atlaides. Piemēram, kompānijām, kuras piedalās projektos, investējot 3 gadu laikā virs 10 miljoniem latu, ir nodrošināta 40% atlaide ienākuma nodoklim. Ienākuma nodokļa likme Latvijā ir tikai 19%, kas ir viena no zemākajām Eiropā. Bez tam, 2 gadu laikā šī nodokļu likme tiks samazināta līdz 15%.
Nozīmīgas nodokļu atlaides ir pieejamas tiem uzņēmējiem , kas investē augsto tehnoloģiju nozarēs vai arī Liepājas un Rēzeknes speciālajās ekonomiskajās zonās.
Kopā ar ģeogrāfisko novietojumu un investīcijām labvēlīgu vidi nākamā Latvijas priekšrocība ir augsti kvalificēta, augsti motivēta un rentabla darbaspēka pieejamība.
Rēķinot uz 100 tūkst. iedzīvotāju, augstskolu studentu skaits Latvijā ir viens no lielākajiem starp ES kandidātvalstīm. Sociālo zinātņu nenovērtēšana padomju laikā ir sekmējusi šo zinātņu popularitāti studentu vidū mūsdienās. Tomēr arī dabas un inženierzinātnes, īpaši IT šobrīd piedzīvo pieprasījuma pieaugumu.
Latvija piedāvā nozīmīgu darbaspēka rentabilitāti visās nozarēs. Kaut gan darbaspēka izmaksas stabili pieaug, tās virknē specialitāšu, no fabrikas strādnieka līdz datorprogrammu izstrādātajam pašlaik sastāda tikai 20-30% no Rietumeiropas līmeņa.
Svešvalodu zināšana ir vēl viena Latvijas izglītības sistēmas priekšrocībām. Angļu valoda ir plaši pasniegta vidējas un augstākās izglītības iestādēs un ir kļuvusi par populāru valodu starp profesionāļiem. 90% no vidusskolu absolventiem runā angliski. Neskatoties uz to, ka valsts valoda ir latviešu, apmēram 20% profesionāļu runā 3 valodās. 96% iedzīvotāju runā krieviski.
Visas iepriekš minētās priekšrocības veido ideālu vidi investīcijām.
Laikā no 1996.gada līdz 2001.gadam Latvijā bija vislielākie investīciju pieauguma tempi ES kandidātvalstu starpā. Investīciju gada vidējie pieauguma tempi laikā no 1996.gada līdz 2001.gadam sasniedza 19,2%, t.i. vairāk nekā trīs reizes pārsniedza IKP pieauguma tempus. Tāpēc investīciju īpatsvars IKP palielinājās no 18,3% 1996.gadā līdz 27,3% 2001.gadā. Pēdējos divos gados investīcijas pieauga vidēji par 18,5% gadā, kā pamatā ir makroekonomiskās un finansiālās vides stabilitāte, neatkarīgo starptautisko organizāciju pozitīvais vērtējums par Latvijas investīciju vidi, kā arī investīcijām labvēlīga valdības politika.
Kopš Latvija atguva neatkarību ārvalstu investīcijas ir bijušas galvenais virzības spēks, nodrošinot tiešo ārvalstu investīciju dubultošanos katrus 3-4 gadus. Šobrīd Latvija ir 4.vietā starp Austrum un Centrāleiropas valsītim ārvalstu investīciju apjomā uz 1 iedzīvotāju.

Pēc Latvijas Bankas datiem lielākie ieguldītāji ir Vācijas (13,7%), Zviedrijas (13,4%), Dānijas (11,6%), ASV (9,6%), Somijas (7,2%), Norvēģijas (6,9%) un Igaunijas (6,7%) uzņēmēji, kas kopumā veido gandrīz 70% no visām uzkrātām ārvalstu tiešajām investīcijām.

ERHARDA BAUSLĪBA

Inesis Feiferis – Dr. oec., Hipotēku bankas prezidents

Jautāts par to, ko es uzskatu par valsts attīstības prioritāšu prioritāti, atbildu Ludviga Erharda vārdiem. Viņa frāze man nāk prātā ik dienu – tai par godu esmu pat izgatavojis nelielu plakātu un piekāris to savā darba vietā. "Sociālais progress ir galvenais ekonomikas efektivitātes rādītājs." Es apzinos, ka šo frāzi var uzskatīt par banalitāti – tieši tāpat, kā jebkuru vispārzināmu patiesību. Un tomēr es piedāvāju pacensties, nepiemirstot šos vārdus, atskatīties uz gadiem, ko mūsu valsts nodzīvojusi atjaunotās neatkarības apstākļos, kā arī paraudzīties perspektīvā.

Jāatzīst, ka šai ceļā ir pieļautas daudzas kļūdas, daudzas muļķības, daudz, maigi izsakoties, savtīgu darbību. Tāpēc daudz kas jau vairs nav labojams. Šodien ir jāapzinās, ka diemžēl ir palaistas garām arī milzīgas iespējas. Daļēji tas izskaidrojams ar elementāru nezināšanu un pieredzes trūkumu, ar naivu pārliecību, ko stiprinājusi Atmodas eiforija un pat tāds kā reibums par to, ka pavērusies iespēja ar privatizācijas un sertifikācijas palīdzību sadalīt līdz tam valstij piederošos īpašumus. Tagad mēs skaidri redzam, cik lielas ilūzijas tās bija. Nevienai postkomunistiskajai valstij nav izdevies veikt taisnīgu īpašuma sadali – ne Krievijai, ne Latvijai, ne Čehijai, ne visām citām. Tāpēc ka mēs, cilvēki, neesam eņģeļi, un valsts īpašumu taisnīgi sadalīt, izrādās, nav iespējams. Tomēr šodien ir jāapzinās, ka iemesls nepavisam neslēpjas tikai un vienīgi pieredzes trūkumā un naivumā. Pazīstamais Rietumu ekonomists Džefrijs Sakss, kura vārds nav svešs arī Latvijā, bija pārliecināts šoka terapijas aizstāvis. Tagad viņš atzīst, ka smagi kļūdījies. Taču Saksam cilvēks, attiecībā pret kuru viņš ir kļūdījies, ir tikai tāds kolbā notikuša ķīmiska eksperimenta rezultāts. Bet šīs kļūdas ir salauzušas dzīvi miljoniem cilvēku.

Vēl viens šādas pieejas piemērs. Nedrīkstēja pieļaut dzīvojamo māju totālu denacionalizāciju. Privāta īpašuma tiesības, protams, ir svētas. Bet kāpēc gan man vai citam cilvēkam, ja viņš dzīvo privatizētā namā, nākas uzņemties atbildību par totalitārā režīma nodarījumiem?

Tomēr nepavisam ne visus aizrobežu padomniekus virzīja tikai un vienīgi labticīgi maldi. Bez šaubām, starp viņiem ne mazums bija tādu, kas sniedza rekomendācijas, atskatoties uz savu ārvalstu un vietējo pasūtītāju interesēm un jau saknē nīdējot to konkurentus. Arī padomi, ko mums deva tā saucamā Vašingtonas konsensusa speciālistu grupa, saturēja gan objektīvu nepieciešamību veikt pāreju no komandējošās ekonomikas uz tirgus attiecībām, gan arī savtīgus motīvus. Tieši ar šo speciālistu "piespēli" uzradās privatizācijas un sertifikācijas idejas. Mēs praktiski akli viņiem uzticējāmies, jo paši tad vēl dzīvojām ar ziepju, benzīna, cukura, degvīna taloniem kabatās, toties "viņu" vitrīnās saskatījām vienu vienīgu "paradīzi" pilnīgas sociālās aizsardzības apstākļos. Mēs neprātojām par to, ka Rietumu strādnieku sociālā aizsardzība ir sūri grūti izcīnīta daudzus gadu desmitus ilgā cīņā. Manas paaudzes lasītājs droši vien atcerēsies tā laika diskusijas: pa kuru ceļu iet – vai lietot šoka terapiju vai tomēr iet pakāpeniski, *step by step*, neatsakoties no valstiskas regulēšanas elementiem. Mēs, izvēlējušies šoka terapijas ceļu, nonācām pie absurda, no viena grāvja izlīduši iegāzāmies citā, pilnībā atsakoties no ekonomikas valstiskas regulēšanas. Arī cilvēkiem, kas tolaik vadīja šo procesu, bija absolūti miglains priekšstats par to, kas īstenībā ir tirgus ekonomika. Tostarp nevienā no Rietumu demokrātijām neeksistē no valsts puses pilnīgi neregulējama ekonomika. Tieši otrādi, regulēšanas līmenis ir tik augsts, ka mēs to pat nevaram iedomāties.

Šai ziņā pievērsīsimies jomai, par kuras aizsardzību mēs tik bieži esam uzklausījuši pārmetumus – lauksaimniecībai. Piemēram, ASV mums nemitīgi aizrāda par to, ka mēs atbalstām zemniekus ar subsīdiju palīdzību. Bet pavisam nesen man bija izdevība iepazīties ar ASV prezidenta parakstītu likumu par lauksaimniecību. Šai dokumentā sīki jo sīki uz vairākiem simtiem lappušu ir aprakstīts protekcionisma mehānisms: ko, kādā veidā, kādēļ valsts aizsargās fermera saimniecībā. Un tas viss bija pamatots ar vissvarīgāko ekspertu visnopietnākajiem atzinumiem. Kā gan to saprast, ja tie paši ASV eksperti mums pārmet Latvijas zemnieku atbalstīšanu? Tas ir acīmredzams dubultais standarts. Un tas nenovēršami

novedīs līdz domai, ka ekspertu – tostarp Vašingtonas konsensusa speciālistu – darbība ir bijusi vērsta uz konkurentu novājināšanu un īpašuma pārdali par labu tām personām un aprindām, kurām šie eksperti bija pietuvinājušies. Teiksim, Krievijā šis process pat tiek personificēts – privatizācija Čubaisa gaumē. Šo situāciju savos memuāros "Starp dzirnakmeņiem" apraksta Gundars Valdmanis, turklāt apraksta, nosaucot vārdos personas – tai skaitā "mūsējās" augsta mēroga valsts amatpersonas –, kuras uzdarbojās ar neslēptu bezkaunību. Turklāt darbības shēma tā laika cilvēkiem, kuri vēl nebija īpaši skoloti visādos "smalkumos", šķita itin pārliecinoša: šodien tu kļūsti par savas sertifikātu daļas īpašnieku, bet rīt jau būsi rūpnīcas līdzīpašnieks. Cik daudziem Atmodas atbalstītājiem tagad pieder "Ventspils naftas" akcijas?

Tikmēr tie paši lielie uzņēmumi ne bez nolūka tika novesti līdz kraham – nepavisam ne jau tikai tādēļ, ka tie būtu vieni vienīgi padomju militāri rūpnieciskā kompleksa cehi, un arī ne tādēļ, ka Latvijā nebija cilvēku, kas spētu īstenot to konversiju. Es zinu, kādi priekšlikumi ienāca RAFam, "Alfai", RERam, zinu, ka Rīgā varēja organizēt ārvalstīs ražotu veļas mašīnu montāžu. Tomēr tagad Latvijas smagā rūpniecība ir neatgriezeniski sagrauta.

Izvērtējot situāciju kopumā, pragmatiskāks man liekas ceļš, pa kuru iet Ķīna. Protams, es nepieskaros ideoloģijas tēmai, bet runāju par ekonomisko stratēģiju: soli pa solim, ļoti pakāpeniski atslābinot regulēšanas "grožus", gatavojot institūcijas, kas spēj šo procesu organizēt un vadīt, ekonomikā tiek ieviesti tirgus elementi. Konkrēti, tur jau darbojas samērā attīstīts banku sektors. Turpretī mēs uz tirgus ekonomikas ceļa nostājāmies strauji, vienā rāvienā, nesagatavojuši tam nevienu institūciju – nu, kaut vai to pašu sabiedrisko pakalpojumu tarifu regulatoru. Tas acīmredzot attiecas arī uz banku sektoru – par spīti tam, ka valstī darbojas vairāk nekā 60 bankas. Cik cilvēku mūsu bankās nav apkrāpti un pazaudējuši naudu? Par firmām, kas pieņēma depozītu noguldījumus, pat nerunāsim.

Tomēr – kas bijis, tas bijis. Pagātni apzināt vajag, tomēr visbūtiskākais ir saprast, kā un kurp virzīties tālāk. Manu mērķi ietver jau citētā Ludviga Erharda frāze. L.Erhardam tas nebija tikai teorētisks postulāts. Balstoties uz to, L.Erhards radīja tirgus ekonomikas un sociāli atbildīgas valsts – Vācijas Federatīvās Republikas – pamatus. Runa ir par to, ka politiķim ir jāveicina to rakstura īpašību izpausmes, kuras viņu ved uz turību, bet labākajā gadījumā arī uz bagātību, taču valstij tai pašā laikā jāpaliek sociāli atbildīgai. Nav neko vērtas ekonomiskās reformas, ja tās nedod nekādu labumu cilvēkam. Un no šā viedokļa visbūtiskākais rādītājs, kam jāliecina par reformu sekmīgu virzību, ir konkrēta patērētāju groza apjoms, ko cilvēks spēj iegādāties. Nekādā gadījumā nepietiek ar makroekonomisko sasniegumu, IKP pieauguma fiksēšanu. Ko tas reāli dod reālam cilvēkam – lūk, šim jautājumam ir jākļūst par visu lietu stūrakmeni, katras valdības darbības mērauklu. Tās ir gan normālai dzīvei nepieciešamās preces, gan pakalpojumi, kuros ietilpst i veselības aizsardzība, i kultūra, i, protams, izglītība. Nav jau tā, ka šādu datu nebūtu vispār – valsts statistikas pārvalde regulāri mums sniedz ziņas par nabadzības līmeni, izdzīvošanas minimumu u.tml. Taču šo rādītāju esamība pati par sevi, bez apzinātas politiskas gribas nerada normālu ekonomisko politiku, uz tās balstītas stratēģijas pamatus.

Turklāt mūsu valstī ekonomiskās stratēģijas nav vispār. Eksistē virkne savstarpēji nesaistītu dokumentu, kuri tiek uzdoti par valsts koncepciju. Man var iebilst, ka eksistē arī nacionālās attīstības plāns. Taču šis plāns nedarbojas. Un tas ir parādījies tikai tādēļ, ka ES Latvijai tādu dokumentu pieprasīja. A.Bērziņa valdība bija spiesta formulēt Valsts vidēja termiņa attīstības plāna pirmo versiju, kuru eirobirokrāti vairākkārt pieprasīja pārstrādāt un uzlabot. Tikai tagad mēs pakāpeniski tuvojamies tāda dokumenta tapšanai, kurā būs noteikts, kurp un kā mēs virzīsimies tuvākos 3 – 5 gadus. Tomēr arī tas notiek tikai pēc ES pieprasījuma. Kaut vai tikai tāpēc, ka mēs beidzot esam spiesti apzināt, uz kurieni īsti mēs virzāmies, ir vērts iestāties ES. Lai mūsu ekonomika attīstītos nevis haotiski, kā līdz šim, bet gan vairāk vai mazāk plānveidīgi. Haotiska darbība ir bijusi raksturīga visām līdzšinējām neatkarību atguvušās Latvijas valdībām. Kā zināms, A.Šlesers ir izveidojis jaunu, ļoti plašu darba grupu, kurā ietilpst ministri un pazīstami ekonomisti un kuras uzdevums ir izstrādāt valsts ekonomisko stratēģiju. Nu, ko raudzīsim, kāds būs šis jaunais dokuments.

Runājot par Latvijas prioritātēm ekonomikas jomā, es skatos uz mūsu valsti kā uz mazu globālās pasaules daļu. No šāda skatupunkta tranzīts bija un ir galvenā prioritāte, kas nosaka valsts attīstību. Atminos, ka pagājušajā gadā Latvijā oficiāli viesojās Ķīnas augstākā amatpersona. Tik augsta ranga cilvēki mazas valstis neapmeklē nejauši. Kā es sapratu, ķīniešu puse vēlējās iegūt uzskatāmu priekšstatu par to, vai Latvija patiešām ir svarīgs posms tā saucamajā Jaunajā Zīda ceļā. Par šā ceļa izveidošanu domā Japāna, Ķīna, Indija, Krievija; pastāv vairākas versijas par tā iespējamo maršrutu, un šīs versijas tiek apspriestas daudzās

starptautiskās konferencēs. Vai tas ies dienvidu virzienā – caur Vidusāziju, Tuvajiem Austrumiem? Vai varbūt stiepsies caur Krieviju u.tml.? Taču jebkurā gadījumā šā ceļa maršruts būs no Klusā okeāna līdz Eiropai. Tas ir patiešām revolucionārs projekts. Vai tā īstenošanas gadījumā mēs iekļausimies komandā, ko veidos tādas ostas kā Amsterdama, Roterdama, Somijas ostas?

Ja gigantiskais projekts būs sekmīgs, tas var izrādīties mums ļoti izdevīgs. Protams, tikai tādā gadījumā, ja mēs spēsim normalizēt attiecības ar Krieviju. Neizmantot savā labā Latvijas ģeopolitisko situāciju būtu vienkārši muļķīgi. Rietumu biznesmeņi un ekonomisti personīgās sarunās daudzkārt ar neslēptu, pat uzsvērtu skaudību man ir teikuši: ak, ja mēs būtu jūsu vietā – blakus nepiepildāmajam Krievijas tirgum! Mani pārsteidz arī tas, ka visus šos atjaunotās neatkarības gadus Maskavā ar oficiālu vizīti nav pabijis neviens no Latvijas Ministru prezidentiem. Izbrīnu rada arī tas, ka tā vietā, lai mēģinātu kopā ar Krieviju atrisināt pašreizējo situāciju ap tranzītu caur Ventspili, mēs žēlojamies Tēvocim Semam, tā kaitinot krievu lāci. Jā, ne visas ķibeles notiek mūsu vainas dēļ. Taču, ja mēs pat necenšamies runāt, tad nekas nekad nemainīsies un nekas galu galā nenotiks.

Un pavisam nepiedodama šai situācijā, manuprāt, ir iekšējā plēšanās. Jo vienotības trūkums jebkurā gadījumā ir izdevīgs Krievijai, kuram kā partnerim uz šās plūkšanās fona ir vieglāk "izsist" savu labumu tirgū – gan politiskajā, gan ekonomiskajā.

Tādējādi arī šai aspektā iestāšanās ES mums nāks par labu, jo aprakstītā problēma tad tiks izskatīta plašā starptautiskā kontekstā. Tomēr ir žēl, ka savu tranzītu mēs nespējam sakārtot paši, bet par attiecībām ar Krieviju neesam rūpējušies vairāk nekā desmit gadus. Tas noticis arī tādēļ, ka ekonomiskie grupējumi savas intereses paceļ virs valsts interesēm. Rezultātā pielietojumu nerod galvenais princips: biznesā vajag dalīties ar citiem. Negribēsi dalīties – izlidosi no biznesa. Tā ir vienkārša patiesība, kas attiecas gan uz iekšzemes biznesu, gan uz Krieviju kā biznesa partneri. Gadās, ka partneris kļūst neprognozējams vai pat pārvēršas pretiniekā.

Vārdu sakot, tranzīts ir mūsu ienākumu pirmais un stabilākais avots, kurš ļauj mums iegūt līdzekļus gan izglītībai, gan citām sociālajām vajadzībām. Starp citu, par izglītību. Savulaik tika aplūkota visnotaļ pareiza ideja par to, ka valsts sūtīs uz ārvalstīm studentu "desantus". Šie jaunie cilvēki atgrieztos Latvijā, jo viņiem tiks dota iespēja dažādos sektoros piedalīties valsts pārvaldē. Taču šī ideja diemžēl netika īstenota. To gan nav grūti izskaidrot – tāpat kā daudz ko citu: apstākļos, kad valdības mainās ik pēc deviņiem mēnešiem, varasvīrus maz interesē stratēģiski apsvērumi. Bet tie, kurus stratēģija tomēr interesē, parasti nerod atbalstu.

Par vēl vienu prioritāti. Tā kā "Hipotēku banka" jau sen par vienu no saviem dominējošajiem darbības virzieniem uzskata darbu laukos, es arī šeit saskatu – lai cik dīvaini tas daudziem neliksies – milzīgu potenciālu. Nesen lasīju Pasaules bankas pētījumu par to, kādas ir perspektīvas pasaules iedzīvotāju apgādē ar pārtiku. PB brīdina, ka iespējamas krīzes situācijas. Mums jau tagad ir zināmas valstis, kurās iedzīvotāji izmirst no bada, dzeramā ūdens trūkuma u.tml. Tai pašā laikā pie mums, Latvijā ļoti lielas lauksaimniecībā izmantojamas zemes platības vienkārši netiek izmantotas. Tā ir nepiedodama izšķērdība, ko mums nepiedos nākamās paaudzes. Mēs iepērkam ārzemēs ģenētiski modificētus produktus un tai pašā laikā neattīstām bioloģiski tīru produktu ražošanu. Es neredzu iemeslus, kas mums traucētu to darīt mūsu herbicīdu un pesticīdu nepiesārņotajā zemē – atšķirībā no Rietumiem, kur gadu desmitiem lauki ir bārstīti un laistīti ar dažādām ķīmikālijām. Lai to darīt, nepavisam nav vajadzības balstīties uz subsīdijām. Tas ir visnotaļ realizējams komercprojekts. Taču ar vienu vienīgu noteikumu: pie mums un rietumvalstīs jābūt vienādiem konkurences apstākļiem.

Nedrīkst aizmirst to, ka mums ir pilnīgi atšķirīgas starta pozīcijas. Dānijā fermeris savu saimniecību attīsta jau 100 gadus, turpretī mūsu fermeris ir tikai pašā ceļa sākumā, viņš sāk no nulles. Mūsu fermerim nav starta kapitāla, lai nopirktu traktoru, labas sēklas, slaukšanas aparātus u.tml. Tādēļ jo svarīgāk mums ir apzināties, ka paši spējam sevi apgādāt ar pārtiku un – jo vairāk – pārdot savu produkciju ārvalstīs, kur, pateicoties to tīrībai, tiem varētu būt it labs noiets.

Vai šādu shēmu iespējams realizēt ES apstākļos? Bez šaubām, iespējams. Un, bez šaubām, tas nav vienkārši. Lieta tāda, ka arī šai nozarē esam daudz ko palaiduši garām. Esmu vairākkārt runājis ar ES aparāta ierēdņiem, un esam vienisprātis. Vai varu teikt, ka, manuprāt, noteikumi, ar kādiem mēs stājamies ES, ir visnotaļ apmierinoši? Vienmēr var pateikt, ka tie varēja būt arī labāki. Taču no otras puses es tajos nesaskatu neko dramatisku.

Situācijas paradoksi un specifika slēpjas apstāklī, ka politiski mēs, protams, virzāmies uz ES pašā laikā, turpretī ekonomiski, manuprāt, šī virzība ir nedaudz priekšlaicīga. Nesen man bija

saruna ar kādu lielu Vācijas baņķieri, kurš nāk no šīs valsts austrumpuses. Viņš ir pārliecināts, ka ir pieļauta milzīga kļūda, cenšoties Austrumvāciju ekonomiski integrēt VFR zibenīgos tempos, lai gan tā nebija šim procesam gatava. Es saskatu šeit pilnīgu analoģiju ar Latvijas iestāšanos ES, turklāt attiecinot to ne tikai uz zemniekiem, bet arī uz mazo un vidējo biznesu.
Šodien izvēles vairs nav: mēs nevaram atļauties palikt ārpus ES. Iedomājieties kaut vai šādu vienkāršu situāciju: vācu uzņēmējs ved kravu no Vācijas uz Krieviju. Tātad, ja Latvija nav ES dalībvalsts, viņš, šķērsojot Latvijas un Lietuvas robežu, maksā muitas nodokli un pēc tam, šķērsojot Latvijas un Krievijas robežu, maksā atkal?
Minētais vācu baņķieris ļoti lika pie sirds: būtu labi, ja mēs atliktu Latvijas ekonomisko iestāšanos ES uz gadiem pieciem septiņiem un intensīvi pastrādātu, lai paaugstinātu savu konkurētspēju, palielinātu kapitālu un investīciju apjomu, lai labāk sagatavotos visām ES prasībām.
Šodien diemžēl tie ir tikai tīri teorētiski pārspriedumi. Ko mēs neesam laikus izdarījuši? Netika formulēts vajadzīgais pārejas posms. Mēs esam atrunājuši tikai septiņu gadu termiņu, kura laikā ārvalstnieki nevarēs iegādāties Latvijas zemi. Tas ir būtiski, bet nepietiekami. Mūsu mazie un vidējie uzņēmēji, mūsu zemnieki pagaidām nav gatavi ES. Sarunu laikā vajadzēja pieprasīt pārejas posma noteikšanu. Tagad mūsu uzņēmējiem un zemniekiem klāsies grūti, kad pāri Latvijas robežām sāks gāzties produkcija, kura stums viņus ārā no tirgus.
Lūk, kur varēja izpausties tik daudz pieminētā Baltijas vienotība: kopīgā pozīcijā, kuru aizstāvētu visas trīs valstis sarunās ar ES. Taču mēs pieļāvām kļūdu jau tad, kad slēdzām līgumu par Baltijas vienoto tirgu. Un izrādījāmies lielāki katoļi nekā Romas pāvests, parakstot asociētos līgumus ar ES un tajos apņemoties ik gadu samazināt muitas tarifus. Tas viss samazināja mūsu iekšējā tirgus aizsardzību.
Tagad atliek cerēt uz to, ka vismaz daļa zemnieku kļūs par lieliem fermeriem, daļa – tostarp arī mazākie – atradīs savu nišu gan iekšzemē, gan Rietumos (es jau runāju par bioloģiski tīro produkciju – to lietot ir izdevīgāk nekā pirkt zāles, kas samazina dažādas slimības izraisošās ķīmijas ietekmi). Tāpat varam rēķināties ar to, ka Latvija varētu ņemt piemēru no industrializētās Dānijas (tur darba samaksa ir nesalīdzināmi augstāka, tomēr sekmīgi strādā nelieli lielo Rietumu kompāniju produkcijas montāžas cehi, jo valsts tiem ir piešķīrusi lielākās labvēlības statusu, atvieglojumus nodokļu ziņā). Tomēr mēs – un tas attiecas ne tikai uz laukiem – ļoti piesardzīgi izvērtēsim piedāvātos projektus. Kādēļ tad mēs esam slēguši Slokas Celulozes kombinātu – vai tāpēc, lai somi tādu varētu atvērt Jēkabpils rajonā?
Ja atgriežamies Latvijas laukos, tur varam redzēt vēl vienu ienākumu avotu – tūrismu. Rietumnieki lielākoties nemaz nav redzējuši, kā cep maizi, kā izskatās dzīva uguns krāsnī.
Vispār, ja runa ir par mūsu zemnieku gatavību ES, tad jāsaka, ka tieši zemnieki ir labāk sagatavoti nekā citas uzņēmēju kategorijas. Tāpēc ka nemiers un neapmierinātība ir likusi cilvēkiem pieprasīt objektīvu un precīzu informāciju – tā teikt, kārtis galdā! Bet ko par savu nākotni ES zina, piemēram, kafejnīcas īpašnieks Kuldīgā? Mēs daudz runājam par plaisu starp tautu un varu. Kā gan lai nerastos šāda plaisa, ja valsts, teiksim, sarunās ar ES slēdz vienu sadaļu pēc otras, un dara to tā paša cilvēka vārdā, kurš pat nezina, kas īsti viņa vārdā tiek runāts un parakstīts, kādas vienošanās viņa vārdā tiek panāktas. Šo Kuldīgas kafejnīcas īpašnieku, tāpat kā būtībā visus mazos un vidējos biznesmeņus, valsts vienkārši ignorē. Bet nav taču tā, ka visi cilvēki visos punktos būtu pret. Viņus vienkārši vajag informēt, ja ir argumenti – pārliecināt, uzklausīt, ņemt vērā. Ja ar mani nerunā, es jau noskaņojos noraidoši: man ir aizdomas, ka man aiz muguras kāds (šai gadījumā vara) dara netīrus darbus.
Kas attiecas uz "Hipotēku bankas" darbību, jāsaka, ka mēs, vienīgā valstij piederošā komercbanka, cenšamies palīdzēt tieši tām tautsaimniecības nozarēm, kuras atrodas visgrūtākajā stāvoklī. Turklāt mēs darām to, ko nedara privātās komercbankas. Piemēram, mēs pirmie sākām strādāt ar zemniekiem. Tagad šo darbu veic arī citas bankas. Taču tās nevar noteikt kredīta likmi, kas būs zemāka par vidējo. Toties mēs varam, jo viena no mūsu programmām paredz to, ka, vienojoties ar Zemkopības ministriju, valsts šīs ministrijas personā var dzēst starpību starp kredīta likmi, ko spēj maksāt zemnieks un likmi, kas jāsaņem bankai, lai tā neciestu zaudējumus.
Tādējādi mēs – protams, bez nepamatota riska – atšķirībā no citiem spējam piedāvāt izdevīgus noteikumus ne īpaši bagātam vai ne visai veiksmīgam klientam.
Mēs sevi uzskatām par attīstības banku, kura uztausta sāpīgākos punktus un pievērš tiem valsts uzmanību. Piemēram, mēs pirmie sākām hipotekārās kreditēšanas programmu. Šodien vairs nav praktiski nevienas bankas, kas ar to nenodarbojas. Un mēs jau varam domāt par šā projekta noslēgšanu: ceļš komercbankām jau ir ieklāts. Tagad aktuāla ir cita problēma. Jūs

esat privatizējis dzīvokli, taču kooperatīvam vajag līdzekļus, lai uzturētu namu. Lai saņemtu kredītu, namu var ieķīlāt, taču vismaz kāds no simt īrniekiem noteikti iebildīs. Pašreiz spēkā esošais likums pieļauj tikai visa nama ieķīlāšanu. Mēs izstrādājam likuma jaunu redakciju, norādot valstij uz tās nepieciešamību.
Gatavojoties pievienoties ES, mēs esam iestājušies Eiropas Publisko (t.i., valsts un municipālo) banku asociācijā, lai varētu labāk pielāgoties jaunajiem apstākļiem.

LATVIJA EIROPAS SAVIENĪBĀ. VAI UN KĀ GŪSIM SOLĪTOS LABUMUS?

Jānis Āboltiņš – Dr. oec., bijušais Ekonomikas ministrs

Latvijas politiskā un administratīvā vara par valsts politikas mērķi ir izvēlējusies iestāšanos Eiropas Savienībā(ES). Praktiski neviens valsts iestāžu solis nenotiek bez atsaukšanās uz šo mērķi, attaisnojot visas darbības ar vārdiem – "atbilstoši ES prasībām". Reti kad tiek izvērtētas un pirms lēmumu pieņemšanas publicētas tautsaimnieciskās un sociālās sekas. Pēdējais piemērs – daudzu medikamentu cenu sadārdzināšanās un vietējo ražotāju iespējamais bankrots, forsēti ieviešot ES ražošanas apstākļu prasības. Ir arī daudzi citi piemēri. Kā mums balsot referendumā, ko un kā vajadzētu darīt valsts institūcijām, lai pēc uzņemšanas ES Latvijas uzņēmēji spētu turpināt darbību un iedzīvotāju dzīves līmenis augtu un nevis samazinātos?
Vispirms, manuprāt, ir jāsaprot, ar kādu nolūku tika izveidota ES. Tālajā 1956.gadā tika noslēgts līgums, kura praktiskā nozīme bija atvieglot preču, darbaspēka un kapitāla kustību Eiropā, tādejādi palielinot dalībvalstu uzņēmēju konkurētspēju sacensībā ar ASV un Japānu. Protams, ka paaugstināta konkurētspēja nodrošināja darba vietas, ienākumus, veicināja iedzīvotāju labklājības pieaugumu. ES dibināšanas līguma virsuzdevums tāds palicis līdz pat šodienai – celt dzīves un darba apstākļu līmeni.
Latvijas ļaudis ir visai sarežģītas izvēles priekšā. Šo izvēli sarežģī tas, ka mums nav laika – Eiropa pēc 2. pasaules kara veidoja savu tirgus tautsaimniecību pusgadsimtu, mēs – tikai mazliet vairāk par desmit gadiem. Iestājoties ES ar pašreizējo "svara kategoriju", Latvijas uzņēmēji visai īsā laikā zaudēs savus uzņēmumus, vai bankrotējot, vai būdami spiesti tos pārdot spēcīgākajiem ienācējiem. Lai tā nenotiktu, Latvijas sabiedrībai ir jāspēj atrast resursi (intelektuālie, finansu, darbaspēka) un sabiedrību vienojoša ideja, lai ļoti īsā laikā "uzaudzētu svara kategoriju". Ar cerībām, ka Eiropā dzīvosim ievērojami labāk ir par maz. Gan vēlētājiem, gan valdībai ir jāizprot, kas jādara, lai ES dotās iespējas pārvērstu ieguvumos.
Kas mūs sagaida pēc iestāšanās ES? Vispirms strauja un nenovēršama cenu celšanās. Pēdējos piecdesmit gados ES valstis ir ieguldījušas milzīgas summas jaunu preču attīstīšanā, to kvalitātes standartu, drošuma un izturības palielināšanā. Vienlaicīgi norit arī darba ražīguma pieaugums un attiecīgs reālo ienākumu pieaugums. Attīstījušies un pieauguši finansiāli pensiju fondi un pensionāru maksātspēja. Tādēļ cenu pieaugumu ES valstu iedzīvotāji neizjūt tik asi.
Citāda ir situācija Latvijā, kur darba ražīguma un attiecīgu ienākumu palielināšanai vajadzīgas milzīgas investīcijas. Latvija ir pieņēmusi šodienas Eiropas darba, darba vietu aprīkojuma u.c. likumdošanu, kuras forsēta ieviešana piespiedīs pārtraukt daudzu uzņēmumu darbību, tajos strādājošiem doties darba meklējumos uz Eiropu vai papildināt bezdarbnieku rindas. Daudzu preču ražošana ES standartu līmenī iespējama tikai ar modernām un dārgām iekārtām, kuru iegādei atkal vajadzīgas lielas investīcijas. Bet investīcijas var būt, ja ir peļņa. Tas nozīmē, ka atalgojuma pieaugums īpaši straujš nevarēs būt. Pēc pievienošanās ES mēs izjutīsim spiedienu arī uz energoresursu cenām. Pirmā pazīme jau izjūtama ar siltumenerģijas PVN ieviešanu. Nākošais būs akcīzes nodokļa harmonizēšana dīzeļdegvielai, kas savukārt spiedīs uz sabiedrisko transportu. Ne visai daudzi ir informēti par ES uzraudzības sistēmu gāzes un elektrības cenu rūpnieciskajiem patērētājiem. Latvijas gadījumā tās noteikti augs (un strauji). Energopatēriņa pārstrukturēšanai atkal vajadzēs milzīgus līdzekļus. Līdzīgas problēmas ir arī citās jomās. Kādas būs koksnes un pašlaik no Uzbekijas importējamās kokvilnas cenas? Kā šīs cenas ietekmēs ES mežkopības prasības un nepieciešamība pirkt kokvilnu ES importa kvotu ietvaros?
Taisnības labad jāsaka, ka atverot infrastruktūras tirgu konkurencei, dažviet (fiksētās telekomunikācijas?) cenas varētu arī samazināties, tomēr pirms referenduma šāda salīdzinoša analīze būtu jāveic.
Patēriņa preču kvalitātes standartizācija tika uzsākta arī kā ES ražotāju aizsardzība. Tas ļāva nodrošināt nodarbinātību un augošus ienākumus augstas kvalitātes preču iegādei. Pašlaik ES veido zinātnieku komisiju(31997D0579) (šeit un turpmāk atsauces uz "EUR-Lex" kodiem)

preču kvalitātes prasību izstrādāšanai. Parādās risks, ka augsti attīstīto valstu zinātnieki ieteiks arvien dārgākas (atbilstoši ES maksātspējai) standartos noteiktas metodikas (prasības). Zāles un medicīniskās iekārtas, piemēram. Nelielam salīdzinājumam situācija veselības aizsardzības jomā. Jāņem vērā, ka pat palielinot, kā tiek solīts, finansējumu līdz 7% no nacionālā kopprodukta, aprūpe ievērojami neuzlabosies, jo Latvijas apstākļos šie procenti sastāda uz vienu iedzīvotāju EUR 400, bet ES valstīs 7(!) reizes vairāk.
Ko darīt, lai pievienošanās ES nepārvērstos par personīgu traģēdiju vairākiem simtiem tūkstošiem cilvēku? Ja izlemjam iestāties ES, kā pārvarēt šo laika un naudas trūkumu? Daudzi politiķi sola pieeju milzīgām (mūsu izpratnē) ES naudām. Taču arī ar tām ne viss vēl ir skaidrs. Tā vai tā vispirms ir jāpaļaujas uz sevi un jāmeklē iekšējie resursi, intensificējot un daudzkārt lietderīgāk tos izmantojot Latvijas cilvēku sagatavošanai nežēlīgajai ES konkurencei un sociāli aizsargājot pret iespējamām dramatiskām pārmaiņām tautsaimniecībā. Kā parāda daudzu valstu pieredze, ir tikai viens labklājības un sociālās aizsargātības nodrošināšanas ceļš – uzņēmējdarbības veicināšana, kas var dot papildus naudas resursus.
Uzņēmēju veiksmīga darbība būtiski ietekmē arī Latvijas tautsaimnieciskos rezultātus. Tādēļ uzstādījums par valsts atbalsta politikas veidošanu nepārtraukti skan valsts vadītāju deklarācijās un runās. Valsts iestādēs pat ir sasniegti zināmi, ierēdniecības darbu atvieglojoši uzlabojumi. Ir iztērēti vairāki miljoni informatīvo tīklu izveidei, aģentūru dibināšanai, telpu remontam utt. Tomēr uzņēmēju laiku un naudu ietaupošu rezultātu nav. Vēl sliktāk – valsts institūcijas darbojas haotiski, bez skaidras kopēju mērķu izpratnes, tādejādi uzņēmēju darbību apgrūtinot un neko neatrisinot to konkurences spēju paaugstināšanā.
Kas jādara, lai iestāšanās ES Latvijas uzņēmējus nenovestu pie augstāk minētā bēdīgā rezultāta? Vispirms ir jānodefinē valsts tautsaimniecības mērķi un jāveido vienota, uzņēmējam labvēlīga, filozofija un darbība visos valsts pārvaldes līmeņos.
Lai konsolidētu valsts un uzņēmēju darbības mērķu sasniegšanu, likumdošanas līmenī nosakāmi sekojoši valsts tautsaimnieciskie, vienlaicīgi sasniedzamie, mērķi:

- Cenu stabilitāte
- Pastāvīga saimnieciskā augsme
- Augsta nodarbinātība
- Ārējās tirdzniecības līdzsvars

Politiķi šo mērķu kopumu sauc pievilcīgāk – labklājība. Tieši šis mērķis ir iekļauts arī ES dibināšanas līgumā. Latvijā šādu mērķu noformulēšanas svarīgumu neizprot un līdz ar to tiek pieņemti pretrunīgi lēmumi.

Ko dod šāda mērķu noformulēšana?

Lūk, piemērs. Komerclikums ir ieviesis civilizētas pasaules praksi – reģistrējoties uzņēmējs deklarē savu juridisko adresi. Taču praksē VID pieprasa adreses pamatojumu (īpašuma dokumentus, telpu īres līgumus un visu jau UR iesniegto dokumentu kopijas un oriģinālus). Tad pēc četrām dienām lūdz piebraukt vēlreiz, lai izsniegtu nodokļu maksātāja apliecību ar to pašu numuru, kuru jau ir piešķīris komercreģistrs. (Un tas viss pēc apmēram 30 milj. Ls iztērēšanas VID informatīvajām sistēmām.) Kura tautsaimnieciskā mērķa sasniegšanu stimulē šī kārtība? Neviena. Un tai nav arī nekā kopēja ar patērētāju drošību vai citām viņu interesēm.
Pavisam savādāk valsts un pašvaldības institūcijas būtu spiestas darboties, ja kopējie mērķi ir noteikti, jo tad nav sarežģīti izdarīt arī nākamo soli – ar likumu uzlikt valsts un pašvaldības institūcijām, pirms jebkuras uzņēmējdarbību regulējošas normas ieviešanas, saņemt Latvijas rūpniecības un tirdzniecības kameras (LTRK) piekrišanu, ka norma atbilst tautsaimniecības mērķiem.
Šāds filozofijas maiņas pirmais solis ļautu veikt arī nākošo nepieciešamo – taupīt laiku. Latvijas problēma ir tā, ka daudzas uzņēmējdarbību regulējošas normas ES valstīs ir pieņemtas jau pirms 30 – 40 gadiem. Mēs tās pārņemam, kaut gan ES pati jau savu filozofiju maina un daudzko optimizē (sabiedrisko pakalpojumu cenu regulēšana, licences, sertifikāti u.c.). Citāts no ES dokumenta: Ir nepieciešamas biznesa kultūras izmaiņas, vairāk vērstas uz saprašanos starp administrāciju un biznesu, domājot, kā palīdzēt biznesam, nevis tikai to kontrolēt.
Valsts iestāžu vienaldzības aizsegā milzīgu birokrātisku vērienu ieguvušas visdažādākās darbību licencēšanas procedūras nozaru biedrību līmenī. Līdz absurdam. Piemēram, valsts akreditētā augstskolā veterināro izglītību ieguvis absolvents licenci iegūst tikai Veterināru biedrībā. Tas pats ar arhitektiem un daudzām citām specialitātēm.

Protams šādas bezjēdzības iespējamas tikai tādēļ, ka likumdošana tās atbalsta un uzņēmēju viedoklī politiķi līdz šim nav nopietni ieklausījušies. Diemžēl, arī uzņēmēji joprojām nesaprot, ka viņi ir tie, kas veido valsts labklājību un līdz ar to viņiem ir tiesības būt prasīgākiem pret politiķiem. Ja Latvijas uzņēmēji grib izdzīvot ES augošās konkurences apstākļos, ir nepieciešama apvienošanās zem LTRK karoga likumdošanas sakārtošanas ietekmēšanai. Mums jāpievienojas ES pēdējā laikā plaši izplatītai ekonomisko interešu apvienību veidošanās praksei pēc nozaru vai citām pazīmēm, īpaši ejot uz jauniem tirgiem, un to atļauj speciāla ES regula (31985R2137). Šādas interešu grupas bauda īpašu nodokļu režīmu, pieaug to konkurētspēja.
Uzņēmēju organizācijām ir vēl viena nozīmīga loma ES. Kaut arī ES paredz brīvu darbaspēka pārvietošanos, ir nodarbes, kurās tiek veikta t.s. tirgus nepieciešamības izpēte. Uzņēmēju organizācijas ir viens no ietekmīgākajiem spēkiem lēmumu pieņemšanā. Un attiecīgās valsts iestādes tikai noplāta rokas – "tie neesam mēs".
Nākošais solis uzņēmējdarbības atbalsta filozofijas maiņai – saprast, ka tautsaimniecības mērķu sasniegšanu nodrošina vienotas komandas divas spēlētāju grupas – uzņēmēji un valsts. Katrai spēlētāju grupai ir savas funkcijas konkurētspējas nodrošināšanai.
Uzņēmēju funkcija – pirkt darbaspēku un materiālus, attīstīt produktus un ražotnes, pārdot saražoto ar peļņu. Tātad radīt konkurētspējīgu preci un vairot valsts kopproduktu, nodrošinot labklājību valsts iedzīvotājiem.
Valsts funkcija - veicināt tirgus pieprasītās strukturālās izmaiņas un mīkstināt to sociālās sekas. Tātad veidot produkta radītājiem apstākļus konkurētspējīgai, dinamiskai un ilglaicīgai attīstībai.
Kā panākt valsts institūciju un uzņēmēju saskaņotu darbību, lai tā būtu efektīva un Latvijas uzņēmēji konkurētspējīgi ES un citos tirgos? Ieskicēšu tikai steidzami, pirmajā kārtā risināmos.
Tātad konkurētspēja. Kas tā ir? Manuprāt, tā ir:

- Pievilcīgs produkts.
- Tirgus pirktspējai atbilstoša cena.
- Ātra reakcija uz izmaiņām.
- Piegāde precīzi laikā un atbilstoši pieprasījumam.
- Kvalificēts, mācīties spējīgs darbaspēks.

Un vēl…,un vēl…, bet īsi sakot būt labākam (gudrākam, efektīvākam).Kā jau minēts, augsta konkurētspēja panākama vispirms ar uzņēmēju darbu. Bet bez mērķtiecīga valsts atbalsta to izdarīt ir grūti. Īpaši ES, kur šis atbalsts vienmēr ir bijis būtisks.
Līdzšinējās Latvijas valdības visai pieticīgo atbalstu uzņēmējiem attaisno ar ierobežotajiem naudas līdzekļiem. Bet vai vienmēr šādai atbalsta darbībai vajadzīga liela nauda? Varbūt jārunā vispirms par efektīvu tās izmantošanu?
Pievilcīgs produkts.
Pievilcīga produkta pazīme ir, ka tas apmierina pastāvīgu pircēju pieprasījumu pēc kaut kā jauna, nepierasta, jaunā vietā. Latvijas budžets (t.i. uzņēmēji) Ārlietu ministrijas ietvaros uztur 24 pārstāvniecības ārvalstīs. Uzņēmējiem ir jāsaņem no šīm institūcijām regulāri pētījumi par tirgus tendencēm, modi, gaumi, jaunākās attiecīgo valstu patērētāju atziņas, konkurentu darbības, statistikas ceļveži u.t.t., kas atbilst ES praksei par valsts intelektuālo atbalstu uzņēmējdarbībai. Šo pašu ārvalstīs darbojošos pārstāvniecību pienākumos jāietilpst informācijas vākšana un apkopošana par sadarbības valstu projektētajām likumu izmaiņām, lai laicīgi informētu Latvijas uzņēmējus par draudošajām briesmām vai iespējām. Un šis darbs ir izdarāms par ārvalstu pārstāvniecībās esošo naudu. Vajadzīga laba griba un uzņēmēju vajadzību izpratne.
Lai jauna ideja iekarotu tirgu, tā ir jāpārbauda un jānoslīpē tā saucamajā inkubatorā. Labākā biznesa inkubatoru izveidošanas vieta ir augstskolas, jo šeit ir profesūra, kurai ir teorētiskās zināšanas, šeit ir studenti, kuri būs potenciālie jaunu ideju realizētāji. Taču jāpārvar viens no šodienas paradoksiem – augstskolu un zinātnisko centru nespēja (neprasme) piedāvāt tirgū biznesa idejas. Kā parāda SKDS veiktā uzņēmēju aptauja, 84% aptaujāto pēc biznesa idejas nekad nav griezušies universitātēs vai zinātniskajos centros. ES šādas neatbilstības likvidācijai ir Tventes universitātē izveidots centrs (kā labākās prakses paraugs). Kur šāds centrs būs Latvijā, cik augstskolu pasniedzēju vai studentu šodien jau apguvuši Tventes praksi? ES valstīs liela uzmanība tiek veltīta jauniešu uzņēmējdarbības iemaņu attīstīšanai

jau skolās. Teorētiski šādu darbību var uzsākt arī Latvijas skolas. Tikai viens sīkums – tikko skolai parādās pašas nopelnīti līdzekļi, tā par šo summu tiek samazināts budžeta finansējums. Tas pats bibliotēkās u.c.
Jaunu, pievilcīgu produktu attīstīšana un virzīšana tirgū saistīta ar lielu risku, tādēļ ES valstis šajos projektos piedalās ar valsts kapitālu. Valsts uzņēmumu privatizācija ir objektīvi nepieciešams solis pārejā uz tirgus tautsaimniecību. Tomēr ES valstis visai plaši izmanto valsts kapitālu jaunu uzņēmumu (produktu) uzsākšanā. Latvijas pieredze valsts ieguldījumu pārvaldīšanā pagaidām ir ar bēdīgiem rezultātiem, galvenokārt tādēļ, ka šis īpašums nodots nevis profesionālu pārvaldītāju, bet gan politiķu draugu rokās.
Tūrisms kā prece un prasme "pārdot" Latviju tūristiem ir viens no iespējami ātrākajiem tautsaimniecības uzplaukuma ceļiem. Šim jautājumam daudz uzmanības veltī arī daudzas ES valstis. Ir izstrādāta un ieviesta kopienas tūrisma politika (31984Y0430(02)), iespējams saņemt naudu no vairākiem ES fondiem. Lai pasargātu ES pilsoņus no pārblīvētiem ceļiem, vilcieniem un citām neērtībām tiek rekomendēts izretināts atvaļinājuma laiks, lauku tūrisms, kurā Latvija ar savu neskarto dabu var būt ļoti konkurētspējīga. Ja vien būs nopietns valsts atbalsts. Un atkal ne jau naudas daudzums ir galvenais. Potenciālo pircēju informētība par Latviju un Latvijas uzņēmumu apkalpes līmeni ir izšķirošais. Valsts institūcijām jāveicina kā viens tā otrs, īpaši ES atzītu tūrisma apkalpošanas profesionālās darbības izglītības programmu ieviešanu mācību iestādēs. Latvijas atpazīšanai valsts institūcijas var palīdzēt, piemēram, ar ikgadējo dalības naudu nomaksu ES pazīstamajās viesnīcu (moteļu) ķēdēs.
Iegūt stabilu ilgtermiņa pircēju ir viena no lielākajām uzņēmēja veiksmēm un ilglaicīgas izaugsmes garantiem. Šādu kontraktu var ieķīlāt bankā, saņemt kredītus, iegādāties jaunu tehniku un tehnoloģijas. Valsts (un pašvaldības – turpmāk tekstā vienā vārdā) ir viens no šādiem "klientiem" Tieši tādēļ ES valstis ļoti uzmanīgi seko, lai šie pasūtījumi nonāktu tikai ES valstu uzņēmēju rokās. ASV ar likumu noteikts, ka vismaz 30% valsts pasūtījuma ir jānodod MVU, pie tam samaksa par izpildītajiem darbiem ir jāveic ne vēlāk kā 30 dienu laikā. Tas nozīmē, ka nav vajadzīgs liels starta kapitāls MVU darba uzsākšanai. Kas notiek šajā jomā Latvijā? Kā redzams IUB mājas lapā 2001.gada laikā veiktas 650 000 iepirkuma procedūras, vidējais iepirkuma apjoms Ls 707, tātad iepirkums izdarīts par mazumtirdzniecības cenām, pārmaksājot vismaz 10%, t.i. Ls 49 milj. Ja pieņemam, ka katra procedūra maksā tikai Ls 5, kopumā ir iztērēti vēl Ls 3,2 milj. Kopā – 52,2 milj.
Lai racionāli izmantotu valsts naudu un veicinātu Latvijas uzņēmumu darbību, ir jāpāriet uz centralizētiem ilgtermiņa valsts pasūtījumiem.(5-7 gadu līgumiem). Būs mazāk procedūru, uzņēmumi iegūst ieķīlājamu kontraktu, var bankā saņemt naudu un attīstīt savu darbību. Valstij ietaupās gan līdz šim tērētie, gan nav jāmeklē papildus līdzekļi uzņēmējdarbības veicināšanai.
Otrs iespējamais Latvijas uzņēmējdarbību stimulējošais pasākums - importa ierobežošana valsts iepirkumos. Kombinācijā ar ilgtermiņa līgumiem, šis pasākums var dot spēcīgu grūdienu mēbeļu, apģērbu, pārtikas un arī daudzu tehnisku izstrādājumu ražošanai.
Trešais - valsts institūciju funkciju tehniskās izpildes nodošana privātuzņēmējiem. Tas nozīmē, ka līdz šim valsts institūciju sniegtos pakalpojumus (ceļi, skolas, bibliotēkas, slimnīcas, policijas autotransports u.t.t.), atbilstoši 25-30 gadu koncesijas līgumam un pakalpojuma izpildes aprakstam, sabiedrībai sniedz privātuzņēmums. Valsts ir maksātājs un patērētāju interešu aizstāvis. Ierēdņi ir spiesti kļūt par klientus iespējami labāk apkalpojošiem uzņēmējiem, par valsts naudu sniedzamie pakalpojumi ir skaidri nodalīti no komercpakalpojumiem, funkciju pildīšanai tiek piesaistīts papildus kapitāls, attiecīgi veicinot uzņēmējdarbību un valsts nodokļu ienākumus.
Ceturtais – tādas sociālo pabalstu sistēmas izveidošana, kura veicina tautsaimniecības uzplaukumu. Šodien Latvijā valda paradoksāla situācija – dzīvojamo māju īpašnieki cenšas atbrīvoties no īrniekiem, neremontē sev piederošās ēkas, atsaucoties uz līdzekļu trūkumu. Tai pašā laikā bankas sūdzas, ka nav iespējams strauji palielināt hipotekāro kreditēšanu, jo nav kam nopietnus kredītus izsniegt. Šādas parādības patiesais cēlonis ir nevis "ļaunie" namīpašnieki, bet ļoti lielas iedzīvotāju daļas zemā maksātspēja. Lai bankā varētu pierādīt spēju atmaksāt mājas remonta līdzekļus, īres maksas minimālajam līmenim ir jābūt aptuveni Ls 0,65/m2 mēnesī (neskaitot apkuri u.c.). Ar likumu atļautais ir Ls 0,28, bet arī tas jau daudziem pensionāriem ir par augstu. Pēc iestāšanās ES, augstāk minētā cenu pieauguma dēļ, pensionāru maksātspēja vēl nokritīsies. Tātad ir jāatrod tāds sociālās palīdzības mehānisms, kurš vienlaicīgi aizsargā cilvēkus un veicina tautsaimniecību. Šāds mērķis sasniedzams ar pabalstiem mājokļu uzturēšanai. Aprēķini rāda, ka, izšķiroties par pabalstu izsniegšanu 300 000 cilvēkiem, no valsts un pašvaldību budžetiem vajadzīgi apmēram Ls 40

milj. Bet šī summa "atver" hipotekārās kreditēšanas iespējas un būvdarbu apjomu vairāk par Ls 700 milj., kas nozīmē visu nodokļu ienākumos Ls125 milj. Valsts izpilda savu tirgus pieprasīto izmaiņu (dzīvokļu tirgus attīstība) veicinātāja lomu un tirgus izmaiņu sociālās iedarbības (īres maksas pieaugums) mīkstinātājas lomu.

Tirgus pirktspējai atbilstoša cena.

Ražošanas izmaksas vispirms ir uzņēmēju rokās – cik racionāli, pārdomāti tiek radīti produkti. Lielā mērā tas atkarīgs no tehnoloģiskā līmeņa un tehniskā bruņojuma, kurš savukārt prasa investīcijas. ES valstis savu uzņēmēju konkurētspēju nostiprina gan ar nodokļu atlaidēm, gan ar amortizācijas (materiāliem un nemateriāliem ieguldījumiem) normām. Priekšvēlēšanu debatēs visas partijas solīja nodokļu atlaides investīcijām, aizmirstot, ka sadaļa ES uzņemšanas sarunās ir jau slēgta un ir jāatrod iespējas tomēr investīcijas stimulēt. Pieņemamākais variants varētu būt paātrinātās amortizācijas normas. Šāda vienota kārtība ietaupītu laiku un naudu investīciju pierādīšanai, mazinātu korupcijas un politisko skandālu risku, skatot katru gadījumu atsevišķi.

Taču ir arī izmaksas, kuras ir ārpus uzņēmēju ietekmes. Tās ir izmaksas, kuras rodas valsts institūciju nepārdomātas rīcības vai pārmērīgu fiskālo interešu dēļ. Piemēram, pagaidām vāji attīstīta, izkropļota zemes tirgus cenas pieņemšana par pamatojumu zemes kadastrālās vērtības noteikšanai nodokļu iekasēšanas nolūkos. Tas nozīmē, ka pieaugošā nodokļu nasta "spiež" gan uz īres maksājumiem, gan ražošanas izmaksām. Pašvaldību ienākumi kādu laiku pieaugs, bet uzņēmēju konkurētspēja krītas un tautsaimnieciskos mērķus sasniegt nav iespējams. ES valstis savā attīstības gaitā tā nerīkojās.

Jebkurā uzņēmējdarbībā ir svarīgi panākt iespējami ātrāku apgrozāmo līdzekļu apriti, jo ņemot kredītus šim nolūkam no bankām, pieaug izmaksas un krītas konkurētspēja. Apgrozāmo līdzekļu aprites ātrums Latvijā, kā to parāda"Creditreform" pārstāvniecības pētījums, samazinās. Viens no iemesliem – ienākot lielajām tirdzniecības ķēdēm, tās uzspiež mazajiem ražotājiem ilgus rēķinu nomaksas termiņus. Neatpaliek arī valsts un pašvaldību iestādes, piespiežot uzņēmēju samierināties ar maksājumu kavēšanos. Lai patiesi uzņēmēju dzīvi padarītu neciešamu, valsts pieprasa PVN deklarācijas iesniegt katru mēnesi, pretēji ES izplatītai praksei, kur šis periods ir trīs mēneši, mikrouzņēmumiem pat gads. Lai likvidētu šīs neatbilstības, ir steidzami ieviešamas ES normas (32000L0035).

Ražošanas uzturēšanas izmaksas. ES valstis vairāku desmitgažu laikā ir izveidojušas daudzus tehnisko iekārtu un ēku kvalitātes standartus, kuru ieviešana Latvijā prasīs ļoti lielas investīcijas (sienu un logu siltumvadāmība, trokšņa un vibrāciju līmenis darba vietās u.c.) Kādā tempā tās ieviest? Ja tādā, kā to paredz jau slēgtās sadaļas, tad ļoti daudzi Latvijas uzņēmumi izputēs. Visas izvirzītās prasības varētu īstenot, ja valsts pieņemto standartu ieviešana tiktu stimulēta ar attiecīgiem valsts finansiālā atbalsta instrumentiem. Vācija, piemēram, pēckara atjaunošanas periodā zināmu laiku virsstundu darba ienākumus neaplika ar ienākumu nodokli. Kā to izdarīt Latvijā, ja nodokļu sadaļa slēgta bez atrunām par tamlīdzīgu finansu instrumentu pielietošanu?

Ātra reakcija uz izmaiņām.

Lai spētu konkurēt ES tirgū Latvijas uzņēmējiem jābūt vismaz tikpat labi informētiem, kā ārzemniekiem. Tas nozīmē, ka jābūt pieejamai visai ES normatīvajai bāzei. Lai būtu priekšstats par kādu informācijas daudzumu ir runa, atgādināšu, ka tikai rūpniecībā darbību regulē 470 direktīvas un 139 regulas (2001.gada 31.decembrī). Šodien iztulkotas ir tikai daži desmiti no tām. Valsts līmenī tās neviens nav nopietni analizējis. Nav, piemēram, pamanīts, ka ES gatavojas veikt pasākumus tērauda lūžņu cenas pacelšanai, lai saudzētu savas dzelzsrūdas iegulas. Bet ko tas nozīmē "Liepājas metalurgam"? Un diez vai to, esot ES, drīkstēs modernizēt, jo tērauda ražošana ES ir kvotēta. Līdzīgi ir kuģu būvē (remontā). Informācijas pieejamība, ne tikai angļu valodā, un kopā ar attiecīgo normu pielietošanas komentāriem ir izšķirošs faktors sacensībā ar konkurentiem. Ja negribam ieiet ES kā "trešais tēva dēls", minētie trūkumi ir jānovērš. Jau šodien ES uzskata par svarīgu uzņēmēju atbalstam atvieglot piekļūšanu informācijai on-line režīmā, tai skaitā juridiskām, tirdzniecības statistikas (31989Y1125(01) datu bāzēm, tādejādi taupot laiku un naudu.

Informētība ir nopietna ekonomiska kategorija. Ne jau velti vienu no Nobela prēmijām ekonomikā nesen saņēma pētījumi, kas pierādīja, ka bieži cenas līgumos tiek akceptētas tādēļ, ka viena no līgumslēdzēju pusēm ir sliktāk informēta. Latvijas uzņēmēji var būt zaudētāji nevis sliktu produktu, bet gan nepietiekams informētības dēļ.

Kvalificēts, mācīties spējīgs darbaspēks.

Pasaules prakse skaidri pierāda, ka intelekta, nevis kapitāla ietilpība izšķir konkurētspēju pēdējos 30-40 gadus. Tas nozīmē, ka izglītība iegūst vissvarīgāko vietu konkurences cīņā.

Kas notiek Latvijā? Valsts finansējuma daļa no IKP augstākajai izglītībai samazinās (www.izm.gov.lv). Ne mazāk svarīga ir darbaspēka mobilitāte (31994Y1206), kurai jānodrošina iespēja cilvēkiem visa mūža garumā, jebkurā vecumā pārkvalificēties. Tas nozīmē, ka jau šodien nodarbinātības dienestiem jāstrādā daudz aktīvāk, ka nākotnē šiem mērķiem vajadzēs vairāk naudas.
Modernā tirgus tautsaimniecībā svarīga ir ne tikai augstākā, bet arī vispārējā vidējā izglītība, jo daudzas modernas profesionālas zināšanas nevar apgūt, ja nav pietiekami attīstīta vispārējā sagatavotība. Šo trūkumu jau šodien izjūt daudzi uzņēmēji, kuri ievieš modernas ražošanas metodes.
Viena no ES prioritātēm ir, ka jaunuzņemtās valstis turpina savu vēsturiski tradicionālas sadarbības attīstīšanu ar trešajām valstīm(31994Y1206). Latvijas gadījumā tās ir iespējas Krievijas tirgos. Un attiecīga nepieciešamība pēc krievu valodas zināšanām, kuras jaunatnei kļūst arvien vājākas, kaut arī mums ir lielas dabiskas priekšrocības tās labai apguvei. Ir jāmaina attieksme pret valodu mācīšanos.

Uzņēmēju un valsts dialogs.

Pagaidām divu izpildītāju monologi. Neviena no valsts organizētajām padomēm praktiski neko būtiski neatrisina uzņēmēju labā. Ja mēs nopietni gribam apvienot pūliņus uzņēmējdarbību veicinošas vides veidošanai, nepieciešams ieviest likuma normu par LTRK obligātu piekrišanu likumdošanas aktiem. Kāpēc tas vajadzīgs? Lai uzlabotu likumdošanas kvalitāti. Kāpēc kamera? Jo tai ir:

- zināms tehniskais un intelektuālais potenciāls
- 7 reģionālās nodaļas, var apspriesties nebraucot uz Rīgu
- ierobežo nozaru asociāciju darbības, kuras nestimulē sistēmu (mērķus) kopumā (cukurs – piemēram).

Šāda sadarbības shēma it kā atņemot Valdībai un Saeimai lemšanas tiesības un LTRK iedodot veto tiesības. Ja mērķi ir nodefinēti un kopēji – nekāda veto nav. Tas ir tikai mehānisms izdiskutētu lēmumu pieņemšanai. Veto tiesības paliek Valdībai un Saeimai – nepieņemt nepārdomātus lēmumus.

Programmas formāts.

Nenodarboties ar nevajadzīgu laika šķiešanu sacerot "labu nodomu" apkopojumus. ES uzņēmējdarbības atbalsta politikā eksistē MVU Labākās prakses rekomendācijas. Tās var pildīt "labo nodomu" lomu. Turpmākais izsakāms biznesa aprindās pazīstamajā līdzsvarotu darbību(Balanced Scorecard) un darbību izmaksu analīzes (Activity Based Costing) metodikā.

Uzņēmēju aktivitātes.

Nopietni jāmācās – neieslīgt pašapmierinātībā un aiz izbīļa neieslēgties sevī, jāaizmirst personīgās ambīcijas, posteņi. Kooperācija, komandītsabiedrības, nozaru specializācija, kopējas marketinga un dizaina kompānijas.
Steidzami, ar valstu valdību atbalstu, jāveido Baltijas valstu uzņēmēju interešu grupas (līgumsabiedrības) produktu specializācijas, mārketinga un pārdošanas pasākumu mēroga palielināšanai.

Kā iet tālāk?

Jāpieņem likums par tautsaimniecības politiku (mērķi, pienākumi, tiesības valstij, pašvaldībām un uzņēmējiem). Jāaizstrādā uzņēmēju atbalsta programmas ar izmērāmiem mērķiem konkrētos termiņos, ar iespējām internetā redzēt, kas jau izdarīts un kas ir projektos. Jāuzsāk esošo normatīvu atveseļošanas darbu, iztīrot esošos normatīvus un nepieļaujot jauno piesārņošanu.
Šīs ir tikai dažas ārkārtīgi nepieciešamas darbības, kurām vajadzēs daudz naudas, intensīvu darbu un vienotu, gudru politiku. Bez šiem nosacījumiem "ielēkšana" ES sagādās dzīves līmeņa būtisku kritumu un dziļu vilšanos daudziem simtiem tūkstošiem cilvēku demokrātijas un tirgus tautsaimniecības funkcionēšanas spējās.

LATVIJAS LAUKU ŠODIENA. KĀ BŪS RĪT?

Jūlijs Beļavnieks – Dr. oec., Lauku statūtsabiedrību asociācijas valdes priekšsēdētājs

1. Situācijas raksturojums.

Diskutējot par lauku problēmām, patlaban uzsvars tiek likts uz Latvijas lauku attīstību šā jēdziena plašākā nozīmē, cenšoties apiet visai nepateicīgo lauksaimniecības tēmu. Šāda metodoloģiska pieeja acīmredzot pārņemta no Eiropas Savienības, kur pēdējos desmit – piecpadsmit gados uzsvars patiešām tiek likts uz jēdzieniem "lauku attīstība", "lauku politika". Šāda akcentu maiņa ES ietvaros tiek atbalstīta arī finansiāli, veidojot strukturālos fondus lauku reģionu attīstībai, videi draudzīgas ražošanas nodrošināšanai, pievilcīgas lauku ainavas veidošanai, kultūrvēsturisko objektu atjaunošanai un sakārtošanai.
Nostādņu maiņa Eiropā attiecībā uz laukiem bija iespējama tikai tad, kad tur bija sasniegts pietiekoši augsts ražošanas un attīstības līmenis lauksaimniecībā. Līdz septiņdesmitajiem gadiem lauku attīstība arī ES valstīs pamatā tika saistīta ar lauksaimniecību un izprasta ekonomiski. Lauksaimniecības un lauku attīstība bija identi jēdzieni un tika uzskatīts, ka lauksaimniecības uzplaukums vienlaikus nozīmē arī lauku uzplaukumu.
Šādu praksē pārbaudītu patiesību vajadzētu ielāgot arī mūsu valsts ekonomiskās politikas veidotājiem un plānotājiem. Lauku ekonomika un iedzīvotāju ienākumi patlaban ir dominējoši atkarīgi no lauksaimniecības kā potenciāli galvenās nozares lauku iedzīvotāju nodarbinātībai. Valsts iespējas atbalstīt un attīstīt sociālo sfēru, izglītību un kultūru lielā mērā ir atkarīgas no rūpniecības un lauksaimniecības nozaru kā galveno pievienotās vērtības radītāju ražošanas līmeņa. Pēdējo desmit gadu laikā rūpniecības īpatsvars iekšzemes kopproduktā ir samazinājies 4,1 reizes (no 60,3% 1990.gadā līdz 14,6 % 2000.gadā), bet lauksaimniecībā vēl vairāk – 4,9 reizes (no 20,1 % 1990.gadā līdz 4,1 % 2000.gadā).
Ražošanas samazinājumu lauksaimniecībā raksturo šādi dati:

Produkcijas veids	Ražots		2001.gadā %% pret 1990.gadu
	1990.gadā	2001.gadā	
Piens (tūkst.t.)	1893	848,0	44,8
Gaļa (dzīvmasa) tūkst.t.	453	89,3	19,7
Graudi (tūkst.t.)	1568	932,0	59,4
Olas (milj.gab.)	819	452,5	55,2

Avots: Latvijas tautas saimniecība. Statistikas gada grāmata 90. Rīga,"Avots" 1991. Lauksaimniecības gada ziņojums par 2001.gadu. Rīga, ZM, 2002.
Lauksaimniecības produkcijas ražošanas apjomu samazināšanās jāsaista arī ar lauksaimniecības produkcijas cenām. Kopumā tautsaimniecībā 1990. – 1997.gg. cenas pieauga 90 reizes, bet lauksaimniecības produkcijai – 50 reizes, tātad starpība nepilnas divas reizes. Savukārt, lauksaimniecībā izmantojamo rūpnieciskas izcelsmes resursu un pakalpojumu cenas šajā laikā pieauga krietni vairāk, 4 – 5 reizes apsteidzot lauksaimniecības produkcijas cenu pieaugumu.
Nepārtrauktais ražošanas izmaksu pieaugums, kuru vairumā gadījumu nekompensē lauksaimniecības produkcijas cenas un ienākumi no šīs produkcijas pārdošanas, padara lauksaimniecisko ražošanu aizvien nerentablāku. Kā sekas tam – zemes īpašnieku un lietotāju, kā arī lauksaimniecības nozarē strādājošo darba motivācijas pazeminināšanās, ražošanas sašaurināšana.
Lopu skaita, sējumu platību un ražotās produkcijas krasais samazinājums ir ciešā kopsakarā ar deviņdesmito gadu neveiksmīgo agrāro reformu un sasteigto, nepārdomāto lielsaimniecību un lauksaimniecības pārstrādes uzņēmumu privatizāciju un statūtsabiedrību pārāk straujo sairumu.
Daudzi ražošanas pamatfondi (meliorācijas sistēmas, mehāniskās darbnīcas, graudu kaltes, lopu novietnes u.c.) netiek apsaimniekoti un praktiski ir izgājuši no lauksaimnieciskās ražošanas. Pēc valsts zemes dienesta datiem, 2000.gadā valstī netika izmantoti 443,4 tūkst. ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes, 19% no kopējās LIZ, lielākā daļa no tās ir drenēta. Ražošanas samazināšanās ietekmē pašu zemes lauksaimniecība vairs nenodrošina valsts iedzīvotāju vajadzības pēc galvenajiem pārtikas produktiem.

Pārtikas produktu vajadzība un to ražošana

Produktu veids	Vajadzība (tūkst.t.)		Saražots 2001.g. tūkst.t.	saražots %% no vajadzības	
	minimālā*	fizioloģiskā*		minimālās	fiziolo ģiskās
Gaļa un gaļas produkti	150	207,4	60,0	40,0	28,9
Piens un piena produkti	950	1171	848,0	89,3	72,4

Olas(milj.gb.)	500	648	452,5	90,5	69,8

*Minimālā vajadzība – pēc Labklājības ministrijas normām(L/s gada ziņoj.,1997.g.VI)
*Fizioloģiskā vajadzība uzrādīta Lauksaimniecības attīstības 2001.g.programmā.
Lauksaimniecības produkcijas ražošanas samazinājums, ārējās tirdzniecības liberalizācija un noslēgtie starpvalstu līgumi, t.sk.1996.gadā noslēgtais Baltijas brīvās tirdzniecības līgums ar pārtikas precēm, vienlaicīgi nepieņemot vietējos likumus iekšējā tirgus aizsardzībai, bet pēc šo likumu pieņemšanas tos praktiski neizmantojot, ir novedis pie tā, ka pēdējos gados krasi palielinās importa pārsvars pār eksportu. Ja līdz 1995.gadam Latvijas pārtikas preču eksports (naudas izteiksmē) pārsniedza to importu, tad kopš 1996.gada tirdzniecības bilance ir negatīva.

Pēdējos gados lauksaimniecības un pārtikas pārstrādes produktu importa pārsvars pār eksportu pārsniedz 180 milj. Ls gadā.
Bez tam graujošu ietekmi uz lauksaimniecisko ražošanu un valsts budžetu atstāj importa pārtikas ievešana par mākslīgi pazeminātām cenām, kā arī lielie putnu gaļas, cūkgaļas, spirta u.c. preču kontrabandas apjomi.
Lauksaimniecības nozarei veltītajā galvenajā dokumentā – Lauksaimniecības likumā ietvertie mērķi un uzdevumi paredz radīt priekšnoteikumus:

- ekonomiski stabilas, vidi saudzējošas un sociāli orientētas lauksaimniecības attīstībai, ievērojot sociālos, ekoloģiskos un reģionālos apstākļus;
- nodarbinātības nodrošināšanai lauku apvidos;
- no lauksaimniecības un tās produkcijas ražošanas un pārstrādes gūtā gada vidējā ienākuma izlīdzināšanai ar gada vidējo ienākumu tautsaimniecībā;
- salīdzinājumā ar citām tautsaimniecības nozarēm nelabvēlīgo faktoru kompensēšanai lauksaimniecībā, radot tajā nodarbinātajiem līdzvērtīgas sociālās un ekonomiskās labklājības iespējas.

Šo un citu ar lauku attīstību saistītu mērķu un uzdevumu īstenošanai ir izstrādātas, Saeimā un Valdībā akceptētas vairākas lauku attīstības ilgtermiņa un gada programmas. Realizējot programmās iecerēto un rakstīto, lauki un lauksaimniecība sāktu pozitīvu attīstību. Diemžēl, oficiālajos dokumentos definētie mērķi un uzdevumi netiek pildīti.
Diskutējot par jaunu darba vietu radīšanu laukos, no valsts institūciju puses netiek izrādīta ieinteresētība saglabāt vēl atlikušās statūtsabiedrības un kooperatīvās sabiedrības, reizē ar to arī lielu skaitu darba vietu lauksaimniecības nozarē.
Lauku iedzīvotājiem par sliktu turpina palielināties starpība starp pilsētu un lauku iedzīvotāju ienākumiem.
Lauku apvidos ir augsts bezdarba līmenis. Cenu "šķēru" ietekmē lauksaimniecībā nodarbinātajiem par ieguldīto darbu netiek nodrošināta atlīdzība, kas būtu tuva samaksai citās tautsaimniecības nozarēs. Tikai labu vēlējumu līmenī ir palicis iepriekšējo valdību mērķis uzlabot lauku iedzīvotāju nodarbinātību un palielināt to maksātspēju.

2. Veicamie pasākumi lauksaimniecības nozarē

Lai Latvijas lauksaimniecību izveidotu par nozari, kas spēj ieiet Eiropas koptirgū ar kvalitātes un ražošanas izmaksu ziņā konkurētspējīgu preču produkciju, jāveic šādi pasākumi:

2.1.Organizatoriski – tehniskie pasākumi.

Jāizdara darbietilpības aprēķini katrai lauksaimniecības dzīvnieku grupai (lopkopības produkcijas veidam) un katrai augkopības kultūrai, lai objektīvi noteiktu optimālo daudznozaru vai specializēto nozaru preču ražošanas saimniecību lielumu, rēķinot pilnu darba laiku vienam ģimenes darbaspējīgam loceklim; diviem darbaspējīgiem ģimenes locekļiem; trim un lielākam skaitam strādājošo no attiecīgās ģimenes vai piesaistot algoto darbaspēku:

- Izejot no ražotās produkcijas apjoma un darbietilpības, jādefinē, kādai viena īpašnieka saimniecību kategorijai pieskaitāmas: zemnieku saimniecības; piemājas saimniecības; iedzīvotāju palīgsaimniecības.
- Visa veida lauku saimniecību juridiskai definēšanai, lauksaimniecības kā nozares atšķirību un īpatnību ievērtēšanai nepieciešams izstrādāt un Saeimā pieņemt likumu par lauksaimniecības uzņēmumu.
- Ražošanu apkalpojošo objektu (graudu kalšu, mehānisko darbnīcu u.c.) atjaunošanai un modernizēšanai, kā arī zemnieku un piemājas saimniecību īpašnieku

nepieciešamo pakalpojumu sniegšanai vajadzīgās tehnikas (traktoru, graudu kombainu, zāles lopbarības sagatavošanas mašīnu u.c.) iegādei un ekspluatācijai jāveido lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvi vai t.s. mašīnu ringi.
- Zemnieku un visu lauku iedzīvotāju aktivitātes veicināšanai un to iesaistīšanai nozares problēmu risināšanā jāorganizē pagastu lauksaimniecības biedrības, jāatjauno rajonu zemnieku apvienību darbība.

2.2. Ekonomiska rakstura pasākumi:

- Jānovērš lauksaimniecības nozares īpatnību neievērošana, valstī realizējot nodokļu politiku, īpaši attiecībā uz statūtsabiedrībām un lauksaimniecības kooperatīvajām sabiedrībām.
- Subsīdiju sadalē jāņem vērā reģionu, pagastu un lauksaimniecības uzņēmumu objektīvās ekonomiskās atšķirības (zemes auglība, reljefs, attālums līdz lielajām pilsētām u.c.), kā arī atbalstāmo nozaru darbietilpība, rentabilitāte un to valstiskā nozīme iedzīvotāju apgādē ar pašražoto produkciju, pārstrādes rūpniecības nodrošināšanā ar lauksaimnieciskās izcelsmes izejvielām un pārtikas eksporta resursu papildināšanā.
- Jāpapildina Latvijas Hipotēku un zemes bankas kredītu resursi, lai zemnieki un lauksaimniecības uzņēmumi varētu saņemt kredītus ar 3 – 4 % likmi gadā ražošanas attīstībai (celtniecībai, tehnikas iegādei, zemes pirkšanai), arī Eiropas Savienības pirmsiestāšanās fondu (SAPARD) un strukturālo fondu ietvaros paredzēto ražošanas bāzes nostiprināšanas un modernizācijas projektu realizēšanai.

Jāveicina Latvijā ražoto produktu patēriņš. Šajā nolūkā :

- jārealizē Antidempinga likumā un citos ar iekšējā tirgus aizsardzību saistītajos likumos iestrādātās normas un iespējas iekšējā tirgus aizsardzībai pret negodīgu ārzemēs ražotās pārtikas konkurenci;
- sarunās ar Lietuvu un Igauniju jāpanāk, lai visās Baltijas valstīs Brīvās tirdzniecības līguma ar pārtikas precēm ietvaros tiktu realizēti vienādi ekonomiskie un valsts atbalsta nosacījumi;
- jāpanāk, lai tiktu izpildīti Ministru kabinetā atkārtoti pieņemtie lēmumi par importa un tranzīta pārtikas kravu kustības kontroli (svaru iekārtošana un darbināšana, kravu pārvietošanas pārtraukšana caur attiecīgi neaprīkotiem robežpunktiem, muitas noliktavu iekārtošana un reālas kontroles nodrošināšana par kravu svaru, to saturu un dokumentos uzrādīto cenu ticamību).
- jāprasa, lai par valsts budžeta līdzekļiem finansētajās iestādēs tiktu iepirkti un patērēti galvenokārt Latvijā ražoti produkti.
- jāiestājas par PVN samazināšanu pārtikai un pārstrādes uzņēmumiem piegādātajām lauksaimniecības izejvielām.

3. Lauku vide un zemes izmantošana.
Lai saglabātu Latvijai raksturīgo lauku ainavu un kultūrvidi:

- ar organizatoriskiem un ekonomiskiem pasākumiem jāveicina galvenā ražošanas līdzekļa-zemes racionāla apsaimniekošana;
- vienlaicīgi ar Latvijas tradicionālo augkopības kultūru audzēšanu plaši jāattīsta rapšu un citu eļļas augu audzēšana pārtikas rūpniecības vajadzībām, kā arī izmantošanai tehnisko eļļu, bioloģiskās dīzeļdegvielas u.c. produkcijas ražošanai.
- jāpastiprina zemes īpašnieku un tās lietotāju atbildība par meliorācijas būvju – novadgrāvju un drenāžas sistēmu kopšanu un remontu. Lielāku defektu novēršanai un meliorācijas būvju rekonstrukcijai jāveido un ar attiecīgu tehniku jāapgādā specializēti melioratīvās būvniecības uzņēmumi;
- lai Latvijas zemi nepārvērstu par spekulatīvu darījumu objektu, likumdošana jāpastiprina ar papildus prasībām zemes pirkšanas un pārdošanas jautājumos. Piemēram, jāparedz, ka zemnieku saimniecības īpašniekam jādzīvo savā īpašumā, jābūt ar lauksaimniecības izglītību un pašam saimniecība arī jāvada. Priekšroka

kaimiņu zemes pirkšanā jādod zemniekiem, kas nodarbojas ar lopkopību (papildus platības lopbarības ražošanai, fermas kūtsmēslu iestrādāšanai u.c.)
- jāatbalsta vides sakopšanai veltīti projekti; pēc iestāšanās Eiropas Savienībā mērķtiecīgi jāizmanto līdzekļi, kas ES programmu ietvaros tiek atvēlēti dalībvalstu lauku ainavas un kultūrvides sakopšanai un uzturēšanai;
- veicināt mazvērtīgās koksnes un koksnes pārstrādes atkritumu izlietošanu lauku ražošanas objektu un dzīvojamo ēku apkurei.

4. Lauku teritoriju attīstība.
Lai bremzētu lauku iedzīvotāju aizplūšanu uz pilsētām un saglabātu teritorijas apdzīvotību:

- jāatsakās no tādas administratīvi teritoriālās reformas, kuras realizēšana iecerēta kā pagastu piespiedu apvienošana;
- jāveicina pagastu sadarbība kopēju projektu realizēšanā izglītības, kultūras un veselības aizsardzības jomā, vietējo ceļu remontēšanā un uzturēšanā, vairākiem pagastiem kopīgu specialistu algošanā (būvvaldes, lauksaimniecības konsultanti, komunālās saimniecības objektu pārzinātāji u.c.)
- jāsekmē rūpnieciska rakstura uzņēmumu veidošanās lauku teritorijās, tūrisma attīstība u.c. pasākumi lauku iedzīvotāju nodarbinātībai un papildus ienākumiem;
- lai ieinteresētu vietējās pašvaldības to teritorijā dzīvojošo nodarbinātības palielināšanā, algotā darba legalizēšanā un pilnīgā nodokļu samaksā, jāiestājas par iekasētā iedzīvotāju nodokļa personificēšanu pašvaldību griezumā.
- jāattīsta un jāpilnveido ceļu un sabiedriskā transporta tīkls, lai lauku iedzīvotājiem dotu iespēju, nemainot dzīves vietu, strādāt algotu darbu tuvējo pilsētu uzņēmumos un valsts iestādēs;
- pasažieru un kravu pārvadājumiem jāatjauno slēgtās Latvijas dzelzceļa līnijas;
- ar rūpēm par lauku skolu, bērnu pirmsskolas iestāžu, kultūras namu, bibliotēku, veselības aprūpes punktu, sporta būvju u.c. saglabāšanu, nostiprināšanu un to darbības pilnveidošanu jāstiprina katra pagasta iedzīvotāju patriotisms kā Latvijas lauku apvidu apdzīvotības garants.

5. Izglītība un zinātne
Lai paaugstinātu lauksaimniecības izglītības kvalitāti, uzlabotu zemnieku izglītošanu un profesionālo iemaņu apgūšanu:

- jāiestājas par laukos izvietoto lauksaimniecības mācību iestāžu saglabāšanu, to mācību programmas papildinot ar speciālistu sagatavošanu lauku infrastruktūras apkalpošanai nepieciešamajos arodos;
- jāuzlabo lauksaimniecības izglītības un zinātnes iestāžu materiāli tehniskā bāze, lai tā atbilstu mūsdienu prasībām;
- jāizveido LLU studentu, tehnikumu un lauksaimniecības skolu mācību prakses saimniecību tīkls dažādās specialitātēs un visos valsts reģionos.

UZMANĪBU! DURVIS ATVERAS. PĀRDOMAS, REFERENDUMAM TUVOJOTIES

Juris Savickis – ITERA Latvia Co. Ltd prezidents

Nešaubos par to, ka šodien, referenduma priekšvakarā, visaktuālākais, visnoteicošākais ir jautājums par attieksmi pret mūsu valsts iestāšanos Eiropas savienībā. Neslēpšu: nepavisam neesmu pārliecināts par šā soļa absolūtu pozitīvismu, kuru tik ilgi un uzmācīgi mums sludina valdošā elite. Visus pēdējos gadus elite mums stāsta: ES un NATO ir prioritātes, it nemaz sevi neapgrūtinot ar pārliecinošu – vismaz mani personīgi tā nepārliecina – argumentāciju. Uzreiz teikšu, ka es bez šaubīšanās atbalstu iestāšanos NATO. Ne jau tādēļ, ka baidītos no spēcīgas austrumu kaimiņa ietekmes, kura varētu apdraudēt mūsu neatkarību. Tomēr, būdams latvietis, es izprotu nemiera un baiļu fenomenu, kurš nepamet manu tautasbrāļu vēsturisko atmiņu. Būdams cilvēks, kas savu dzīvi būvējis pēc biznesa likumiem, esmu pārliecināts, ka dvēseliskais miers un psiholoģiskais komforts ir vērts tās naudas, ko mums prasa dalība Ziemeļatlantijas aliansē.

Tomēr, manuprāt, pavisam citādi ir ar iestāšanos ES. Nekādi nevaru sevi pieskaitīt nedz eirooptimistiem, nedz eiropesimistiem. Pašlaik es atrodos nogaidošās pozīcijās. Nevēlos, lai es pats un arī apkārtējie spertu pārsteidzīgus, neapdomīgus soļus. Vai mēs, veiksmīgi aizbēguši no Maskavas lāča, neesam ieskrējušies tik aši, ka pat neuzdodam sev jautājumu, vai neriskējam iekļūt Briseles krokodila rīklē? Šā ceļa vidū es gribētu piebremzēt un šo to pārdomāt. Par to, kas mums ir ES direktīvu un reglamentu "grozs": vai atkal nāksies, tikai šoreiz jau Briselē, apstiprināt konfekšu receptes? Apsvērt, cik pievilcīgs ir dažādu ES strukturālo fondu finansējums. Runa pat nav par to, cik tie ir lieli vai mazi līdzekļi. Būtība ir tā, ka normāla nauda – tā ir nopelnīta nauda. Lai nopelnītu, nepieciešamas prasmes, psiholoģija, biznesa ētika, pakāpe, kādā bizness nav atkarīgs no politikas. Pagaidām mums nekā tāda nav – nauda no visiem šiem fondiem ir tikai tāda žēlastības dāvana. Izmantojot pazīstamās līdzības tēlus,– tās ir zivteles nevis makšķere. Vai gan pieredze, kas gūta, aplūkojot palīdzības sniegšanu mazattīstītajām valstīm – kaut vai tai pašā Āfrikā – nav daiļrunīga?
Mums ir jēga iestāties ES ne uzturama radinieka, bet kaut jaunākā, tomēr partnera statusā. Mēs nekad nekļūsim par partneri, ja neveidosim vidusšķiru. Ar to es domāju nevis vairāk vai mazāk paēdušus eiroklerkus, bet gan vidējā līmeņa uzņēmējus, kurus radīt Eiropa mums nepalīdzēs. Tas ir mūsu pašu personīgais mājas uzdevums. Tad kāpēc mēs to pildām tik nepiedodami lēni?
Tāpēc ka atjaunotās neatkarības otrajā gadu desmitā mēs esam nonākuši paradoksālā situācijā. Atmodas sākumā mēs samērā vienprātīgi uzskatījām, ka visu mūsu nelaimju iemesls – turklāt vienīgais – ir zaudētā neatkarība. Tāpēc mēs bijām absolūti pārliecināti, ka, lai nu kas, bet administratīvie resursi mums ir ideālā kārtībā. Mēs par šiem resursiem pat nedomājām, strīdēdamies, pēc cik gadiem panāksim Somiju: pēc četriem teica optimisti, nē, pēc astoņiem, iebilda toreizējie reālisti. Šodien es atļaušos apgalvot – lai arī daudziem tas liksies zaimojoši –, ka plaisa starp mums un Eiropu nevis samazinās, bet gan palielinās. Runa nav par to, cik eiroprasību sadaļu esam slēguši, bet par to, kas notiek ar mūsu ražošanu, infrastruktūru, ekoloģiju utt. Paradoksāli ir tas, ka ar intelektuālo potenciālu mums tiešām viss ir kārtībā –, ja to vērtējam pēc diplomētu un zinātniskiem grādiem apveltītu galvu īpatsvara, rēķinot uz tūkstoš iedzīvotājiem vai vienu kvadrātkilometru. Taču šis potenciāls neiekļaujas valsts vadības līmenī. Tas ir pilnīgi garām. Kāpēc? Pilnīgu atbildi uz šo jautājumu es nezinu, par šo tēmu esmu, ja tā var teikt, pārdomu stāvoklī. Vai tiešām galvenais iemesls ir tas, ka mums ir pavisam maza dzīves pieredze neatkarības apstākļos? Drusciņ vairāk par 20 pirmskara gadiem un nedaudz mazāk postkomunistiskajā telpā. Vai arī iemesls tas, ka pie valsts stūres ir neīstie cilvēki, kuri valsti vada ne tā, kā vajadzētu? Bez godīgām atbildēm uz šiem jautājumiem mums nav jēgas kaut kur stāties. Jo tā ir ābeces patiesība: viss, kas mums ir – tas ir unikāls ģeogrāfiskais stāvoklis pie jūras, šejienes ļaudis, plus zināms daudzums koksnes. Bet, ja cilvēki–vadītāji neatbilst ieņemamajām vietām, nekāda Eiropa mums nepalīdzēs. Valstij nav ilglaicīgas, izsvērtas, izrēķinātas attīstības programmas. Katru gadu tiek risināti vieni un tie paši jautājumi. Piemēram, cik varam atļauties "piemest" bērniem: pa puslatam, pa latam vai pa pusotram? Tā vietā, lai neļautos populismam, neapēstu dažus atrastos miljonus, bet gan ieguldītu tos infrastruktūrā – sporta kompleksos, stadionos, datorklašu modernizācijā – un gūtu ilgstošu efektu.
Piemērs no "pieaugušo" dzīves. Ne jau es esmu izgudrojis izteikumu "finanses – valsts asinsrites sistēma". Finansu plūsma notiek pa izveidotām gultnēm. Un ir acīm redzams: tikko Latvija mēģina laist naudu pa pavisam nelielu jaunu atzaru, mēs sastopamies ar milzīgu to pašu mūsu glorificēto Rietumu pretestību. Bažas par konkurences pastiprināšanos un jaunu konkurentu nostiprināšanos tūdaļ pat izraisa saucienus par korupciju, naudas mazgāšanu u.tml. Nevar nepiekrist: korupcijas līmenis ir par augstu, cīnīties pret to vajag, taču arī Rietumiem nebūtu par ļaunu paskatīties uz sevi – uz tām pašām bankām, auditoru un citām supervarenām kompānijām. Mums taču ir gan Enron, gan Arthur Andersen piemēri. Latvijai tiešām ir dažas objektīvas priekšrocības, kas ļautu mūsu valstij kļūt par Austrumeiropas Šveici. Bet ne jau velti, piemēram, Krievijas kapitāls, praktiski netiek glabāts mūsu bankās, ne jau velti šis kapitāls savas finansu operācijas nenoslēdz Latvijas bankās.
Vai mums nevajadzētu apzināt šo situāciju, pirms bez ierunām nododam savas pozīcijas Rietumiem, tiecoties par katru cenu iekļūt ES? Šī apzināšana ir stratēģisko vīziju pamats, kurš varētu mūs pasargāt no haotiskas mētāšanās, meklējot veidus, kā piepildīt valsts budžetu. Mētāšanās diemžēl ir raksturīga visām līdzšinējām Latvijas valdībām. Pašlaik, piemēram, tiek apspriesta jauna nodokļa ieviešana – runa ir par nodokli no dividendēm. Tas ir kārtējais analfabētisms, kurš niecīga ieguvuma vietā var izraisīt gigantiskus zaudējumus. Ja saucam lietas īstajos vārdos, tā ir milzīga muļķība. Reāla situācija – Krievijas Gazprom pieder

25 procenti Latvijas gāzes akciju, šīs pašas Latvijas kompānijas akcionārs ir arī vācu Ruhrgas. Dibinot partnerattiecības ar LG, šīs firmas izstrādāja ilgtermiņa stratēģiju, kuru jaunais Latvijas likums vienā mirklī gatavs salauzt. Kādas tam varētu būt sekas, pat ja partneri nenolems vispār iziet no spēles? Viņi būs spiesti izveidot tādu finansu shēmu, kuras rezultātā akcionāru peļņa paliks nevis mūsu valstī, bet nonāks ārzemēs. Tas nozīmē, ka neizbēgami augs no Krievijas piegādātās gāzes cenas, kuras, starp citu, Latvijai vēl joprojām ir ar atlaidēm. Ko šādā situācijā darīs vienkāršais Latvijas nodokļu maksātājs, tā sauktā fiziskā persona? Viņš savus ietaupījumus nenesīs uz banku, bet gan atdos pazīstamam uzņēmējam, lai tas laiž šo naudu apgrozībā, un mierīgi saņems savus neoficiālos procentus.
Esmu pārliecināts: apzināt šīs un citas problēmas, iemācīties tās risināt vajag vēl pirms iestāšanās ES, nevis tur nolemt sevi mūžīgā otrgadnieka lomai. Jo vairāk tādēļ, ka mēs tiecamies uz kopienu, kur attiecības starp tirgus ekonomiku, demokrātiskajām tradīcijām un institūcijām un valsts pilnvarām jau sen ir harmonizētas. Mēs "jēli" nokļūsim labi organizētā un līdz konservatīvismam stabilā pasaulē. Tajā pārejas no vienas šķiras citā ir ierobežotas līdz minimumam, sociālā difūzija ir niecīga. Vai nebūtu laiks par to padomāt tagad, kad mēs klauvējam pie ES durvīm?
Es paredzu obligāto iebildumu – kā tad tā, uz laiku distancējoties no ES, mēs būsim gudrāki par citām kandidātvalstīm? Atklāti sakot, mani personīgi vairāk piesaista nekā atbaida cilvēks, kas nesoļo soli solī ar vairākumu. Tas taču nozīmē pieņemt visai interesantu izaicinājumu, neatsakoties no iestāšanās ES uz mūžīgiem laikiem. Bet pagaidām – kaut vai virspusēji salīdzināsim sevi ar citiem. Teiksim, ar Poliju vai bijušo Dienvidslāviju – ar valstīm, kur privātā uzņēmēja iniciatīva nekad nav bijusi nocirsta līdz saknei. Pat no kaimiņiem un politiskajiem "radiniekiem" mēs būtiski atšķiramies. Lietuva, kura prata iespēju robežās saglabāt savu seju PSRS sastāvā, atguvusi neatkarību nepieļāva infrastruktūras sagraušanu. Igaunija gadiem ilgi smeļ pozitīvu pieredzi, sadarbojoties ar Somiju. Neiestājoties ES pirms neesam tam kārtīgi sagatavojušies, toties saņemot drošības garantijas no NATO, mēs kļūtu par ļoti interesantiem partneriem neaptveramajam, bet no ES nošķirtajam Krievijas tirgum. Turklāt nekas mums netraucē konsekventi, bet pakāpeniski saskaņot savu likumdošanu un normas ar ES standartiem, veidojot attiecības līdzīgi, kā to šobrīd dara Norvēģija. Acīmredzot, "plusojot" plusus un "mīnusojot" mīnusus, perspektīvā mēs nonāktu ES ne tikai ar eiropeisku frizūru un makijāžu, bet arī ar saviem muskuļiem, savu nākotnes redzējumu un savām interesēm.
Un atkal es paredzu iebildumu: ja mēs paši neesam spējīgi sevi vadīt, vai mums nav labāk paslēpties zem Eiropas lietussarga? Kurš no šiem diviem ļaunumiem šodien ir mazāks? Saglabājot neatkarību no Briseles, mēs saglabājam iespēju pašiem iemācīties strādāt, pašiem pelnīt un pašiem sevi vadīt. ES mēs nestrādāsim mazāk, drīzāk gan vairāk. Tikai tas darbs vairs nebūs sev, bet gan ES.

LATVIJA UN STRUKTURĀLIE FONDI

Alfs Vanags – Baltijas starptautiskais ekonomiskās politikas pētījumu centrs (Baltic International Centre for Economic Policy Studies, BICEPS)

Tas ir fakts, lai arī nepatīkams, ka tad, kad Latvija pievienosies Eiropas Savienībai 2004. gadā, Latvija ar Lietuvu sacentīsies par ES nabadzīgākās valsts "titulu". Saskaņā ar pēdējo atskaiti par stāvokli kandidātvalstīs, Latvijas VNP per capita, kas aprēķināts saskaņā ar pirktspējas paritāti (PPP) – tas ir, ņemot vērā to, ka valstīm ir dažādi cenu līmeņi – 2001. gadā bija 33% no vidējā Eiropā. Lietuvai šis skaitlis bija 38% un Igaunijai 42%. Faktiski trīs Baltijas valstis būs trīs nabadzīgākās valstis Savienībā, un Latvijā atradīsies trīs nabadzīgākie reģioni – Latgale, Zemgale un Vidzeme.
Skumjš sākumpunkts, lai pievienotos ES. Tomēr ES pastāv stratēģija šādas situācijas pārvarēšanai, un šī stratēģija tiek realizēta caur Kohēzijas un Struktūrfondiem. Tekošajam plānošanas periodam no 2004. līdz 2006. gadam Latvijai ir piešķirti 1000 miljoni Eiro. Nākošajam plānošanas periodam šī summa var tikt vēl palielināta. Pretēji pirmspievienošanās programmām, kā piemēram, PHARE, Latvijai tiks piešķirta daudz lielāka kontrole pār to, kā šie fondi tiks izlietoti, un ir svarīgi, lai tie tiktu tērēti gudri, pretstatā bēdīgi slavenajiem G-24 kredītiem.
Kā pirmais solis, ir svarīgi pareizi uztvert šos fondus. Svarīgi, lai tie netiktu uzskatīti par pārskaitījumu no Briseles. Fondi nav mehānisms ienākumu pārskaitīšanai no bagātajām valstīm uz nabagajām, tie drīzāk ir veids, kā veicināt ilglaicīgu Latvijas ekonomikas attīstību un nodarbinātību. Fondi nav arī nauda no Briseles, lielākoties tā būs nauda, kas Latvijai tiks

atmaksāta atpakaļ no kontribūcijas, kuru Latvija maksās ES. Tādā veidā gan faktiski, gan konceptuāli, fondiem ir tāda pati nozīme kā "naudai jūsu kabatā".
Ir svarīgi arī, kā fondi tiks izlietoti, un šeit ir lietderīgi apsvērt, ko var mācīties no citu valstu pieredzes, aplūkojot tagadējās ES dalībvalstis, nozīmīgi varētu būt Grieķijas un Īrijas piemēri. Abas valstis iestājās ES, tāpat kā Latvija, kā ES nabadzīgākās valstis, un 1993. gadā Grieķija joprojām bija ES nabadzīgākā dalībvalsts ar VNP per capita 64,1% apmērā no ES vidējā. Īrija tajā laikā bija ceturtā nabadzīgākā valsts ar 83,6% no ES vidējā rādītāja. Tomēr pēc gandrīz diviem plānošanas periodiem Grieķijas un Īrijas rādītājos ir vērojamas ļoti lielas atšķirības. 2002. gadā Grieķija joprojām bija visnabadzīgākā valsts ar VNP per capita apmēram 70% līmenī no ES vidējā, kas ir sasniegums, taču neliels. Īrija, turpretī, 2002. gadā bija apsteigusi jebkuru citu ES valsti, izņemot Luksemburgu, un tās VNP per capita sasniedza 119% no ES vidējā, tā bija kļuvusi bagātāka par Vāciju (103,8%), Angliju (100,4%), Franciju (101,6%), un pat Dāniju (118,6%).
Kā tika sasniegta šāda transformācija? Un vai tam ir kāds sakars ar struktūrfondu izmantošanu? Vai Latvija no tā var ko mācīties? Kohēzijas un struktūrfondu izdevumus var sadalīt trijās kategorijās:

- infrastruktūra,
- cilvēkresursu attīstība,
- atbalsts biznesam.

Lielie izdevumi kohēzijas fondiem nozīmē, ka visas valstis ir centušās lielāko fondu daļu ieguldīt infrastruktūrā, un tas tā ir gan Grieķijas, gan Īrijas gadījumā, un, ņemot vērā slikto infrastruktūras un vides stāvokli pievienojošajās valstīs, ieskaitot Latviju, visticamāk tas tā būs arī šeit. Neskatoties uz to, attiecībā uz divām pārējām kategorijām, izdevumos pastāv atšķirības. Izrādās, ka Īrija iztērējusi relatīvi vairāk līdzekļu cilvēkresursu attīstībai, kamēr Grieķija rīkojusies tieši pretēji. Atbalsts biznesam tieši vai netieši nozīmē subsīdijas biznesa aktivitātēm. Ņemot vērā Latvijas politisko struktūru, pastāv briesmas, ka Latvija rīkosies saskaņā ar Grieķijas piemēru, nevis tā, kā to darīja Īrija.
Tā būtu nopietna kļūda. Pastāv ne tikai kontrasts starp Grieķijas un Īrijas piemēriem, arī ekonomikas loģika mums norāda, ka būtu jādod priekšroka cilvēkresursu, nevis biznesa attīstības atbalstīšanai. Atbalstot biznesu, kad šis atbalsts tiek pārtraukts, zūd arī gūtās priekšrocības, kamēr attīstot cilvēkresursus, atbalstam beidzoties, rezultāts ir cilvēciskais kapitāls, cilvēkiem darba tirgū ir iespēja pretendēt uz augstāku samaksu par darbu.
Minētais ir saistībā ar citu potenciālu kļūdu struktūrfondu izmantošanā. Tas attiecas uz lietu, kuru es saucu par "augstas pievienotās vērtības maldiem". Daudzos oficiālos dokumentos un apgalvojumos izskan doma par to, ka Latvijai ir jāpārorientējas uz sektoriem, kur pievienotā vērtība ir augstāka. Visizplatītākais piemērs ir kokmateriālu sektors, kur Latvijai tiek piedāvāts pārorientēties uz tiem kokmateriālu produkcijas veidiem, kas prasa labāku apstrādi. No tā izrietošais secinājums ir: Kāpēc tad tas nenotiek? Ja koksnes produkcija ar augstāku apstrādi būtu ienesīgāka, tad kādēļ Latvijas uzņēmumi to neattīsta? Vai kokapstrādes sektorā pastāv kādi mākslīgi šķēršļi?
Dziļāk analizējot augstas pievienotās vērtības koncepciju, redzam, ka ideja par augstas pievienotās vērtības sektoru ir pilnīgi neizmantojama. Augstu pievienoto vērtību rada starpība starp gala produkta cenu un to materiālo vērtību cenu, kas izmantotas produkcijas ražošanā. Faktiski pievienotā vērtība sastāv no algām un peļņas. Protams, ir labi, ja var maksāt augstas algas, tāpat arī saņemt lielu peļņu. Bet kas tad patiesībā ir augstas pievienotās vērtības sektors? Lai to salīdzinātu ar citiem sektoriem, mums ir jānosaka pievienotās vērtības skala attiecībā pret kaut ko, t.i. jānosaka "pievienotā vērtība uz vienu vienību "kaut kā"". Varētu to noteikt attiecībā pret darba izmaksām, tas ir, pievienotā vērtība attiecībā pret vienu darba vienību. Tomēr Pauls Krugmans, ekonomists no Prinstonas universitātes, ir aprēķinājis, ka visaugstākais pievienotās vērtības rādītājs uz vienu darba vienību ir kartupeļu čipsu ražošanā. Tas tā ir pateicoties procesa augstajam mehanizācijas līmenim. Tomēr, vai kartupeļu čipsu ražošana ir tas, pēc kā Latvijai vajadzētu tiekties?
Protams, ka nē, minētais tikai atklāj šo uzskatu maldīgumu. Protams, ka ir labi, ja pievienotā vērtība ir augsta, jo ir labi, ja algas ir augstas un ir liela peļņa. Bet kā panākt augstas algas un lielu peļņu? Lai uz to atbildētu, jāatgriežas pie struktūrfondiem. Augsta alga ir samaksa par iemaņām, kas ir pieprasītas pasaules darba tirgū, un liela peļņa ir atalgojums par veiksmīgiem biznesa projektiem. Latvijas cilvēkresursu attīstība dos tam tiešu ieguldījumu, paaugstinot Latvijas strādājošo prasmes un netieši uzlabojot Latvijas uzņēmējdarbības kvalitāti.

No tā mēs varam mācīties, ka sektoram nav nozīmes. Augstākas prasmes ir tik pat svarīgas pamatsektorā, piemēram kokmateriālu produkcijas ražošanā, kā finansu pakalpojumu sfērā, izgudrot labāku veidu, kā konservēt zivis ir tik pat vērtīgi, kā izgudrot jaunu programmatūru. Vai Latvijā cilvēki, kas pieņem lēmumus, sekos šiem principiem? Es ceru, lai gan perspektīva neizskatās labi. Tomēr ne viss ir zaudēts. Pirmais struktūrfondu plānošanas periods ir jau gandrīz klāt, tas turpināsies no 2004. līdz 2006. gadam. Tam sekos nākamais plānošanas periods no 2007. līdz 2013. gadam. Šobrīd ir laiks uzsākt cīņu par racionālām prioritātēm nākamajam plāna periodam.

JA JAU MUMS LEMTS BŪT TILTAM...

Oļegs Stepanovs – A/s Ventspils tirdzniecības osta padomes priekšsēdētājs

Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā liecina nevien par uzreiz pēc neatkarības atgūšanas deklarēto mērķu sasniegšanu, tā jāvērtē kā valsts neatgriezenisks lēmums ekonomiski, politiski, kultūras ziņā integrēties Eiropā, aktīvi piedalīties stabilas drošas Eiropas mājas tālākā veidošanā, būt demokrātiskās Eiropas ekonomisko, politisko un kultūras procesu pilntiesīgs dalībnieks. Bet ne tikai. Valsts iestāšanās ES un NATO ir to kolosālo desmit gadu pūļu likumsakarīgs rezultāts, kas tika veltīti, lai realizētu reiz izvēlēto kursu un sasniegtu sabiedrības akceptētos ārpolitikas orientierus. Tātad pienācis laiks apskatīties apkārt, izvērtēt paveikto un izvēlēties jaunu darbības virzienu, kas nodrošinātu tālāku valsts progresīvo attīstību.

Aiz muguras ir palicis nozīmīgs etaps, kas lielā mērā nosaka Latvijas kā demokrātiskas Eiropas valsts attīstību. Priekšā - ir gan nenoteiktība, gan pret demokrātiju un neatkarību vērstu klaju un slepenu draudu izzušana, kā arī reālu un iedomātu ienaidnieku, visāda veida apkarojamu vējdzirnavu trūkums. Pienācis laiks pārdomāt to, kādu vietu šajā pasaulē (nevis apvienotajā Eiropā ar to viss ir daudz maz skaidrs), bet gan eiroaziātiskajā un globālajā mērogā. Un uzreiz kļūst skaidrs, ka pretēji valstij pašlaik piemītošai pragmatiskai, saprotamai un noteiktai eirointegrācijas politikai, mūsu attiecības ar citiem, ārpus ES stāvošiem kaimiņiem apzināti vai neapzināti ir reducētas gandrīz līdz nullei, tās ir tik nolaistas, tām piemīt tik daudz novecojušu aizspriedumu, ka, pēc manas pārliecības, prasīt prasās pēc būtiskām pārmaiņām. Nekādā ziņā neapšaubot integrēšanos Eiropā kā Latvijas valsts prioritāti, tomēr gribu pasvītrot, ka labas kaimiņattiecības ar Krieviju un Baltkrieviju nav pretrunā ar integrēšanos Eiropā. Kāpēc tad mēs pēdējā laikā politiskajā līmenī apzināti ignorējam nepieciešamību veidot politisku dialogu ar mūsu ekonomiskā ziņā nozīmīgiem austrumu kaimiņiem?

Latvija, kas no laika gala deklarē par tai vēstures un ģeogrāfijas noteikto lomu būt par tranzītceļu, kas vienotu Austrumus un Rietumus, un tagad gadu tūkstošu mijā no jauna pārliecinās, ka tā ir dabisks tilts starp divām Eiroāzijas telpā esošajām ekonomiskajā un politiskajā ziņa ietekmīgākajām savienībām – Eiropas Savienību un Krievijas un Baltkrievijas savienību Tāds izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis kopā ar labām kaimiņattiecībām un tālredzīgu ārpolitiku ne tikai sola Latvijas ekonomikai lielas attīstības perspektīvas, bet arī uzliek uz valdošajiem politiskiem spēkiem lielu atbildību.

Pašlaik, kad ārējās drošības un eirointegrācijas jautājumi praktiski ir atrisināti, ir jādara viss, lai panāktu nokavēto un reanimētu (izveidotu no jauna) dialogus gan ar Krieviju, gan ar Baltkrieviju, lai atrastu jaunas ārpolitiskas iespējas ekonomisko un kultūras attiecību uzlabošanā ar kaimiņiem, izmantojot milzīgās Latvijas resursus – vēsturiskos sakarus, ilgstošu lietišķu un kultūras saikņu pieredzi, kaimiņu valodas, kultūras, mentalitātes un psiholoģijas zināšanas. Protams, tas neatbrīvo no nepieciešamības turpināt risināt mūsu sabiedrības integrācijas jautājumus, neapgrūtinot to ar sasteigtiem un bieži vien nepārdomātiem lēmumiem par valsts valodas apgūšanu un krievu skolu pāreju uz mācībām latviešu valodā, bet gan kopā ar nelatviešiem meklējot tādus problēmu risināšanas ceļus, kas stimulētu valsts valodas apgūšanu un savstarpējas saticības klimata veidošanos valstī.

Tāds, manuprāt ir Latvijas nākotnes galvenais uzdevums un jaunais ārpolitiskais kurss.

Latvijas un Krievijas konstruktīvas partnerattiecības vispirms saistītas ar saprātīgu kompromisu meklēšanu, it sevišķi, ekonomiskās sadarbības un ārpolitikas jomā, ar divpusēju attiecību asu jautājumu nogludināšanu kopīgiem spēkiem, balstoties uz mūsu valstis vienojošām kultūras vērtībām un ekonomiskām interesēm. Krievijas eksportētāja un Latvijas tranzītbiznesa intereses ir vienmēr sakritušas un to pamatā vēl viena konkurentspējīga tranzītmaršruta izveide un attīstība. Latvijas un Krievijas biznesa struktūru ieinteresētība sadarbībā tranzīta jomā saglabāsies vienmēr, neatkarīgi no izmaiņām politisko vēju virzienos.

Svarīgi, lai arī politiskajā līmenī šīs intereses tiktu atbalstītas un kļūtu par Latvijas jaunā ārpolitikas kursa neatņemamu sastāvdaļu, tā kursa, pa kuru mūsu valsts kā Eiropas Savienības pilntiesīgs biedrs un Krievijas aktīvs partneris virzīsies jaunajā gadu tūkstotī.

PASTĀVĒS, KAS MAINĪSIES!

Andris Zorgevics – Valsts akciju sabiedrības Latvijas dzelzceļš ģenerāldirektors

Saimnieciskā filozofija un realitāte

Šobrīd, kad gatavojamies nozīmīgām pārmaiņām visas Latvijas dzīvē — mūsu valsts iestāšanās Eiropas Savienībā (ES), arī valsts akciju sabiedrībai «Latvijas dzelzceļš» (LDz) kā nozīmīgai Latvijas tautsaimniecības struktūrai, ir īpaši svarīgi apzināties savu vietu un arī savas iespējas Eiropā un pasaulē.

Izdevīgs ģeogrāfiskais stāvoklis, ražošanas kultūras tradīcijas, attīstīts autoceļu un dzelzceļu tīkls, neaizsalstošas ostas - tās ir bagātības, ko Latvija saņēmusi no dabas un iepriekšējo paaudžu pūlēm.

Var apgalvot, ka labi attīstītā infrastruktūra – Latvijas dzelzceļš un trīs lielākās Latvijas ostas Rīgā, Ventspilī un Liepājā — nav vērtējama tikai kā nacionālas nozīmes parādība.. Tā būtiska pasaules tranzītceļu sastāvdaļa.

Dzelzceļa transports Latvijā sāka attīstīties 19. gs. 60. gados līdz ar sociālajām un saimnieciskajām reformām Krievijā. Tobrīd Krievija meklēja eksporta ceļus, kas savienotu Pievolgas un Ukrainas lauksaimniecības rajonus ar Eiropu. To varēja nodrošināt, savienojot šos rajonus ar Baltijas ostām – Liepāju, Rīgu, Ventspili, kas ļāva ne tikai lētāk, bet arī ātrāk veikt preču apgrozību. Un tā, izbūvējot dzelzceļa tīklu, Latvijā sāka attīstīties jauna nozare, kas tālāk tika attīstīta ar nacionālajiem un citvalstu kapitāla spēkiem. Cauri gadsimtiem dzelzceļa transports nav zaudējis savu nozīmi valsts saimnieciskajā dzīvē.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas dzelzceļš spēja saglabāt savu vietu starptautiskajā darba dalīšanas sistēmā. Un galvenais priekšnoteikums – netika pārtraukta, bet jaunā kvalitātē attīstīta tehnoloģiskā sadarbība, kā arī uzturētas labas saimnieciskās attiecības ar mūsu kaimiņiem. Tāpēc galvenais preču tranzīta ceļš joprojām ir virzienā no Austrumiem uz Rietumiem – 80 līdz 90 % preču, kas iziet caur Latvijas ostām, tiek sūtītas no Krievijas, Baltkrievijas un citām NVS valstīm. Līdz ar to dzelzceļš kā tautsaimniecības nozare dod ievērojamu ieguldījumu Latvijas nacionālā kopprodukta vairošanā.

Dzelzceļa transporta īpatnība ir tāda, ka tā darbība nebeidzas pie katras valsts nacionālajām robežām, proti, dzelzceļš nevar efektīvi strādāt izolētā vidē. Šobrīd Krievijas un Baltkrievijas dzelzceļnieki strādā līdz Rēzeknei, Rīgai un arī mēs attiecīgi darbojamies viņu teritorijās.

Kravu pārvadājumu pakalpojumu jomā Latvijas dzelzceļa nozarei joprojām ir labas nākotnes izredzes. Tā kā mūsu kaimiņi ir un būs lielākie stratēģisko izejvielu piegādātāji Eiropai un citu kontinentu valstīm, mēs esam nozīmīgs posms šajā eksporta ķēdē. To apliecina arī šī gada notikumi, kad, neraugoties uz politiski neskaidriem lēmumiem un nelabvēlīgām ekonomiskām aktivitātēm, valsts akciju sabiedrības LDz pārvadāto kravu apjomi pieaug. To nodrošina šodienas saimnieciskā filozofija un rīcības loģika. Panākumus nosaka prasme un sniegto pakalpojumu kvalitāte par adekvātu cenu.

Jaunas iespējas — Eiropas Savienība

ES paplašināšanās ir visām dalībvalstīm izdevīgs process, un Latvijai ir jāieņem sava vieta šo valstu saimē. Eiropai ir jāpaplašina Savienība, jo tā noveco, zaudē savas pozīcijas pasaulē, kur tai jākonkurē ar citām sistēmām – ASV un Japānu. Savukārt Latvijai ir vajadzīga Eiropas Savienība, kurā tiek realizēta sociālā tirgus ekonomika. Pašizolēšanās nevienam laimi nav nesusi. Mums ir jābūt gataviem izmantot iespējas, ko dos Eiropas sistēma. Mēs varam būt saikne ar citām pasaules saimnieciskajām sistēmām. Kā saka Eiropas valstu speciālisti: “Jūs varat iemācīt, kā Eiropai pa dzelzceļu iebraukt Krievijā.” Zīmīgi vārdi.

Taču ne ģeogrāfiskais stāvoklis, ne politiskais jāvārds vien nav garantija mūsu labklājībai Eiropā. Ja nespēsim piedāvāt pietiekami izdevīgus saimnieciskos pakalpojumus, tad sīvajā konkurences cīņā zaudēsim un varam palikt ar tukšām rokām.

Latvijas uzņēmējiem ir jārēķinās ar skarbu konkurenci – ne tikai ar eiropiešiem Eiropas tirgū, bet arī Krievijā, NVS valstīs un Āzijā. Austrumu valstis vēl ilgi būs pievilcīgas citiem tirgiem – tās saglabās savu vietu kā lielās stratēģisko izejvielu eksportētājas. Un dzelzceļa transportam šajā procesā ir svarīga loma. Konkurējot ar kaimiņiem ap Baltijas jūru, mums sava vieta šajā tirgū ir jānosargā. Tas prasa darbu un arī lielu materiālo resursu ieguldījumus Latvijas valsts nākotnes vārdā.

Ir jāņem vērā, ka dzelzceļa attīstībai ES valstīs pašlaik tiek pievērsta pastiprināta uzmanība, jo ārējo izmaksu un citi aprēķini pierāda, ka tas ir ekoloģiski tīrākais un arī ātrs transporta veids. Tas var palīdzēt atslogot autoceļus, kuri drīz vairs nevarēs tikt galā ar pieaugošajām kravu plūsmām. Šī nostādne pagaidām netieši, bet drīz tiešā veidā skars arī Latviju. Tās ir mūsu iespējas nākotnē. Kā paredz Eiropas vienotā dzelzceļa attīstības stratēģija, līdz 2020. gadam plānots izveidot vienotu Eiropas dzelzceļa sistēmu.

Dzelzceļu reforma

Šobrīd, analizējot pēdējo gadu kravu un pasažieru pārvadājumus pa Latvijas dzelzceļu, redzams, ka tie ir stabilizējušies. Pamats tam LDz veiksmīgi realizētā sadarbība ar Krievijas, Baltkrievijas, Igaunijas un Lietuvas valstu dzelzceļiem, Latvijas ostu un LDz sadarbība, kā arī dzelzceļa transporta sistēmā veiktās reformas.

Dzelzceļa restrukturizācija Latvijā tika uzsākta, lai saglabātu nozares konkurētspēju transporta tirgū, nodrošinātu tās pielāgošanos tirgus ekonomikas apstākļiem. Pabeidzot to, valsts īpašumā paliks dzelzceļa infrastruktūra un tās pārvaldīšanas funkcijas – infrastruktūras attīstības plānošana, infrastruktūras fonda līdzekļu apsaimniekošana un infrastruktūras pakalpojumu pārdošana – jaudu sadalīšana.

Latvijā likumdošana dzelzceļa nozarē pamatos ir sakārtota atbilstoši ES direktīvu prasībām.

Dzelzceļš ir kapitāl- un darbietilpīga nozare, tā pakalpojumu efektivitāte un cena ir tieši atkarīga no galvenā faktora – spējas sniegt vairāk pakalpojumu ar mazākām kapitāla un darba izmaksām. Bet to var panākt, ja dzelzceļa sistēma tiek modernizēta, neefektīvās līnijas slēgtas, ja tiek attīstītas un modernizētas arī visas dzelzceļu apkalpojošās sistēmas – vilcienu kustības vadības, sakaru, vilcienu kustības drošības sistēmas utml. Šajā procesā nozīmīga loma ir valsts un privāto iniciatīvu saskaņošanai.

Kā atzīst Pasaules Bankas eksperti, dzelzceļa privatizācija nav absolūta garantija tā darba efektivitātes uzlabošanai, tomēr privāto uzņēmēju darbību vairāk motivē peļņas gūšana un ar tiem var veidot precīzākas ekonomiskās attiecības. Tāpēc, lai panāktu lielāku dzelzceļa transporta efektivitāti, Eiropā rekomendē dzelzceļa saprātīgu privatizāciju, saglabājot ievērojamu valsts kontroli par nozares attīstības stratēģiju. Lielbritānijas un daļēji arī Igaunijas pieredze, veicot pilnīgu dzelzceļu privatizāciju, parādīja, ka, ja laikus nerēķinās ar neefektīvo struktūru un dzelzceļa līniju slēgšanas sociālajām sekām, tas valstī var izraisīt sociālo spriedzi. Tas nozīmē, ka katrs lēmums par dzelzceļa transporta reformām Latvijā ir jāpieņem pārdomāti, rēķinoties ar sociālajām sekām un nodrošinot nacionālo pārvadātāju aizsardzību.

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas valsts mantoja dzelzceļu kā milzīgu naturālās saimniecības veidojumu ar savu, no valsts gandrīz neatkarīgu administrāciju, dzīvojamo fondu, bērnudārziem, skolām, restorāniem un palīgražošanu. Tas viss tika uzturēts no uzņēmuma ienākumiem. Sākoties pārejai uz tirgus ekonomiku, šāda darbība bija jāpārkārto. Tika izstrādāta likumdošanas bāze, kas noteica dzelzceļa kā tautsaimniecības nozares pārvaldes kārtību un uzņēmējdarbības principus dzelzceļa transportā. Tika apstiprināta arī dzelzceļa restrukturizācijas programma, kas vēlāk tika attiecīgi koriģēta un papildināta, saskaņojot ar Eiropas Savienības dzelzceļu attīstības tendencēm.

Sociālās problēmas var risināt

Soli pa solim īstenojot šo politiku, LDz izdodas pildīt restrukturizācijas plānus, nesaasinot sociālo spriedzi. Sākotnēji dzelzceļa sistēmā strādāja ap 24 000 darbinieku, restrukturizācijas gaitā viņu skaits samazinājās līdz 14 000. Taču tas nenozīmē, ka pārējie ir papildinājuši bezdarbnieku rindas. Saprātīgas sadarbības rezultātā ir izveidojusies dzelzceļa nozare, kura uzņēma un izmantoja izbrīvēto darbinieku spēkus, prasmi un enerģiju privātā biznesa jomā.

Pašlaik 14 tūkstošiem valsts iedzīvotāju visā Latvijā ir nodrošināts stabils darbs, viņu ienākumi ir precīzi definēti, par ikvienu LDz darbinieku tiek nomaksāti sociālie nodokļi. Ir panākta arī vienošanās ar Latvijas Dzelzceļnieku arodbiedrību par sociālo garantiju sistēmu – pērn tika parakstīta ģenerālvienošanās starp darba devējiem (ne tikai LDz, bet arī citiem dzelzceļa transporta nozares uzņēmumiem) un Latvijas Dzelzceļnieku arodbiedrību.

Ko var panākt ar saprātīgām investīcijām, uzskatāmi redzams Latgalē. Šajā sociāli un saimnieciski depresīvajā reģionā LDz ir viens no lielākajiem darba devējiem – vairāk nekā 4500 cilvēki ir tieši saistīti ar dzelzceļu, vairāki citi uzņēmēji izpilda tā pasūtījumus. Latgalē mums nav problēmu nokomplektēt strādājošos, jo viņi uzticas uzņēmuma saimnieciskajai un finansiālajai stabilitātei.

Šobrīd Latgale Latvijai ir nozīmīgi transporta vārti, un mēs nedrīkstam tos aizvērt ar neuzmanīgu politiku. LDz šobrīd reģionā investē ievērojamus līdzekļus, gan pārkārtojot uzņēmuma struktūru, gan ieguldot līdzekļus vagonu šķirošanas parka celtniecībā Rēzeknē,

kas palīdzēs efektīvāk apstrādāt ienākošo un izejošo vilcienu sastāvus, gan modernizējot Austrumu – Rietumu koridora infrastruktūru.
Vēsturisku apstākļu dēļ dzelzceļnieku kolektīvi ir veidojušies no daudzu tautību pārstāvjiem. Latvijas sabiedrības integrācija, par kuru valstī daudz tiek diskutēts, LDz nav problēma – pamatā tiek likts profesionālisms. Tiem dzelzceļa speciālistiem, kam latviešu valoda sagādā grūtības, ir iespēja to apgūt uzņēmuma Mācību centrā. Un varu apliecināt, tur vilkšus neviens nav jāvelk – cilvēki grib mācīties. Daudzi speciālisti, kas naturalizācijas kārtībā izlēmuši pieņemt pilsonību, apliecina labas un pat ļoti labas latviešu valodas zināšanas.

Rēķināsim un ar mums rēķināsies

Lai dzelzceļa nozare varētu sekmīgi darboties, ir nepieciešamas labas, uz savstarpējiem līgumiem dibinātas attiecības ar kaimiņvalstu dzelzceļiem. Tāpat arī valstij un dzelzceļa kompānijām jādarbojas starptautiskajās dzelzceļa organizācijās. Kopš 1992. gada Latvija kā valsts un LDz kā nozares uzņēmums uzņemts vairākās starptautiskās un reģionālās dzelzceļu organizācijās – OSŽD, UIC un citās, kas ļauj pilnvērtīgi darboties ne tikai savā teritorijā, bet arī piedalīties transporta politikas veidošanā kā Krievijā un NVS valstīs, tā arī Eiropā.
Mēs esam pierādījuši, ka protam un zinām, kā strādāt ar šiem partneriem.
Ir svarīgi NATO un Eiropas Savienībā ieiet stipriem. Latvijas dzelzceļniekiem ir pieredze, tradīcijas un cilvēki, ir resursi, kas var garantēt valsts drošību arī turpmāk.

VILCIENS VĒL NAV AIZGĀJIS

Iļja Gerčikovs – Dr. oec., a/s Dzintars prezidents

Politiskā neatkarība nav iedomājama bez ekonomiskās neatkarības. Esmu pārliecināts, ka būtiskākos, principiālākos šķēršļus valsts attīstības ceļā varam izskaidrot ar to, ka sistemātiski netiek novērtēta šī, liktos, ābeces patiesība. Tāpat esmu pārliecināts, ka ļoti daudzas visbūtiskākās mūsu sabiedrības problēmas varētu risināt daudz sekmīgāk, ja neatkarības atjaunošanas gados valstiskā līmenī būtu īstenota stratēģiska pieeja valsts attīstībai. Šāda pieeja ne tikai netiek īstenota, tā, taisnību sakot, nemaz nav formulēta.
Piemēram, aplūkosim situāciju, kurā nokļuvušas divas mūsu cilvēku kategorijas. Tas, ka lielum lielā daļa no 650 tūkstošiem Latvijas pensionāru par spīti pensiju indeksācijai dzīvo trūkumā, ja ne nabadzībā, ir vispārzināms fakts, bet no tā cilvēkiem vieglāk nepaliek.
Vispārzināms ir arī tas, ka bez ģeogrāfiskā stāvokļa mums ir vēl kāda bagātība – mūsu cilvēku potenciāls. Arī padomju laikā darbaspēka līmenis Baltijā – no zinātniski tehniskās inteliģences līdz rūpnīcu strādniekiem – bija daudz augstāks nekā vidējais. Tomēr esmu novērojis, ka pēdējos gados izglītības – tais skaitā augstākās izglītības –līmenis Latvijā krīt. Bet augstskolu – arī tādu, kas sevi dēvē par akadēmijām – skaits arvien pieaug. Mācību maksa tajās arvien palielinās, bet nav garantiju, ka izglītībā ieguldītā nauda jauniešiem un viņu vecākiem nākotnē atmaksāsies.
Tai pašā laikā es, balstoties uz paša aprēķiniem, uzdrošinos apgalvot, ka valsts augstskolās iespējams ne tikai paaugstināt izglītības kvalitāti, bet arī palielināt studentu stipendijas un budžeta vietu skaitu. Tikpat droši es apgalvoju, ka eksistē reāla iespēja paaugstināt pensijas – optimālā variantā apmēram pusotras reizes. Kādā veidā to iespējams izdarīt?
Sākumā palūkosim, kā notiek mūsu ekonomikas attīstība. Pirmkārt, nekad, atkārtoju, nekad nav bijusi un arī šodien nav izstrādāta kompleksās attīstības stratēģija. Tādēļ tautsaimniecība visu laiku attīstās ar nemērķtiecīgu noslieci. Reizēm tas ir tranzīts. Reizēm tas ir nesaprātīgs banku kvantums, turklāt šīs bankas darbojas kā lombardi vai augļotāju kantori, kuri radīti dažu personu personīgas labklājības nodrošināšanai, Turklāt šie kantori nemaksāja nodokļus un bija gandrīz bezjēdzīgi no valsts un tās tautsaimniecības viedokļa. Pēc tam nāca supermārketu ēra: no rīta naudu ieguldīji, vakarā izņēmi. Sagruvusī padomju laika ražošana nepārauga modernā ražošanā, darba vietas neradās, pievienotā vērtība netika radīta.
Tikai vārdos, bez jebkāda materiāla seguma tika kladzināts par mazā un vidējā biznesa atbalstīšanu, un šī tukšā kladzināšana turpinās līdz šai baltai dienai. Bez tam, manuprāt, ir deformēts pats mazā biznesa jēdziens. Pie mazā biznesa pieskaita 3 – 5 cilvēku veidotas struktūras, kuras būtībā arī ir vajadzīgas, taču tas ir nevis mazs bizness, bet gan mikrobizness. Mazais bizness – tie ir kādi 30, vidējais bizness – 50 līdz 100 darbinieku. Visbeidzot, lielais, mūsu valsts mērogos pat gigantiskais bizness ir tāds kā “Dzintarā”, kur nodarbināti 600 cilvēki.
Tomēr lietas būtība, protams, nav definīcijās, bet gan faktā, ka mūsu kompradoru buržuāzija mazajā un vidējā biznesā naudu ieguldīt nemēdz, jo nevēlas riskēt, nevēlas pilnībā legalizēt

līdzekļus, tāpēc tie galu galā nokļūst tirdzniecības tīklos un finansu kompānijās, tikai ne ražošanā. Bet valsts – tā vietā, lai palīdzētu – no mazā un vidējā biznesa kratās vaļā.
Kā valsts var palīdzēt? Nesen pēc mūsu ekonomikas ministra ieteikuma mani apmeklēja kāda Vācijas Ekonomikas ministrijas amatpersona. Vizītes mērķis bija – partneru meklējumi vācu mazajiem un vidējiem biznesmeņiem! Tās pašas Vācijas pieredze, kuru esmu labi iepazinis, konsekventi liecina: mežonīgais kapitālisms tur netiek kultivēts. Tieši otrādi: Vācijā valsts mērķtiecīgi ietekmē un regulē tirgu. Tur pastāv, nekautrēšos no šā Latvijā ķecerīgā jēdziena, valsts kapitālisms. Šī valsts regulējošā loma arī ir sociāli tendētas valsts pamatā – zināmā mērā neatkarīgi no tā, vai šodien pie varas tur ir sociāldemokrāti vai viņu konservatīvie oponenti.
Piemēram, ir parādījušas iepriecinošas ziņas par to, ka Latvijā atdzimst elektrovilcienu ražošana. Bet kādam taču ir jāizgatavo, teiksim, polsterējums sēdekļiem, kniedītes, lai piestiprinātu šo polsterējumu. Vai arī ieiesim mazā kafejnīciņā, kur viss apkalpojošais personāls patiesībā ir divi dzīvesbiedri: sieva raujas virtuvē, vīrs – aiz bāra letes. Cilvēki cenšas paši radīt darba vietas, pabarot sevi un savu ģimeni. Nu, tad lai valsts arī pakustina kaut pirkstiņu: iekams nav sasniegts noteikts apgrozījuma līmenis, lai atbrīvo tādu biznesu no ienākuma nodokļa, lai šie darbīgie cilvēki maksā tikai sociālo nodokli. Jo viņi godīgi, "caurspīdīgi" pelna sev iztikai un pensijai, un arī latiņu – divus dod valsts budžetam un sabiedrībai.
Diemžēl pie mums viss notiek otrādi. Nodokļu atlaides tiek piešķirtas tiem, kas spēj investēt miljonus, tas ir, ekonomiskajiem grupējumiem, kuri visādiem līdzekļiem lobē politiskus lēmumus.
Lai cik tas nebūtu paradoksāli, uzņēmējs ir spiests maksāt tādu nejēdzīgu nodokli, kāds ir nodoklis par jaunām iekārtām. Tas ir, viņš maksā par to, ka cenšas attīstīties!
Atgriežoties pie mazā un vidējā biznesa tēmas, atgādināšu, ka 77 procentus no ASV iekšzemes kopprodukta saražo tieši šīs kategorijas uzņēmumi. Ja mēs par to nedomāsim pavisam nopietni un tūlīt pat, mēs nepratīsim izmantot priekšrocības, ko iespējams iegūt, iestājoties Eiropas savienībā, mēs nepratīsim efektīvi apgūt mūsu izpratnē milzīgu ES naudu. Ja mēs to neiemācīsimies, mums paliks pavisam cita, diametrāli pretēja iespēja: kā esam, tā arī paliksim nabadzīga valsts.
Tātad par maz ir vienkārši tikt pie ES naudas, nepieciešams apgūt eiropeisku pieeju ekonomikai, eiropeiskus principus. Lūdzu, jums divi pretēji piemēri. Mūsu valstī preces ceļā pie patērētāja stāv vairumtirdzniecības noliktavas un firmas – starpnieki uzliek savus, visai prāvos procentus, padarot šos procentus par sava biznesa pamatu. Bet, raugiet, kā šo procesu regulē tai pašā Vācijā. Ja vairumtirdzniecības firma sev paņems piecus procentus, tad valstij nodokļos atdos 30 procentus no šīs summas. Bet, ja tās "komisija" pārsniegs piecus procentus, nodoklis pieaugs līdz 80 procentiem! Latvijā nekas tāds nav iedomājams, tāpēc a/s "Dzintars" ir izšķīries par sava vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības tīkla veidošanu, tādējādi samazinot tēriņus un gūstot iespēju līdz minimumam samazināt arī cenas.
Aprakstīšu vēl kādu situāciju, kurā es biju zināmā mērā iejaukts, bet kur man nebija nekādu savtīgu mērķu. Es vienkārši gribēju palīdzēt savai zemei un cilvēkiem, izmantojot personīgu pozitīvu ekonomiskās darbības pieredzi. Nedomāju, ka sižets, par kuru būs runa, ir zaudējis savu aktualitāti. Jo vairāk tādēļ, ka tas skar to cilvēku kategoriju, kura uz Eiropas savienības sliekšņa dzīvo vislielākajā stresā – Latvijas zemniekus.
Šis stāsts sākās bēdīgi slaveno, līdz dibenam, līdz pēdējam santīmam izzagto G–24 kredītu laikā. Es izstrādāju biznesa plānu, kuru pats kā uzņēmējs nedomāju īstenot. Plāna pamatā es liku faktu, ka mūsu lauki spēj ražot ekoloģiski tīru produkciju, neizmantojot kombinētās barības, ģenētiski modificētas sēklas u.tml. Šai ziņā ar mums nespēj sacensties pat visattīstītākās Eiropas valstis, ja nu vienīgi izņemot Šveici. Tai pašā laikā agrārajā sektorā nedz mūsu laucinieki, nedz valsts nespēj veikt ieguldījumus, kas kaut cik atbilstu Eiropas līmenim. Nu, lūk, tolaik man arī radās ideja, par kuru es veicu attiecīgus aprēķinus. Idejas būtība ir tāda: tiek izveidoti 150 piena pārstrādes un piena produktu ražošanas cehi. Par vienu miljonu dolāru ar šādu uzņēmumu tīklu varēja nosegt visu Latviju. Kur iegādāties iekārtas un tehnoloģijas, bija skaidrs – piemēram, Izraēlā. Katrā šādā cehā varētu strādāt viena vai vairākas fermeru ģimenes. Cehi nebūtu tieši piena pārstrādes gigantu konkurenti. To uzdevums nepavisam nebūtu ražot, piemēram, 30 jogurtu vai 20 saldējuma šķirnes. Ideja cita: katrs cehs varētu specializēties apkārtējās fermās saražotā piena pārstrādē. Tēriņi būtu minimāli, un šai ziņā cehi varētu sekmīgi konkurēt ar lieluzņēmumiem. Nav grūti sarēķināt: pašlaik lielie pārstrādātāji par litru piena ar tauku saturu gandrīz četri procenti maksā

zemniekam sešus santīmus, bet tas pats litrs piena, tikai jau ar 1.5% tauku saturu, veikalā maksā 27 santīmus. Vārdu sakot, šāds labi izskaitļots tīkls dotu iespēju fermeriem dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi, ļautu reāli palielināt laucinieku pensijas. Taču, kā jau jūs sapratāt, šī ideja neguva atbalstu. Bet vilciens vēl nav aizgājis, un gaidāmā iestāšanās Eiropas savienībā situāciju Latvijas laukos nevis atvieglo, bet gan saasina.
Ja valsts – konkrēti, Zemkopības ministrija – sekmētu šāda vai līdzīga biznesa plāna īstenošanu, tam būtu daudz lielāka jēga nekā, piemēram, apsūdzēt lietuviešus dempingošanā. Īstenībā nekāda dempinga nav, vienkārši Lietuvā produkti ir lētāki.
Starp citu, tā ir vēl viena kopīga un neapstrīdama kļūda: Baltijas valstis varēja un tām vajadzēja virzīties uz Eiropas savienību, daudz vairāk koordinējot un saskaņojot ekonomiskos jautājumus, lai, integrējoties ES, labāk aizsargātos pret citu ES valstu ekonomisko ekspansiju. Vai iespējams noteikt kādus vispārīgus iemeslus, kādēļ nav radīta izsvērta, perspektīva un ilglaicīga stratēģija? Sakiet, vai jūs iesiet ārstēt zobus nevis pie dentista, bet, teiksim, pie vijolnieka? Kuru nozari mūsu valstī vada profesionālis? Domāju, ka politiskās un ekonomiskās vadības saliedētu darbību varētu veicināt jaukta vēlēšanu sistēma. Savukārt profesionālu valsts vadīšanu nevajadzētu atdot kā izpirkumu vai pat laupījumu činavniekiem. Pirmkārt, viņu ir neattaisnojami daudz, daudz vairāk nekā aizgājušajos laikos. Saskaņā ar maniem aprēķiniem ierēdņu armiju vajadzētu samazināt par vismaz 30 procentiem.
Otrkārt, pārlieku lielais ierēdņu skaits ir saistīts ar to, ka viņi principiāli nepareizi saprot savu misiju. Mūsu ierēdnis pieturas pie krūmos sēdoša policista psiholoģijas. Pieņemsim, ka viņš tiešām ir atradis jūsu firmas dokumentos grāmatvedības kļūdu, 10 tūkstoši latu ierakstīti nepareizajā ailē – kam gan negadās? Tūdaļ pat sekos sankcijas par 150 tūkstošiem latu. Ko darīt? Saki viņam: sarunāsim tā – 10 procenti no šīs summas jūsu. Tā arī vienojamies...
Atkal un atkal atgriežos pie man labi zināmās Vācijas pieredzes. Ja tur uzņēmēja rīcība izraisīs kādas šaubas, tā tiks pakļauta pēc būtības visrūpīgākajai, bet pēc formas visdelikātākajai pārbaudei. Bieži vien pats cilvēks nemaz nezina, ka viņš tiek pārbaudīts. Jebkurā gadījumā pirms nav iegūtu neapstrīdami pierādījumi uzņēmēja "grēkiem" viņa vārds nekur un nekad netiek skaļi nosaukts.
Turpretī pie mums zeļ īsts ierēdņu rekets. Tas, protams, cilvēku samaitā: kādēļ gan viņam rūpēties par savu kompetences līmeni? Uzskatu, ka liela alga pati par sevi nav nekāda pretkorupcijas panaceja. Es nekritizēju Repšes valdību par to, ka kabinets sev ir paaugstinājis algas. Ministra algai tiešām jāatbilst laba menedžera atalgojumam solīdā firmā. Tomēr – ko tas ir mainījis činavnieku armijā kopumā?
Ministru algu pielikums nekādi nesaskan ar skopajiem līdzekļiem, kas tiek atvēlēti pensionāriem, skolotājiem, mediķiem, studentiem. Turpretī nav grūti aprēķināt, ka līdzekļi, ko iespējams ietaupīt, par trešdaļu samazinot ierēdniecību, varētu reāli ietekmēt šo iedzīvotāju kategoriju labklājību.
Vēl viena, manuprāt, steidzama reforma obligāti būtu jāveic dzīvokļu un komunālajā saimniecībā. Mana dzīvokļa divās istabās temperatūra ziemā nekad nepacēlās virs 12 grādiem, iekams es nebiju pārliecinājis visus savus kaimiņus, kas dzīvoja pie ārsienas, noklāt ārsienu ar putuplastu. Ieliku pakešu logus, ierīkoju gāzes apkuri. Un uzreiz sākās cita dzīve, ar daudz augstāku komforta līmeni un daudz mazākiem tēriņiem. VDR laiku mājokļa logu, durvju, komunikāciju, notekcauruļu remonts – ar šādiem "sīkumiem" nodarbojas apvienotā Vācija. Vāciešu pieredzi lieti izmanto J.Lužkovs Maskavā. Esmu pārliecināts, ka arī mums šai vajadzīgajā lietā Eiropas savienība palīdzību neatteiktu.
Vilciens vēl nav aizgājis. Tikai nevajadzētu visu dzīvi pastaigāties pa peronu.

LATVIJA 2003: KĀ EKONOMISKI STRAUJĀK ATTĪSTĪTIES

Dainis Zelmenis – Dr. oec.

Visticamāk, ka jau šogad Latvija kļūs par Eiropas Savienības (ES) pilntiesīgu dalībvalsti. Par šo faktu varētu priecāties, ja vien nebūtu viens liels "bet". Pēc iestāšanās Latvijai ir visas izredzes kļūt par ES visnabadzīgāko valsti. Fakts pats par sevi nav Latvijai glaimojošs. Ir rūgti redzēt, kā mūs saimnieciskajā attīstībā apsteidz pat mūsu vistuvākie kaimiņi (Lietuva, Igaunija) un apzināties, ka mēs slikti esam pratuši izmantot iespējas, kādas mums deva valstiskā neatkarība un mūsu visumā labās starta pozīcijas patstāvīgas ekonomiskās attīstības uzsākšanai (atgādināšu, ka 1990.gadā Latvijai bija gan attīstīta rūpniecība un lauksaimniecība, gan arī valsts bija brīva no iekšējiem un ārējiem parādiem).

Taču šis fakts nebūtu arī nekas traģisks, ja vien Latvijai būtu stingra apņemšanās un vēlēšanās neaizsēdēties šajā vietā uz ilgiem laikiem. Esmu pārliecināts, ka, ja Latvijas sabiedrība pratīs turpmākajos desmit gados savu garīgo enerģiju, zināšanas un veselo saprātu galvenokārt novirzīt mūsu valsts saimnieciskajai attīstīšanai un jauncelsmei, mēs drīz izkļūsim no šīs pēdējās vietas. Galvenais - atrast pareizos ceļus, kā Latvijai turpmāk ekonomiski attīstīties straujāk un sekmīgāk nekā līdz šim.
Taču, lai tas notiktu, vispirms ir jābūt izpildītiem vairākiem priekšnoteikumiem. Pirmkārt, Latvijas sabiedrībā ir jānotiek lūzumam iedzīvotāju attieksmē pret saimnieciskās dzīves jautājumiem. Domāju, ka daudz nekļūdīšos, apgalvodams, ka līdz šim ekonomiskās politikas jautājumi un saimnieciskās dzīves notikumi vispār (ja vien tiem nebija kādas sensācijas nokrāsas) vairumam Latvijas iedzīvotāju ir šķituši otršķirīgi vai pat treššķirīgi. Cik no mums un cik bieži pa šiem 12 gadiem ir sev uzdevuši jautājumus, vai mūsu valstī tautsaimniecība tiek vadīta pareizi, vai mūsu maksātie nodokļi tiek izlietoti maksimāli efektīvi, vai nodokļu nasta mūsu valstī ir taisnīga, u.tml.? Šajā ziņā ļoti grēko arī masu informācijas līdzekļi, jo arī to prioritāšu starpā ļoti reti ir saimnieciskās politikas jautājumi, tie nerīko diskusijas un neizglīto sabiedrību šajā jomā. Ir taču jāpalīdz iedzīvotājiem saprast, ka mēs Latvijā tik slikti dzīvojam ne tāpēc, ka mēs būtu cietuši karā vai plūdos, ka mums būtu uzbrukuši siseņi vai kāda epidēmija, bet gan tāpēc, ka mēs esam bijuši pagalam slikti saimnieki savā valstī. Jau Juris Alunāns, viens no jaunlatviešiem un pirmajiem latviešu ekonomiskajiem domātājiem vairāk nekā pirms 100 gadiem konstatēja, ka “katrs, kas nepareizi saimniekos, taps pie mantas sodīts”. Mūsu iedzīvotāji neatkarīgās Latvijas līdzšinējās saimnieciskās politikas un saimniecisko rezultātu dēļ ir pamatīgi “pie mantas sodīti”.
Latvijai, tāpat kā ikvienai citai valstij, nav citu svarīgāku uzdevumu par tās sekmīgu ekonomisko attīstību, jo tieši tā ir pamats kultūras, izglītības, zinātnes, sporta, medicīnas, bērnu un veco cilvēku sociālās aprūpes attīstībai. Tieši spēcīga ekonomika ir arī iekšējās un ārējās drošības priekšnoteikums. Ja sabiedrība turpinās tik neieinteresēti, pasīvi un inerti izturēties pret jautājumu “Vai mēs Latvijā pareizi saimniekojam?”, nekādi jaunie laiki mūsu valstī neiestāsies un nekāds ekonomiskais “uzrāviens” nenotiks.
Ikvienas sabiedrības radošās enerģijas krājumi, kā zināms, nav bezgalīgi. Tāpēc nav jābrīnās, ka sabiedrība, kas tik lielā mērā ir fokusējusi savu enerģiju uz pagātni kā mūsējā, nespēj sekmīgi attīstīt savu ekonomiku. Tāpēc Latvijai ir pēdējais laiks izbeigt tās iedzīvotāju vitālās enerģijas un veselīgā patriotisma tvaiku “laist svilpē”(t.i., neauglīgās diskusijas par “pareizajiem” un nepareizajiem” pieminekļiem, par “pareizajām” un “nepareizajām” lielvaru armijām, kurās ir nācies dienēt mūsu tautiešiem pirms pusgadsimta, u.tml.). Ir pēdējais laiks saliedēt visus Latvijas iedzīvotājus ražīgam jauncelsmes darbam, kas vienīgais var nodrošināt Latvijas ekonomisko uzplaukumu un galu galā labāku dzīvi visiem mums un mūsu bērniem.
Otrkārt, Latvijai ir nepieciešams labāk un dziļāk izprast gan ekonomisko jēgu, gan ekonomiskās sekas, gan ekonomiskās perspektīvas tai jaunajai kārtībai, kāda pasaulē ir izveidojusies pēc PSRS sabrukšanas, sociālisma celtniecības kraha Centrālās un Austrumeiropas valstīs un Savstarpējās ekonomiskās palīdzības padomes izjukšanas.
Vairāk nekā pusgadsimtu mēs bijām dzīvojuši it kā divās paralēlajās pasaulēs: sociālistiskajā un kapitālistiskajā. Tā kā tirdzniecība abu šo pasauļu starpā bija apgrūtināta un visai nenozīmīga, nekādas starptautiskā darba dalīšanas un specializācijas visas pasaules mērogā nebija. Pareizāk sakot, tāda bija, bet tikai katras atsevišķās sašķeltās pasaules daļas ietvaros. Sociālistiskā pasaule dublēja kapitālistisko un ražoja praktiski visu to pašu, taču, kā likums, sliktākas kvalitātes sakarā ar zinātniski tehnisko atpalicību un finansiālo resursu trūkumu šīs atpalicības likvidēšanai. Izņēmums bija kosmisko un militāro tehnoloģiju joma.
Tāpēc visu postsociālistisko valstu, arī Latvijas, galvenā problēma 90.gadu sākumā, uzsākot veidot tirgus ekonomiku, bija nevis nepieciešamība industrializēties, kā tas savā laikā bija daudzām tā saucamajām trešās pasaules valstīm, uzsākot patstāvīgu politisko attīstību, bet gan jau esošās industrijas pārstrukturēšana un modernizēšana līdz pasaules attīstītāko valstu līmenim akūta finansu resursu trūkuma apstākļos. Šos finansu resursus postsociālistiskās valstis varēja saņemt vienīgi no bagātajām Rietumu valstīm vai nu mērķtiecīgu kredītu, vai, kā cerēja Polijas tā laika prezidents Lehs Valensa, subsīdiju jeb jauna Mārshala plāna veidā. Taču nekas tāds nenotika. Starptautiskais Valūtas fonds (SVF), Pasaules Banka (PB), Eiropas Attīstības un rekonstrukcijas banka (EARB) u.c. starptautiskās finansu institūcijas Eiropas jaunajām tirgus ekonomikas valstīm kredītus dāsni piešķīra visam kam, tikai ne rūpniecības modernizēšanai. Eiropas postsociālistisko valstu personā bagātās Rietumu lielvalstis bija sev ieguvušas politiskos sabiedrotos, un tām nebūt negribējās savām rokām radīt pašām sev

ekonomiskos konkurentus. Tāpēc rūpniecības modernizēšanas kredītu vietā starptautiskās finansu institūcijas Eiropas jaunajām tirgus ekonomikas valstīm deva padomus vai, pareizāk sakot, norādījumus nekavējoties liberalizēt savu iekšējo tirgu, t.i., atvērt robežas Rietumu precēm, un sākt valstij piederošo rūpniecības uzņēmumu privatizāciju. Pie tam nevienu nemulsināja jautājums, no kurienes vakardienas sociālistiskajā valstīs, kurās iedzīvotāju galvenais un bieži vienīgais ienākumu avots bija darba alga, īsā laikā radīsies naudas īpašnieki, kas spēs nopirkt valstij piederošās rūpnīcas.
Šajā jaunajā pasaules kārtībā Latvijai vispirms bija nepieciešams noteikt savas ģeopolitiskās koordinātes. Ar to mēs tā kā būtu tikuši galā. Pēc tam Latvijai vajadzēja noformulēt savas nacionālās ekonomiskās intereses un izstrādāt atbilstošu politiku šo interešu realizēšanai. Manuprāt, tas būtu bijis ne tikai pareizi, bet arī loģiski. Taču ar šiem jautājumiem mums ir gājis daudz bēdīgāk. Vēl šodien nav mums skaidras attīstības stratēģijas ne rūpniecībai, ne lauksaimniecībai, ne tūrismam, ne arī pārējām tautsaimniecības nozarēm Atļaušos atgādināt, ka arī Latvija šajā jaunajā pasaules kārtībā dzīvo, no vienas puses, politisko sabiedroto, bet, no otras puses, ekonomisko konkurentu ielenkumā, kuri uz Latviju raugās caur savu savtīgo ekonomisko interešu prizmu. Tāpēc akla sekošana starptautisko ekonomisko un finansiālo organizāciju padomiem, aizmirstot, ka šajās organizācijās dominē šo pašu bagāto Rietumu valstu pārstāvji, nav tā pareizākā Latvijas ekonomisko interešu aizstāvēšanas metode.
Treškārt**,** mums steidzīgi ir jātiek skaidrībā ar jautājumu, vai jebkura tirgus ekonomika ir efektīva, un vai Latvija tās konkrētajā situācijā ir izvēlējusies vispiemērotāko un visefektīvāko tirgus ekonomikas variantu strauja ekonomiskā progresa nodrošināšanai. Tirgus ekonomika, kā zināms, var pastāvēt gan kā pilnīgi brīvs un neregulēts tirgus, kā to iesaka liberālisma ekonomiskās skolas pārstāvji, gan kā valstiski regulēts tirgus, kā to iesaka keinsiānisma ekonomiskās skolas pārstāvji. Vienā gadījumā veidosies atklātā tirgus sabiedrība, kurā nedalīti dominēs privātais kapitāls, bet otrā – sociāli atbildīgā tirgus saimniecība ar jaukto (privāto, valsts un kooperatīvo) kapitālu.
Kurš gudrinieks bezdiskusiju kārtībā 90.gadu sākumā noteica, ka Latvijai ar tās ekonomisko atpalicību, finansu resursu ierobežotību, tradicionālo tirgu zudumu, ar tās nepieciešamību īsā laikā ļoti strauji attīstīties, ar tās grūtajiem un neatliekamajiem saimnieciskajiem uzdevumiem (rūpniecības modernizācija un pārstrukturēšana, bezdarbnieku pārkvalificēšana, lauku iedzīvotāju nodarbinātība un lauksaimniecības pārstrukturēšana, jaunu perspektīvu ekonomikas nozaru kā, piemēram, tūrisms attīstīšana u.c.) vispiemērotākā, vienīgi iespējamā ir tirgus ekonomika liberālisma tā visgalējākās formas – "šoka terapijas" – veidā? Vēsture gan liecina par ko citu. Pēc II pasaules kara nav nevienas valsts ar zemu vai vidēju attīstības līmeni, kas būtu spējusi strauji attīstīt savu saimniecību bez spēcīga valsts atbalsta. Eiropas Savienība, kā zināms, visu tās pastāvēšanas laiku ir nodarbojusies ar ekonomikas regulēšanu pat virsnacionālā līmenī, bet vairākas Eiropas Savienības dalībvalstis (piemēram, Francija) bez tam vēl piekopj ekonomikas valstisko regulēšanu nacionālā līmenī.
30.gadu Lielā depresija pasaulei pārliecinoši parādīja, ka tīrs brīvais tirgus nebūt nav perfekts pašregulējošs mehānisms. Tāpēc tāds šodien nepastāv nevienā valstī. Vēl vairāk - pat teorētiski izrādās, ka brīvais tirgus ir fikcija. 2001.gada Nobela prēmijas laureāti ekonomikā – amerikāņu zinātnieki Džozefs Stiglics, Džordžs Ekerlofs un Maikls Spens saņēma šo prēmiju par pētījumiem par tirgu ar asimetrisku informāciju. Nobela prēmijas laureāts, keinsiānists Džeimss Tobīns par Miltonu Frīdmenu un citiem monetāristiem (ekonomiskā liberālisma viens no šodienas virzieniem) ir izteicies, ka "viņi 70.gados kā jaunas pasniedza idejas, kuras par novecojušām tika atzītas jau 30.gados". Pols Samuelsons, no kura mācību grāmatām tirgus ekonomikas pamatus ir apguvuši vairums šodien aktīvi strādājošo ekonomistu visā pasaulē, postkeinsiānismu ir nosaucis par "maģistrālo virzienu" ekonomiskās domas attīstībā. Cita vispāratzīta autoritāte ekonomikas jomā – krievu izcelsmes amerikāņu ekonomists un Nobela prēmijas laureāts Vasilijs Ļeontjevs ir trāpīgi salīdzinājis valsts ekonomiku ar jahtu, kuras sekmīgai kustībai uz priekšu ir nepieciešams ne tikai buras un vējš, bet arī stūre. Proti, kamēr jahta kuģo dziļos un drošos ūdeņos, var vairāk paļauties uz vēju un burām (uz privāto iniciatīvu un tirgus ekonomiku), bet, nonākot svešos un bīstamos ūdeņos, bez stūres (valsts regulēšanas) neiztikt.
Kritiku neiztur arī apgalvojums, ka pārejas periodā no sociālisma uz kapitālismu ekonomiskās attīstības un dzīves līmeņa kritums esot neizbēgams. Ķīnas pieredze liecina par pretējo. Kopš tā uzsāka tirgus ekonomikas veidošanu pagājušā gadsimta 80.gados, tās attīstībā nav bijis neviena lejupslīdes gada. Bez jebkādas "šoka terapijas" Ķīna ir pratusi ilgstoši nodrošināt visaugstākos ekonomiskās attīstības un dzīves līmeņa pieauguma tempus pasaulē. Kā tas

bijis iespējams? Ķīna gluži vienkārši neizārdīja valsts sektoru savā ekonomikā, bet blakus tam sāka veidot privāto sektoru, paturot ekonomikas vadības grožus valsts rokās.
Mēdz teikt, ka prakse ir patiesības kritērijs. Aicinu pievērst uzmanību faktam, cik dinamiski attīstīties ir spējušas tās Dienvidaustrumu Āzijas valstis jeb, kā tās šodien mēdz dēvēt – Āzijas "tīģeri", kuras savu ekonomiku ir veidojušas pēc Japānas parauga, t.i., ar izteiktu valsts atbalstu veidojušas modernu rūpniecību. Jau pieminētajā 10 gadu periodā vidējais ekonomiskā pieauguma temps Taizemei bijis 9,4% gadā, Dienvidkorejai – 8,7%, Singapūrai – 8,5%, bet Taivānai – 7,9% gadā. Interesanti būtu uzzināt, kāpēc starptautiskie finansu eksperti no SVF un PB mums neiesaka mācīties no Āzijas "tīģeru" valstīm? Taču vēl interesantāk, kāpēc šo valstu pieredzi ir ignorējuši līdzšinējie mūsu valsts vadītāji? Vai tiešām viņi nebūtu informēti par to, ka tās Latīņamerikas, Āzijas un Āfrikas valstis, kuras ir akli sekojušas SVF rekomendācijām jau vairākus gadu desmitus, joprojām nav spējušas sasniegt kaut cik ievērojamu ekonomisko progresu?
Domāju, ka Latvijai nevajadzētu uzskatīt SFV par "svēto govi", bet tā ekspertu rekomendācijas – par "patiesību pēdējā instancē". Pēdējā laikā savu neapmierinātību ar SVF darbību ir publiski pauduši gan bijušais ASV valsts sekretārs Henrijs Kisindžers, gan finansists Džordžs Soross, gan arī ekonomists, Nobela prēmijas laureāts Džozefs Stiglics, kas pats, starp citu, kādu laiku ir strādājis SVF par galveno ekonomistu, bet savas kritiskās attieksmes pret to dēļ bija spiests atgriezties akadēmiskajā vidē, gan arī vairāki Āfrikas valstu vadītāji. Domāju, ka ir vērts ieklausīties Henrija Kisindžera domās, ka no SVF šodien ir vairāk ļaunuma nekā labuma, jo tas ir kļuvis par ārstu, kuram somā ir tikai vienas tabletes visām kaitēm, proti, līdzekļu visstingrākā ekonomija, bet tas neizbēgami noved pie dzīves līmeņa krasas pazeminināšanās un nabadzības pieaugšanas. H. Kisindžers uzskata, ka SVF praktiski neredz (vai izliekas neredzam) savu lēmumu sekas, ka tas būtībā spēlē pokeru ar daudzmiljardu kredītiem, kuri dara bagātus visus citus, tikai ne tos, kam tie ir domāti.
Nobeigumā gribu vēlreiz akcentēt domu, ka, lai Latvijā turpmākajos gados reāli notiktu strauja ekonomiskā attīstība un mēs, kā to, acīmredzot, vēlas arī "Jaunā laika" valdības ekonomikas ministrs Juris Lujāns, vismaz tā viņš izteicās nesen notikušajā konferencē "Latvijas ekonomiskā stratēģija", tik tiešām 10 gados sasniegtu ES caurmēra līmeni, Latvijā ir jāsākas jaunajiem laikiem arī ekonomiskajā domāšanā un ekonomisko procesu vadīšanā. Ir jābeidz priecāties par sasniegto makroekonomisko stabilitāti pie zema tautsaimniecības attīstības līmeņa un apgalvot, ka viss ir vislabākajā kārtībā, ka brīvais un neregulētais tirgus mūs ja ne rīt, tad parīt novedīs pie labklājības. Ja turpināsim tādā pašā veidā saimniekot valsts mērogā kā līdz šim, tad labklājību mums neredzēt ne tikai pēc 10 vai 20 gadiem, bet tā mums "nespīd" vispār. Daudz kas liecina par to, ka Latvija šodien jau ir kļuvusi par trešās pasaules valsti ar tām raksturīgajām iezīmēm: šauru kompradorās buržuāzijas slāni, ekstensīvu, uz izejvielu eksportu (apaļkoki, zāģmateriāli ar zemu pievienoto vērtību) balstītu ekonomiku un masu nabadzību ar visām to pavadošajām negatīvajām parādībām (bērni neapmeklē skolas, izplatās noziedzība, prostitūcija, tuberkuloze, AIDS u.c. slimības).Taču Latvijai ir visas iespējas pievienoties jauno industriālo valstu pulkam, ja šajā desmitgadē panāksim lūzumu ekonomikas vadības metodēs. Latvijai ir nepieciešams ekonomiskais "uzrāviens", citādi mēs aizsēdēsimies trešās pasaules valstu statusā uz ilgiem gadiem. Uzplaukumu valstī galvenokārt nosaka pastāvošās struktūras un piekoptā politika, nevis resursi vai to sākotnējais trūkums.

PIEEJAS UN NOSTĀJAS II

CIK TĀLU VAR REDZĒT

Dainis Īvāns – LSDSP prekšsēdētājs

Viss sākas un beidzas ar vārdu. Arī Latvijā. Cīņa par vārda brīvību bija sākums cīņai par demokrātiju un valsti atmodas laikā. Vārda brīvība ir priekšnoteikums izvēles brīvībai. Vārda brīvība jau mums ir. Cita lieta, ko ar to darīt.
Brīva iespēja izpausties virtuvē, draugu sanāksmē vēl neko nedod. Vēl ir vārda teikšanas jeb informācijas pieejamības un nodošanas brīvība - viena no demokrātiskās pasaules pamatvērtībām. Plašsaziņas līdzekļu atrašanās vienu vai citu finansu un ekonomisko alias politisko grupējumu rokās to krietni ierobežo, un tas visvairāk un sāpīgāk, manuprāt, jūtams Latvijā. Vājš mierinājums tad ir arī preses likums, kas it kā paredz tiesības nepareizi saprastajam, apvainotajam, apmelotajam saņemt informatīvo gandarījumu, tas ir, skaidrot

savu taisnību, atbildēt tai pašā izdevumā, televīzijā vai radio. Zinām jau, ka mediju īpašnieki reti kad šādu iespēju piešķir, un argumentus tādai negribēšanai pieļaut cita viedokļa parādīšanos iespējams atrast vienmēr. Tātad, raugoties Latvijas gājuma perspektīvā, cik tālu vien iespējams, par tiesiskuma principu vajadzētu gādāt arī informācijas laukā.
Es apzināti izvēlējos informācijas pieminēšanu pašā sākumā, jo bez demokrātiska, brīva, gan informācijas devējam, gan saņēmējam pieejama un vienota informācijas lauka izveidošanas nebūs iespējama sekmīga attīstība nedz saimnieciskajā, nedz politiskajā, nedz kultūras dzīvē. Dievs ir informācija, bet, kā darbojas pašreizējā cilvēku informēšanas sistēma Latvijā, pierādījās Irākas kara sākumā, kad lielākā daļa valsts iedzīvotāju bija pret to, bet masu saziņas līdzekļi atspoguļoja gandrīz tikai vienu – valdības viedokli – par. Vērā ņemama, gan vairāk pacifistiska pretkara informācija parādījās kara ceturtajā dienā Latvijas televīzijas raidījumā par dažu cilvēku protesta akciju. Beigu beigās mēs varējām tikai secināt, cik maz iepriekš esam zinājuši un cik maz joprojām zinām gan par Irāku, gan ASV uzbrukuma ieganstiem, gan Irākas apdraudēto kaimiņzemi Izraēlu, gan par Turcijas un kurdu nesaskaņām, gan par to, ka pagaidām arī mēs esam vienīgi rotaļlietas informācijas imperatoru rokās.
Vēl jau Latvijas šī posma liksta ir sabiedrības daļu atrašanās dažādos informācijas laukos. Tiem, kas nelasa un neklausās no vienas puses vai nu krievu, vai arī - latviski runājošos medijus, droši vien nespētu iedomāties, cik atšķirīgas valstis tie rāda, cik atšķirīgas lietas un notikumi uz vienas nelielas zemeslodes daļas tos satrauc. Nezinu, kā Latvijā būtu panākams, no vienas puses, dažādi, no otras, tomēr – ne pārāk tendenciozi vienas un tās pašas pasaules redzējumi. Varbūt arī šeit svarīgākais ir vispārēja valsts valodas zināšana, ieinteresētība to apgūt?
Katrā ziņā, vienota un zinoša informācijas sabiedrība varētu būt stratēģiskais mērķis, kam pakārtojamas valsts institūciju aktivitātes ne tikai tiešajā izglītības jomā vien. Manuprāt, galvenā stratēģiskā prioritāte tādēļ ir izglītība un izzinošās informācijas sistēmas (masu pieeja internetam, bibliotēku modernizācija) veidošana.
Varbūt šai gadījumā ne tik būtiska ir valsts vidusskolu pāreja uz mācībām latviešu valodā no 2004. gada, ja tāda vispār nepieciešama, bet gan izglītības kvalitāte un saturs. Galvenās briesmas valsts stabilitātei vienmēr rada ne jau citādi domājošie vai runājošie, vai svešvalodnieki, bet gan pašpārliecināti muļķi. Zāles pret muļķību pirmām kārtām ir nopietna, valsts stimulēta skola.
Skolas bāze pirmām kārtām ir bibliotēku tīkls. Starp citu, ja kādā no attīstītajām rietumu valstīm pavēro viņu saimnieciskās dzīves, materiālās labklājības standartus, mūsu atpalicība nav tik krasa kā salīdzinot bibliotēkas. Šai jomā, salīdzinot grāmatu un informācijas krātuvju līmeni, arī prestižu gan Rietumeiropā, gan Ziemeļamerikā ar mūsējo, šķiet, ka mītam akmens laikmetā. Bet tieši mums ir iespējams uz totalitārisma drupām izveidot vēl efektīvāku publisko bibliotēku tīklu nekā pie viņiem. Vai tur nevajadzēja ieguldīt no privatizācijas iegūtos līdzekļus un vai tur joprojām nevar novirzīt ievērojamu daļu fiksēto nodokļu, muitas iekasējumu?
Te jārunā arī par kultūru kā stratēģisku resursu, nevis „patērējošu" nozari. Iet no jauna citu valstu jau izieto, atkārtojot viņu līkločus un kļūdas, nebūtu vajadzības. „Krāces apiet nav laika," - rakstīja Ojārs Vācietis. Krāču taisna šķērsošana mūsdienu Latvijā ir augsti kulturālas, izglītotas, nemanipulējamas informācijas sabiedrības veidošana. Bet mums arvien trūkst naudas gan publisko, gan skolu, gan nacionālās bibliotēkas vajadzībām.
Toties netrūkst nekā, lai iesaistītos Baltic Pulp avantūrā - būvēt grandiozu, tikai pagājušā gadsimta cienīgu celulozes rūpnīcu Daugavas krastos. Arī te gluži kā ap Irāku notiek informācijas karš, un mums nemanāmi tiek uzspiesta izvēle kļūt par lētā darbaspēka, izejvielu ražošanas un atkritumu savācēju valsti bez saviem, bez pašu saimnieciskajiem resursiem. Informācijas karš, šķiet, notiek arī par Rīgas ostu un naftas iekraušanas piestātnēm. Simtiem naftas cisternu dienā neievēroti slīd cauri Rīgas dzelzceļa mezgliem uz Tallinu, kamēr Latvijas zaļie protestē pret modernu terminālu celtniecību Daugavas grīvā. Tur atrodas pat „jauns vēstures piemineklis" Komētforts, nezin kāpēc visiem tīkamāks par skandalozo Pētera I pieminekli, lai arī ir vistiešākais liecinājums krievu cara loga ciršanai uz Eiropu. Kā vienmēr varētu jautāt, kas maksā, lai sabiedrība nedomātu par savām interesēm, un kas pasūta Latvijas tautai neizdevīgos darījumus, politiskos lēmumus un likumus partijām, starp citu par šai pašai tautai izmānīto naudu.
Galvenais, par ko vajadzētu uztraukties, tiešām ir Latvijas attīstības vīzijas trūkums. Vai visas pēc pašu apzīmējuma labējās un liberālās valdības, visas, kas bijušas pie varas pēc neatkarības atjaunošanas, ir deklarējušas abstrakto „labklājības" mērķi, vairāk vai mazāk „latvisku Latviju", tā arī nepaskaidrodamas, ko šie termini viņu izpratnē nozīmē, taču to, kādai

vajadzētu izskatīties Latvijas nākotnes skolai, kultūras stimulēšanas sistēmai, kāda varētu būt ilglaicīga saimnieciskā stratēģija, tās nav pūlējušās izskaidrot. Protams, jo līdzšinējā varas taktika bijusi lielākoties tūlītējā labuma gūšana un kādā ziņā pat atgādinājusi arī pirmskara republikas blēžu rosīšanos ar pārliecību, ka šī valsts ilgi nepastāvēs. Varbūt tādēļ Latvijai trūkst zinātniska pamatojuma tam, ko darām un vēl jo vairāk grasāmies darīt.
Vismaz vietējās ražošanas jomā, domājot par valsts ieguldījumu attīstībā, manuprāt, sen vajadzēja izšķirties par nozarēm, kas mūsu apstākļos būtu perspektīvas, Piemēram, rapšu audzēšana un eļļas spiešana gan pārtikai, gan biodīzeļa degvielas ražošanai, kokapstrādes veicināšana, samazinot baļķu eksportu, furfurola rūpnīcas celšana, Rīgas ostas funkciju paplašināšana
Padsmit gadi kopš neatkarības atjaunošanas par spīti haosam, kļūdām tomēr pierādījuši, ka Latvija būs. Tikai kāda? Šobrīd puslīdz skaidri redzams vienīgi, cik tālu iezīmējas Eiropas savienība un NATO. Domāju, ka alternatīvas tam nav, to diktē civilizācijas attīstības veicinātā globalizācija Pēc tam? Pēc tam gan un jau tagad vajadzētu piekrist franču sociāldemokrātiem, kas prasa globalizācijas principus ievērot ne tikai starptautisko ekonomisko korporāciju interesēs, bet šos principus īstenot arī sociālajā jomā, globālā kultūras un izglītības, nacionālo tradīciju atbalstīšanā. Ļoti, iespējams, izglītībā un kultūrā Latvijai pat nevajadzētu tik ļoti tiekties pēc reformēšanas un saskaņošanas ar ES standartiem, cik censties nesagraut vēl saglabājušās tradīcijas un vērtības, cik pastiprināt šo nozaru finansēšanu, jo katrā ģimenē parasti saprot, ka vienīgais nezūdošais ieguldījums ir ieguldījums bērnu izglītošanā, tāpat kā jebkuras personības, tāpat tautas vērtība ir tās patstāvībā, atšķirībā, neparastumā. Kāpēc to nesaprast valstij un valstu apvienībai? Kāpēc par to Eiropas integrācijas procesā tik maz runā par šo procesu oficiāli atbildīgie? Vai ne tāpēc, ka desmit gados veidojusies mūsu vietējā politiskā elite nav pietiekoši tālredzīga un vismaz minimāli nesavtīga? Tiesa, visvieglāk neveiksmēs vainot polisko eliti, kas galu galā ir pašas tautas veidota, demokrātiski un nereti ļoti lētticīgi ievēlēta. Var vainot nepietiekošo vēlētāja informētības līmeni, taču vairāk vietā būtu runa par valsts politiskās sistēmas nepilnībām. Pirmkārt, pašvaldību mazspēja, otrkārt, centrālās varas pārmērīga tieksme visu centralizēt.
Neatkarības atjaunošanas sākumposmā vismaz parlamenta deputāti vēl runāja par demokrātisku un maksimāli decentralizētu pašvaldību modeli, kad pašvaldība ir patstāvīga un rīcības spējīga. Arī pašvaldību apvienošana likās iespējama tikai brīvprātīgi, tikai tad, ja iedzīvotāji justu nepieciešamību apvienoties. Pašreizējās pašvaldību reformas iecere pašvaldības administratīvi centralizēt novedīs tikai pie iedzīvotāju skaita samazināšanās laukos, lauku bezdarbnieku pārvietošanos uz pilsētām un trūkumcietēju skaita palielināšanos pilsētās. Vai mums ir lauku apdzīvotības veicināšanas programma? Nav, bet arī tam jābūt vienam no valsts attīstības stratēģiskajiem mērķiem, kam jāpakārto saimnieciskā likumdošana, kaut vai dodot nodokļu atlaides uzņēmējiem, kas vēlas savu ražošanu decentralizēt vai pārcelt no lielpilsētām uz lauku apdzīvotām vietām. Novecojis izskatās Latvijas labējo valdību viedoklis par iespēju laukos ekonomiski pastāvēt tikai lielām lauku saimniecībām. Vērojot tendences Eiropā, šķiet, ka patiesībā varētu būt gluži otrādi – daudz efektīvākas laukos nākotnē varētu izrādīties mazās, dinamiskās un resursu izmantošanas ziņā ekonomiskākās saimniecības. Beigu beigās, tas ir arī lauku apdzīvotības jautājums.
Ja runājam par acīmredzamo plaisu starp Latvijas varu un tautu, ko nav mazinājusi arī jaunas, ārēja mesiānisma idejas pārņemtas valdības izveidošana, tad nāk prātā, ka lielākā vērtība, ko mūsu sabiedrība kopš Atmodas laikiem zaudējusi, ir solidaritāte. Vienkāršākā ir acīmredzamā solidaritāte atbalstīt kopīgas idejas centienus, brīvības. Paraugoties dziļāk, redzams, ka antisolidāra ir labējo varas partiju radītā valsts sistēma. Saprotams būtu, ja Latvijā lielākus nodokļus, palīdzēdami vājākajiem, maksātu turīgākie, taču tā nenotiek. Progresīvā nodokļa ieviešana Saeimā vairākkārtīgi noraidīta, to parasti pamatojot ar nepieciešamību liberāli attīstīt uzņēmējdarbību. Tomēr liberālā uzņēmējdarbība tad kļūst par bezatbildīgo uzņēmējdarbību, sākdama kalpot pati sev, ne kolektīvajām, tas ir, arī valsts interesēm.
Ko darīt? Mēs jau ne vienu reizi vien esam secinājuši, ka Latvijā ieilgusi pilsoniskās aktīvas sabiedrības veidošanās un šeit negatīvu lomu spēlējuši arī tendenciozitātes un īpašnieku interešu cauraustie mediji. Var tikai apelēt pie žurnālistu, bet vēl jo vairāk mediju „diriģentu" sirdsapziņām, bet nepieciešams prasīt vismaz preses likuma ievērošanu, nepieciešams visās jomās uzstāt par tiesiskumu, bet to var veikt vienīgi solidāra pilsoniskā sabiedrība, un mēs atgriežamies pie tā, ar ko esam sākuši. Pie Vārda. Lai ko arī nedomātu un lai uz ko necerētu, cita ceļa, kā pašiem sabiedrības pārstāvjiem veicināt brīvas, tolerantas diskusijas par Latvijas

nākotni nav. Nav cita ceļa kā zinātnisku futuroloģisku Latvijas vīziju veicināšana. No sapņa un vārda dzimst nākotne. Cik tālu vien varam redzēt uz priekšu, tik tālu varam projektēt savu ceļu. Jo tālāk un skaidrāk redzam, jo drošāk varam justies par nākotni. Izglītība, pieredze, kultūra, intuīcija, pārliecība ir tas, kur valstij ieguldīt lielākos attīstības resursus. Jocīgi, bet tas ir to vērts.

VALSTS UN CILVĒKS VALSTĪ

Leons Briedis – dzejnieks, žurnāla Kentaurs XXI galvenais redaktors

Kas tas ir Eiropas koncepts? Vieni uzskata, ka tas ir politisks, citi – ka ekonomisks, bet ir arī tādi, un es piederu pie viņiem, kuri uzskata, ka tas drīzāk ir psiholoģiskas dabas jēdziens vai, precīzāk sakot, tas ir dvēseles stāvoklis.

Eiropa manuprāt – tas ir nemitīgs, jau divtūkstoš gadu ilgstošs mēģinājums īstenot antīkās pasaules sapni par racionālismu, līdzsvaru un saskaņu, toleranci, brīvību un demokrātiju. Tāpēc laikam Eiropa ir tā zemeslodes daļa, kurai ir visintensīvākā vēsture, un, ja taisnība franču sakāmajam, ka "Les gens heureux n'ont pas d'histoire", tas ir, "Laimīgajiem nav vēstures", tad Eiropa ir tā pasaules daļa, kurā norisinājies visvairāk karu, revolūciju un kataklizmu, tātad tā ir visvairāk cietusī. Man allaž ir gribējies domāt, ka, jo vairāk kāds cieš, jo vairāk viņam taisnības, kaut gan franču filozofs Ž.M.Domenaks vietā atzīmējis, ka "Upuris, ciešanas, pacietība, varonība paši par sevi neveido Vēstures faktorus <...> priekšzīme iemanto vēsturisko nozīmi tikai tad, kad tā konkretizējas politiskā darbībā".

Lai nu kā, bet šajā ziņā Eiropai acīmredzot pieder šī "vēsturiskā taisnība", un būtībā Eiropa nav tikai parasta zemes daļa (turklāt ar vismazāko teritoriju no visiem zemeslodes kontinentiem), bet arī mūsu dvēseles visbūtiskākā daļa. Mūsu atgriešanās Eiropā ir mūsu allaž cerētā atgriešanās pašiem pie sevis, un topošajai Eiropai, kuru mēs sapņojam, vajadzētu kļūt būtiski labākai nekā Austrumiem un Rietumiem, no kuriem tā tiks izveidota.

Diemžēl savu "ciešanu pieredzi" mēs līdz šim tā arī neesam nedz kā nākas apzinājušies, nedz arī kā nākas īstenojuši – neesam spējuši to pārvērst pārdomātā un mērķtiecīgā politiskā darbībā.

90. gadu vidū, tiekoties ar vācu filozofu V.Šmidu, kurš kā vieslektors bieži uzturējās Rīgā, ne reizes vien nācās izjust viņa neizpratni, cik bezapdomīgi un bezatbildīgi, akli un pazemīgi mēs piemērojamies visai novecojušiem un apšaubāmiem eiropeiskās (un it īpaši amerikāniskās) dzīves modeļiem tā vietā, lai piedāvātu jaunajai un topošajai Eiropai arī savus totalitārisma sistēmā briedinātos uzskatus, viedokļus, principus, - tā sakot, savu politisko pieredzi, tādējādi stājoties ar Eiropu līdzvērtīgā, radošā un auglīgā dialoga pozīcijās, ko, starp citu, Rietumeiropa no mums arī gaidīja kā vienu no savas politiskās, ekonomiskās utt. Atjaunotnes ieganstiem, stimuliem un garantiem.

Ar vārdu sakot, runa ir ne vien par Latvijas kā valsts, bet arī par visu mūsu, katra atsevišķa indivīda pašcieņu, stāju un pozīciju – patstāvīgu domāšanu vai, citādi sakot, to dvēseles darbu, ko mēs diemžēl tā arī līdz šim neesam paveikuši.

Mums, tāpat kā mūsu valstij, līdz šim vēl nav skaidra priekšstata, nemaz nerunājot par daudz maz pārdomātu un sakarīgu koncepciju, kas mēs īsti Eiropā esam un vēl jo vairāk – kas mēs īsti Eiropā gribam būt. Nedz brīvība un demokrātija, ko mēs beidzot esam panākuši, nedz arī eiropeiskais komforts un labklājība, pēc kuras mēs tiecamies, nebūt nav tā mēraukla, nedz arī tā kvalitāte, kas spētu piešķirt mūsu valstij patiesi valstisku veidolu. Citādi sakot, ES un NATO nav vis mūsu mērķis, bet gan drīzāk līdzeklis. Jā, tai virzienā mēs esam spēruši jau visai jūtamus soļus. Bet ko darīt tālāk? Kas notiks rīt? To mūsu valstī neviens īsti neapzinās un, uzdrīkstos teikt, neviens par to vēl līdz šim pa īstam nav padomājis. Nemitīgi risinot vienu pēc otras gluži kā sēnes pēc lietus augošas īslaicīgas prioritātes, kas allaž vairojas ģeometriskā progresijā un ieguldot tajās visus savus politiskos, finansiālos, morālos un psiholoģiskos resursus, mēs kā valsts un katrs kā atsevišķs indivīds tā arī neesam un radījuši katrs pats savu un visiem kopīgu, tātad visas mūsu sabiedrības un valsts ilglaicīgo prioritāšu sistēmu, kas ļautu mums savā valstī justies drošiem, stabiliem, pārliecinātiem par savu nākotni. Lepniem un tātad atbildīgiem par savu valsti, jo nevar taču pastāvēt kaut kāds abstrakts atbildīgums (teiksim, hokeja, Eirovīzijas u.c. fanu veidā), ja valstij trūkst tās politiskās filozofijas, kas spētu: 1) vienot sabiedrību; 2) veidot starp šīs sabiedrības tik dažādajiem locekļiem saskanīgu dialogu un 3) saprotami un uzskatāmi parādīt visiem mūsu valsts attīstības koncepciju daudzu jo daudzu gadu perspektīvā, tādējādi piešķirot arī mūsu katra personiskajai dzīvei tik būtiski nepieciešamo nākotnes perspektīvu.

Šobrīd manuprāt vēl nekas par to neliecina. Gluži otrādi – ja robežas un attālumi starp valstīm praktiski jau vairs nepastāv, tad aizvien dziļāka kļūst plaisa starp cilvēkiem. Globalizācijas un universalizācijas centrtiece ir izraisījusi mūsu sabiedrības un atsevišķu indivīdu centrbēdzi. Un tā nav tikai Latvijas problēma vien, jo tamlīdzīgu psiholoģiskā diskomforta situāciju pašlaik manuprāt izjūt gandrīz ikviens eiropietis, un mēs diemžēl ienākam ES un NATO nevis lai šo stabilitāti un saskaņu stiprinātu un vairotu, bet gan lai to padarītu vēl neskaidrāku. Mēs ienākam ES un NATO nevis kā aktīvi, politiski atbildīgi un apzinīgi partneri, kuriem ir sava, kā tagad mēdz teikt, vīzija (vai priekšstats) par Eiropu, kā arī tajā notiekošajiem politiskajiem un ekonomiskajiem procesiem un kuri būtu gatavi ne vien ņemt aktīvu līdzdalību tajos un piedāvāt arī paši savus, bet gan lielākoties kā visai pasīvi statisti un novērotāji. Un tas ir tāpēc, ka mūsu valstij, tāpat kā mums pašiem, manuprāt pašlaik visvairāk pietrūkst skaidras ilglaicīgo prioritāšu sistēmas, mērķtiecīgas, izsvērtas un līdzsvarotas attīstības koncepcijas, kurai piemistu nākotnes perspektīva. Mēs pašlaik, tēlaini sakot, dzīvojam pēc Horācija slavenā saukļa: “Carpe diem” (“Tver mirkli”), tas it , ķer, grāb un raus, cik vari, nedomājot par to, kas būs rīt, parīt un aizparīt; nedomājot par to, kādu politisko, ekonomisko un kultūras mantojumu, kādu valsti mēs atstāsim saviem bērniem un nākamajām paaudzēm. Mums nav nākotnes kvalitāšu, kuras mēs izsīcinām pašreizējā brīža kvantitāšu vārdā, ar kurām mēs attaisnojam savu pašreizējo politisko bezdarbību un valstisko neapņēmību, nespējot piešķirt savai tik traģiskajai, totalitārismā piedzīvotajai ciešanu pieredzei vēsturisku nozīmi un to konkretizēt darbībā, visviens, politiskā, ekonomiskā, filozofiskā utt. – kas manuprāt arī ir Valsts un tātad Cilvēks valstī.

POLITIKA UN LATVIJAS SABIEDRĪBAS SOCIĀLĀ STRUKTŪRA

Pēteris Laķis – Latvijas Kultūras akadēmijas rektors

Politikas nosacījumi Rietumu pasaulē pēdējos gadu desmitos arvien vairāk attālinās no cilvēka eksistenciālo, esamības attaisnojuma jautājumu horizonta. Tie kļūst par pašpietiekamu atsvešinātu mistēriju. Latvijā tāpat kā citās visai radikālu pārmaiņu caurstrāvotās postsociālisma zemēs šī likumsakarība atklājas īpaši uzskatāmi, turklāt iegūstot vienkāršoti pragmatisku attiecību raksturu.

Latvijas varas elites uzmanību galvenokārt pievērš tiešā sabiedrības politiskā uzvedība – izvēle vēlēšanās, zināmā mērā arī pagaidām vēl maz izplatītās iedzīvotāju aktivitātes savu ekonomisko un sociālo interešu aizstāvībai dažādās demokrātijas režīmam raksturīgās akcijās.

Lai sasniegtu mērķi – iekļūt varas pozīcijā un pārstāvēt tautsaimniecības oligarhu pretenzijas, vienlaikus nodrošinot savu statusu sabiedrības hierarhijā, arī materiālo labklājību, politiskie darbinieki ir spiesti iegūt vēlētāju atbalstu. Pēdējās saeimas vēlēšanās to ir nodrošinājuši Latvijas mērogiem milzīgi finansiālie ieguldījumi, lai aizņemtu maksimāli lielu informatīvās telpas daļu (Tautas partija), harizmātiska līdera virzība saistībā ar līdzšinējās pārvaldes aparāta korumpētības kritiku (Jaunais laiks), PR profesionalitāte veiksmīga “kristīgās morāles šķīstības” tēla veidošanā (Pirmā partija) vai arī tradicionālu nacionālistisko vērtību izmantošana (PCTVL un TB/LNNK). Jāatzīst, ka kopumā ir saglabājušies aizvadītās neatkarības desmitgades politiskās sfēras noteikumi. Labi redzams ir ideoloģiskās un prakstiskās politiskās manipulācijas raksturs, veidojot elektorāta sabiedriskās domas ievirzes.

Ar zināmām atrunām var pieņemt, ka tā ir varas iegūšanas un īslaicīgas saglabāšanas taktika, kura ir iedibināta privatizācijas un denacionalizācijas apstākļos. Tomēr tai ir grūti pretendēt uz perspektīvas politiskās stratēģijas statusu. Pievēršot uzmanību ilgstošai virzībai, politiskā darbība ir jābalsta noturīgāku, sabiedrības funkcionēšanas loģikas likumsakarību izpratnē.

Sabiedrības struktūra ir viens no pamatfaktoriem, kas nosaka politisko cīņu par varu gan esošajā situācijā, gan stratēģiskajā perspektīvā. Mūslaiku radītā sociālā stratifikācija ietekmē atšķirīgu ideoloģiju izplatību garīgajā praksē. Indivīdu sociālopozīciju, viņa dzīves statusu kopums veido to sabiedrības stratifikāciju, kas sekmē iedzīvotāju politisko orientāciju. Savukārt politiskās varas lēmumu īstenošana determinē noslāņošanās raksturu sociālajā telpā. Šī ideoloģisko ieviržu un sociāli ekonomisko stāvokļu mijiedarbība ir veidojusi sabiedrības procesu saturu pagātnē, realizē to pašlaik un acīmredzami noteiks arī pārskatāmā nākotnē.

Modernajā sociālajā realitātē sabiedrības stabilitāte tiek uzskatīta par vienu no augstākajām vērtībām. Nereti ofiiciālajā politiskajā apritē tā ir pozitīvāk interpretēta par indivīda vai etniskās grupas pretenzijām uz brīvas izvēles īstenošanu. Šī vispārējā ievirze, domājams, ir pietiekami

pamatota Rietumu sabiedrības pragmatismā. Praksē tā ir orientācija uz vidusslāni, kurš veido sociālās realitātes stabilitātes pamatu atbilstoši dzīves kvalitātes empīriskajai īstenībai.
Vidusšķiras nelielais kvantitatīvais īpatsvars sabiedrībā, tās nepietiekamās sociālās garantijas apliecina šī slāņa vājumu šobrīd Latvijā. Vienlaikus mazietilpīgi ir augšupejošās sociālās mobilitātes liftā. Šādos apstākļos varai ir vieglāk manipulēt ar plašo mazturīgo iedzīvotāju daļu, izvirzot populistiskas idejas, jo 1) visai liela ir materiālā atkarība no labvēlīgiem valsts un pašvaldību lēmumiem; 2) ierobežotas ir sava sociālā stāvokļa konstruktīvas uzlabošanas iespējas leģitīmā veidā. Valstī saglabājoties lielam nabadzīgo iedzīvotāju slānim, turklāt sociālpsiholoģiskā aspektā nereti depresīvi noskaņotam, ir apgrūtināts Rietumu demokrātijai atbilstošs ideoloģiskā spektra izvērsums. Bet šis izvērsums varētu radīt objektīvu pamatu politisko lēmumu adekvātums sabiedrības perspektīvajai attīstībai, citas kvalitātes sociālās stabilitātes nodrošināšanai.
Ja Latvijā neveidosies pietiekami plašs sabiedrības slānis, kas spēj nodrošināt dzīves kvalitāti, vismaz tuvinātu Eiropas ekonomiski attīstīto valstu vidusšķiras līmenim, turklāt apveltīts ar zināmu politisko pašapziņu un reālām sociālās aizsardzības garantijām, valsts politiskajā elitē turpinās mainīties īstermiņa varas partijas ar nekonsekventām ideoloģiskām ievirzēm. Turklāt saglabāsies labas iespējas iegūt diezgan plašu elektorātu populistiskiem spēkiem un harizmātiskiem līdzeriem. Problemātiskas būs arī iespējas samazināt politiskās daļas atkarību no ekonomiskajiem oligarhiem.
Atbilstoši sociālās stratifikācijas realitātei un tās varbūtējai perspektīvai dinamikai Latvijas ideoloģiskās un politiskās prakses spektrā vēlama būtu reāla neoliberālisma un sociāldemokrātiskās orientācijas mijiedarbība. "Latvijas liberālisma varianta" līdzšinējo aktivitāšu ciešā saistība ar "valsts nozagšanu", korupcijas izplatību visos varas līmeņos un Rietumeiropas standartiem atbilstošas kreisās ievirzes konceptuālais vājums neļauj izdarīt pārāk optimistiskas prognozes tuvākjai nākotnei. Turklāt jāņem vērā divu etnisko kopienu – latviešu un cittautiešu (dažādu minioritāšu pārstāvji, kuri sevi lielā mērā identificē ar krievvalodīgajai sabiedrībai piederošiem) visai noturīgās politiskās ievirzes. Šis pretnostatījums, kuru lielā mērā uztur politisko organizāciju provokatīvā darbība, nesekmē demokrātiskai sociālajai realitātei raksturīgas diskusiju vides tapšanu. Šķēršļus Latvijas mūsdienīgai politiskajai attīstībai rada atsevišķu sabiedrības slāņu apziņas orientācija nostalģijā par padomju varas un sociālistiskās lielvalsts laikiem.
Var izteikt pieņēmumu, ka politiskās kultūras līmeņa pieaugums samērā būtiski sekmēs valstiskās sociāli ekonomiskās stratēģijas perspektīvu virzību.

INDIVĪDU SABIEDRĪBA

Sergejs Kruks – informācijas zinātņu doktors

Latviju, kura pārdzīvo sociāli ekonomiskās pārmaiņas, mēdz dēvēt par "tranzītsabiedrību". Šis apzīmējums norāda, ka pārmaiņu gaita tiek izprasta kā dabiska, pati par sevi saprotama. Reformu autoriem esot zināms "galapunkts", kurā sabiedrība obligāti nonāks, un šīs zināšanas viņiem ļaujot apzināti izmantot noteiktas "terapeitiskas" metodes. Savulaik publicisti, vērtējot M.Gorbačova ierosinātās reformas, pauda, ka *perestroika* bija izvirzījusi priekšplānā indivīdu un sociālo grupu aktivitātes, kas viņiem bija liegtas padomju režīmā. Taču tagad, pamatojoties uz socioloģisko novērojumu datiem, droši var apgalvot, ka neatkarīgajā Latvijā īstā pilsoniska aktivitāte bijusi bloķēta. Politiskā elite uzskatīja pilsoņus par traucējumu ātrām ekonomiskām reformām. Pati elite gan neapšaubīja savu uzskatu un rīcības atbilstību tirgus ekonomikas un demokrātijas priekšnosacījumiem.
Latvijā dominējošā politiskā diskursa apoloģēti ar smaidu uztver morālus iebildumus pret indivīda izslēgšanu no aktīvās līdzdalības pozīcijas. Analizēšu šo faktu no sistēmu socioloģijas viedokļa – indivīdi ir sistēmas elementi un viņu uzvedība nosaka sociālās sistēmas pastāvēšanu. Reālo individuālo prakšu ignorēšana var izraisīt sistēmas krīzi, jo apakšējos līmeņos notiekošo pārvalde uzskatīs par nenozīmīgu, piešķirot izšķirošu lomu makroekonomiskiem un makropolitiskiem faktoriem, kurus kontrolē valdošās elites. Mūsu pašu vēsturiskā pieredze jau ir pierādījusi individuālās ikdienišķās dzīves ietekmi uz "lielo" politiku. PSRS sabrukumu veicināja arī tas, ka ierindas indivīdi ikdienišķajā dzīvē "sabotēja" plānveida ekonomikas principus. "Farcovščiki", "spekulanti", nelegālie ražotāji, ceļojošās

visādu specialitāšu strādnieku brigādes faktiski sadragāja padomju plānveida ekonomiku, ievazājot tajā primitīvā tirgus attiecības. Valsts pārvalde bija zaudējusi kontroli pār notiekošo, jo "apakšas" pielāgojās videi saskaņā ar individuālo izdevīguma izpratni, taču, baidoties no sankcijām, "uz augšu" sūtīja ideoloģiski "pareizas" atskaites. Balstoties uz šādas kropļotas (bet patīkamas) informācijas, pārvalde pieņēma jaunus lēmumus, kas arvien vairāk palielināja plaisu starp iedomātās sociālistiskās valsts normatīvo regulāciju un reālās tradicionālās bartera sabiedrības rīcības loģiku.
Deviņdesmitajos gados mēs esam atteikušies no neefektīvas "socialistiskās" normatīvās sistēmas, legalizējot reāli pastāvošos rīcības modeļus. Spekulants ir kļuvis par biznesmeni, bet valsts izbeidza sociālo patronāžu, pasludinot principu "parūpējies par sevi pats". Princips nav slikts, taču tas spēj darboties noteiktā kontekstā. Sociālo attiecību kultūrai ir jānodrošina indivīdiem iespējas rūpēties par sevi; ir jāsaskaņo indivīdu pašregulācijas (pilsoniskā sabiedrība) un piespiedu regulācijas (valsts vara) robežas. Padomju pieredze uzskatāmi parādīja, ka valsts nespēj savlaicīgi un efektīvi nodarboties ar visu zemāka līmeņa problēmu risināšanu, savukārt pašiem indivīdiem nebija leģitīmo iespēju uzņemties atbildību par sev tuvām problēmām. Tādējādi individuālās brīvības, pilsoniskās sabiedrības tiesības nav tikai morāli ētisks jautājums, bet mūsdienu sarežģītās sociālās sistēmas pastāvēšanas priekšnosacījums.
Pēcpadomju reformatori uzskatīja, ka viņiem priekšā ir gatavais demokrātijas modelis, kuru vienkārši var importēt – veikt institucionālās reformas un mainīt likumdošanu. Sociologu un kulturologu brīdinājumi nebija sadzirdēti. Jau Makss Vēbers apgalvojis, ka institūcijas nepastāv pašas par sevi, bet ir atkarīgas no to dalībnieku uzvedības.[1] Institūcijas veidojošie noteikumi un vērtības darbojas tikai tiktāl, cik iesaistītie indivīdi izpratīs, atzīs un atveidos šos noteikumus un vērtības.
Valsts institūcijas nav vienīgie un izšķirošie reformu aģenti. Pārmaiņu sekmes ir atkarīgas no ierindas darītāja, "vienkāršā cilvēka" izpratnes, mentalitātes, viņa pieskaņošanas esošām sociālajām struktūrām.
Sociologi visumā piekrīt, ka Latvija (tāpat kā Krievija, PSRS) ir iekavētās modernizācijas sabiedrība. Ne vienu reizi vien vairāki reformatori ierosināja pārmaiņas, uzskatot, ka galvenais šķērslis attīstībai ir tas, ka cilvēki spītīgi negrib saprast savu labumu, tāpēc viņi ir jāpiespiež rīkoties "pareizi". Kā "pareizi" – to zina vien paši reformatori. Rezultātā mūsu vēsture ir bagāta ar straujiem pagriezieniem, nojaukto elku vietā mēs uzceļam jaunus, nespējot paši atrast saprotamu atskaites punktu.
Sociālās pārmaiņas nozīmē arī "spēles noteikumu" maiņu. Lai rīkotos citādāk – pieskatīt, lai pārdevējs izdod čeku; maksāt nodokļus u.tml. – indivīdam ir jāsaprot, ka no šādas uzvedības ir atkarīgas citas mūsu sociālās attiecības. Mums vairs nav jādibina labas attiecības ar pārdēvēju, lai "dabūtu" deficītu – to mēs perfekti izjūtam pārsātinātā tirgū. Taču mēs joprojām jūtamies kā daktera parādnieki, jo redzam, ka valsts no mūsu nodokļiem nesamaksā viņam pienācīgu algu. Mēs turpināsim dot "aploksnes", jo faktiski uztveram to par obligāto neoficiālo medicīnas "akcīzes nodokli". Savukārt valsts, zinot, ka mediķi saņem papildus līdzekļus, nesteidzas palielināt mediķu algu, bet pērk par mūsu nodokļiem, piemēram, izšķērdīgus dienesta auto.
Lai indivīdu uzvedība mainītos, mums ir jāizprot, kādas ir jaunas savstarpējo attiecību normas, kāda ir sociālā kultūra, kas nosaka spēles noteikumus, regulē mūsu savstarpējās attiecības, nepārslogojot tiesu sistēmu. Definējot mūsu rīcības tiesību un pienākumu ietvarus, kultūra ļauj paredzēt apkārtējo cilvēku reakcijas un tāpēc arī uzņemties atbildību par darāmo. Proti, ārsta "godīgums", kas jo plaši tika diskutēts presē 2002. gadā, ir tieši proporcionāli atkarīgs no valdības atskaitamības un caurspīdīguma principa. Pilsoņiem jādrīkst ietekmēt varas darbība un pārbaudīt, vai budžetā ir paredzēts pietiekami daudz līdzekļu medicīnas pakalpojumu apmaksai.
Premjerministra E.Repšes pirmie paziņojumi un soļi amatā norādīja uz centieniem ieviest jaunu darījumu kultūru: rīkoties pēc likuma gara, nevis burta, uzņemties atbildību, izbeigt latviešu priekšniekiem raksturīgu tieksmi uz greznību un izšķērdību. Taču tam visam ir nepieciešams plašs ierindas darītāju atbalsts un atbilstoša rīcība. Nav korekti apsūdzēt amatpersonu par līdzekļu izšķērdēšanu, slēdzot iepirkuma līgumu gadījumā, ja konkursam ir pieteikts tikai viens dārgs piedāvājums. Amatpersona rīkojas ierastās darījumu kultūras ietvaros, kurā viņš tiktu sodīts par vilcināšanos un nespēju savlaicīgi iztērēt atvēlētus līdzekļus.
Veselības ministrija ir apsūdzējusi kādas slimnīcas vadību korupcijā, jo tā nebija rīkojusi medicīnas ierīču piegādes konkursu. Skatoties no *de facto* pastāvošās darījumu kultūras

perspektīvas, šī kritika nav korekta. Ārstiem kā budžeta iestāžu darbiniekiem ir maz iespēju palielināt savus ienākumus, strādājot vairākos darbos vai vairākas slodzes. Savukārt valstī pastāvošā sociālo attiecību kultūra prasa "izrādīties", lai pierādītu savu sociālo statusu. Tāpēc ārsta "zelta rokas" apliecina viņa automobiļa cena, nevis reputācija. Vēl nevienam Latvijas ne/pilsonim valsts vara nav pateikusies par vienkārši nesavtīgu ikdienas darbu sabiedrības labā; novērtēts tiek tikai tas, kurš "nes Latvijas vārdu pasaulē". Valsts un pašvaldības institūcijas kultivē priekšstatu, ka statusu nosaka dārgs dienesta auto, izšķērdīgas biroja mēbeles, bet jaunais premjerministrs pats nosaka sava "godīga" darba cenu, krasi palielinot valdības locekļu algas. Tādējādi, medicīnas darbinieku "korupcija" ir tikai elements pastāvošajās sociālajās attiecībās. Tā norāda uz valsts sistēmas nespēju (nevēlēšanos) radīt un uzturēt citus sociālo attiecību noteikumus.
2002. gada pavasarī prezidentes vizītes laikā Latgalē televīzija parādīja sižetu, kurā latgalieši nepārprotami tika nosodīti par kontrabandu. Iedzīvotāji pārāk bieži braucot uz Krieviju, lai ievestu no turienes lētāku degvielu, un viņi izmantojot automobiļus ar daudz lielākām bākām, nekā parasti...
"Aploksnes", sīkā kontrabanda ir sistēmas erzacpašregulācijas piemērs. Ja indivīdiem nav leģitīmo iespēju publiski ietekmēt lēmumu pieņemšanu, kas skar viņu intereses, šie lēmumi vienkārši netiek izpildīti. Filozofs Mišels Fuko atgādina, ka "vara nav novietota valsts aparātā un pašā sabiedrībā nekas nemainīsies, ja netiks izmainīti varas mehānismi, kas darbojas aiz valsts aparātu robežām, zem tām vai blakus tām, daudz zemākā ikdienišķā līmenī".[2]
Atšķirība ir tikai tāda, ka valdības locekļi un parlamentārieši savu algu strauju palielināšanu leģitimē formāli – viņiem ir tādas institucionālās tiesības. Savukārt mediķiem, skolotājiem u.tml. nav tiesību noteikt un leģitimēt sava darba izmaksas.
Pēcpadomju pārmaiņas notiek ar demokratizācijas, lemšanas un saimniekošanas efektivitātes palielināšanas lozungiem. Raugoties no ierindas indivīda ikdienas perspektīvas, šīs pārmaiņas nozīmē vispirms valsts aizbildniecības samazināšanos. Efektīva valsts pārvalde ir interesēta, lai indivīdi paši pārvaldītu savas ikdienišķās rūpes. Tas prasa ne tikai attiecīgo sociālo struktūru esamību (plaša spektra nevalstiskās organizācijas, savstarpējās izpalīdzības biedrības), bet arī rīcībspējīga pilsoņa identitātes konstruēšanu. Tāda indivīda, kurš vispirms nekritizē valsti par nespēju likvidēt vētras sekas, bet pats sniedz palīdzību cietušajiem.
Sociālās pārmaiņas Latvijā ir lielākoties ārējo faktoru ietekmētas, sistēmas maiņa nav indivīdu ikdienas prakšu institucionalizācija jaunajās formās. Indivīdiem ir nepieciešamas zināšanas par jaunu struktūru funkcionēšanu un jaunām sociālajām lomām. Šādas informācijas iegūšana nepastarpinātā ceļā ir apgrūtināta, jo sociālie tīkli nav plaši, dalība sabiedriskajās organizācijās ir zema. Daļēji sociālās aktivitātes rādītāji ir zemi tāpēc, ka pilsoņiem nav zināšanu par līdzdalības iespējām un nozīmi, kā arī līdzdalības prasmes.
Modernās sabiedrības darbība ir atkarīga no indivīdu spējas paredzēt citu cilvēku iespējamās reakcijas, kas, savukārt, ir atkarīgs no priekšstatiem par apkārtējo realitāti. Šo priekšstatu veidošanu ietekmē publiskā runa, kuru vienkārši var definēt kā "norādījumus" par ko un kā drīkst izteikties. Vairāk par 10 gadiem publiskajā runā dominējošā etniskā identitāte noslāpēja citas sociālās identitātes. Taču ne visas problēmas ir iespējams reprezentēt etniskās identitātes ietvaros, bet dažas var būt pretrunā ar etnisko identitāti. Tā, piemēram, maznodrošināto Rīgas pensionāru pikets 1998. gada 3. martā mediju un varas diskursā bija pārformulēts kā krievvalodīgo protesta akcija. Rezultātā maznodrošināto grupas rūpes tika izslēgtas no politiskās dienaskārtības līdz 2002. gada priekšvēlēšanu kampaņai.
Politiķi un mediji izprot komunikāciju kā telegrāfa modeli, saskaņā ar kuru ir svarīgi savlaicīgi noraidīt nepieciešamo informācijas daudzumu. Tāpēc visas problēmas varot atrisināt "e–Latvijas" projekts, kas ļaus katrai "lauku tantiņai" ar datora starpniecību kļūt par valsts varas sargsuni. Šis vienkāršotais modelis ignorē informācijas apstrādes sociopsiholoģisko procesu. Jauna informācija tiek adaptēta un iekļauta pastāvošajās zināšanu struktūrās. Veidojot vēstījumu, komunikatoram būtu jārēķinās ar mērķa auditorijas uzskatu sistēmām. Kāda parādība – "demokrātija", "godīgums", "parlaments" utt. – nepastāv pati par sevi. Tās būtību nosaka tas, kā pret viņu izturas subjekti. Tādējādi "lauku tantiņa" nemaz neuzdrošināsies uzraudzīt sava pagasta vadītāju, ja sabiedrības kultūra neparedz atskaitamības un pilsoņu tiesību principu. To mums 2000. gadā uzskatāmi parādīja BBC žurnālists T.Sebastians, kurš, uzdodot asus jautājumus mūsu prezidentei, izrādās, demonstrēja savu "aroganci", centās "samulsināt", "iebāzt kabatā" un "pazemot" viņu, lai "pēc tam pašam uzvaroši grozīties savā krēslā"[3]).

Sociālie priekšstati ir rezultāts tam, kā indivīds vai grupa atveido un izprot apkārtējo realitāti. Izpratne par realitāti nav vienkārša realitātes atspoguļošana, bet šīs realitātes organizācija saprotamā veselumā. Sociālo priekšstatu radīšana paredz realitātes atlasi un deformāciju. Tādējādi nav pamata uzskatīt, ka, piemēram, pašu valdošo politisko partiju priekšstati par sabiedrību būtu vairāk atbilstoši realitātei. Taču viņiem deficīta demokrātijas ietvaros ir lielākas iespējas kultivēt savus uzskatus ar mediju starpniecību.
Sociālās pārmaiņas vienmēr paredz iejaukšanos indivīdu ierastajā uzvedībā. Taču, kā liecina kognitīvā psiholoģija, ja indivīds redz interpretācijas shēmu nesavienojamību un uztver to kā nepatīkamu psiholoģisko pārdzīvojumu, viņš modificē savus uzskatus, nevis uzvedību. Viņš publiski izteiksies "pareizi", bet rīkosies atbilstoši savām interesēm un izpratnei. Valsts pārvalde gan uzskata, ka atgriezenisko saiti ar indivīdiem nodrošina politiskie reitingi, kurus dēvē par sabiedrības viedokļa aptaujām. Reitingi tomēr norāda tikai uz tūlītējām emocionālām attieksmēm, nevis uz zināšanām par priekšmetu; šīs attieksmes ir uzskatu, nevis uzvedības modifikācija publiski akceptētās informācijas plūsmas iespaidā. Reitingi ātri mainās, parādoties jaunam emocionālam stimulam. A.Šķēles un E.Repšes popularitāte ir strauji samazinājusies tūlīt pēc Saeimas vēlēšanām 1998. un 2002. gadā attiecīgi. Kā kuriozu var interpretēt faktu, ka viņu vēl nedibinātās partijas jau ilgāku laiku atradās reitingu tabulu līderpozīcijās. Tik straujas reitingu izmaiņas nevarētu notikt, ja paustās attieksmes balstītos uz pilsoņu sociālajām interesēm. Reitingu svārstības liecina, ka pilsoņi neuztver publisko politiku kā sfēru, kurā notiek viņu interešu saskaņošana un viņi neizmanto publisko politiku kā savrupo interešu saskaņošanas mehānismu. Kā rezultātā tiek izmantoti citi slēgti mehānismi – nepotisms, korupcija u.tml. –, kuri izslēdz brīvu piekļūšanu problēmu risināšanā.
Komunikācijas funkciju starp valsts varu un indivīdiem/sociālām grupām nenodrošina arī masu mediji. Medijos dominē oficiālie informācijas avoti, bet sociālo, profesionālo, demogrāfisko, teritoriālo u.c. grupu pārstāvji reti tiek pie vārda. Interpretējot viņu pieredzi kā privāto, savrupējo, mediji un politiķi pauž, ka ne/pilsoņi nedrīkst formulēt un aizstāvēt savas intereses publiskās politikas laukā. Tas noved pie spontānās kolektīvās rīcības, kas, kā izrādās, ir efektīvs veids indivīdu rūpju, uztraukumu, interešu "publiskošanai" situācijā, kad pārvaldes mehānisms nesaņem vai ignorē informāciju par ne/pilsoņu grupu ikdienas rūpēm.
Individuālās un kolektīvās pieredzes atspoguļošana medijos ļautu pastarpināti noraidīt informāciju par rīcību, kas ir iespējama un vēlama jaunajos sociāli politiskajos apstākļos. Šādai informācijai iztrūkstot, indivīdi izjūt nedrošību, nespēju kontrolēt savu tuvāko nākotni, ko pauž negatīvie stereotipi: "tautas traģiskais liktenis", "tauta izmirst", "bāreņu tauta", "izmocīta tauta", "apspiesta tauta". Rezultāts – pasīvs un nevarīgs pilsonis.
Negatīvu fonu sociālās identitātes veidošanai rada arī valsts vadītāju svētku runas, kas piedāvā nedrošības un nepilnvērtības apzīmētājus. Runās politiķi uzsver pilsoņu pienākumus darīt, taču nepasaka, ka viņiem būtu spējas un prasme rīkoties.
Ir jāravē, ir jārušina, ir jālaista, ir jāstrādā. Tas nav vienas dienas darbs, tas jādara visu augu vasaru, un ir jāstrādā, vienalga, ko tu gribi veidot, visu savu mūžu. Jā, mums ir laukos vēl daudz nezāļu, jā, mūsu lauki ir aizauguši ar brikšņiem un krūmiem, alkšņiem un latvāņiem.
Jā, mūsu sabiedrībai vēl ir daudz rētu, sāpju un nepilnību. Jā, mums ir ļoti, ļoti daudz vēl, ko darīt. Jā, mums vēl ir ļoti daudz ļaunuma, nepilnību, ar kuriem mums ir jācīnās. Mums ir jācīnās ar noziedzību, ar korupciju, slinkumu, nevīžību, bezatbildību. (Valsts prezidentes V.Vīķes–Freibergas uzruna 2001. gada 18. novembrī)
Valsts prezidente neprot atrast tādus pozitīvus individuālās un kolektīvās darbības piemērus, kuros valsts iedzīvotāji varētu atpazīt savu pieredzi un izmantot kā simbolus pozitīvās sociālās identitātes veidošanai. Šādu simbolu kultivēšana ir svētku uzrunas primārais uzdevums.
Mums nav jānicina sava valsts, jo, tā darot, mēs nicinām paši sevi. Mums katram jāskatās – ko ***es*** *varu padarīt, lai sakārtotu savu valsti un savu vidi, ko es varu paveikt, lai Latvijas zvaigznes tiektos debesīs, nevis tiktu aptraipītas ar dubļiem. (Valsts prezidentes V.Vīķes–Freibergas uzruna 2002. gada 18. novembrī)*
Prezidente norāda uz indivīdu trūkumiem ("nicinām", "aptraipām ar dubļiem"), neradot pārliecību, ka kāds jau būtu rīkojies sociāli atbildīgi. Politiķe nespēj minēt konkrētus piemērus, ar kuriem varētu identificēties.
Valsts vara nav apmierināta ar ierindas pilsoņu rīcību valstī, baidās, ka pilsoņi "nepareizi" nobalsos referendumā par iestāšanos Eiropas Savienībā. Neapmierinātībai nav pamata, jo valsts vara visu šo laiku ir teikusies pati paveikt visas reformas. Taču par notikušām reformas varēsim nosaukt tikai tad, kad ierindas iedzīvotāji savās ikdienas darbībās atveidos rīcību,

kas ir raksturīga jaunai sociālai iekārtai. Likumu vai kādas nozares "sakārtošana" nav izšķirošais faktors – kādam šie likumi ir jāievēro, kādam šajā nozarē ir reāli jādarbojas.

Atsauces:

1. Weber, M. (1922/1969) Économie et société. Paris: Plon.
2. Фуко, М. (2002) Интеллектуалы и власть. Москва: Праксис. С. 167–168.
3. Tālrāde. Tāldzirde, 2000. g. 10.–17. nov. 45. lpp.

MAZAS VALSTS LIELĀS DILEMMAS, VAI NEPĀRVARAMS ŠĶĒRSLIS, VEIDOJOT NACIONĀLĀS ATTĪSTĪBAS STRATĒĢIJU?

Ilze Ostrovska – Dr. ph., Stradiņa universitātes Eiropas studiju fakultātes dekāne

Sociālās, politiskās un ekonomiskās izmaiņas pagājušajā desmitgadē Latvijā nenoliedzami ir raksturojamas kā straujas un globālas. Tam pamatā gan ekonomiskās globalizācijas rosinātie procesi, gan lokālās visai dramatiskās (ja runājam par iedzīvotāju dzīves līmeņa pazeminināšanos) kolīzijas, mainot ekonomiskās organizācijas un valsts pārvaldes modeli.

Taču visai dibināta ir iebilde, kas nereti pavīd politiķu skaidrojumos, runājot par jebkurām attīstības negācijām: „Mums nav savas nacionālās attīstības stratēģijas!"

Vai apgalvojums atbilst patiesībai? Vai tiešām esam tikai tāds kā plosts globalizācijas straumē, kura peldspēju nosaka ES , NATO, Pasaules bankas, Starptautiskā valūtas fonda un Vispasaules tirdzniecības organizācijas impulsi?

Vienlaicīgi eksistē viedoklis, ka stratēģiskās vīzijas ir nepieciešamas tikai izpildvaras birokrātijai. Tā tērē naudu, laiku un intelektuālos resursus, lai radītu dokumentus, kuru ietekme uz valsts tālāko attīstību ir tuva nullei.

Arī Latvijā ir tikušas izveidotas attīstības vīzijas un koncepcijas atsevišķās nozarēs. Vislielāko rezonansi savulaik izsauca stratēģiskās attīstības vīzijas izveide ekonomikā un sabiedrības integrācijas programma. Cits jautājums, cik lielā mērā šīs vīzijas un koncepcijas balstījās Latvijas kā nacionālās valsts attīstības interesēs, cik lielā mērā tās bija tikai citu valstu un starptautisku organizāciju piedāvāto attīstības vīziju un plānu rezonanse un nepieciešamība adaptēties globalizācijas situācijā.

Jebkurā gadījumā vēsturiskā pieredze liecina, ka spēcīga attīstības vīzija vai stratēģija spēj ietekmēt cilvēku, organizāciju un valstu rīcību, sekmēt to attīstību un spēju pārvarēt ekonomiskos, politiskos un sociālos sarežģījumus.

Nav noliedzams, ka vairāk kā desmit gadus pēc valsts neatkarības atjaunošanas, nav tikuši definēti Latvijas tuvākās un tālākās attīstības stratēģiskie mērķi, noslēdzot pāreju no Latvijas kā impērijas sastāvdaļas statusa uz Latvijas kā patstāvīgas minivalsts statusu. Pievienošanās starptautiskām organizācijām, cik lielas lai arī tās nebūtu, šajā gadījumā nevar būt stratēģisks mērķis, bet tikai līdzeklis.

Kādam tad vajadzētu būt šim pārejas ceļa mērķim? Un uz kādiem resursiem var balstīties minivalsts, ja ņemam vērā to, ka atdalīšanās notika ar to, kas nu katram tobrīd bija „mugurā", jo par resursu kristīgu sadalīšanu nevarēja būt runas. Tas nozīmē, ka Latvijai, uzsākot patstāvīgas attīstības ceļu, vērā ņemamu uzkrājumu un resursu nebija. Tādēļ pagājusī desmitgadē nevarēja tikt īstenota cita kā vien izdzīvošanas stratēģija. Bet nākamajā desmitgadē?

Divi pamatelementi parasti ir pamatā izdzīvošanas stratēģijai – militārā drošība un materiālā labklājība. Attīstības stratēģijai nepieciešams ir trešais – identitāte.

Pirmo divu nodrošināšanā Latvija ir gan orientējusies, gan paļāvusies uz eksternālo faktoru - ES un NATO.

Savukārt sociālās identitātes attīstība ir komplicēts process, kuru nosaka gan iekšpolitiskie, gan ārpolitiskie faktori, taču iniciējoša puse ir valsts un sabiedrības elite, bet piedalās visa sabiedrība, kā mērķtiecīgu politisko kursu, tā diskursu līmenī.

Nacionālajai stratēģiskās attīstības vīzijai jāatbild uz jautājumu: "Ko nozīmē nacionālās drošības stratēģija Latvijai plurālistiskās starptautiskās sistēmas ietvaros?"

Globalizācija kā fundamentāls un nenovēršams attīstības posms pasaules vēsturē, kura pamatā ir ātra kapitāla aprite globālā mērogā, paralēli attīstoties tehnoloģijai, ir izsaukusi izmaiņas visās valstīs un sabiedrībās. Taču tās daudzvirzienu trīskāršās fundamentālās izmaiņas, ar kurām ir saskārušās postsociālistiskās telpas valstis, ir jāvērtē kā daudzkārt lielāks izaicinājums. Katra no valstīm un sabiedrībām atšķirīgi piemērojas konstanta stresa apstākļiem, taču mazo valstu drošības jautājums – gan šaurākā, militārā, gan plašākā nozīmē - esošajos apstākļos ir specifisks. Jo vienlaicīgi tas ir arī šo valstu suverenitātes jautājums.

Mazo valstu ierobežotie militārie resursi - gan attiecībā uz personālu, gan tehnoloģijām - spiež tās meklēt alianses un starptautiskus līgumus, kuri garantētu teritoriālo integritāti un pasargātu no intervences. Politiska un militāra pašpietiekamība vienmēr ir tikusi uzlūkota kā suverenitātes pazīme un kā kritērijs, kurš nosaka, vai valsts ir suverēna vai nav.
Mazajām valstīm ir vienlaicīgi jārisina neatkarīgas politikas un drošu partneru meklējumi globālās sistēmas ietvaros.
Šī tad arī ir viena no mazo valstu nacionālās stratēģijas centrālajām dilemmām.
Stratēģijai būtu jāatbild uz virkni jautājumu, kuri ir vitāli svarīgi valsts drošības kontekstā. Nepietiek atbildēt tikai uz jautājumu, ar ko kompensēt pašu nepietiekamo militāro kapacitāti, apzinoties, ka visbiežāk mazo valstu konvencionālā apdraudētība sakņojas kaimiņu pretenzijās. Politikas vēsture liecina, ka apdraudējumi no kaimiņu puses ir daudz biežāk sastopami nekā lielo impēriju koloniālās tieksmes. Taču, ja sakrīt abi faktori, komentāri ir lieki.
Diemžēl, pēdējos gadu desmitos ir sevi pieteikušas jaunas parādības, kuras apdraud mazo valstu integritāti. Draudi drošībai ir sākuši koncentrēties valstu iekšienē, sevišķi skarot ekonomisko brīvību un vides aizsardzību. Narkotiku invāzija, ieroču un cilvēku kontrabanda, nelegālā imigrācija, naudas atmazgāšana, resursu izlaupīšana (nereti caur īpašajām ekonomiskajām zonām) - šie ir tikai daži jautājumi, attieksmei pret kuriem būtu jāparādās nacionālās attīstības stratēģijā. Tāpat kā piedāvājumiem, kādā virzienā problēmas risināt. Pēdējais būtu cieši saistāms ar sabiedrības izveidotām pamatvērtībām, kultūru un identitāti.
Latvijas ģeopolitiskā specifika nosaka to, ka neskatoties uz iekļaušanās procesu NATO un ES, attiecības ar Krieviju kā ietekmīgāko Latvijas kaimiņu un attiecības ar ASV kā ekonomiski un militāri ietekmīgāko lielvalsti ir ne tikai politiskās dienaskārtības, bet arī stratēģisks jautājums.
Piedevām katrā no lielvalstīm drošības stratēģijas pamatnostādnes nesen ir tikušas pakļautas nopietnām pārmaiņām.
Rietumu akadēmiskajā literatūrā un medijos eksistē viedoklis, ka Krievija nav predisponēta pretoties Rietumu valstu ārpolitisko kursu īstenošanai vai arī atbalstīt kustības, vērstas pret šo politiku. Tāpat kā riskēt, sekmējot aukstā kara atdzimšanu.
Tai pat laikā nevienam nav šaubu, ka Krievija ir ieinteresēta ietekmes saglabāšanā mazajās valstīs „tuvajā pierobežā" un balstīs savu ietekmi uz tur dzīvojošiem Krievijas pilsoņiem, pārliecinātiem ekskomunistiem un atvaļinātiem kādreizējās Padomju Armijas virsniekiem.
Jaunajā ASV drošības vīzijā, kura ir precizēta pēc 2001. gada 11.septembra notikumiem, būtiski ir izmainīta drošības paradigma vairākos virzienos.
Jautājumā par drošības ģeogrāfiju ir definēts drošības transnacionālais raksturs – to vairs nenosaka valstu teritoriālās robežas, bet problēmas arī valstu iekšienē. Līdz ar to zūd dalījums iekšējā un ārējā drošībā, jo relatīvi mazam politiskam spēkam valsts iekšienē var būt pieejami masu iznīcināšanas ieroči.
Ir mainīti saskarsmes punkti starp principiem un varu, morāli un varu. Praktiski šī pieeja parādās paredzētajā straujā humanitārās palīdzības apjomu palielinājumā.
Stratēģija piesaka starptautisko drošības struktūru pārdefinējumu. Agrākās lielvaru konkurences vietā – sadarbība katrā lielākā pasaules globālās varas centrā.
Saskaņā ar jauno multilaterālisma definīciju, ASV nodrošina starptautisko drošību, adoptējot daudzpusējās drošības idejas no daudziem avotiem, rēķinoties ar specifiku katrā atsevišķā gadījumā.
ASV piešķir lielāku nozīmi tam, kā tiek ievērots suverēnu valstu atskaitīšanās princips, nevis piemērota vienota projekta limitēta suverenitāte, kas mazina atbildību.
Sevišķi svarīgas izmaiņas ir skārušas ASV nostāju jautājumā par draudiem nacionālajai drošībai laika kontekstā. Saskaņā ar jauno koncepciju draudi ir vieglāk likvidējami to neattīstītajā stadijā. Stadijā, kad draudi ir nepārprotami un koalīcijas atbalsts veidojas ātri, var būt par vēlu – masu iznīcināšanas ieroči var būt tikuši jau izmantoti.
Pamatojums šādai pieejai ir balstīts apsvērumā, ka 21.gadsimtā draudi kādas valsts drošībai var attīstīties ātri, neakumulējot lielu cilvēku un bruņojuma masu. Piedevām draudi var nenākt no lielām valstīm, kurām ir daudz , ko zaudēt. [1]
Latvijas nostāja Irākas kara jautājumā praktiski apliecināja, ka Latvija ir pieņēmusi augstāk raksturoto drošības doktrīnu. Līdz ar to veidojas interesanta situācija, jo ASV iebildums pret limitēto suverenitāti nolīgumu ietvaros un kolektīvās atbildības principu nesasaucas ar ES kolektīvās drošības principiem. [2]
Latvija tādejādi ir nostādīta sarežģītas dilemmas priekšā. Tā ir jārisina un piedevām ātri. Vislabākais veids, kā to izdarīt – skaidri deklarējot Latvijas pozīciju nacionālās drošības stratēģijas nostādnēs.

Otrs ne mazāk nozīmīgs nacionālās attīstības stratēģijas bāzes elements ir identitāte. Nozīmīgs jebkuras nacionālas valsts jebkurā attīstības periodā, tas kļūst vitāli svarīgs 21.gs., kad paradoksāli – tieši vispārējās globalizācijas laikmetā vērojama valstu fragmentācija smalkākās vienības, kuras alkst sevi definēt kā suverēnas. Vēl vairāk, tieši nacionālā identitāte nereti kalpo kā attaisnojums jaunu valstu veidošanai. Un vienlaicīgi noris paralēls process – valstu apvienošanās lielākās starptautiskās organizācijās. Galvenokārt, lai praksē reāli aizstāvētu reģionu ekonomiskās intereses.
Eiropas politiskā un ekonomiskā elite pagaidām ātrā tempā pārsteidzoši sekmīgi un uzvaroši īsteno Eiropas konsolidācijas programmu, kuru mēs visi pazīstam ar nosaukumu Eiropas Savienība.
Tai pat laikā pat pašas Eiropas akadēmiskajā vidē nereti tiek uzdots jautājums, vai šķietamais vieglums, ar kādu pagaidām noris paplašināšanās process, neslēpj nopietnas problēmas kuras sevi pieteiks nākotnē, apgrūtinot pat ekonomiskās sadarbības procesus?
Jautājums, protams, ir par kultūru, tai skaitā politisko kultūru, vērtībām un uzskatiem, kuri var izrādīties visai atšķirīgi jaunajām Eiropas valstīm un vecās Eiropas valstīm.
Vai "jauniem" eiropiešiem ir pietiekami Eiropai pietuvināta izpratne par attiecībām starp nāciju un valsti, starp etniskajām grupām, reliģiju un indivīdu?
Jāņem vērā , ka Eiropas Rietumu spārna kultūras un morālās identitātes veidošanos ir ietekmējusi vēsturiski vienlaidus izveidojušās vērtības un tradīcijas - cieņa pret likumu, sociāldemokrātiskām vērtībām un protestantisma darba ētiku, līdzdalība un līdzatbildība par politisko lēmumu pieņemšanu.
Turpretim Centrālās un Austrumeiropas valstīs t.s. Rietumu vērtību attīstība risinājās lēnāk un to pārtrauca eiroaziātiskajā kultūrā sakņotā sociālistiskā ideoloģija un padomju prakse.
Līdz ar to Latvijā, tāpat kā citas jaunās Eiropas valstis, atrodas vienlaicīgā ES un nacionālās identitātes veidošanas procesā. Grūtības rada apstāklis, ka šo abu identitāšu veidošanās noris it kā pretējos virzienos: no vienas puses, tradicionālā nacionālā identitāte (pamatā valoda, kultūra, mentalitāte, vēsturiskās attīstības kopība), no otras, – ES identitāte , kura nepārprotami var veidoties tikai kā politiskā identitāte, kura balstās uz noteiktu vērtību kopumu, kuras ir jāievēro dalībvalstīm. Piemēram, obligāta tolerance attiecībā uz citām kultūrām un etniskajam grupām Eiropā, ieskaitot citu rasu un reliģiju, citu, tā sakot, civilizāciju pārstāvjus – ar atšķirīgu mentalitāti, vērtībām un uzskatiem.
Nacionālo identitāti (kuru, veido ekonomiskā, sociālā un etniskā identitāte), kā zināms, var konstruēt apzināti un centralizēti, pieņemt parlamentā programmatiskus dokumentus (piemēram, sabiedrības integrācijas programmu), tad institucionalizēt tos (izveidojot attiecīgu struktūru, kas šo programmu, izmantojot dažādus politiskus un sociālus mehānismus, realizē). Tiek paredzēti arī attiecīgi resursi. Otrs veids, kā tiek atspoguļota un reizē veidojas nacionālā identitāte ir sabiedrībā eksistējošais diskurss. To veido oficiālās runas, paziņojumi, bet arī elites intervijas, paziņojumi, brīfingi, raksti avīzēs un žurnālos. Diskursa veidotāji ir politiķi, žurnālisti, akadēmiski zinātnieki, sabiedrībā pazīstami cilvēki, bet līdzdalībnieki visi, kuriem izlasītā, redzētā, dzirdētā ietekmē veidojas uzskats par to, kas mēs esam šodienas Latvijā. Citiem vārdiem, mēs sev veidojam priekšstatu par sociālo vidi, par to, kas mēs esam.
ES paplašināšanas kontekstā. Nacionālās identitātes diskursa centrā, protams, ir Eiropas naratīvs un ar šo apgalvojumu saistītā pierādījumu virkne par latviešiem kā eiropiešiem: Piemēram, Latvijas juridiskā u administratīvā sistēmā ir eiropeiska, kopš 12. un 13. gs. Latvija ir iekļāvusies vienotajā Eiropas kultūras un vērtību telpā. Latvieši ir individuālisti, ar izteiktu darba ētiku, respektējoši cilvēka tiesības, toleranti.
Paralēli tam attīstījies ir cits – izolacionistisks, modificēts „savs kaktiņš, savs stūrītis zemes", „Latvija – arāju tauta" naratīvs. Tas ir pretrunā ar eiropeiskuma meklējumu tendencēm, taču jau diezgan sen tika atrisināts ar frāzi „mums nav jāiet uz Eiropu, mēs tur vienmēr jau esam bijuši". Pretrunas starp abiem naratīviem, patiesībā savstarpēji izslēdzošiem, atspoguļojas ES atbalsta reitingos. Uzdrošināšos apgalvot, ka pēdējais naratīvs iedzīvotāju vidū gūst pārsvaru. Vēl jo vairāk tāpēc, ka paradigma, kuras ietvaros notiek šie identitātes ekskursi, ir „mēs" un „viņi" dihotomija. Mēs, latvieši, pret viņiem – cittautiešiem.
Nav izslēdzams arī apstāklis, ka esam multikulturāla, multietniska valsts un līdz ar to ir jāakceptē situācija, ka līdzās eksistē etniska grupa ar nepieciešamību identificēt sevi. Piedevām, identitātes grūtības, ar kurām sastopas visa šodienas Krievijas dilemmā - Eiropeiska vai Eiroaziātiska valsts - atspoguļojas arī krieviski runājošo Latvijas iedzīvotāju kopumā.
Bet tās ir jārisina visai valstij kopumā un ar formālas naturalizācijas procesā iegūtu pilsoņa titulu vien ir par maz, lai identitātes jautājums būtu atrisināts.

Vai nav tā, ka izolacionistiskais viedoklis gūst virsroku tāpēc, ka politiskā elite ir apzināti vairījusies piedalīties nacionālās identitātes veidošanā, kaut vai diskursa līmenī. Atšķirībā no Igaunijas pirmajām personām, kuras visu desmitgadi cītīgi sekmēja nacionālās identitātes nostiprināšanos uz eiropeiskuma bāzes – visiem līdzekļiem. Te minama S.Hantingtona darba „Civilizāciju sadursme" tulkojums igauņu valodā un pompoza tā prezentācija ar autora piedalīšanos, virkne zinātnisku socioloģisku pētījumu, apvienotu krājumā ar virsrakstu „Atgriešanās Rietumu pasaulē: kultūras un politiskās perspektīvas Igaunijas postkomunistiskajā pārejas periodā" un tā publikācija arī angļu valodā. Piedevām procesā tika iesaistīti arī ģenētiķi, kuru uzdevums bija sameklēt pierādījumus tam, ka igauņi ir ģenētiski tuvi eiropiešiem. Protams, pretstatā neigauņiem, tādejādi skaidri norādot civilizāciju sadursmes līniju – eiropeiskie igauņi pret eiroaziātiskajiem neigauņiem.
Jautājuma nostādne šādā veidā Latvijā nav iedomājama, taču arī identitātes veidošanās procesa ignorēšana nav izeja. Jo identitāte veidojas – tāda vai citāda, diskurss eksistē. Tikai kāds?
Kāpēc vēl aizvien tiek cītīgi uzturēta latviešu kā lauku cilvēku mitoloģija? Latvijas urbanizēšanās notika ārkārtīgi ātri, 20 gadu laikā (salīdzinājumam Rietumeiropā – 300 gadu laikā), – no 20.gs. 50. gadu beigām līdz 70. gadu beigām. Tad izveidojās situācija. kad absolūtais vairākums Latvijas iedzīvotāju sāka dzīvot pilsētās. Tiesa, lielā mērā pilsētas iedzīvotājus veidoja iebraucēji no cituriienes, līdz pat līmenim, ka šodien piecās lielākajās Latvijas pilsētās iedzīvotāju vairākumu veido nelatvieši. Varbūt tāpēc turpinās latviešu kā arāju tautas apjūsmošana? Bet vara un materiālie resursi koncentrējas pilsētās. Arī tas ir identitātes jautājums.
Kāpēc nerunājam par urbanizācijas procesa pieredzi Latvijā? Par patstāvīgās valsts attīstības gaitā pieļautajām sociālajām un politiskajām neveiksmēm? Par pieļauto sociālo polarizāciju valstī? Galu galā arī par kultūras identitāti, par to, kā jūtas un ko domā etniski jaukto ģimeņu locekļi un viņu bērni? Arī par globālās kultūras un globālo sociālo negāciju ietekmi uz valsts un iedzīvotāju pašapziņas veidošanu?
Kā reaģēt un ko darīsim ar eventuālo trešo etnisko grupu, kuras parādīšanās nav pārāk liela laika jautājums?
Un vai vērtēsim Latvijai zudušos iedzīvotājus un pilsoņus, kuri šīs desmitgades laikā ir emigrējuši un kuriem nacionālās identitātes problēmas nav aktuālas? Bet varbūt tomēr ir?
Arī šie ir jautājumi, kuri pretendē uz konceptuālām atbildēm nacionālās attīstības stratēģijas līmenī.
Atsauces:
USA National Defence Strategy. Sourse: www.whitehouse.gov/nsc/nssintro.html
Amsterdam. A New Treaty for Europe. Source: www.ust.hk/~webeu/news/autumn4.htm

EIROPA KĀ EKSPORTPRECE

Viktors Avotiņš – Neatkarīgās Rīta avīzes komentētājs

Ar iestāšanos Eiropas Savienībā saistītās darbības un pārmaiņas varēja būt Latvijas sabiedrībai veselīgs process. Taču Latvijas varu un acīmredzot arī eirobirokrātiju interesējušas galvenokārt procesa birokrātiskās formalitātes. Globālais aprēķins un ārējie mērķi bijuši primāri, bet pašu kandidātvalstu potenciāls – sekundārs. Sabiedrības kvalitāte, tās pašapziņa un mērķtiecīgas investīcijas šajās valsts kvalitātei būtiskajās kategorijās Latvijas varu nav interesējušas.
Ja ņemt vērā tikai varas darbību, «Eiropas kārtība» šeit tiek iedibināta no augšas, tā tiek uztiepta pirms tauta paudusi savu gribu. ES labad veiktās izmaiņas valsts likumu sistēmā piedāvā atsvešinātu, ar konkrēto sociālo apziņu nesabalsotu valstu integrāciju, turklāt tās paģērē direktīvu sociālās apziņas pārorientāciju no nacionāli valstiskām koordinātēm uz globāli utilitārām. Utilitārām tāpēc, ka vērojama savdabīga šīs jurisdikcijas «desocializācija», proti – likumu normas vairs nebalstās un neizriet no konkrētā vietā aktuāliem morāliem un citiem iekšējiem ierobežojumiem, bet pastāv vai vienīgi kā ārējs ierobežojums, kā direktīva. Līdzšinējie kolektīvie nojēgumi (ieskaitot suverenitāti) un tradicionālā grupu identifikācija (nācija, tauta, etnoss) tiek lielā mērā ignorēti, marginalizēti, bet to deformācijas iemeslu skaidrojumi (tiek uzsvērts, ka, lai panāktu vienošanos kopīgās lietās, ir jāupurē, jāstandartizē arī ierastais mēbeļu izkārtojums katra guļamistabā) vairāk vedina domāt par intervenci nevis partnerību. Te nav runa par Eiropas Savienību kā tādu, bet tikai par Latvijas varas attieksmi pret Latvijas sabiedrību iestāšanās procesā.

Man nav īpašu bažu par Latvijas dalību Eiropas Savienībā un man nav kauns par Latvijas valsti, taču man ir kauns par to, ka Latvijas varas priekšstāvji vai nu sava provinciālisma, politiskas aprobežotības vai pērkamības dēļ nodrošinājuši Latvijai daudz necilāku sākotnējo lomu ES, nekā tā šajos trīspadsmit atgūtās brīvības gados varēja tapt. Šajos gados nebija ne ārēju, ne iekšēju šķēršļu, kas traucētu izvērst Eiropas procesu kā pašas valsts praksi, izvērst kvalitatīvu Eiropas «ražošanu» pašā valstī. Man kauns par to, ka vara šajā laikā uztvērusi sabiedrību «viendimensiju cilvēka» (H. Markūze) kategorijās un politiku (nevis retoriku) pakārtojusi šādu cilvēku kopuma stimulēšanai.
Pirmkārt, par to liecina izglītības sistēma, kura nav vis ņēmusi pamatā kvalitatīvas stingras izglītības paraugus, bet sabiedrību lumpenizējošus «masu izglītības» aizguvumus un kurai primārā nav vis sabiedrības (izglītības) kvalitāte bet komerciāla (dažbrīd – arī politizēta) iekāre.
Otrkārt, par to liecina nodarbinātības politikas trūkums valstī, kādēļ liela daļa jaunu cilvēku lemti «gadījuma rakstura» dzīvei, dzīves perspektīva atsvešinās no mērķtiecīga darba, no pieredzes uzkrāšanas, darbs kā vērtību ražošanas vai radīšanas process piekāpjas dažādu «aiznes-atnes» darbu, virtuālu imitāciju, formālas funkcionēšanas priekšā. Toni šajā ziņā uzdod valsts birokrātija.
Treškārt, par to liecina nevīžīgā, analfabētiskā varas attieksme pret zinātni un valsts attīstības teorētisko pamatojumu. Reformas veselības aizsardzībā šeit plāno un motivē medicīnas birokrātija. Reformas izglītībā – izglītības birokrātija. Valsts drošībā – militārā birokrātija. Einara Repšes valdība cer, ka tai izdosies radīt reāli īstenojamu tautsaimniecības stratēģiju, ja tā šīs stratēģijas izstrādei sasauks kopā dažus ministru ranga ierēdņus, dažus nozaru ierēdņus, dažus sākotnējā kapitāla uzkrāšanas stadijā pie naudas tikušus uzņēmējus, dažus atsevišķu jomu speciālistus, bez kādas sākotnējas kompleksas zinātniskas, teorētiskas bāzes. Smadzenes, to selekcija un atjaunošana Latvijas varas praksē ir nebūtisks resurss.
Ceturtkārt, par to liecina sabiedrības nespēja operatīvi diendienā ietekmēt varas lēmumus, varas nerēķināšanās ar sabiedrību, tā saucamā plaisa starp varu un tautu. To liecina kaut vai tas, ka vara nav vīžojusi savlaicīgi darīt sabiedrībai latviešu valodā pieejamu ES iestāšanās līgumu vai vismaz tā svarīgāko pozīciju izklāstu. To liecina varas bailes no tautas lēmuma, kādēļ valsts statusam vēsturiski izšķirīgā lietā nu var pietikt ar pilsoņu mazākuma balsīm. To liecina paniskā varas izvairīšanās skaidri definēt izstāšanās no ES procedūru. Pirmsreferenduma kampaņas stils un postulāti skaidri liecina, ka vara visvairāk cer tieši uz tiem, kuriem pēc iestāšanās ES būs visgrūtāk. Uz tiem, kuri gaida no Eiropas kādas svaigas vēl nenoēstas ganības, vēl neizdzertas ķīseļa upes, nevis domā un gatavojas būt konkurētspējīgi. Vara cer uz to, ka lēmumu par labu ES izšķirs svešu tanku bučotāji, nevis vērtētāji.
Kāpēc tas tā?
Pirmkārt, «samta» vai «puķu» revolūcija Latvijā bijusi galma revolūcija. Neapšaubāmi, sabiedrība (turklāt – ne tikai latvieši) savulaik definēja brīvību kā iekšēju nepieciešamību. Taču Tautas fronte nespēja šo nepieciešamību padarīt par varas bāzi. Gluži otrādi, līdz ar varas pārņemšanu izrādījās, ka Tautas frontei un vēlāk no tās atvasinātajām politiskajām partijām šī nepieciešamība bijusi īslaicīgas lietošanas resurss. Pēc varas iegūšanas tā izmantota kā fikcija, apgalvojot, ka tautvaldības ārējo pazīmju nodrošinājums liecina – tautas griba ir gandarīta un tiek respektēta arī būtībā. Būtībā iepriekšējā režīma komfortablie slāņi (ieskaitot tā saukto «progresīvo padomju inteliģenci») sajuta, ka ir laiks un iespēja bez pārlieka riska šo komfortu «privatizēt». No tautas tiem vajadzēja tikai indulģenci šī darbiņa veikšanai. Nevis pašu tautu. Šī indulģence tad arī saucās «samta revolūcija».
Kā savādāk izskaidrot to, ka pēc varas iegūšanas sākās nevis sabiedrisko ideju valstiska sintēze, bet gan šo ideju marginalizācija. Kā citādi izskaidrot to, ka vara itin bieži izrādījās tuvāk kriminalitātei nekā sabiedrībai, valstij un brīvībai. Brīvība ir pietiekams labklājības resurss ikvienai valstij, ja vien valstī pastāv pienācīga politikas un pārvaldes kvalitāte. Varas šobrīd iemīļotās frāzes: «nav naudas», «trūkst līdzekļu»,… apliecina nevis tās vai citas situācijas iemeslus, bet sekas, ko radījusi pašas varas kvalitāte. Tostarp vara nesāka vis brīvību kultivēt kā pašas tautas resursu, bet uztiepa sabiedrībai dažādas nekritiski aizgūtas fragmentāras «eksportētas» brīvības versijas, kuras tikpat nekritiski tika aizstātas ar citām eksportētām versijām, ja iepriekšējās izgāzās. Šo manipulāciju nolūks – piesegt komforta «privatizācijas» materiālo etapu pēc tam, kad «samta revolūcija» bija nodrošinājusi šīs «privatizācijas» politisko iespējamību. Rezultāts – valstij līdz šim nav praktiski lietojamas reālas tautsaimniecības stratēģijas ne tikai kopumā, bet arī kādā no atsevišķām nozarēm. Pārāk maza tautas daļa šos brīvības gadus var saukt par sociālās (paš)mobilizācijas gadiem

un pārāk liela daļa tos varētu saukt par sociālas degradācijas gadiem. Pateicoties varas raksturam.
No Latvijas varas rakstura, otrkārt, izriet, kāpēc tā šobrīd tik uzsvērti nodarbojas ar Eiropas «eksportu», ar Latvijas dalību Eiropas Savienībā kā izteikti birokrātisku nevis sociālu, valstisku procesu, kāpēc eiroprocess šajos gados lielā mērā ticis aprobežots birokrātiskā funkcionēšanā («sarunu sadaļu noslēgšana» u.tml. virtuālas «uzvaras»), «Eiropas līmeņa» direktīvā paģērēšanā no pienotavām vai klaiņojošiem kaķiem, nerūpējoties par atbilstošu iekšpolitiku, kas šo Latvijas līmeni uz iestāšanās brīdi padarītu iespējami tuvu Eiropas līmenim, cilvēkiem saprotamu, tiem valstiski nozīmīgu. Taču – par valstisku šo procesu nevar saukt tāpēc, ka vara, pilnībā identificējot sevi ar valsti, nodarbojas ar Eiropas Savienības iedalīšanu, piešķiršanu, nevis ar tās iedzīvināšanu valsts un sociālajā praksē. Varbūt tāpēc pašas sabiedrības pārstāvju saistībā ar Eiropas valstīm šajos gados uzkrātā praktiskā pieredze birokrātijai un eirokampaņas veidotājiem nav tas pamatresurss, kurā bāzēt iestāšanās apsvērumus.
Pārāk liela daļa sabiedrības teic, ka tai trūkst informācijas par ES ne tik daudz tādēļ, ka tai trūktu kādu formālu faktu, bet tāpēc, ka tā nespēj sevi identificēt ar savu dienišķo paredzamo nākotni šajā savienībā. Tie negaida tik daudz atbildi uz jautājumu: «Kas ir ES?», cik uz jautājumu: «Kas ar mums būs?» Vara, politiķi šādas atbildes vietā spēj piedāvāt tikai propagandu. Un tā nav tikai iekšpolitikas vai tautsaimniecības problēma.
Savādā kārtā ārlietu ministrus mums gadījies iepirkt eiroskaļruņu veikalos. Jo gadījumi, kad tie nav vis atskaņojuši kādas eksportētas politisko viedokļu plates, bet demonstrējuši pašas Latvijas kā valsts konsekvences un pastāvējuši uz tām, uzskatāmi par brīnumu. Ne pārāk pārspīlējot, var teikt, ka Latvijai pēc brīvības atgūšanas nav bijis kvalitatīvas un arī patstāvīgas ārpolitikas. Rietumu virzienā to raksturo pārlieku nekritisks eirokolaboracionisms, Austrumu virzienā – provinciāliem kompleksiem pārbagāta vaikstīšanās un neizslimotas «vēsturiskas» bailes no «lielā lāča».
Latvijas vara, tostarp – ārpolitika, pakārtojas, nevis pārstāv. Tā tas arī tiek definēts – mūsu prioritātes ES un NATO. Latvijas valsts – «pēc tam», kā šo prioritāšu sasniegšanas «produkts». Nevis kā pašapzinīgs un kvalitatīvs šo prioritāšu papildinājums. Var saprast, kāpēc varai izdevīga viegli manipulējama, politiski pasīva un visai apātiska sabiedrība. Jo tāda sabiedrība ir atkarīga no varas. Nevis otrādi. Tādai sabiedrībai nav svarīgi, vai vara tai kādu ideju uztiepj, vai arī šī ideja ir tās iekšēji pieņemta. Tādai sabiedrībai nav svarīgi, vai Brisele ir tikai Latvijas birokrātijas «jaunā Maskava», kuru tā atdarina tik smalki, ka palaikam rodas jautājums – vai ieiešana Eiropā nav iziešana no Latvijas? Latvijas vara ir guvusi zināmus panākumus sabiedrības «demontāžā», attālinot to no pārindividuālas kolektīvas (paš)apziņas vērtības, tuvinot izdevīguma un konjuktūras noteiktos refleksos balstītai eksistencei.
Pamatā varas kvalitātes dēļ mums ES, vismaz sākotnēji, klāsies grūtāk, nekā varētu būt. Taču, ja neesam vīžojuši kļūt dārznieki, lai ieietu Eiropas Savienībā kā dārzā, tad ir pelnīti, ka liela daļa no mums tur ieies kā tuksnesī. Vai gan krāšņs dārzs cilvēkam, kurš nezin, kā to kopt, kā veselus augļus dabūt un tāpēc savā ikdienā lemts pārtikt lielākoties no sadauzītām kritalām, nav tuksnesis? Šeit par tuksnesi dēvēta ne jau Eiropas Savienība, bet gan tā distance, kas daudziem būs jāveic pašiem savā gribā, lai nevis pakļautos jaunajiem apstākļiem, bet tos savas dzīves ietvaros noteiktu. Latvijas politiķi nav gribējuši šādu pašapziņu sabiedrībā iekopt. Paši sev tie pieņēmuši principu: «vispirms naudu», bet - «vispirms darbu» - nekad. Tāpēc to alga nav bijusi un nav atkarīga no pašu darba, pašu vadītās valsts kvalitātes. Tāpēc tie arī nav spējuši kaut cik noturīgā veidā sintezēt katra viensētniecisko brīvības apjēgu ar valsts ideju. Un tāpēc tie tagad, kad valstij it kā būtu sevišķi jādomā par savu stiprumu, apelē galvenokārt pie to apziņas, kuri domā, ka – gan jau kaut kā tas «savs kaktiņš, savs stūrītis» mums allaž gadīsies – vai tā impērija, vai tā sava valsts, vai tā Eiropas Savienība.
Ko darīt? Skaidrāks par skaidru. Problēma “ko darīt?” nav pat “mazo” cilvēku problēma. Tā ir tikai nožēlojamo cilvēku problēma. Vai tie politiķi, vai žūpas. Beigsim reiz izlikties, ka mūs patiešām nodarbina šis jautājums, ka mēs tiešām nezinām – ko darīt? Vienkārši konstatēsim, ka mēs negribam, neesam spējīgi darīt to, kas pienākas, valsts un cilvēka mērogā. Mums nav tam ne pietiekamas cilvēciskās, ne sociālās, ne politiskās gribas. Pozitīvais šajā valstī nav sistēmas, bet gan izņēmuma lieta. Šī sabiedrība akceptē birokrātijas valsti tāpēc, ka pati tā vēlas. Tā akceptē varu funkcionēšanas nevis valsts prakses līmenī. Vai tad valsts programmās vairumā tiešām nav nosaukti lietderīgi darbi vai idejas? Bet: pļēgurs domā – ko

darīt?, ārsts domā – ko darīt?, skolotājs – ko darīt?, politiķis... Nu nedzer, vai normāli pēc būtības dari savu darbu un< ja tam kādi šķēršļi, novāc tos.
Latvija ir viena no vienkāršāk un ekonomiskāk pārvaldāmajām valstīm Eiropā. Viendabīga telpa, klimats bez stihijām, dažāda, taču sociālā antagonisma ziņā mierīga, homogēna sabiedrība... Pilnīga skaidrība par to, ka galvenais produktīvais valsts resurss ir pati sabiedrība, cilvēks, viņa rokas un smadzenes. Pat tā sauktos "padomju cilvēkus", pastāvot pozitīvam mērķim var izmantot kā pozitīvu resursu. Tie ir salīdzinoši viegli mobilizējami, no tiem var panākt disciplinētu izpildīgumu un tiem, ja vien ir minimāli pozitīva motivācija, ir diezgan zemas prasības. Tiem nav organizējošas iniciatīvas, bet var teikt, ka varas konstruktīvie centieni nesastaps nopietnus bezjēdzīgus sociālus šķēršļus. Liekot šos cilvēkus lietā, viņi arī kļūtu no svešas politiskas gribas objektiem par pašdarbīgiem subjektiem. Attiecīgas politikas trūkums lielā daļā no tiem uztur alkas atkal nokļūt svešas politiskas gribas uzmanības lokā, un arī paši savu valdību daļa no tiem uztver kā svešas politiskas gribas paudēju. Vai varbūt politiķi ir pieprasījuši no birokrātijas, lai tā beidzot optimizē pārvaldes funkcijas un saved kārtībā, pakārto loģikai lietvedību, kas dotu valstij 30-40% administratīvo izdevumu ekonomijas un ietaupītu, izbrīvētu kā uzņēmēju, kā visu citu ļaužu produktīvo laiku? Nekā. Optimizētas tiek skolas un slimnīcas. Tādā garā viens žurnālists visai labā konkrētības līmenī var turpināt ilgi. Nav problēmas "ko darīt?"! Ir tieksme nevis darīt, kas jādara, bet uzdot situāciju par fatālu, aizstāt darbu ar mednieku stāstiem, proti – brendu, ierakstīt nākotni zvaigznēs, ielekt Eiropas vilcienā, lai aibēgtu no darba.

TELPAS UN VIRZIENI VARĀM UN CILVĒKIEM

Ojārs Skudra – Dr. hist.

Austrumcentrāleiropas (ACE) zemes, pie kurām pieder Baltijas valstis un pārējās ES kandidātvalstis, izņemot Maltu un Kipru, politiskās domas jomā atšķiras no ASV un Rietumeiropas valstīm arī ar to, ka tajās tikpat kā nepastāv tā dēvētie "domāšanas tanki" (think-tanks) jeb "domu fabrikas". Salīdzinot ar presi, varētu teikt, ka tas politiskajam procesam ir aptuveni tāds pats trūkums, kā kvalitatīvas pētnieciskās žurnālistikas trūkums laikrakstu darbā. Tā kā Baltijas forumā saskatāms kaut kas līdzīgs "domu fabrikas" aiz-metnim, arī man šķita atbalstāms aicinājums paust viedokli par dažiem Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem ,manuprāt, aktuāliem politiskās dzīves jautājumiem. Koriģējoša preci-zējuma veidā virsrakstam gan būtu pievienojams apakšvirsraksts –Fragmentāras un visumā utopiskas piezīmes par starpkultūru komunikācijas un demokrātiskajiem procesiem, Latvijas valstij virzoties uz līdzdalību ES un NATO. Vārdu "utopija" es lietoju tāpēc, ka nesaskatu Latvijas biznesa un politiskajā elitē aprindas, kas būtu gatavas meklēt jaunas ievirzes sociālās integrācijas, starpkultūru komunikācijas un demokrātijas konsolidācijas procesiem Latvijā. Polemika (bet ne diskusija!) par karu Irākā, LR prezidenta pirmstermiņa vēlēšanām, topošo ES konstitūciju un lēnīgo, bet man personīgi simpātisko, "veco Eiropu", faktiski apliecināja, ka elites aprindās dominē orientācija uz NATO un ASV, bet attiecībās ar ES, it īpaši tādām valstīm kā Franciju un VFR, jaušama neuzticēšanās un aizdomīgums. Un vēl – TSP atdalīšanās no PCTVL, kaut arī neiezīmējot precīzas politiskās, ekonomiskās un sociāli kulturālās koordinātes, ko, izmantojot salīdzinājuma metodi, var skaidrot kā "varavīksnes" modeļa iezīmes, tomēr neļauj pavisam atmest cerību, ka demokrātijas attīstība Latvijā turpmāk varētu ritēt arī pretēji "scenārijam", kas neparedz alternatīvus piedāvājumus un saglabā līdzšinējās sociālās un politiskās fragmentācijas tendences mūsu sabiedrībā.

Informatīvi lingvistiskās pamata telpas un starpkultūru komunikācija

Es piekrītu domai par to, ka Latvijas valstij jāuzņemas tās starptautiski tiesiskās saistības nacionālo minoritāšu jautājumos, kas izriet no līdzdalības EDSO, EP un, referenduma pozitīva iznākuma gadījumā, arī ES. Taču tikai tiesiski politiska pieeja šiem jautājumiem, nenovērtējot politiskās un starpkultūru komunikācijas procesu nozīmi, manuprāt, visdrīzāk bruģē ceļu uz divkopienu sabiedrību, ja domājam par mūsu sabiedrības politiskajām un pilsoniskajām izpausmēm. Attiecībā uz TSP un PCTVL, realizējot šādu šauru pieeju problēmām, tas nozīmētu, ka ,mainoties saskaitāmo kārtībai, politiskā summa paliks nemainīga.

Kultūru veido, vai arī tā sastāv no "valodas paraugiem, vērtībām, attieksmēm, ticēšanām, paražām un apsvērumu formatizācijas (veidiem)."[1] Tāpēc loģiski ir secināt, ka kultūra ir sava veida konsensus par verbālo un neverbālo simbolu nozīmēm kādas cilvēku kopības locekļiem. Tālāk, raksturojot starpkultūru komunikāciju kā "simboliskas informācijas apmaiņu starp skaidri definētām grupām ar nozīmīgi atšķirīgām kultūrām"[2], mēs pamatoti varam pieskaitīt starpkultūru komunikācijas jomai saziņas procesus starp latviešiem un etniskajām grupām Latvijas sabiedrībā, ar nosacījumu, ka runa ir par grupām ar patiešām nozīmīgi atšķirīgām kultūrām.

Starpkultūru komunikācijas prakses politisko aktualitāti Latvijas sabiedrībā parasti saista ar valsts realizēto politiku pilsonības un izglītības jautājumos. Mūsu pašu atjaunotajā neatkarīgajā valstī uzkrātā pieredze, kā arī citās zemēs veiktie starpkultūru komunikācijas pētījumi nostiprinājuši atziņu, ka "starpkultūru interakcijai ir lielākais pārpratumu potenciāls. Sociālās interakcijai procesam nav (neizbēgami.-aut.) jānoved pie nenoteiktības mazināšanas attiecībā uz interakcijas dalībnieku izturēšanos nākotnē. Tas var novest vienīgi pie lielākas nenoteiktības, frustrācijas, rūpēm un konflikta"[3].

Līdzās kultūru atšķirībām, kuras neizzūd apgūstot vienu vai vairākas jaunas valodas, par vēl svarīgāku apstākli jāuzskata tas, ka Latvijā politiskās komunikācijas procesi būtiski ietekmē – politizācijas nozīmē- starpkultūru komunikācijas procesus, tai skaitā indivīdu līmenī. Izcilu lomu starpkultūru un politiskās komunikācijas procesos spēlē masu mediji, it īpaši nacionālā dienas prese, kas iznāk latviešu un krievu valodās. Piekrītot vācu pētniecei K. Foltmerei, ka ACE zemēs "mediji efektīvi paliek vienīgais komunikācijas kanāls starp politiķiem un pilsoņiem"[4], jāatzīst, ka tieši tāpēc izšķiroši nozīmīgs ir jautājums, "vai mediji pilda savu lomu tādā veidā, kas veicina pilsoņu iesaistīšanos un (viņu) demokrātiskās orientācijas"[5].

Vairākas nedēļas pirms LR 8. Saeimas vēlēšanām toreizējās PCTVL līderis J.Jurkāns intervijā laikrakstam "Diena" izteicās: "Es uzskatu, ka latviešu valoda ir galvenais integrācijas elements, uzskatu, ka bez latviešu valodas piešķirt pilsonību nebūtu pareizi"[6]. Tā ir pat ļoti rietumnieciska pozīcija, jo arī, piemēram Vācijā, uzskata, ka valodas apguve principā uzskatāma "par atslēgu visiem tālākajiem sistēm-(integrācijas) un sociālās integrācijas procesiem"[7]. Arī zināma etnisko grupu un mazākumu akulturācija pieder pie strukturālās asimilācijas, kas, savukārt, kā sociālās integrācijas forma, "ir nosacījums visām citām sociālās integrācijas formām"[8]. Taču polemika Latvijas elites aprindās un sabiedrībā turpinās, jo runa jau nav tikai par bilingvālo izglītību un pilsonību, bet arī par kultūrām, starpkultūru komunikāciju, sociālo integrāciju, politisko un ekonomisko varu un tās realizāciju.

Premjers E. Repše pirms 8. Saeimas vēlēšanām, tolaik vēl kā nosacīti opozicionārās partijas Jaunais laiks līderis, formulēja vairākas principiāli svarīgas tēzes: pirmkārt, "izglītība visa mūža garumā", kas "veicinās nācijas konkurētspēju globālajā tirgū un laikmetīgas latviskās (aut. izcēlums) identitātes attīstību"[9]; otrkārt, "patiesas rūpes par sociālo solidaritāti" kā "nācijas (aut. izcēlums) izdzīvošanas priekšnoteikumu"[10]; treškārt, "tikai labēja politika... spēs vairot nacionālo bagātību"[11], kas līdz šim nav noticis tāpēc, ka "nevienu no Saeimā iekļuvušajām partijām nevar saukt par labēju partiju, jo neviena nav īstenojusi labējo ideoloģiju (aut. izcēlums)"[12]. Zemtekstā skan kaut kas līdzīgs labēja un mūsdienīga latviešu nacionālisma ideoloģijai.

Taču patiesībā runa tomēr nav par ideoloģijām, bet gan par varas realizācijas sistēmu. Par to netieši liecina kaut vai neliels ieskats statistikā, kas raksturo attīstības tendences Latvijas nacionālajā informatīvajā telpā, kurā gan drukāto, gan elektronisko mediju jomās principā dominē mediji, kuru darba valoda ir latviešu valoda. Veicot vienkāršus aprēķinus, izmantojot 1992. un 2002. gada Latvijas statistikas gadagrāmatās[13] publicētos datus, iegūstam sekojošu tabulu:

	1992.g. (latv. val., %)	1995.g. (latv. val., %)	2001.g. (%)
Laikrakstu gada metiens (milj.eks.)	66,23	60,08	56,98 – latv. val. 35,61 – kr. val.[14]
Žurnālu un c. period. izdev. Gada metiens (milj.eks.)	78,34	78,43	82,84 –latv. val. 12,50 – kr. val.
Grāmatu un brošūru metiens (milj.eks.)	55,45	81,95	87,65 – latv. val. 5,38 – kr. val.

Līdzīga aina iegūstama arī aplūkojot TV un radio programmu kopējo ilgumu un aprēķinot proporcijas tā sadalījumam pa valodām 2001. gadā. Televīzijas programmu jomā proporcija bija 83,12 % latviešu valodā, bet 16,72% krievu valodā. Radio programmu jomā latviešu

programmu pārsvars bija vēl lielāks – 86,16% pret 10,41% [15]. Šie dati nepārprotami liecina par to, ka tieši laikraksti ir svarīgākais informācijas ieguves avots par norisēm valstī ļoti nozīmīgai Latvijas tā dēvēto krievvalodīgo jeb rusofono pilsoņu un iedzīvotāju daļai, kas, protams, nebūt nav tikai krievi, kuru īpatsvars LR pastāvīgo iedzīvotāju vidū 2002. gadā bija 29,2 procenti[16]. Par vērā ņemamu informācijas avotu, bet mazāk nozīmīgu, var uzskatīt arī radio programmas LR4 un SWH+. Galvenā politiskā un kultūras atšķirība starp šīm divām informatīvi lingvistiskajām nacionālā mēroga pamata telpām ir tā, ka latviešu presē, līdzās vietējai informācijai un viedokļiem, spēcīgi izpaužas ES un ASV producēto vēstījumu klātbūtne, kamēr krievu presē daudz nozīmīgāks faktors ir Krievijā producētie vēstījumi.
Otru nozīmīgāko krievu valodā pieejamās informācijas un viedokļu tirgus daļas segmentu veido kabeļ-, satelīttelevīzijas programmas, kā arī, ar pieaugošu tendenci, internets, kas vienlaicīgi sniedz pieeju globālajam mediju tirgum. Šajā segmentā, tāpat kā grāmatu tirgū, kur tas izpaužas spēcīgāk, tai skaitā lielās cenu starpības dēļ, ļoti nozīmīgu lomu spēlē Krievijā producētie vēstījumi.
Manuprāt, var diezgan droši prognozēt, ka krievu valodas klātbūtne Eiropas un ES komunikatīvajā telpā nemazināsies, kā par to liecina TV programmu Euronews un Euro-sport piemērs. Jebkurā gadījumā, latviešu un krievu valodas pagaidām dominētajiem Latvijas informācijas un viedokļu tirgus sektoriem būs darīšana ar ES valstīs un ASV producēto vēstījumu plūsmu angļu, krievu un vācu valodās. Angļu valoda stabili ieņem globālās valodas statusu ne tikai elites, bet arī izglītotā vidusslāņa līmenī. Krievu un vācu valodas saglabās savu reģionālo valodu statusu, tai skaitā Baltijas jūras reģionā. Tas nozīmē, ka vienvalodība jau šodien Latvijā raksturo piederību sociāli un ekonomiski pieaugošā mērā margināliem slāņiem vai grupām. Tā Latvijas sabiedrības daļa, kas pārvalda latviešu, angļu un krievu valodas, potenciāli uzskatāma ne tikai par reālu sociālās integrācijas spēku, bet arī par spējīgu pozitīvi ietekmēt starpkultūru komunikācijas procesus valstī. Manuprāt, vairākums šo cilvēku dzīvo Rīgā un Ventspilī, kā arī vēl dažās Latvijas pilsētās un viņu kā viedokļu līderu nostājas, noteikti ietekmēs 20. septembra referenduma iznākumu. Turklāt, šie apsvērumi vedina domāt, ka arī ES telpā valodu repertuāra jomā par perspektīvāko jāuzskata tā dēvēto 2+/-1 valodu standartu[17].
Taču neaizmirsīsim varas faktoru, Latvijas politiskās un ekonomiskās elites fragmentā-ciju, politiskās elites latviskās daļas vairākuma prioritāru orientāciju uz NATO un ASV.

Varas elites mērķi un demokrātiskais process

Politiskajā literatūrā atrodams liels daudzums visai atšķirīgu demokrātijas definīciju, taču pastāv visumā plaša uzskatu sakritība jautājumā par galvenajām teorētiskajām paradigmām, izmantojot kuras, mēs varam analizēt pieeju alternatīvas mūsu līdzdalībai reālās pasaules politikā. Šie trīs pamatmodeļi ir: demokrātija kā tirgus laukums; līdzdalības demokrātija; demokrātiskā pilsoniskā sabiedrība[18]. Par labu tēzei, ka LR politiskās varas elites dominējošā, latviskā daļa realizē tirgus laukuma demokrātijas modeli (democracy as a marketplace), liecina ne tikai mūsu valstī pastāvošā politisko partiju finansēšanas sistēma, bet arī vācu pētnieka D. Heninga 1998. gadā formulētais un, manuprāt, joprojām spēkā esošais secinājums par to, ka "Latvijā neeksistē partiju sistēma rietumnieciskā izpratnē"[19]. Šajā nozīmē LC vadīto valdību prakse neatšķiras no premjera E.Repšes kabineta darbības, jo visos gadījumos ir jārunā par tā dēvēto vienkāršā vairākuma valdīšanu (majority rule).
Skaidrojums šādai pēctecībai meklējams PCTVL ietekmes relatīvajā pieaugumā un konsekventajā ārpolitiskajā orientācijā uz Krieviju, kā arī tādu redzamu Latvijas politiskās elites pārstāvju kā V. Vīķe – Freiberga ,E.Repše , S.Kalniete, O.Kalniņš un vēl citu tik pat konsekventajā orientācijā uz ASV un NATO. Tas, piemēram, ļoti sasaucas ar ASV prezidentam Dž.Bušam tuvu stāvošā amerikāņu diplomātijas veterāna H.Kisindžera viedokli par to, ka "NATO jāsaglabājas kā Krievijas imperiālisma atdzimšanas šķērslim" un, ka nav pieļaujama Krievijas iestāšanās ES[20]. Te gan jāpiebilst, ka arī Krievijā pastāvošā ietekmīgā fonda "Politika" prezidents V. Ņikonovs, kurš aicina aktivizēt dialogu ar ES ,"asi pastiprinot ekonomiskās sadarbības akcentus", un brīdina Kremli, ka drošības jautājumos "neizbēgams paplašināts dialogs ar NATO"[21], pēc būtības, manuprāt, piekrīt H. Kisindžera ASV globālās lomas redzējumam, jo raksta :"ASV vēl ilgi būs vienīgā lielvalsts, kas spējīga un vēlas projicēt militāro spēku globālā mērogā. Amerikas politika visbiežāk tiek realizēta vienpusējā veidā, turklāt tās pamats – tās nekontrolēto organizāciju (tādu kā ANO) novājināšana , kontrolējamo pastiprināšana (NATO) un iespējamo konkurentu ierobežošana (par tādiem, atkarībā no apstākļiem, vispirms var tikt uzskatītas Ķīna, Eiropas Savienība un Krievija)"[22]. Šajos apstākļos viegli sameklējams izskaidrojums LR oficiālo ārpolitisko aktivitāšu virzieniem un akcentiem ne tikai 2003. gada sākumā.

Par ilglaicīgo mērķi, kādu Latvijas valdošā politiskā elite vēlētos sasniegt, droši vien rēķinoties ar ASV, ES un Krievijas privātā biznesa atšķirīgām interesēm Baltijas valstīs un Baltijas jūras reģionā, LR Ekonomikas ministrijas ikgadējā ziņojumā teikts: "Latvijas ilgtermiņa ekonomiskās stratēģijas mērķis ir nākamo 20 – 30 gadu laikā sasniegt Eiropas Savienības valstu vidējo iekšzemes kopprodukta līmeni uz vienu iedzīvotāju. Lai to panāktu, iecerēts Latvijas ekonomikā pašreiz dominējošo modeli mainīt, jo tam raksturīga lēta darbaspēka izmantošana un produkcijas ar zemu pievienoto vērtību ražošana. Piedāvātais ceļš – zināšanu un augsto tehnoloģiju intensīva izmantošana, pāreja no darbietilpīgas ekonomikas uz zināšanu ietilpīgu ekonomiku, vienlaikus veicot tradicionālo tautsaimniecības nozaru atjaunošanu uz modernas tehnoloģiskās bāzes un attīstot jaunās postindustriālās zināšanu ietilpīgās nozares"[23].
Kā nespeciālistam man, protams, grūti spriest par to, cik reālistisks ir šis futuroloģiskais mērķis, turklāt, arī pašreizējo ES dalībvalstu pieredzes līdzīga mērķa sasniegšanā ir bijušas visai atšķirīgas[24]. Austrijas Banku centrāle, piemēram, 1998. gadā prognozēja, ka Čehija piecdesmit procentus no ES valstu vidējā dzīves līmeņa, saglabājot ikgadējo ekonomiskā pieauguma tempu piecu procentu apjomā, varētu sasniegt 28 gadu laikā, kamēr Rumānijai būtu nepieciešami 114 gadi[25]. Vēl kāda cita ekonomistu prognoze gadu vēlāk paredzēja, ka ekonomiskais reģions, kuru veido Baltijas valstis, Austrumpolija, Slovākija, Ungārija un Slovēnija, spēs sasniegt pusi no Rietumeiropas attīstītākā ekonomiskā reģiona IKP rādītāja, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, aptuveni sešdesmit gadu laikā un atbilstoši šiem nākotnes rādītājiem[26].
Šāda tipa prognozēs kā piemērus parasti izvēlas tādas ES dalībvalstis kā Īrija, Portugāle, Spānija un Grieķija. "Ķeltu tīģeris" Īrija kalpo kā ļoti pozitīvs piemērs dažādās nozīmēs, kamēr saistībā ar Vidusjūras reģiona zemēm tiek akcentēta iekšpolitiskā saskaņa, kas tika panākta starp uzņēmēju un darba ņēmēju organizācijām un politisko šķiru, it īpaši politisko eliti. Latvijā tāda saskaņa pagaidām nav panākta un, manuprāt, saglabājot vairākuma valdīšanas modeli, ar jaunveidoto TSP vien ir par maz, lai tas varētu notikt.
Risinājuma meklēšana būtu saistāma ar vairākiem problēmu lokiem. Pirmkārt, nevajadzētu uzskatīt ES par NATO piedevu, bet par ļoti sarežģītu un kompleksu mehānismu, kas prasa atbilstoša līmeņa sagatavotību un darbību no Latvijas politiskās un intelektuālās elites aprindām.
Otrkārt, sociālā integrācija Latvijas sabiedrībā drīzāk panākama, elitei balstoties uz Ā. Lijpharta formulēto "ciešās asociācijas pieeju" (consociational approach), saskaņā ar kuru, "demokrātijas tiecas novērst ar sociālu šķelšanos saistītās atšķirības drīzāk ar kon-sensus metodēm nekā ar vienkāršu vairākuma valdīšanu"[27]. Ciešās asociācijas politika tiecas nevis pēc konfrontācijas, bet gan izvēlas "virzīt konsensus starp konkurējošajām grupām un atšķirīgo kultūru izpratni, kas situētas kopējā politiskā sistēmā. Vairākuma vara jāpadara mērenāka ,dodot patvērumu visām valodām un kultūrām valstī, kas balstīta uz tolerances un respekta principiem"[28].
Treškārt, kā liecina Igaunijas elites pieredzes analīze, "galvenais mērķis turpmāk ir nevis tas, kā ierobežot kontinuitāti agrāko režīma atbalstītāju vidū, kas gatavi pārņemt demokrātiskās vērtības, bet gan tas, kā panākt, ka valdošās elites akceptē to elitu iekļaušanu , kas pārstāv iedzīvotāju krievisko daļu"[29].
Saistībā ar darba kārtību 2003. gadam šīs piezīmes man tomēr šķiet esam utopiskas, kaut gan, varbūt, ka šie un citi problēmu loki ir paceļami diskusijā pirms referenduma par Latvijas iestāšanos ES. Noslēgumā gribas novēlēt, lai Baltijas forums pārtaptu "normālā" domu fabrikā vai tankā un šā gada noslēgumā sarīkotu Rīgā kārtīgus manevrus ar ieinte-resēto "tanku" līdzdalību no "vecās" un "jaunās" Eiropas, kā arī ASV, kuras nav tik vien-veidīgas, kā par to liecina ārpolitiskās sabiedriskās attiecības.

Atsauces:

1. Barnett, G. A., Lee, M. Issues in Intercultural Communication Research. In: Handbook of International and Intercultural Communication. Second Edition. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications 2002, p. 276
2. Ibidem, p. 277
3. Ibidem, pp. 277 – 278
4. Voltmer, K. The mass media and transition to democracy: introduction. European political science. Autumn 2001, p. 10
5. Voltmer, K. and Schmitt-Beck, R. Bad news: cynical citizens? Political information and the emergence of civic culture. European political science. Autumn 2001, pp. 20 - 21
6. Diena 10.09.2002

7. Esser, H. Integration und ethnische Schichtung.Mannheim: Arbeitspapiere-Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung Nr. 40, 2001. S. 67
8. Ibidem, S. 66
9. Diena 05.09.2002
10. Turpat
11. Turpat
12. Diena 09.09.2002
13. Latvijas statistikas gadagrāmata. 1992. Rīga: Izdevniecība „Baltika“,1993. 166. lpp. Latvijas statistikas gadagrāmata. 2002. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 103. – 104. lpp.
14. Krievu valodā izdoto laikrakstu, kā arī žurnālu un citu periodisko izdevumu īpatsvars aprēķināts, izmantojot datus, kas publicēti izdevumā – Latvijas prese. 2001. Statistisko materiālu krājums. Rīga: Latvijas Bibliogrāfijas institūts, 2002. 84. – 85., 88. – 91. lpp.
15. Latvijas statistikas gadagrāmata. 2002. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2002. 176. lpp.
16. Turpat, 43. lpp.
17. Skat.: Laitin, D. D. The Cultural Identities of a European State. Politics & Society. September 1997, Vol. 25, No. 3: pp. 277 – 302
18. Meyer, Th. With Hinchman, L. Media democracy: how the media colonize politics. Cambridge: Polity Press, 2002. Pp. 4 – 7
19. Henning, D. Lettlands Weg von der sowjetischen Vergangenheit in die europäische Zukunft.In:Aus Politik und Zeitgeschichte.Beilage zur Wo-chenzeitung Das Parlament. 4.September 1998, B37/98, S. 29
20. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? К дипломатии для XXI века. Москва: Научно-издательский центр «Ладомир», 2002, с. 73 –74
21. Никонов В. А. Россия в глобальной политике XXI века. Общественные науки и современность. 2002. № 6, с. 122
22. Там же. С. 117
23. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 2002. gada decembris. 143. lpp.
24. Delhey, J. The Prospects of Catching Up for New EU Members. Lessons for the Accession Countries to the European Union from previous Enlargements. FS III 01 – 403. Berlin: Social Science Research Center Berlin (WZB), July 2001, 25 p.
25. Frankfurter Rundschau 22.05.1998
26. Quintillan, M.A. and Guerrero, R.O. 2. The Change of system (1989 – 1999). International Journal of Political Economy. Vol. 29, No. 2, Summer 1999. Pp. 64 – 65
27. Sillanpää, L. Rewievs: social cleavages and the search for political consensus: the quest of Kenneth McRae. Conflict and compromise in multilingual societies. European political science. Spring 2002. P. 85
28. Ibidem, p. 90
29. Steen, A. and Ruus, J. Change of Regime – Continuity of Elites? The Case of Estonia. East European Politics and Societies. Vol. 16, No. 1, 2002. P. 248

NEOFEODĀLISMA ALTERNATĪVAS

Vladimirs Meņšikovs – sociologs

Manā skatījumā, strādājot pie ilgtermiņa attīstības stratēģijas pēc Latvijas pievienošanas ES un NATO, maz uzmanības tiek pievērsts ne tikai ātru un kvalitatīvu izmaiņu perspektīvām pasaulē, šajās starptautiskajās struktūrās, bet arī mūsu pašas sabiedrības specifikai. Mūsu pašreizējā unikalitāte izpaužas spilgtas sociālkulturālās mozaīkas esamībā, daudzu sociālo aģentu darbībā un pretdarbībā, kuri kaut arī dzīvo vienā valstī XXI gadsimta sākumā, tomēr demonstrē darbības, kas ir tipiskas aizgājušiem laikmetiem un kultūrām.

Daļēji mēs vēl dzīvojam pirmsindustriālajā sabiedrībā ar tradicionālas un afektīvas darbības dominanti, ar harizmātisku vadoņu autoritāti, ar mazāk vareno personīgo atkarību no vairāk varenajiem.

Daļēji mēs jau dzīvojam mūsdienu (modernajā) sabiedrībā ar racionālu darba un ražošanas organizāciju, racionālu birokrātiju, nacionālu valsti, kas demokrātiski mijiedarbojas ar saviem pilsoņiem.

Tomēr daži tiecas dzīvot arī informatīvajā postmodernajā sabiedrībā, kas tās aģentiem ļauj vispār pārvarēt modernai sabiedrībai raksturīgo struktūru varu ar tai pilnīgi noteiktiem dzīves orientieriem.
Latvijas saimnieciskā daudzveidība – no gandrīz simtprocentīgām naturālām saimniecībām līdz TNK – un polikulturālisms (nejaukt ar postmūsdienīgu valsts multikulturālismu) diez vai pieļaus, lai tuvākajā nākotnē veidotos krasi izteikta vienotība attiecībā uz ilgtermiņa stratēģiju. Mēs dzīvojam vienā valstī, bet izjūtam un saprotam to dažādi. Nav vienoti arī mūsu politiskie un sociālie orientieri.
Kā piemēru varētu minēt sociālo politiku. Iespējams, ka tās kopējā virzība abstraktajā formā – drošība un labklājība – nesaskaņas neizsauks. Taču, ja mēs jēdzienus „drošība" un „labklājība" uztversim tieši to eksistenciālajā nozīmē, nevis kā metaforas vai simbolus, uz vienotību var nav ko cerēt. Daži no mums potenciālos ārējos draudus saista ar ASV, citi – ar Rietumeiropu un ES, trešie – ar Krieviju, ceturtie – ar starptautisko terorismu, kam nav patstāvīgas dislokācijas vietas.
Kā redzam, pat politiski Latvijas tautai vēl nav noteiktības. Neesmu drošs, ka šajā jomā noteiktība ir arī mūsu elitei. Un tas jau pats par sevi rada draudus, briesmas. Slavenais vācu politologs un jurists Karls Šmits ir apgalvojis, ka tautai, kura nav spējīga būt politiski noteikta, nav nākotnes. „Kamēr tauta eksistē politiskajā sfērā, – rakstīja K. Šmits, – tai pašai ir… jāatšķir draugs no ienaidnieka. Tā ir tautas politiskās eksistences būtība. Ja tauta vairs nav spējīga vai negrib redzēt šīs atšķirības, tā izbeidz politiski pastāvēt"[1].
Kā zināms, postkomunistiskajā Latvijā sociālās politikas jautājumi nebija galvenie likumdošanas dienas kārtībā (dominēja ekonomiskās sistēmas izveidošanas problēmas ar privātīpašuma institūtu). Pat daudzi parlamentā pieņemtie likumi, kuri bija virzīti uz šo jautājumu risināšanu, arī šodien paliek nerealizēti, jo to neļāva darīt ne tikai nepietiekamie finansu resursi, vajadzīgās kontroles neesamība, bet arī mūsu elites politiskā filozofija. Nereti cilvēka intereses tika vienkārši ignorētas. Tomēr visās attīstītajās valstīs, kurām grib pievienoties arī Latvija, dažādās formās sava vieta ir valsts atbildībai par savu iedzīvotāju labklājību.
Politologs Bernds Guggenbergers (VFR) izveidoja tabulu „Mūsdienu konstitucionālās valsts attīstības stadijas"[2], saskaņā ar kuru valsts kļūst par sociālu tikai ceturtajā no piecām piedāvātajām stadijām.
Ja pieņemt B. Guggenbergera piedāvāto periodizāciju, tad mūsu Latvijas valsts tagad labākajā gadījumā tikai ieiet trešajā attīstības stadijā, kļūst par tiesisku valsti, kad vairākumam valsts iedzīvotāju vēl ir beztiesiskuma, ierobežojuma bailes un pilsoņu tiesību nepietiekama izplatība.
Protams, tas nenozīmē, ka jau, pirmkārt, ir pilnīgi realizētas pirmo divu stadiju prasības („miers" un „ brīvība"), otrkārt, ka nav subjektu, kas tiecas noteikt un risināt divu tālāk sekojošo stadiju uzdevumus („brālība" un „apkārtējā vide", ekoloģiskā drošība). Tomēr, mums šķiet, ka nereāli tuvākajos 10-15 gados gaidīt lielas pārvērtības Latvijas ceļā uz sociālu valsti.
Diemžēl, valsts organizācijas kvalitāte un ekonomiskā realitāte mums ir tāda, ka pagaidām nevar redzēt ne to politisko spēku, ne finansu resursus, kas garantētu tautai drošas sociālās tiesības. Visiem pieejami socioloģisko pētījumu rezultāti par uzticību valstiskām un nevalstiskām institūcijām rāda, ka pirmās jau vairākus gadus ir neapstrīdami autsaideri.
Sabiedriskā viedokļa pētījumu firma SKDS pietiekami bieži veido dažādus Latvijas institūciju reitingus. Raksturīgākais šajos reitingos ir:

- stabili augsts Latvijas iedzīvotāju uzticības līmenis baznīcai, radio un televīzijai;
- zems uzticības līmenis daudzām svarīgām valsts institūcijām, ieskaitot parlamentu un valdību;
- vislielākā neuzticību cilvēki izjūt pret privatizācijas aģentūru un muitu.

Tāds politekonomisko institūciju iedzīvotāju morālais novērtējums ļauj secināt, ka neuzticības potenciālu visvairāk stimulē izmaiņas ekonomikā (valsts īpašuma privatizēšana), bet to pirmsākumus cilvēki saskata politisko institūciju lēmumos un darbībās. Latvijas iedzīvotāju aptauja 2000.gada novembrī pirmo reizi atklāja vēl vienu mūsu iedzīvotāju politiskās sistēmas uztveršanas īpatnību: zūd uzticība tiesu varai. Turpmāk publicētie sabiedrisko un valsts institūciju reitingi tikai apstiprināja šo tendenci.
Droši vien, tādu reitingu tiesu varai noteica ne tikai pagājušo gadu skandāli (neticami zemie spriedumi pedofīliem, narkomafijas pārstāvju atbrīvošana u.c.), bet arī atbilstošas kontroles nenodrošināšana privatizācijas lietā. Tāpēc pilnīgi likumsakarīgi, ka iedzīvotāju neuzticības

līmenis tiesu varai pietuvojās privatizācijas aģentūrai, kas jau ilgu laiku reitingos ieņem pēdējo vietu. Starp citu, netieši tas liecina, ka tā saucamā lielā privatizācija pēc realizācijas metodēm tiek uztverta drīzāk kā politiska (t.i. „savējo" un „svešo" cīņa), bet ne sociāli ekonomiska parādība, kas nodrošina mūsu ražošanas konkurētspēju un efektivitāti. Savukārt muita acīmredzami ir neuzticības līderis, jo kļuvusi par Latvijas korupcijas spilgtāko simbolu.
2002.gada oktobrī Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts sakarā ar kārtējā pārskata par Latvijas tautas attīstību sagatavošanu „Latvija. Pārskats par tautas attīstību" pēc ANO Pastāvīgas pārstāvniecības pasūtījuma veica socioloģisko aptauju, kas tika veltīta politikas lomai labklājības nodrošināšanā un Latvijas valsts attīstībā (autors piedalījās pārskata sagatavošanā). Līdzās daudziem svarīgiem radītājiem, kas ļauj dziļāk izprast valsts politisko situāciju, tika iegūti arī dati, kas strukturē Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret svarīgākajiem sabiedriskajiem un valstiskajiem aģentiem.
2. zīmējumā ir attēlota sabiedrisko un valstisko aģentu novērtējuma diferenciācija pēc diviem parametriem: ietekmes pakāpes un uzticības līmeņa. Redzama diezgan pretrunīga aina: jo augstāk tiek novērtēta kāda aģenta ietekmes pakāpe, jo zemāks ir uzticības līmenis tam. Piemēram, Ministru Kabinetam, kas ieņem pirmo vietu pēc ietekmes pakāpes (šo ietekmi ir atzinuši 84% aptaujāto), uzticas tikai 19% respondentu. Pašvaldību vadītājiem, kuru lielo ietekmi atzīst 28% respondentu, uzticas 31% respondentu. Nevalstisko organizāciju ietekmi atzina tikai 8% respondentu, bet uzticas tām 25% respondentu.
Skumji, bet fakts: valsts svarīgākās institūcijas lielākā iedzīvotāju daļa uztver nevis kā „socializējošas", kas integrē sabiedrību un paātrina valsts attīstību, bet drīzāk kā sabiedrības sadrumstalotājas un attīstības bremzētājas. Tiesa, arī ietekmīgiem biznesa grupējumu līderiem un it īpaši „pelēkiem kardināliem" uzticas pavisam maza iedzīvotāju daļa (attiecīgi 8% un 6%).
3.zīmējums atspoguļo gan pietiekami lielu „aktīvo darbinieku" (Saeimas deputātu, ministriju departamentu direktoru, pašvaldību vadītāju) saskaņu ar iedzīvotāju viedokli attiecībā uz atsevišķo aģentu uzticības hierarhiju, gan arī augstāku uzticības līmeni sev, it īpaši tām institūcijām, kuru pārstāvji viņi ir. Protams, ka Saeimas deputāti reti neuzticas mūsu parlamentam, ministriju departamentu vadītāji – Ministru Kabinetam, pašvaldību vadītāji – paši sev.
Rezultātā vienā politiskās telpas polā, kur ir tauta, tikmēr krājas neuzticības potenciāls pret svarīgākajām politiskajām institūcijām, pret valsti kā tādu, un to politiskajai elitei diez vai izdosies samazināt ar labāku retoriku un populismu.
Lielu optimismu neievieš arī LR Ekonomikas Ministrijas publiski prezentētā prognoze par Latvijas IKP līdz 2010.gadam, kad pat optimistiskākais variants sola sasniegt 1990.gada līmeni tikai 2007.gadā [4]. Īpaši slikti izskatās ārzemju ekspertu novērtējumi par Latvijas iespējām stāties pretī mūsdienu pasaules globālajiem izaicinājumiem un veidot ilgspējīgu valsts stratēģiju uz zināšanām balstītas ekonomikas attīstībai [5].

XXI gadsimta sākumā Latvijas augsto tehnoloģiju eksports (% no rūpnieciskā eksporta)

veidoja tikai 4% (piemēram: Ungārijā – 26%; Igaunijā – 30%). Taču kā paaugstināt to līdz

vēlamajiem 20-25% līdz 2010.gadam, ja katru gadu samazinās to zinātņu doktoru skaits,

kas nodarbojas ar zinātniskiem pētījumiem?

Pāreju uz sociālo valsti aizkavē arī tradicionālo vērtību dominēšana iedzīvotāju vairākuma apziņā: daudzi Latvijas iedzīvotāji izvēlas paternālismu, infantilismu un tiesisko normu apiešanu.
Nabadzība un bezdarbs, no vienas puses, parāda oficiālo sociāli politisko institūtu vājumu, bet no otras puses, aktivizē un pastiprina savstarpējās "priekšnieku – padoto" saiknes, kas ir postkomunistiskās socialitātes pamats, kas lielā mērā atgādina feodālā laikmeta attiecības un vērtības. Mūsu apstākļos patrimoniālās kundzības un aizsardzības pieaugums, droši vien, ir viens no pieejamākiem variantiem, kā realizēt cilvēku dabisko vajadzību pēc stabilas un drošas sociālās vides.
Postkomunistiskajās sabiedrībās "jauno viduslaiku" (kvazifeodālisma, elektroniskā feodālisma) īpašību pieaugums ļoti pretrunīgi iedarbojas uz cilvēku, uz viņa attiecībām ar valsti, uz sabiedrisko procesu dinamikas virzību un tempu. Arī mūsu jaunajos laikos, tāpat kā sen aizgājušajos viduslaikos var dzirdēt šādu padomu: "Bučo roku, tiksi amatā!". Mūsdienu vareno (pie varas esošo) prasība, lai "padotie" būtu tikai viņiem lojāli un uzticīgi, stipri bremzē

ne tikai valsts ekonomisko izaugsmi, bet līdz ar to nepalielinās arī ekonomiski neatkarīgu subjektu īpatsvars.
Postkomunistiskajās sabiedrībās neapšaubāmi pieaug atsevišķa indivīda brīvības telpa (totālo atkarību no valsts nomainīja jauna atkarība no paša izvēlētā kunga). Taču ir jārosina un jāatbalsta vēlme un iespējas šo brīvību reāli izmantot.
Pamatuzdevumi, kurus ir jārealizē pirmām kārtām, lai būtu iespēja veidot aktīvu sociālo politiku un veiksmīgi risināt nabadzības un gaidāmās demogrāfiskās krīzes problēmas ir: valsts tautsaimniecības krīzes pārvarēšana, stabila ekonomiskā pieauguma nodrošināšana, korupcijas un noziedzības apkarošana. Svarīgākais priekšnosacījums tam visam ir katras personības piedalīšanās politiskajos lēmumos, un rūpes par politiskās demokrātijas paplašināšanu.
Tikai ejot šādu ceļu tiks realizētas mūsdienīgas konstitucionālas valsts svarīgākie mērķi: miers, brīvība, vienlīdzība, brālība, ekoloģiskā drošība. Manuprāt, visas šīs prasības arī ir mūsu neofeodālisma alternatīvas.

Literatūra:

1. Карл Шмитт. Понятие политического. – Вопросы социологии, т. 1. Москва, “Адапт”, 1992. – с. 52

2. Бернд Гуггенбергер. Теория демократии. – «Полис» (Политические исследования), 1991, №4, с.139.

3. Rutkēvičs A. Zūd ticība tiesu varai. – Neatkarīgā Rīta Avīze, 28.dec., 2000; Paparde I. Tiesas iesaistās projektā par sabiedrības informēšanu. – Neatkarīgā Rīta avīze – 1. jūl., 2002.

4. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. – LR Ekonomikas ministrija, Rīga, 1997, decembris, 18.lpp.

5. Lulle A. Pasaules banka risina diskutēt par augstāko izglitību Latvijā. – Netkarīgā Rīta avīze – 24. febr., 2003.

6. Meņšikovs V., Peipiņa O. Atomenerģētika un cilvēka dzīves apstākļi (socioloģiskais aspekts) – DPU izdevniecība “Saule”, Daugavpils, 1999.

ĀRPOLITIKA: CERĪBAS UN BAŽAS

ES PALĪDZĒS STIPRINĀT MŪSU VALSTI

Atis Lejiņš – Latvijas Ārpolitikas institūta direktors

Runā, ka mēs atrodoties krustcelēs – mums esot jāizdara izvēle starp Austrumiem un Rietumiem. Manuprāt, patiesība ir citāda: mēs atgriežamies Eiropā, un ne par kādu izvēli runāt pašlaik nevajadzētu. Arī tad, kad mēs pēc Ziemeļu kara atradāmies Krievijas impērijas sastāvā, mēs tomēr bijām rietumos. Mums bija tā saucamā Baltijas autonomija. Tā autonomija nebija tik izteikta, kāda tā bija Somijā, bet katrā ziņā tā bija ļoti ievērojama. Tāpēc varam teikt, ka arī Krievijas impērijas sastāvā mēs no Eiropas neizgājām. Stāvoklis mainījās XIX gadsimta deviņdesmitajos gados, kad cars Nikolajs II pieņēma lēmumu pārkrievot nekrievu zemes. Tad vēl jāpieskaita padomju gadi. Taču kopumā, ja saliekam kopā gadus, sākot ar Livoniju, kas bija Svētās Romas impērijas sastāvdaļa, varam droši teikt, ka mēs pavisam noteikti esam vairāk bijuši Rietumos nekā Austrumos.
Attālas analoģijas izvērtējot, jāsaka, ka Eiropas Savienība ir kaut kas līdzīgs Svētās Romas impērijai, tikai daudz lielāka un varenāka un izveidota citādiem līdzekļiem. Atcerēsimies, ka latgaļi nekaroja ar vācu krustnešiem – tāpēc, ka viņi bija pakļauti slāvu kņaziem un varēja salīdzināt. Kurši to nesaprata.

Ir ārkārtīgi svarīgi zināt vēsturi, pirms mēs izdarām savu izvēli 20. septembrī. Kur mēs esam atradušies 700 gadu garumā? Esmu daudz braukājis pa Latviju, ticies ar cilvēkiem, arī ar skolotājiem – viņi vēsturi vērtē visai maz. Runājot par iekļaušanos Eiropas Savienībā, liela kļūda ir aplūkot tikai šā procesa ekonomisko pusi. Protams, tā ir svarīga, esmu gatavs kaut tūdaļ polemizēt ar Visvaldi Lāci, kurš apgalvo, ka ES nogremdēšot mūsu laukus. Viņa vietā es baidītos no "linča tiesas": ja mēs neiestāsimies ES, viņi drīz vien nāks virsū ar duramajiem, jo redzēs, kādas iespējas un kādu naudu mēs esam palaiduši garām. ES iestājušies, igauņi un leiši mums "izgriezīs pogas" pāris gadu laikā, mēs, neiegājuši ES, būsim neapšaubāmi zaudētāji.
Tomēr man vienlīdz svarīgs liekas arī vēsturiskais un psiholoģiskais faktors: mēs esam eiropieši, un mums jāpaliek eiropiešiem, dalot ar Eiropu gan tās sasniegumus, gan iespējamās neveiksmes. Ir jāapzinās, ka ES – kā jau jebkurā procesā – būs gan ieguvēji, gan zaudētāji. Zaudēs, piemēram, Limbažu muitas darbinieki, jo robežas starp Latviju un Igauniju vairs nebūs. Bet vai ir vērts dažu darba vietu dēļ riskēt ar visas latviešu tautas nākotni? Spriedze attiecībās starp ES piekritējiem un pretiniekiem, manuprāt, rodas brīdī, kad viens vai otrs sāk vainot Eiropas Savienību Latvijas likstās, desmit gadus ilgušajā, kā teiktu Kārlis Markss, primitīvā kapitāla uzkrāšanas posmā. Bet tur jau nevis ES, bet gan mēs paši esam vainīgi! Cilvēki nezin kāpēc vaino ES pašu grēkos un rezultātā sāk no tās baidīties. Ja mēs gribam dzīvot tā, kā kādreiz – kad Latvijā dzīves līmenis bija augstāks nekā Somijā –, mēs nevaram izvairīties no ES. Kāda bija mūsu lielākā problēma, veidojot tirgus attiecības? Organizētā noziedzība, mafija. Un kad parādījās Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs? Tikai tad, kad NATO un ES pieprasīja tādu izveidot. Tas bija ļoti svarīgs iekšpolitisks jautājums, bet mēs paši negribējām to risināt, lai gan salīdzinot ar Krieviju vai Ukrainu mēs te esam tīrie eņģeļi
Diemžēl mēs paši vēl arvien nepietiekami aktīvi risinām savas problēmas, un ES vismaz atsevišķos jautājumos varētu būt pozitīva katalizatora lomā. Nākamie desmit gadi rādīs, vai mēs spējam šeit izveidot "kapitālismu ar cilvēcisku seju", panākt tādu sociālās nodrošinātības līmeni, kāds ir Vācijā vai Zviedrijā, samazināt amorālo starpību, kāda pašlaik ir starp skolotāju, mediķu un atsevišķu valsts uzņēmumu vadītāju algām. Šaubos, vai bez labvēlīga ES un NATO spiediena mēs to darīsim ar pietiekamu sparu.
Es jautāju politiķiem: ko jūs darīsiet, ja Latvijas tauta septembrī nobalsos pret ES? Viņi par to pat negrib domāt, kaut gan noteikti būtu jābūt rīcības plānam, ko tādā gadījumā darīt, cik ilgā laikā sagatavot jaunu referendumu, kā pārliecināt cilvēkus tomēr uzticēties Eiropas apvienošanās procesam. Esmu pārliecināts, ka nepaietu ne gads pēc negatīva referenduma rezultāta, kad cilvēki paši redzēs un novērtēs, cik daudz zaudēts, transporta plūsmām no Rietumeiropas uz Krieviju un Krievijas uz Eiropu apejot Latviju, cik sarežģītas kļuvušas robežas.
Eiroskeptiķi mēdz baidīt ar to, ka ES esot izveidojusi darba grupu, kuras uzdevums – līdz 2007. gadam izstrādāt shēmu, kā likvidēt robežu starp ES un Krieviju. Tas nav tik vienkārši, es zinu par šo darba grupu, pazīstu dažus tās dalībniekus. Mēs runājam par brīvo ekonomisko telpu, kas veidojas starp Norvēģiju un ES, starp Šveici un ES. Kas attiecas uz minēto darba grupu – tā izveidota vairāk tikai runāšanas pēc, lai radītu politiski labvēlīgāku atmosfēru sarunās starp Krieviju un ES. Nav izslēgts, ka pēc 15 – 20 gadiem starp ES un Krieviju tiks izveidota brīva ekonomiskā telpa, taču pagaidām par to runāt ir stipri pāragri, jo Krievijai vēl ir ļoti daudz darāmā, lai ar to varētu runāt tādā tonī, kā ar Norvēģiju un Šveici.
Starp citu, ir kāds politisks arguments, ko piemin ļoti reti: ja mēs neiestājamies ES, mēs zaudējam jebkuru iespēju ietekmēt Briseles lēmumus. Kā tagad notiek Oslo? Norvēģi saņem no Briseles jaunas direktīvas, jaunus standartus un ir spiesti ar tiem rēķināties, ja nevēlas sabojāt attiecības ar ES. Kurš tad galu galā zaudēs neatkarību: mēs, kas piedalīsimies lēmumu saskaņošanas un pieņemšanas procesā, mēs, kam vienmēr būs svaigākā informācija par ES plāniem – vai Norvēģija, kam jārēķinās ar jau pieņemtiem lēmumiem, to pieņemšanas procesu nekādi neietekmējot?
Jā, Latvijai būs samērā maz balsu ES struktūrās, un ES nemaz nav daudz jautājumu, kuru izlemšanai vajadzīga itin visu valstu piekrišana. Tomēr katrs zina, ka politika ir sarežģīta spēle. Bieži vien likumu vai lēmumu mūsu pašu Saeimā pieņem ar divu trīs balsu pārsvaru. ES institūcijās būs tāpat. Nav tā, kā daudzi iedomājas – sak, visu noteiks lielās valstis. Arī lielo valstu starpā nav vienprātības daudzos jautājumos, un Latvijai būs kaut vai izvēle, kuras lielvalsts viedoklim pieslieties, kuras viedokli noraidīt. Palūkosimies kaut vai uz valstu attieksmi pret Eiropas vienoto valūtu – cik daudzas valstis – un dažādas valstis – ir izvēlējušās atrasties ārpus eiro zonas.

Ļoti svarīgi, kādas personības Latvijas vārdā piedalīsies ES struktūru darbā. Ir jāprot precīzi un atraktīvi izklāstīt ideju, ir jāprot to aktualizēt, galu galā ir jāprot to pateikt īstajā laikā un īstajā vietā. Ja uz ES tiks aizsūtīts cilvēks, kas zina tikai latviešu un krievu valodu un nejēdz "ne bū, ne bē" no tā, kas tur notiek, nespēj pat parunāties – kāpēc tad vispār jātērē nauda un šādi "jāpiedalās"? Tikai no mums pašiem ir atkarīgs, vai mēs izmantosim iespējas, ko sniedz līdzdalība procesā.
Savukārt, ja mēs nebūsim ES, mēs zaudēsim jebkuru iespēju – i formālo, komisijās un sēdēs, i neformālo, kuluāros pie kafijas tases – vismaz piedalīties procesā. Būsim spiesti vienkārši samierināties ar citu valstu pieņemtiem lēmumiem – un viss.
Dabiski, nevajadzētu domāt, ka ES atrisinās visas mūsu problēmas. Tā teikt, iestāsimies – un gatavs! Pirms trim četriem gadiem man gadījās parunāt ar Īrijas ekspertiem. Īri, protams, ir fenomens – no totālas nabadzības viņi ar ES palīdzību ir sasnieguši Eiropas vidējo līmeni. Īri, kas pirms kāda laika ir atstājuši dzimteni, lai meklētu laimi un darbu citur, atgriežas Īrijā. No 2005. gada Īrija pārtop par ES donorvalsti, t.i., nevis ES dos Īrijai naudu, bet gan Īrija sāks piešķirt līdzekļus nabadzīgāku valstu attīstībai.
Bet, ja atskatāmies pagātnē, redzam, ka pirmajos gados pēc Īrijas iestāšanās ES nekas nemainījās. Lai veiktos, valstij, pirmkārt, jāprot kaut ko ražot un šo "kaut ko" pārdot. Otrkārt, jāprot uzrakstīt un aizstāvēt projektus. Bet tam ir vajadzīgi zinoši cilvēki. Tikai tad, kad Īrija sāka ieguldīt pamatīgus līdzekļus izglītības sistēmā un zinātnē, valsts strauji kāpa augšup. Tas arī mums jāliek aiz auss, ja gribam ko sasniegt. Latvijā gudri cilvēki zūd, brauc uz ārvalstīm, kas spēj pienācīgi apmaksāt viņu smadzenes. Ārpus ES neredzu ceļu, kā apturēt šo procesu vai – vēl jo mazāk – kā padarīt to atgriezenisku. Ja mēs tur netiksim iekšā, sāksies haoss, kas ne pie kā laba nenovedīs.
Skaidrs, ka, ienākot Eiropas Savienībā, mums jārēķinās gan ar atsevišķu valstu – piemēram, Francijas – visai vēso attieksmi pret Austrumeiropu. Pamatoti vai nepamatoti, bet viens otrs mums cenšas piekabināt "ASV Trojas zirga" birku. Jāapzinās arī pretrunas, kas dažādos jautājumos pastāv "veco eiropiešu starpā", un ne vienmēr tas "acīmredzamākais" risinājums ir tas pareizākais. Galu galā taču ir izrādījies, ka daudzu lamātais Lielbritānijas premjers Tonijs Blērs ir izrādījies visgudrākais: viņam jau tā bija liela ietekme Vašingtonā, un tagad viņš ir ieguvis lielāku ietekmi arī Eiropā. Lai nu kā, Amerika ir pirmām kārtām partneris nevis bieds vai karotājs, un Lielbritānija pašlaik var lieliski izmantot savu "īpašo stāvokli". Starp citu, tieši tāpat kā Latvija un citas mazās valstis, kuras Irākas krīzes laikā pauda atbalstu ASV politikai. Piemēram, briti var uzņemties iniciatīvu un aiz sevis vest Vāciju un Franciju jautājumā par Palestīnas valsts izveidošanu – par to nevienai no ES lielvalstīm nav nekādu domstarpību.
Ja Latvija Eiropā nepārspīlēs ar savu tieksmi paust ASV viedokli, šīs attiecības mums nāks tikai par labu. Kaut vai tāpēc, ka mums radīsies patiesībā unikāla iespēja ne tikai izvēlēties partnerus, bet arī piedalīties jaunās pasaules kārtības veidošanā. Šādā kontekstā nav mazsvarīgi, ka nākamgad Latvija kļūs par pilntiesīgu NATO dalībvalsti. Iestāšanās NATO ir svarīga ne tikai no valsts ārējās drošības, bet arī no diplomātiskā viedokļa: alianses transatlantiskā daba šobrīd vienkārši nav pārvērtējama. ES un NATO sadarbība kļūst arvien ciešāka gan konkrētās miera uzturēšanas operācijās, gan arī risinot stratēģiskus jautājumus.
Visbeidzot – par valodu. Dzirdēts viedoklis, ka mazo valodu iesaistīšana ES apritē izmaksā ļoti dārgi, ka, piemēram, grāmatas un filmas latviešu valodā izmaksās pārāk dārgi, lai mūsu cilvēki un valsts varētu tās atļauties. Patiesībā šai ziņā viss ir atkarīgs no valsts politikas. Atminos, kad es dzīvoju Zviedrijā, arī tur bija tā pati problēma: ārzemēs izdotas grāmatas bija lētākas nekā pašu zviedru izdevumi. Zviedriem bija tas niķis – visu aplikt ar lieliem nodokļiem, sak, ja būs augsti nodokļi, varēs nodrošināt augstu labklājības līmeni. Taču pirms apmēram diviem gadiem politiķiem "pieleca": ja tu gribi nodrošināt zviedru grāmatu izdošanu, ja gribi, lai cilvēki tās arī pērk, nodokļi ir jāsamazina, jo galu galā pastāv divējādi draudi: pirmkārt, tiek apdraudēta zviedru valoda, otrkārt, tiek apdraudētas darba vietas. Kāds ir rezultāts nodokļu samazināšanai? Cilvēki atkal lasa zviedru grāmatas! Eiropas Savienība mums nediktē, ar cik lieliem nodokļiem jāapliek grāmatas, tas ir atkarīgs tikai no mums pašiem. Tāpat kā ES mums nediktē arī to, kādai vajadzētu būt izglītības reformai, kādā valodā būtu jāmāca skolā.
Ja Latvija iestāsies ES, latviešu valoda kļūs par vienu no savienības oficiālajām valodām. Jau tas vien ir milzīgs atbalsts latviešu valodai, kuras prestižs līdz ar to celsies un lietošanas sfēras paplašināsies. Latviešu valodu mācīties kļūs izdevīgāk un perspektīvāk. Mums vajadzētu nevis uztraukties par latviešu valodas izzušanu Eiropā, bet gan par tās tīrības saglabāšanu.

PRINCIPI UN INTERESES: HARMONIJAS MEKLĒJUMOS

Nikolajs Neilands – Ārpolitikas eksperts

Gandrīz divpadsmit gadu garumā Latvijā bija divas ārpolitiskās prioritātes: iestāšanās NATO un iestāšanās Eiropas savienībā. Un tikai kā trešā prioritāte pēdējā laikā tiek pieminētas attiecības ar Krieviju. Lai gan, atgādināšu, vēl G.Krasta valdība savā ārpolitiskajā deklarācijā attiecības ar Krieviju ievietoja 14. (!) vietā.

Šodien jau droši varam teikt, ka pirmie divi uzdevumi tiks izpildīti. Iekļaušanās NATO jau notiek pati no sevis, un kaut gan jautājums par Latvijas iestāšanos ES, bet it sevišķi par tās noteikumiem, mūsu valdošās koalīcijas politiķiem joprojām sagādā rūpes, gan jau arī nokārtosies. Toties ar trešo uzdevumu viss vēl ir miglā tīts.

Pasaule un starptautiskās attiecības – it īpaši pēc 2001. gada 11. septembra traģiskajiem notikumiem un karadarbības Irākā pārdzīvoja un vēl joprojām pārdzīvo ļoti būtiskas izmaiņas. Vārdus "starptautiskais terorisms" un "globālisms" atkārto visi. Civilizācijas totālas kodoliznīcināšanas draudu vietā stājušās citas briesmas un izaicinājumi.

Pašreizējais stāvoklis starptautiskajā arēnā

Pagājušā gadsimta beigās H.Kisindžers savā fundamentālajā pētījumā "Diplomātija" rakstīja: "Gadsimta starptautisko sistēmu raksturos šķietamas pretrunas: fragmentēšanās, no vienas puses, un augoša globalizācija - no otras. Starpvalstu attiecību līmenī jaunā kārtība, kas nomainījusi "auksto karu", atgādinās Eiropas valstu sistēmu, kas pastāvēja XVIII – XIX gadsimtā. Par tās galveno sastāvdaļu kļūs vismaz Savienotās Valstis, Eiropa, Ķīna, Japāna, Krievija un, iespējams, Indija, kā arī liels daudzums vidēja lieluma un mazu valstu. Tai pašā laikā starptautiskās attiecības pirmo reizi vēsturē iegūs patiesi globālu raksturu."

2003. gadā transatlantiskās attiecības ir pierādījums šā autoritatīvā amerikāņu diplomāta un vēsturnieka pārspriedumiem. Šodien ASV dominē visos rādītājos. Vēsturē līdz šim nav zināms tik liels pārsvars. Un tāpēc nav brīnums, ka šo lielo valsti pilnīgi taisnīgi dēvē par hegemonu, superlielvalsti (superpower) un pat virssuperlielvalsti (hyperpower). Savienotās Valstis vēl ilgu laiku būs lemtas hegemona lomai. Jautājums tikai – kā Vašingtona plāno izmantot savu acīmredzamo dominanti praksē.

Politologi un politiķi aktīvi spriež par tādiem jēdzieniem, kā "unilaterism" (vienpusējība) un "multirelasm" (daudzpusējība). Šai sakarā interesants ir vēl vienas starptautiskās autoritātes, VFR ekskanclera Helmuta Šmita secinājums. H.Šmits reiz trāpīgi piezīmēja, ka ASV tik milzīga pārsvara apstākļos ir grūti pretoties kārdinājumam rīkoties vienpusēji.

Tendence nav jauna. 1967. gadā pazīstamais amerikāņu politiķis, Senāta Ārlietu komisijas priekšsēdētājs Dž.Viljams Fulbraits publicēja grāmatu "The Arrogance of Powers" ("Spēka pašpārliecība"). "Pastāv divas Amerikas," viņš rakstīja, "viena ir Linkolna Amerika, otra – Teodora Rūzvelta un mūsdienu superpatriotu Amerika. Pirmā ir dāsna un cilvēcīga, otra – šaura un egoistiska. Pirmā ir paškritiska, otra pašpārliecināta. Viena balstās uz skaidro saprātu, otra pārpilna fantastiskām idejām; viena labvēlīga, otra – lepnīga; viena ir samērīga, otra – emocionālas spriedzes pilna; viena meklējoša, otra noskaņota dogmatiski, viena saprātīga, otra – nesaprātīgi uzbudināta un gatava pielietot savu milzīgo spēku."

Dabiski, ka tādos apstākļos mazā un salīdzinoši vājā Latvija cenšas iegūt stiprākā, hegemona atbalstu. Pierādījumi te nav vajadzīgi. Jo vairāk tādēļ, ka tieši tāpat rīkojas daudzas nepavisam ne trūcīgas Rietumeiropas valstis. Nerunājot par nabadzīgākām un bieži vien patiešām nabadzīgām Austrumeiropas, Latīņamerikas u.c. reģionu valstīm.

Eiropas realitāte

Eiropas vadošās valstis jeb, kā teicis ASV aizsardzības ministrs Donalds Ramsfelds, "vecā Eiropa" nav noskaņota akli sekot Vašingtonai. Starp šīm Eiropas valstīm un ASV pastāvošo domstarpību saraksts kļūst arvien garāks. Domstarpībām pagaidām nav antagonistisks raksturs, tāpēc nevajadzētu situāciju dramatizēt. Ceru, ar laiku retorika atkāpsies, taču fakts paliek fakts: republikāņi Amerikā vienmēr ir devuši priekšroku izolacionismam, kas ir vienpusīgas attieksmes pusmāsa.

Latvija bija, ir un būs Eiropā. Pirmām kārtām tieši no Eiropas ir atkarīga mūsu valsts drošība un ekonomiskās saites. Par atdarināšanas vērtu piemēru Latvijas tautai varētu kalpot nelielo, bet šodien ļoti bagāto Ziemeļvalstu vēsturiskā pieredze. Šais apstākļos mums šodien ļoti rūpīgi jāseko līdzi ne tikai Vašingtonas, bet arī Parīzes, Berlīnes, Briseles, Stokholmas u.c. ārpolitikai. Un Latvijas diplomātiem un politiķiem būs jāvelta lielas pūles un jāizmanto visa sava profesionalitāte, lai mūsu valsti nevarētu "izmantot" nedz viena, nedz otra puse. Mums vajag patiešām patstāvīgi pieņemt lēmumus, pēc veca paraduma negaidot rekomendācijas no viena vai otra "centra".

Latvijas tautas dzīves līmenis jau tagad ir atkarīgs no tā, cik lielā mērā mēs iekļaujamies Eiropas Savienībā, bet nākotnē šī tendence izpaudīsies arvien vairāk.

ANO kā mazo valstu interešu garants

Latvija atšķirībā no daudzām pasaules valstīm (sevišķi mazajām) līdz šim nav pievērsusi pietiekamu uzmanību Apvienoto Nāciju Organizācijai. Kaut gan šī organizācija ar vairāk nekā pusgadsimtu ilgu vēsturi joprojām ir pasaules kārtības pamats un droši garantē mazajām valstīm, ka pasaule tās pamanīs.

ANO nav novecojusi, kā tas pēdējā laikā sācis šķist dažiem Latvijas politiķiem. Tas jo vairāk ir patiesi attiecībā uz mazajām valstīm. Ziemeļeiropas valstis pēckara gados ļoti efektīvi izmantoja šo ietekmīgo starptautisko organizāciju. Ne jau pēdējā loma šo valstu pašreizējās augstās starptautiskās autoritātes iegūšanā un nostiprināšanā bija Trīgves Lī, Ū.Palmes, D.Hammeršelda, M.Jakobsena, H.Bliksa, M.Ahtisāri un citu auglīgajai darbībai ANO un citās starptautiskajās organizācijās.

Par jaunas ārpolitiskās doktrīnas nepieciešamību

Latvija jau šogad ir sastapusies ar jauniem izaicinājumiem, kuriem tā nav gatava. Jādomā, ka to skaits varētu tikai palielināties.

Atbildei uz jauniem izaicinājumiem Latvijas valstī jāizpaužas jaunā ārpolitiskā doktrīnā. Cerēsim, ka, to izstrādājot, virsroku gūs nevis mirklīgs aprēķins, bet gan veselais saprāts, augsta profesionalitāte un, galvenais, tiks ievērotas valsts reālā intereses.

Būtu bēdīgi, ja tāpat kā pagājušajos gados virsroku gūs iekšpolitiski un šauri partijiski apsvērumi. Ja tiks likti lietā tīri populistiski lozungi: “Atdodiet mums Abreni!”, “Francija mums nav paraugs”, “Eiropa mūs nesaprot”, “Mums ir īpašas attiecības ar ASV” u.tml.

Vēlme iepatikties noteiktai vēlētāju grupai pārlieku bieži kaitē valsts nacionālajām interesēm starptautiskajā arēnā. Varam jau drošu balsi apgalvot, ka Rīga Eiropā aizstās Prāgu vai pat Parīzi, taču diezin vai ir vērts šādiem apgalvojumiem ticēt.

Svarīgās attiecības ar austrumu kaimiņu

Ceru, ka jaunajā ārpolitiskajā doktrīnā pienācīga vieta beidzot tiks piešķirta arī attiecībām ar Krieviju. Cik tas ir svarīgi – tā jau ir aksioma.

Nevēlos slēpties aiz nodeldētās frāzes par, to, ka tango dejošanai vajadzīgs partneris. Partneris Latvijai ir jau sen un cita mums nebūs. Ģeogrāfiju nav iespējams grozīt. Mūsu valsts nav peldoša sala. Tādēļ pirmām kārtām mums pašiem jāatbild uz dažiem sen nobriedušiem jautājumiem. Vai Latvijai vispār vajadzīgas labas attiecības ar Krieviju? Kas pašlaik mums ir mūsu austrumu kaimiņš – ienaidnieks, draugs vai partneris?

Atbilde šeit uzprasās pati – partneris. Un tuvākais kaimiņš, tiesa, ne vienmēr īpaši ērts. Bet īstu partnerattiecību veidošanu mums vajadzētu sākt no normāla dialoga, kurš līdz šim Latvijā – atšķirībā no Lietuvas un pat Igaunijas – izskatās bāls un nepārliecinošs.

Nākas atgādināt elementāru un banālu patiesību. Gan NATO, gan ES ir ieinteresētas, lai šo organizāciju dalībvalstīm būtu labas attiecības ar Krieviju – it sevišķi, ja tās atrodas Krievijai blakus. Šai pieejai ir jākļūst par mūsu visupirmo problēmu.

Vēlreiz par demokratizāciju

Visu līdzšinējo neatkarības gadu garumā pēc 1991. gada Latvija nelabprāt un piespiezdamās pildīja NATO, Eiropas Padomes, EDSO un citu ietekmīgu starptautisko organizāciju ieteiktos “mājas uzdevumus” cilvēka tiesību jomā. Būtu naivi domāt, ka šai jomā mēs esam sasnieguši vispārpieņemtos Eiropas standartus. Latvijas politiķiem arī turpmāk nāksies uzklausīt rekomendācijas. Un nevajag izlikties akliem un kurlmēmiem, neievērojot, ka tas neglābjami kaitē mūsu valsts ārējam tēlam.

Liekas, ka būtu no visiem viedokļiem saprātīgi spert soļus mūsu likumdošanas demokratizēšanas virzienā, negaidot jau simtkārt dzirdēto Rietumu viesu frāzi: “We are concerned” (“Mēs esam norūpējušies”) par to un to. Runas par mūsu šķietamo unikalitāti Eiropas kontekstā, manuprāt, jau ir krietni apnikušas pat pašā Latvijā. Nerunājot nemaz par ārvalstīm.

Mūsu valsts ir neatgriezeniski iegājusi Eiropas tautu saimē. Latvijā pagaidām nav uzcelta pilnvērtīga pilsoniska sabiedrība un nav saliedēta politiska nācija. Lai arī turpmāk mēs paliktu Eiropas saimē kā pilntiesīgi locekļi, mums nāksies to paveikt. Es rakstu “pagaidām nav uzcelta, pagaidām nav saliedēta” cerībā, ka šo darbu veikšanai mums pietiks ar desmit gadiem.

Acīmredzot jaunajos apstākļos, kad valsts attīstībā strauji pieaug ārējo faktoru loma, mūsu valsts diplomātiem neklāsies viegli. Tiem būs vajadzīga Bismarka virtuozitāte; prasme skatīties abām acīm un ne tikai pašiem uz sevi; mūsu ārpolitika būs jāpārvērš no

atspoguļojošas tādā, kas spēj kaut mazliet ietekmēt Eiropā un, iespējams, pasaulē notiekošos politiskos procesus.
Būs jācenšas izvairīties no "dubulto standartu" izmantošanas, jo diezin vai to var atļauties tik maza valsts, kāda ir Latvija. Mums nāksies izvēlēties starp principiem un valsts interesēm. Nāksies izvēlēties pozīciju ne vien Irākas jautājumā, bet arī vispārīgākos jaunās pasaules kārtības jautājumos. Ceļu veiks tas, kas pa to iet

LATVIJA "TRĪSĀTRUMU EIROPĀ"

Tatjana Boguševiča – politoloģe, Boriss Cilēvičs – astotās Saeimas deputāts

Nav viegli paredzēt starptautisko attiecību attīstību. Politologi parasti pievērš uzmanību galvenajām tendencēm, detaļas atstājot ārpus redzes loka. Tomēr jauno uzdevumu un izaicinājumu neadekvāts novērtējums – it īpaši drošības sfērā – noved pie resursu neefektīvas izmantošanas. Tas izraisa nespēju veikt drošības pasākumus un rezultātā palielina sabiedrības neuzticību politiskajai elitei.
Šā raksta mērķis ir vispārīgos vilcienos aprakstīt NATO un Eiropas Savienības attīstības tendences, jo abas šīs organizācijas Latvijas ārpolitiskā stratēģija uzskata par Latvijas drošības galvenajiem garantiem. Tāpat mēs pacentīsimies izanalizēt NATO un ES ietekmi uz Latvijas drošības koncepciju; īpašu uzmanību veltīsim Krievijas lomai. Pirmām kārtām mūs interesē jautājums par to, vai ir nepieciešams koriģēt Latvijas ārpolitisko stratēģiju un attiecīgi tās iekšpolitisko projekciju.

1. Drošība un tās izpratnes īpatnības Latvijā.

Drošību varētu definēt kā draudu neesamību vai arī garantētu spēju draudiem pretoties. XXI gadsimta sākumam ir raksturīgas vispārējas izmaiņas starptautisko attiecību raksturā. Šīs izmaiņas nosaka tas, ka ir mainījies jēdziens par izaicinājumu starptautiskajai drošībai. Pirmām kārtām te vainojama nevalstisku un citu "ārpussistēmas" aktieru neprognozējamība, pastiprinātie draudi, kas saistīti ar kodolieroču, ķīmisko un bioloģisko ieroču izplatīšanos, potenciālie etniskie konflikti, globālās ekonomiskās katastrofas u.tml. Atbildot šim izaicinājumam, starptautiskās drošības struktūras galveno uzmanību sāk pievērst draudu novēršanai nevis post factum darbībai, seku likvidēšanai.
Šai kontekstā nepieciešams atzīmēt Latvijas drošības koncepcijas specifiskās iezīmes. Pirmkārt, šī koncepcija ir pilnībā būvēta uz ārējo garantiju (ES un NATO) un ārējo draudu (Krievija) pamata. Otrkārt, par spīti tam, ka drošības novērtēšanas kritērijus Latvija nav izstrādājusi patstāvīgi, Latvijas drošības koncepcijā ir iekļautas etniskas kategorijas (tajā iesaistīti trīs jēdzieni – Latvijas neatkarība, latviešu valodas aizsardzība un iedzīvotāju etniskā sastāva kontrole). Trešā koncepcijas īpatnība ir novecojis priekšstats par militāro draudu cēloņiem: Latvija joprojām uzskata NATO par kolektīvās aizsardzības nevis kolektīvās drošības struktūru.
Ņemot vērā uzskaitītos faktorus, mēs varam apgalvot, ka nepieciešams būtiski koriģēt pašreizējos priekšstatus par drošību. Tālāk mēs centīsimies uzrādīt tos svarīgākos jautājumus, pret kuriem būtu jāmaina attieksme.

2. Krievijas faktors Latvijas politikā

Bez šaubām, Krieviju joprojām nevaram uzskatīt par stabilu un prognozējamu partneri. Formāli tā ir atstāta ārpus ES un NATO paplašināšanas procesa un ir spiesta pati saviem spēkiem iekļauties transatlantiskās drošības struktūrā. Agrāk vienīgā efektīvā Krievijas un Rietumu sadarbības institūcija bija Eiropas drošības un sadarbības organizācija (EDSO), bet tagad radusies sapratne par nepieciešamību veidot arī citas institūcijas.
Latvijas politiskā elite radusi domāt konfrontācijas kategorijās. No Latvijas ārpolitiskās koncepcijas izriet, ka tās "rietumnieciskā orientācija" izslēdz ciešāku sadarbību ar austrumu partneriem. Tieši tādēļ arvien ciešākā sadarbība starp Krieviju un NATO (vairāk nekā 200 oficiālu tikšanos pēdējā gada laikā) un Krieviju un ES (piedāvātais "ES draugu" modelis acīmredzami norāda uz ES ieinteresētību ciešā sadarbībā ar Krieviju) dezorientē Latviju un padara neskaidru tās ārpolitisko stratēģiju.
Latvija joprojām iedomājas, ka Krievija ir tās galvenais militāro draudu avots, kaut gan Krievijas draudiem patlaban ir pavisam cits raksturs. Šobrīd galvenais risks saistīts nevis ar nonākšanu politiskā atkarībā no Krievijas, bet gan tieši otrādi – ar ekonomisku izolāciju no Krievijas, ar Krievijas tirgus zaudēšanu. Pašlaik visspēcīgāk ir jūtama Latvijas izspiešana no tranzītpakalpojumu tirgus, taču tā ir tikai visredzamākā vispārīgāku draudu izpausme. Ja Latvijas elite arī turpmāk šo tendenci uzskatīs par pozitīvu, tā nekādi nesekmēs Latvijas drošības nostiprināšanu.

3. Kādā NATO stājas Latvija?

Diemžēl par spīti cerībām militāra spēka loma starptautisko attiecību regulēšanā nemazinās: daudzu konfliktu risināšanā diplomātisko instrumentu vājums ir acīmredzams. Tomēr ir būtiski mainījušies militāra spēka pielietošanas objekti un iemesli. Šodien bez NATO nav nevienas citas struktūras, kas spētu tikt galā ar militāriem izaicinājumiem. Pieaug nepieciešamība pēc savdabīgas "starptautiskas policijas" – struktūras, kas ne tikai piedalās miera uzturēšanas operācijās (jo armija tādas operācijas nespēj veikt, nesagraujot infrastruktūru), bet arī nodarbojas ar potenciālo konfliktu novērtēšanu un novēršanu.

NATO ir vides produkts: mainās vide, pārveidojas arī NATO. Mūsdienu vidi raksturo nemilitāra rakstura draudu pastiprināšanās. Tieši tādēļ blakus "stingrās" drošības veicināšanas pasākumiem NATO tiecas attīstīt arī nemilitāru dimensiju. Uz citu starptautiskās drošības organizāciju – ANO un EDSO – "identitātes krīzes" fona NATO kļūst par viselastīgāko, visdinamiskāko struktūru. Šādā kontekstā Latvijas politiskās elites pūles, kas vērstas tikai uz pozitīva tēla veidošanu un "aizbēgšanu no Krievijas" (ar šo "aizbēgšanu" saprotot visu kontaktu slāpēšanu) – tā vietā, lai atrisinātu konkrētas nacionālo minoritāšu un nepilsoņu problēmas,– varam uzskatīt par pilnīgi neatbilstošām NATO uzdevumiem.

Jāatzīst, ka NATO iekšienē notiek zināma "personības dubultošanās": ne tikai alianses kandidātvalstis, bet arī jaunās dalībvalstis (Čehija, Polija) joprojām domā pamatā tajās pašās konfrontācijas un militāro draudu kategorijās un nav gatavas atpazīt cita veida draudus, jo tiešā veidā ar tiem nav saskārušās. Tādēļ šajās valstīs trūkst izpratnes par NATO nemilitāro standartu attīstīšanu (t.sk. mazākuma tiesību aizsardzības, ekoloģijas u.c. jomās). Pēc jaunu dalībnieku (sevišķi tas attiecas uz Baltijas valstīm) uzņemšanas šī spriedze varētu pastiprināties. Lai gan maz ticams, ka tā varētu nopietni ietekmēt NATO attīstību.

Šīm izmaiņām alianses iekšienē – un galvenā izmaiņa ir atteikšanās no šaurās kolektīvās aizsardzības koncepcijas – Latvijas politiskā elite nav gatava.

4. ES kā "trīsātrumu Eiropa"?

Ja runājam par Latvijas ārpolitiskās stratēģijas iekšpolitisko projekciju, ir jāatzīmē tās neadekvātā attieksme pret Eiropas savienību.

Pirmkārt, neraugoties uz dažām taktiska rakstura domstarpībām starp ES un NATO, izvēles problēma starp tām abām vienkārši neeksistē (lai gan Latvijā šo "problēmu" bieži vien mēdz nopietni aplūkot). Divas struktūras papildina viena otru, it īpaši terorisma draudu novēršanas jomā. Drošības garantēšanā konkurences starp ES un NATO nav (neaizmirsīsim, ka Eiropas drošība joprojām ir viens no amerikāņu drošības aspektiem, bet Savienotajām Valstīm savukārt ir vissvarīgākā loma NATO).

Otrkārt, Eiropa pāriet no spēku līdzsvara uz integrāciju. Skaidrs, ka integrācija nebūs pilnīga, ja tā neaptvers svarīgās drošības un ārpolitikas sfēras. Tiesa, nav izslēgta iespēja, ka politiskā integrācija varētu tikt mākslīgi paātrināta, lai to pieskaņotu ekonomiskajiem procesiem.

Eiropas integrācijas projekta galvenais trūkums ir tā elitārais raksturs: šā projekta īstenošanā ES dalībvalstu iedzīvotāji tiek iesaistīti nepietiekami. Tādēļ patiesībā "divu ātrumu Eiropa" pārvēršas par "trīsātrumu Eiropu": iedzīvotāju integrācijas ātrums un ātrums, ar kādu viņi aptver notiekošās izmaiņas, jūtami atpaliek no dažādu valstu politiskās elites integrācijas tempiem. Mūsuprāt, lielajā plaisā starp sabiedrības viedokli un elites viedokli par tālākās attīstības prioritātēm arī slēpjas galvenie draudi: šī plaisa var kļūt kritiska un apdraudēt ES attīstību.

5. Latvija: ārpolitika nav paredzēta "iekšējai lietošanai"?

Drošības jēdziens ir cieši saistīts ar draudu jēdzienu. Tādēļ, kamēr Latvija ignorē svarīgākos draudus (galvenokārt sociālos), uzskatot, ka iekšējā drošība ir ārējās drošības turpinājums nevis otrādi, Latvijas drošības stratēģija nebūs atbilstoša mūsdienu prasībām. Šīs tuvredzīgās pieejas dēļ daudzas no izmaiņām to struktūru iekšienē, kurām Latvija gatavojas pievienoties, ir sagādājušas nepatīkamu pārsteigumu Latvijas politiskajai elitei, bet dažas izmaiņas elite joprojām pat nav apjēgusi. Rezultātā Latvija spiesta pēdējā brīdī pārkārtoties, radot iespaidu, ka tā nemitīgi piekāpjas Rietumu priekšā. Piemēram varētu minēt pēc NATO izdarītā spiediena atcelto prasību par valsts valodas prasmi deputātiem un deputātu kandidātiem, gaidāmos Satversmes grozījumus, kuri paredz visiem ES pilsoņiem tiesības piedalīties vietējo pašvaldību vēlēšanās u.c.

Skaidrs, ka tāda acīmredzama politiskās elites nepatstāvība Latvijas iedzīvotājiem nerada diezin cik labu iespaidu. Pie kam tautībai te nav nozīmes. Latvija, izfantazējusi konfrontāciju starp Krieviju un Rietumiem, ir kļuvusi par pašas nekorekto priekšstatu ķīlnieci un nemitīgi cieš no sekām, ko izraisa pašreizējo tendenču aplams novērtējums. Rezultātā ievērojama

cilvēku daļa jūtas vīlusies ES un NATO, bet tas nākotnē var novest pie Latvijas ārpolitikas bankrota. Turklāt deklarētais alternatīvu trūkums ārpolitisko prioritāšu izvēlē dzīvē ir izrādījies nekonstruktīvs.
Būtībā tie, kas pašlaik veido opozīciju Latvijas virzībai uz ES, pirmām kārtām pauž neuzticību pašu valdībai. Attieksmē pret NATO svarīgāki ir citi faktori. Pats pamatojums, kādēļ mums jāpievienojas aliansei, ir slikti definēts un galīgi vājš, jo balstās uz novecojuša pieņēmuma par to, ka no austrumiem nāk draudi neatkarībai. Rezultātā rodas sajūta, ka resursi tiek tērēti aizsardzībai pret neeksistējošiem draudiem. Turklāt top skaidrs, ka Baltijas valstu cerības nopietni ietekmēt NATO attīstību ir nepamatotas. Acīm redzams, ka lielākā daļa lēmumu tiek pieņemta, apejot balsošanas procedūru, kur Baltijas valstis varētu izmantot savas veto tiesības. Tas ir vēl viens iemesls, kas Latvijai liek būt pilnīgi pārliecinātai, ka tās priekšstats par NATO attīstību pilnīgi sakrīt ar alianses vadošo valstu viedokli.
Fakts, ka ārpolitikas jomā sabiedriskā doma ne tikai neatspoguļo elites viedokli (lai gan sabiedrības interese par ārpolitiku parasti ir visai neliela), bet bieži vien ir pilnīgi pretēja, nepārprotami norāda uz sakaru pārtrūkšanu starp eliti un sabiedrību. Rodas sajūta, ka Latvija dzīvo pēc standartiem, ko mums uzspieduši ārējie aktieri, ka mūsu valstī tiek attīstīta savdabīga "pakaļskrienošā demokrātija". Bet Latvijas vadošo politiķu paziņojumi par to, ka Latvija pēc iestāšanās NATO "uz mūžīgiem laikiem nostiprinās savu neatkarību", parāda viņu nespēju apzināties drošību kā procesu nevis kā faktu.

6. Noslēgums

Latvijas iestāšanās ES un NATO kļūs ne tikai par konkrēta valsts attīstības posma noslēgumu, bet arī par jauna – zināmā mērā sarežģītāka – posma sākumu. "Pakaļskrienošās" demokrātijas valstij Latvijai jāpārtop ne tikai pilntiesīgā eiropeiskā partnerī, bet arī konkurentā, kas spēj pilnībā atbildēt par savām darbībām. Tādēļ pašlaik ir pēdējā iespēja atbrīvoties no stereotipiem, no pagājušajā gadsimtā izveidotiem priekšstatiem par draudiem un Krievijas, ES un NATO lomu mūsdienīgajā, dinamiski mainīgajā drošības sistēmā. No tā, cik sekmīgi tiks veikts šis uzdevums, ir atkarīga Latvijas attīstība un uzplaukums.

STRUPCEĻA PARTNERI: MORĀLI NOVECOJUSI KONSTRUKCIJA

Jānis Urbanovičs – Baltijas foruma prezidents, Saeimas deputāts, parlamentārās grupas sadarbībai ar Krieviju loceklis

No daudziem Latvijas nākotnes jautājumiem gribu runāt par to, kas mani satrauc vispirms kā cilvēku un tikai tad kā politiķi. Man nedod mieru, ka simtiem tūkstoši manu līdzcilvēku, Latvijas iedzīvotāju ir kļuvuši par rotaļlietu divu valstu valdošās elites politiskajās spēlēs. Vienai ir vajadzīgs pusmiljons nepilsoņu, kam ir pienākums maksāt nodokļus, taču nav tiesību vēlēt pašvaldības, kuras viņi ar saviem nodokļiem uztur, Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību neratificēšana, ko Latvija jau parakstījusi pirms gandrīz desmit gadiem, krievu skolu reformēšana kā vienīgais valsts valodas apgūšanas veids, uz apvainojumiem balstītās attiecības ar Krieviju, lai tādā veidā radītu noteiktā vēlētāju daļā ticību tam, ka šī elite patiešām rūpējas par Latvijas un latviešu tautas interesēm un vienlaicīgi slēptu no sabiedrības nespēju reāli risināt patiesās valsts un sabiedrības problēmas. Bet arī Krievijas valdošās elites daļai viss tas ir pa prātam, jo klaigāšana par Latvijas krievvalodīgo esošām un izdomātām raizēm tiek pasniegta viņu vēlētājiem kā patriotisma izpausme un arī novirza sabiedrības uzmanību no viņu savtīguma un nespējas aizstāvēt savas valsts patiesās intereses.
Parasti ar šīm domām, es pirmām kārtām vēršos pie saviem kolēģiem, Saeimas deputātiem un, it sevišķi, – pie politiskiem oponentiem. Kaut vai tādēļ, ka jau sen ir ievērots: jebkura problēmsituācija risināma, pašam izdarot pirmo soli. Un, otrkārt, ja jau man kā parlamenta deputātam, ir kaut pavisam neliela pieeja varas svirām, tad jārēķinās ar to, ka šīs sviras atrodas šeit un nevis ārzemēs.
Tomēr jaunie sarežģījumi Latvijas un Krievijas attiecībās un šo attiecību ārkārtīgi vienpusīgais un kategoriskais vērtējums liek man domāt arī par mūsu lielā un – patīk tas vai nepatīk – ietekmīgā kaimiņa pozīciju. Ar savām pārdomām gribu dalīties šai grāmatā, lai latviešu lasītājs varētu spriest par to, ko esmu teicis Krievijas lasītājam ar Krievijas informācijas aģentūras «Regnum» starpniecību.
Tās ir atbilde uz aģentūras interneta saitā 2003. gada 17. martā ievietoto memoranda «Krievijas aktīvas darbības Baltijā nepieciešamība un potenciāls» izklāstu, ko izstrādājusi kāda „projekta komiteja". Un, lai gan nav pamata šai dokumentā saskatīt Krievijas oficiālās

pozīcijas izpausmi, tik un tā tas nevar neraisīt bažas. Tikpat pamatotas bažas, kādas manī izsauc pašmāju nacionālradikāļu pozīcija. Lai lasītājam būtu skaidrs, par ko ir runa, pavisam īsi citēšu memoranda galvenās tēzes.
«Krievijas nacionālās intereses Baltijas reģionā pamatojas Krievijas mūžsenajā prioritātē – Ziemeļrietumu virzienā.»
«Krievijas cīņa pret Krievijas naftas reģionālā tranzīta nedraudzīgo monopolu no Latvijas puses ir izsaukusi bezprecedenta mēģinājumus izdarīt politisku spiedienu uz Krieviju.» (autoru pasvītrojums – J.U.)
«Uzcēlusi savu labklājību, lielā mērā izmantojot Krievijas tranzītu, bet savu ārpolitiku – balstot uz rusofobiju, Latvija Krievijai pieprasa sava tranzīta monopola saglabāšanu. Kādēļ, Latvijai pastāvīgi cenšoties kurināt konfliktus starp Krieviju un ASV, Krieviju un Eiropas Savienību, mēs neredzam stingru reakciju no Krievijas Ārlietu ministrijas puses? Kādēļ Krievijas valdība ļauj Latvijai parazitēt uz Krievijas ekonomikas rēķina un vēl diktēt mums savus noteikumus?»
Memoranda autori pieprasa: «(1) iegūt kontroli pār Latvijas naftas tranzīta kompleksu – tas nozīmē, ka pilnīgi jāatsakās no Latvijas tranzīta (autoru pasvītrojums – J.U.) pakalpojumiem;
(2) sadarboties ar Krievijai lojāliem un civilizētiem visus politiskos virzienus pārstāvošiem Latvijas politiķiem…
«(3) likvidēt juridiski nejēdzīgo «Latvijas Republikas nepilsoņa» statusu, krievvalodīgajiem pilsoņiem dodot iespēju iegūt Latvijas (vai Krievijas) pilsonību un balsstiesības, – pretējā gadījumā juridiski apstrīdēt Latvijas iestāšanos ES (autoru pasvītrojums – J.U.).»
Te, protams, ir pamats sašutumam un iemesls bažām. Īpaši skumt vajadzētu par to, ka tagad, desmit gadus kopš īslaicīgā medusmēneša, Krievija varbūt arī grib, kā labāk, bet atkal sanāk kā vienmēr. Proti, patiesi būtiskās Latvijas un Baltijas krievvalodīgo iedzīvotāju problēmas kopumā tiek stingrā mezglā sasaistītas ar demagoģisku un īstos mērķus maskējošu «argumentāciju», kas noved pie tā, ka aizbilstamie krievvalodīgie iedzīvotāji kļūst par divkāršiem ķīlniekiem. Viņi ir ķīlnieki gan impēriskajām ambīcijām, gan to izraisītajai nacionālradikāļu histērijai, kura tieši ietekmē valdošo eliti un oficiālo politiku.
Diemžēl, šī demagoģija pavada visas jaunās Latvijas un jaunās Krievijas, uz PSRS gruvešiem veidoto valstu, attiecības. Lūk, ko rakstīja Rīgas laikraksts «Baltijskaja gazeta» 1992. gada novembrī. Tolaik runa bija par situāciju, kas saistīta ar Krievijas armijas izvešanu. „Virsnieku sievas, kas «izbrauca ekskursijā» uz kazarmām, uz kurieni plānots izvest karaspēka daļu, visā pamestajā daudzstāvu namā ieraudzīja tikai vienu ūdens krānu un paziņoja, ka «apturēs gaitā» lielgabalus un tankus…Mēs neesam kartupeļi, mūs nedrīkst izsēdināt klajā laukā.»
«Esmu jau saņēmis pārmetumus «Krievijas nacionālo interešu nodevībā», tāpēc gribu sabiedrībai darīt zināmu, kas tieši ir vainojams esošajā situācijā,» saka S.Zotovs, Krievijas grupas vadītājs starpvalstu sarunās ar Latviju, atgādinot, ka «armijai ir ieroči».
Krievija pirms desmit gadiem nespēja sniegt pienācīgas sociālās garantijas (šoreiz pasvītrojums mans – J.U.) virsnieku ģimenēm un nespēj tās sniegt šodien tiem, ko deklaratīvi uzņemas aizstāvēt. Atšķirība tikai tā, ka pirms vairāk nekā desmit gadiem mums draudēja pārtraukt armijas izvešanu, ja mēs nebeigsim aizskart krievvalodīgo iedzīvotāju intereses, bet tagad ķeras pie naftas krāna.
Krievijai pilnīgi objektīvi nav īpaši daudz sviru, lai tā varētu ietekmēt situāciju civilizētā veidā. Tolaik «Baltijskaja gazeta» Krievijai ieteica internacionalizēt problēmas, kas saistītas ar krievvalodīgo iedzīvotāju stāvokli. Jo efektīvāk šādu problēmas pacelšanu starptautiskā līmenī varētu veikt šodien, kad tās nodarbina arī Eiropas Savienību un NATO un tās abas pēkšņi ir kļuvušas gandrīz vai par Krievijas sabiedrotajām. Bet kāds krievvalodīgo ķibelēm sakars ar Krievijas draudiem juridiski apstrīdēt Latvijas tiesības iestāties ES?
Memorandā sastopams vēl kāds apliecinājums tam, cik ļoti neveikla ir nesaskaņa starp atsevišķām skaļi deklarētām pozīcijām. Jau minētās Krievijas nacionālās intereses Baltijas reģionā tiek pamatotas arī ar «visu bijušās Padomju Savienības pilsoņu politisko, tiesisko un kultūras diasporu, balstoties uz Krievijas kā PSRS tiesību pārņēmējas statusu.»
Ai, kā vēl pirms pāris gadiem šāds lietu traktējums būtu noderējis V.Landsberģa kungam un viņa kolēģiem, kuri iesniedza Krievijai rēķinu 20 miljardu dolāru apmērā par 50 okupācijas gadiem! Tiešām, viss ģeniālais ir vienkāršs: esi tiesību pārņēmējs? Tad maksā!
Bet tagad neliela un tikai šķietama atkāpe no tēmas. Eiropas Komisijas delegācija Latvijā ik gadu apbalvo Latvijas žurnālistus par labākajām Eiropas Savienības tēmai veltītajām publikācijām mūsu valsts presē. Pērnajā gadā viena no balvām tika piešķirta par «labāko interviju ar eiroskeptiķi». ES publiski izteica atzinību žurnālistam, kas rakstīja, ka Latvijai nevajadzētu stāties ES. Nevaru iedomāties, ka Krievijas Mediju savienība varētu piešķirt

kādam Latvijas žurnālistam balvu par Krievijas politikas kritizēšanu. (Tieši tāpat nevaru iedomāties, ka līdzīgi varētu rīkoties Latvijas Žurnālistu savienība.)
Minu šo ne īpaši būtisko faktu tikai tāpēc, ka tas manuprāt ļoti precīzi parāda atšķirību metodēs, kā savas intereses Latvijā pārstāv ES un kā to dara Krievija. Eiropiešu pozīcija ir efektīvāka un, manuprāt, arī efektīgāka nekā Krievijas pozīcija. Tāpēc arī – pat neatkarīgi no tā, vai kāds vēlās vai nevēlās nonākt ES – vārds «proeiropeisks» Latvijā skan pozitīvi, bet jēdzienam «prokrievisks» biežāk ir negatīvs skanējums.
Patiesībā gan Latvija, gan Krievija ir ieinteresētas, lai šejienes krievvalodīgie izjustu komfortu, lai politiski spekulatīvi un konjunktūristiski lēmumi (vai lēmumu trūkums) nekļūtu par krievu jaunatnes lumpenizācijas iemeslu, lai krievvalodīgie nepaliktu par mūžīgiem Latvijas nepilsoņiem, par Eiropas izstumtajiem, par pasaules kartē sen neeksistējošas valsts drumslām.
Nebūdams tiesīgs dot Krievijai «vadošus norādījumus» par efektīvu un civilizētu savu interešu aizstāvēšanu manā valstī, es tai pašā laikā nevaru palikt vienaldzīgs pret to, kādā veidā tas notiek (vai nenotiek). Tāpēc atļaušos minēt dažus apsvērumus, kurus esmu izteicis arī Krievijas pusei, reaģēdams uz projekta komitejas radīto memorandu.
Vispirms jāsaka, ka nav efektīva politisko partiju dalīšana «savējos» un «svešos». Es, protams, nedomāju, ka Maskava sāks draudzēties ar galēji radikālām nacionālistiskām aprindām. Tomēr tieša vai pastarpināta it kā «savējo» atbalstīšana, kas turklāt pastiprināta ar asu, skaļu un ne vienmēr uz pierādījumiem balstītu «svešo» kritiku, noved pie tā, ka šāds «šauri adresēts» atbalsts «iedzen stūrī» tos spēkus, kuru attieksme pret Krieviju ir konstruktīva un kas Latvijas krievvalodīgos uzskata par Latvijas sabiedrības organisku sastāvdaļu. Šie spēki tiek pasludināti par «Maskavas roku», sabiedrībai tiek neatlaidīgi uzspiesta pasaciņa, ka to stratēģiskai mērķis esot Latvijas iekļaušana NVS Tādā veidā vietējiem konjunktūristiskajiem spekulantiem tiek radītas iespējas reklamēties, vienlaikus gan viņus, gan «savējos» nolemjot mūžīgai opozīcijai. Tas noteikti nenāk par labu nedz Latvijai, nedz Krievijai.
No otras puses, iebāžot visus «ne savējos» vienā «svešo maisā», Krievija bloķē dialogu ar vairāk vai mazāk pragmatiskiem un tolerantiem politiskiem spēkiem, kuri tāpat ir atkarīgi no iekšpolitiskās konjunktūras. Varam, piemēram, ar pietiekami lielu ticamību pieņemt, ka, ja premjera Andra Bērziņa – kurš nepavisam nebija naciķu vanags – laikā kaut cik būtu pavirzījusies uz priekšu Latvijas un Krievijas robežlīguma parakstīšana, tas noteikti pastiprinātu centriskās tendences gan partijā "Latvijas ceļš", gan – pirmām kārtām – paša premjera darbībā, jo A.Bērziņam pat pietika drosmes pateikt, ka viņš ir par to, lai nepilsoņiem tiktu piešķirtas tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās. Iespējams pat, ka tādā gadījumā "Latvijas ceļš" būtu joprojām pārstāvēts parlamentā. Arī Krievija tad būtu tikai ieguvēja. Turpretī robežlīguma "iesaldēšana" nav izdevīga nevienam; lēmums par Latvijas virzību uz NATO un ES jau tolaik bija praktiski neatgriezenisks.
Vēlreiz pievērsīšos ES pieņemtajai praksei. ES pārstāvji uztur kontaktus ar visām Latvijas partijām, pat ar tām, kas iestājas pret Latvijas iekļaušanos ES. Eiroskeptiķi nereti pat saņem finansējumu no dažādiem Rietumeiropas fondiem!
Šaubas izraisa arī Krievijas prakse dalīt Latvijas firmas "parazitējošajos rusofobos" un "neparazitējošajos rusofilos". Šāda klasifikācija ne pie kā laba nevar novest. Tieši otrādi – tā galu galā veicina korupciju. Kāds mistisks Krievijas činavnieks Latvijas uzņēmumiem izliks atzīmes, uz kuru pamata pieņems lēmumus: "netīrās" pa kreisi, "tīrās" – pa labi. Bet, balstoties Krievijas un Latvijas ilgo un sarežģīto ekonomisko attiecību pieredzē, varam droši prognozēt: šīs atzīmes reti būs objektīvas. Lūdzu, piemērs: palasiet viena no kompānijas "Transņeftj" vadītājiem S.Grigorjeva interviju Latvijas krievvalodīgajos laikrakstos.
Rezultātā savstarpēji izdevīgi ekonomiskie projekti kļūst par birokrātiskās administrēšanas ķīlniekiem, bet privātajās kompānijas strādājošo desmitiem tūkstošu Latvijas krievvalodīgo labklājība ir atkarīga no kāda nezināma Krievijas činavnieku profesionalitātes vai korumpētības līmeņa.
Te atkal vietā būtu Briseles piemērs. Grūti iedomāties Eiropas savienību, kura šķirotu Latvijas uzņēmējus "eirooptimistos" un "eiropesimistos". Un, balstoties uz šādas šķirošanas rezultātiem, piešķirtu tiem tirdzniecības priekšrocības vai noteiktu administratīvus ierobežojumus. Starp citu, Latvijas zemnieki, būdami vai vislielākie ES pretinieki, no Briseles saņems tiešu finansu atbalstu, un tur neviens negrasās viņus saukt par "parazitējošiem eirofobiem".
Tolerantā un pat draudzīgā ES politika ir loģiska un racionāla: pārliecināt ar labiem darbiem, nevis ar neveikliem mēģinājumiem izdarīt spiedienu.

Protams, grūti ir salīdzināt ES un Krievijas rocību. Tomēr Krievija, bez šaubām, var atļauties nedalīt kompānijas "labajās" un "sliktajās" un visiem Latvijas biznesmeņiem piešķirt vienādas iespējas iekļūt savā tirgū, kas pilnībā saskanētu ar Krievijas vēlmi iestāties Pasaules tirdzniecības organizācijā. Oficiālajai Maskavai, kaut vai pragmatisku apsvērumu dēļ, attiecībās ar Latvijas politiskajiem spēkiem nevajadzētu izmantot "pātagas un pīrāga" politiku. Krievijas interesēs ir dialogs ar plašu Latvijas reālpolitiķu spektru.
Tas netraucētu Krievijai par savu prioritāti arī turpmāk uzskatīt "krievu pasaules" atbalstu ārvalstīs. Atbalstu varētu baudīt uzņēmīgi, iespēju robežās dāsni finansēti krievu kultūras centri, kas spētu propagandēt Krievijas kultūru, vēsturi, mūsdienu sasniegumus. Gribētos cerēt, ka pirmais solis šai virzienā būs Maskavas valdības finansētā Maskavas kultūras un darījumu centra celtniecības pabeigšana un darbības uzsākšana Rīgā.
Būtu ļoti labi, ja šeit tiktu izveidota Krievijas institūcija, kas darbotos pēc "Sorosa fonda" principiem. Tā varētu piešķirt stipendijas, lai Latvijas iedzīvotāji varētu iegūt augstāko izglītību Maskavā, Sanktpēterburgā, Novosibirskā u.tml. Protams, šādi būtu jārīkojas ne tikai Latvijā vai pārējās Baltijas valstīs, bet arī Ukrainā, Kazahstānā, Turkmenistānā, Moldovā, kur krievu problēmas ir, maigi izsakoties, ne mazākas kā Latvijā, lai gan šīs valstis ietilpst NVS.
Piebildīšu: ar "krievu pasauli" es saprotu arī tos etniskos latviešus, kas dziļi interesējas par krievu valodu un kultūru, labprāt apmeklētu Rīgas krievu kultūras centru un, iespējams, mācītos Krievijas augstskolās.
Domāju, ka manis piedāvātā Latvijas un Krievijas attiecību pārorientēšanas modeļa īstenošana neprasīs īpaši daudz laika – ja vien būs vēlēšanās to īstenot. Tāda politika dotu labumu Krievijai. Tās diplomātiem un politiķiem būtu vieglāk kontaktēties ar Latvijas politiskajiem spēkiem, bet ierēdņiem nenāktos lauzīt galvu, kā ierobežot "sliktos" Baltijas uzņēmējus. Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju stāvoklis uzlabotos, bet Krievijas reālā ietekme palielinātos. Un arī jēdziens "prokrievisks" ar laiku zaudētu savu negatīvo pieskaņu.
Noslēgumā uzdošu kādu jautājumu, uz kuru pats pacentīšos īsumā atbildēt. Vai Latvijas un Krievijas attiecībās vispār iespējams produktīvs modelis? Attiecību analīzes līmenī – bez šaubām, ir iespējams. To apliecina pēdējos četros gados nu jau septītā "Baltijas foruma" rīkotā starptautiskā konference. Apliecinu lasītājiem, ka tā dalībnieki no Krievijas puses ir neapšaubāmi pazīstamāki un autoritatīvāki par aplūkotā memoranda autoriem. Turklāt "Baltijas foruma" dalībnieki ir pazīstami gan Krievijas, gan pasaules līmenī: S.Karaganovs, I.Hakamada, V.Tretjakovs, A.Arbatovs, I.Jurgens, A.Bovins. Varētu nosaukt vēl dažus desmitus demokrātiski noskaņotu politiķu un nopietnu politologu.
"Baltijas foruma" pirmās konferences nosaukums bija "Latvija – Krievija. Kas mēs esam: draugi, ienaidnieki vai partneri?" Protams, pašiem foruma dalībniekiem šis nosaukums bija tīri retorisks. Mēs vēlējāmies ieskicēt maksimāli plašu iespējamo pieeju spektru. "Baltijas foruma" prakse parādīja, ka šeit izteiktajām domām ir pietiekami plaša rezonanse foruma dalībnieku vidū. Ilustrācijai sniegšu divus izteikumus no foruma tribīnes. Viens no tiem šodien skan īpaši aktuāli un pieder Konstantīnam Kosačovam, kurš ir bijis ārpolitikas padomnieks četriem Krievijas premjerministriem, bet šobrīd ir Krievijas Valsts domes Starptautisko lietu komitejas priekšsēdētāja vietnieks: "Tas, ka tika uzbūvēta Baltijas cauruļvadu sistēma, ir mūsu kopīgais zaudējums."
Otro domu aforisma veidā pauda Krievijas Rūpnieku un uzņēmēju savienības priekšsēdētāja vietnieks Igors Jurgens: "Vienai pusei būtu laiks atteikties no lielummānijas, bet otrai – no vajāšanas mānijas."
Un, visbeidzot,– par "Baltijas foruma" jauno iniciatīvu. Būt vai nebūt Eiropas Savienībā – tas ir mūsu kopīgais liktenis neatkarīgi no tā, vai mēs esam "par" vai "pret", vai mums referendumā būs balsstiesības vai arī mēs ietilpstam tai pusmiljonā nepilsoņu, kas nebalsos. Vai cilvēki ir "par" vai "pret" – socioloģisko pētījumu firma SKDS šo jautājumu uzdod regulāri, gan pilsoņiem, gan nepilsoņiem. Mūs interesē ne tikai "par" vai "pret", bet arī "kāpēc?" Mums kopīgi ir jānoskaidro, cik pamatota ir Latvijas iedzīvotāju nostāja, lai referenduma rezultāti nebūtu nepietiekamas jautājuma izpratnes vai gadījuma rakstura faktoru un demagoģijas ietekmēti. Šajā projektā piedalās eksperti, sociologi, valdības pārstāvji, kas nodarbojas ar integrācijas problēmām, un šis projekts ir mēģinājums atbildēt uz jautājumu "kāpēc?" Ar pētījuma rīcības komiteju mēs aicinām sadarboties – lūdzu, kaut vai kā neatkarīgos ekspertus – arī Krievijas pusi. Jo pusmiljons nepilsoņu – nerunājot nemaz par vairākiem simtiem tūkstošu krievvalodīgo Latvijas pilsoņu – ir tā vērti, lai rūpētos par viņu noskaņojumu, viņu garastāvokli, viņu likteni. Un lai mūsu valstu attiecībās būtu mazāk vietas savstarpējām pretenzijām un vairāk – patiesām rūpēm par cilvēkiem, nešķirojot tos "savējos" un "svešajos".

PIEEJAS UN NOSTĀJAS III

GARĪGĀS PERSONĪBAS NEPIECIEŠAMĪBA

Dace Rubļevska – Mag. theol., Latvijas Kristīgās akadēmijas prorektore

Viena no Latvijas stratēģiskās attīstības dominantēm ir mūsu valsts iekšējās neatkarības un drošības pašspēja, sabiedrībai piemītošo ilgtspējības resursu aktualizācija, Latvijas garīgā un intelektuālā potenciāla atbrīvošana.

Vēsturiski likumsakarīgi, ka šajā pārejas laika sabiedrībā rodas nepieciešamība pēc tām morālajām, intelektuālajām un sociāli politiskajām kvalitātēm, ko sniedz kristietības vērtības un prakse, ar piebildi - pareizi izprastas un adekvāti īstenotas. Jo mūsdienu Eiropas kristietību būtiski ir skārusi sekularizācija, kas izpaužas kā Dieva realitātes racionalizācija, depersonalizācija, institucionalizācija un specifiski garīgo procesu reducēšana uz dabas un sociālo zinātņu likumiem. Sekularizācijas rezultātā baznīca, teoloģija un personība kļūst par sociāli marginālu parādību, kas nespēj konstruktīvi integrēties pilsoniskās sabiedrības attīstībā, nespēj sniegt radikālus sociālo konfliktu un problēmu risinājumus ne privātās dzīves, ne valstiskas nozīmības līmenī.

Lai kristietība varētu dot savu sociālo ieguldījumu Latvijas attīstībā, tai vienlaikus jāatgriežas pie savas bibliskās un vēsturiskās tāpatības – pie Kristū centrētās būtības. Proti, baznīcas funkcijas nosaka nevis ticīgu personu demokrātiska kolēģija, bet Rakstu autoritāte un Kristus reālās klātbūtnes faktors. Vēl vairāk- Kristus ir "nācis, lai pats kalpotu" (Mk.10,45). Šis ir sakrālais nosacījums, kas realizējas caur cilvēku izvēli un darbību, un piešķir baznīcas praksei radošu, pārveidojošu efektivitāti. Ja baznīca zaudē šo Kristus rakstura dimensiju un spēju caur savu darbību manifestēt Dieva darbību, tad tā vienkārši kopē aprūpes un sociālās palīdzības institucionālo darbu un nonāk tajā pašā profesionālās kompetences krīzē, ko Latvijā šodien piedzīvo institucionālais darbs: tas ir apmulsums un bezspēcība tieši cilvēkproblēmas priekšā, nespējot risināt sociālās izolētības, depresijas, atkarību, nabadzības dziļākos cēloņus tā, lai notiktu personības iekšēja atjaunotne, dziedināšanās, attiecību rekreācija un būtiski celtos dzīves kvalitāte.

Lai kristietība Latvijā šodien spētu nostāties praktiskā dialogā ar sabiedrību un tiešām kalpotu tautai, nepieciešama pamatīga attīrīšanās un atgriešanās pie Kristus vispirms pašā baznīcas iekšienē, sākot ar garīdzniecību.

Vienlaikus notiek arī teoloģijas paradigmu nomaiņa, pārvarot būtiskus aizspriedumus, kuru dēļ kristietība tiek izolēta no sabiedrības dzīves telpas un ticība tiek pretnostatīta zināšanām. Šī duālisma rezultātā Latvijas kristietība ir veidojusies ar izteikti antiintelektuālu raksturu, savukārt, t.s. "pārējās sabiedrības jomas" – ar izteiktu tieksmi norobežoties no kristietības mantojuma. Latvijas sabiedrība nav lutināta ar politikā, ekonomikā, zinātnē, kultūrā ietekmīgām personībām, kas savu sociālo un radošo praksi motivētu ar bibliskās patiesības principiem. Savukārt, tradicionālo teoloģisko un baznīcisko izglītību ieguvušie kristieši bieži demonstrē savu noraidošo attieksmi pret laicīgajām zinātnēm un sabiedrības dzīvi. Rezultātā viņi savas ticības patiesības spēj komunicēt tikai monologa stilā, izrauti no vajadzību konteksta un kultūrā saprotamām nozīmēm, didaktiski un kategoriski.

Būtībā teoloģija ir attīstījusies pēc vienas zinātniskās paradigmas likumsakarībām: Dieva vienotā patiesības atklāsme tika salauzta un transformēta modernās kultūras duālistiskajās struktūrās: vienā pusē Dieva patiesība, otrā – zinātniskā patiesība, kas tālāk neizbēgami fragmentējās neskaitāmās specializācijās. Bet patiesība ir vienota. Sākotnējā universitāte kā vienots, korporatīvs zināšanu modelis šodien tiek definēta kā mācību un zinātnes iestāde, kas sastāv no dažādām fakultātēm. Taču šodien pasaulē mainās gan universitātes ideja, gan priekšstati par zinātnisko patiesību, - veidojas integratīvs zinātniskais diskurss. Aktualitāšu aktualitāte ir patiesības vienotības atklāsme starpdisciplinārajos pētījumos, un teoloģiskās zināšanas šobrīd te parādās kā integrējošais elements. Latvijā ir sākusi attīstīties teoloģijas un zinātņu (psiholoģijas, politoloģijas, socioloģijas, ekoloģijas, bioētikas) integratīvā pētniecība.

Postmodernisma plurālistiskais, segmentētais, dekonstruktīvais patiesību modelis jau ir aizejoša parādība. Zinātniskajā apritē ienāk jēdziens: sabiedrības attīstības "postpostmodernitāte", kas izpaužas kā virzība uz integratīvu 'optiku', konservatīvākām ētiskajām vērtībām (tai sk. seksuālo ētiku) un tradicionālo kristīgo reliģiozitāti.

Ja zinātniskā doma Latvijā nerausies laukā no epistemoloģiskā duālisma un neieies starptautiskajā interdisciplinārās pētniecības laukā, tā kļūs provinciāla, Eiropai, pasaulei garlaicīga un nenozīmīga.

Autentiska bibliska teoloģija un kristietība pēc būtības ir praktiska un sociāli ieinteresēta. Ar to jātiek lauztam vēl vienam mītam par gara dzīves absolūto intimitāti, subjektīvismu, individuālismu, kas devalvē kristīgo vērtību sabiedrisko nozīmīgumu. Piemēram, šobrīd politiskajos, ekonomiskajos, pārvaldes, sociālās drošības procesos Latvijā aktuāls ir sociālās taisnības princips. Neveiksmei lemti ir atsevišķu personu, kopienu, organizāciju centieni rīkoties morāli, jo kultūras telpā vēl joprojām valda ētiskais vakuums jeb pretrunīgi ētiskās atskaites punkti. Simptomātiska ir šībrīža sabiedrības polarizācija jautājumā par ASV – Irākas kara taisnīgumu vai netaisnīgumu. Morāli fragmentētā sabiedrībā trūkst vispāratzītu ētisku kritēriju, nav formulēts taisnīguma princips atsevišķajās konkrētajās valsts darbības sfērās, kur dominē varas faktora un grupu interešu ietekme uz taisnības izpratni. Šis jēdziens tiek aizstāts ar politiskā pragmatisma vai ekonomiskā efekta ideju. Taču tas ved pie sistēmas, dehumanizācijas, pie brutālas attieksmes pret. Personību. Sociālajās institūcijās – soda izciešanas vietās, veselības aizsardzības, sociālās aprūpes, izglītības iestādēs cilvēks viegli kļūst par institūcijas interešu un manipulāciju objektu, tiek ievainota cilvēka cieņa un nonicināta dzīvības unikālā vērtība.
Nepieciešama tāda integratīva, praktiski orientēta teoloģija, kas taisnības izpratnei spēj piešķirt realitātes statusu. Tradicionālā teoloģija operē ar Dieva atribūtiem – taisnīgs, mīlošs, taču vajadzīga tāda teoloģiskā prakse, kas šo Dieva taisnību iznes publiskajā telpā, kontekstualizē un atklāj, kā godīgums īstenojas sociālajā konfliktā, kādas ir ar to saistītās problēmas un jaunradošās konsekvences.
Aktuālai, gudrai teoloģijai neizbēgami jāatklāj un jāattīsta kristietības sociāli politiskā dimensija, - Dieva taisnība primāri ir sociāls fenomens, kas jāskata attiecību terminos, tādēļ tā nevar tikt noreducēta uz individuālu reliģisku pārdzīvojumu vai ierobežota baznīcas sakrālajā teritorijā. Dieva taisnība skar visas sfēras, pirmkārt, jau marginālās ļaužu grupas, izslēgtos, aizmirstos, institūcijās iesprostotos, mirstošos, bez vecāku aprūpes palikušos, inficētos, atkarīgos.
Baznīcas sociālā atbildība un teoloģijas derīgums dzīvei – tās ir kristietības kvalitātes, kas stratēģiski svarīgas Latvijai. Taču tās var pastāvēt tikai vienā gadījumā, - ja par kristietību nerunā abstrakcijās (baznīca, kristieši, teoloģija). Noteicošais ir cilvēks, unikālā personība, jo antropoloģiski cilvēks ir tas, kas konkrēti iemieso Kristus personu, Viņa substancionalitāti, Viņa mīlestību, taisnību, iežēlu, Viņa brīvības dinamiku, arī teoloģisko atklāsmi par Dieva darbību vēsturiskajā telplaikā. Teoloģija operē ar šādiem jēdzieniem: cilvēks ir baznīca (nevis "cilvēks iet baznīcā"), cilvēks ir "templis, kurā mājo Dieva gars". Līdz ar to kristietības centrālais jautājums ir personības kompleksa (nevis tikai idejiska) atgriešanās Dievā, kas ietver grēkatziņu, izlīgumu un emociju, gribas, intelekta pārtapšanu, un tad - no Dieva izrietošu dzīves praksi, kā arī inteliģenci.
Starp citu, arī modernās izglītības koncepts orientēts nevis uz intelektuālām studijām, bet uz personības stājas izveidi un radošo dzīves prasmju (tai sk. nodarbinātības un attiecību prasmes) izkopšanu. Sociāli perspektīvākā ir garīga personība: Kristus motivēts vadītājs, kā tāds, kurš kalpo.

IZVĒLE VĒSTURĒ UN VĒSTURES STĀSTOS

Vita Zelče – Dr. hist.

Ikvienai sabiedrībai ir sava atmiņa – kolektīvā atmiņa, ikvienam cilvēkam – sava atmiņa, viņa individuālā atmiņa. Tās sociāli funkcionē, lai konstruētu tieši to pagātnes variantu, kas dara skaidrāku un saprotamāku tagadni, definē mūsu/ikviena vietu laiktelpā, vērtību summu. Cilvēku atmiņā iegulst tas, kas viņuprāt ir atcerēšanās, atkalpārdzīvojuma vērts. Atmiņa vienmēr sākās no tagadnes un iet atpakaļ laikā, atlasot notikumus un cilvēkus, piešķirot tiem tādas vai citādas nozīmes, radot pārdzīvojumu. Kolektīvā un individuālā atmiņa ir sociālā realitāte. Turklāt kopīgas atmiņas tuvina cilvēkus, satur kopā, formē kopējo identitāti, saliedē indivīdus un sociālās grupas. Sociālo satricinājumu brīžos, nedrošības, satraukuma, neziņas situācijas sociālās atmiņas nozīme pieaug, cilvēki tad tajā meklē palīdzību savu problēmu risinājumam un skaidrojumam, nākotnes scenārijus, caur pagātni tiek mēģināts saprast savu laiku un rītdienu.[1]
Kolektīvā un individuālā atmiņa (vairāk vai mazāk) var atšķirties/atšķiras no mācību grāmatās ietvertās vēstures, no profesionālo vēsturnieku vēstures pētījumos veidotajām konstrukcijām, no kalendārā iemūžinātajām valsts svētku un atceres dienām. Varai vēsture ir nepieciešama savas stabilitātes, leģitimitātes apliecinājumam un garantijai, īpaši neilglaicīgās, nepietiekami stabilās sistēmās, kādas ir Austrumeiropas valstis pēc politiskās iekārtas maiņas un

iekļaujoties Eiropas struktūrās. Varas un sabiedrības attiecības šajās valstīs, arī Latvijā ar vēsturi, ar sociālo atmiņu nav viennozīmīgas, tās caurauž pretrunu, pretišķību mezgli, sasieti un pārauti pavedieni.

Smagā pagātnes nasta

Sociālistiskās sistēmas sabrukums, uzskata politologs Vladimirs Tišmaneanu, Austrumeiropas valstīs radīja epistemoloģiskās anarhijas situāciju.[2] Tradicionālās robežas, jau nostiprinājušās atmiņas un rītdienas paredzamība sašķobījās un zuda. Agrāk nebijušo publiskās runāšanas (izteikšanās) iespēju, pārmaiņu un nākotnes cerību emocionāli piesātinājuma gaisotnē stihiski noritēja jaunas vēstures konstrukcijas būve. Mēs pārrakstījām vēsturi, pārkārtojām sociālo atmiņu, lai pašdefinētos savā tā brīža laiktelpā. Mainījām simbolus, valsts svētku un atceres dienas, pieminekļus, pārdēvējām ielas, izstrādājām jaunas skolu programmas, vecās mācību grāmatas aizvietojām ar citām. Tam visam bija jāsniedz gandarījums par iepriekšējo dzīves posmu, respektīvi, esību padomju sociālismā. Pagātni redzējām kā smagu nastu, par kuru pienākas kompensācija. Turklāt Padomju Savienības pastāvēšanas pēdējos gados (lielvalsts reālā sabrukuma laikā) atmodinātais latviešu nacionālā pārpašapziņa, lepnuma (arī lepošanās) kāre un emociju sakāpinājums caurauda sociālos procesus un attiecības, cilvēku prātus, atstāja nospiedumus pagātnes un sava laika sapratnē.

Pēcpadomju sabiedrības sociālās identitātes balsts bija tiešs sevis noliegums, pārvelkot svītu pāri savas esības pozitīvajai, gaišajai, radošajai, eksistenciāli stiprajai pusei četrdesmitajos, piecdesmitajos, septiņdesmitajos un lielā mērā arī sešdesmitajos un astoņdesmitajos gados. Pēcpadomju cilvēks akceptēja, ka pašmāju un aizrobežu publisko runātāju apgalvojumus, ka viņa vēsturiskā apziņa ir "deformēta",[3] ka viņa dzīve, darbs nevarēja būt (piln)vērtīga, ka sakropļots ir arī intelekts un spriestspēja. Pēcpadomju cilvēkam tobrīd, pārvērtību laikmetā, attieksmē pret sevi un citiem vieglākā un izdevīgākā bija upura loma. Un mēs 90. gadu pirmajā pusē konstruējām savu jauno upuru/"bāreņu" tautas vēstures vēstījumu – stāstu par to, kā un kas mums darīja pāri (okupēja, lika vai neļāva karot, represēja, atņēma, aizliedza, draudēja, nedeva, norāja, kolonizēja, rusificēja). Pāridarījumi, to izciešana un atcerēšanās kļuva par nacionālo un politisko vienotāju. Latviešu jaunā oficiālā jeb mācību grāmatu vēsture no 1940. līdz 20. gadsimta 80. gadu beigām līdzinājās zaudējumu un upuru reģistram, par latviešu nacionālās un valstiskās identitātes izpausmi kļuva publiska bēdāšanās par pāridarījumiem un savas nevarības un padošanās liktenim apliecināšana. Vienlaikus iezīmējās atsevišķu pagātnes norišu (nacistu militārajās struktūrās karojošo, pret padomju varu nostājušos mežabrāļu) glorifikācija, kuras pamatā bija nostādne: mēs gan būtu parādījuši, ja nebūtu to, kuri mūs sakāva. Tālab arī slavinājums caurauda ar ciešanu, upuru, nespēka spēcīgāko priekšā un nepiepildījuma akcentu. Upura loma ir ambivalenta: tiekšanās pēc sevis žēlošanas lielākā vai mazākā mērā izslēdz empātiju, rada kurlumu pret citiem (viņu ciešanām, viņu labajiem darbiem), liedz saskatīt un vērtēt lietas to daudzpusībā.

Politkorektums

Mūsu (un citu postsociālistisko zemju) pagātnes pašviktimizācijas tendences 90. gadu vidū aizvien vairāk nonāca pretrunā ar šodienas demokrātiskās sabiedrības vēstures pamatpostulātiem, kas pēc Otrā pasaules kara iedibināja skatījuma no tā uzvarētāju prizmas. Proti, karā tika sakauts cilvēces lielākais ļaunums – nacisms, tādēļ visi cīnītāji pret to un tā uzvarētāji ir pagātnes varoņi, bet visi (lielie un mazie, vainīgie un nevainīgie) kolaboracionisti nedrīkst būt publiskie elki. Šis vēstures vēstījuma politiskās morāles normatīvs, kas jau vairāk nekā pusgadsimtu pastāv rietumu demokrātiskās pasaules vērtību sistēmā.

Rietumu demokrātiju vēstures standarts viena no pirmajām augstuma latiņām, kam bija jātiek pāri, ceļā uz Eiropas Savienību. Vēsturei bija jābūt politkorektai. Nācās pārbīdīt dažas figūras uz pēcpadomju vēstures šaha galdiņa. No baltajiem (labajiem) par pelēkajiem jeb bez vainas vainīgajiem vēstures varoņiem kļuva Otrā pasaules kara latviešu leģionāri nacistiskajā armijā, par melnajiem – nacistiskā režīma kolaboracionisti. Publisku cieņu un piemiņas zīmes ieguva daļa nacistu režīma upuru – holokausta upuri.[4]

Prasība vēsturi saskaņot un pielāgot Rietumu demokrātijas standartiem, šķiet, bija pamatiemesls Latvijas Valsts prezidenta(-es) vadītās Latvijas vēsturnieku komisijas izveidošanai 1998. gadā.[5] Tās pamatuzdevums – pētīt noziegumus pret cilvēci Padomju Savienības un nacistiskās Vācijas okupācijas laikā un darīt tos zināmus sabiedrībai, veikt starptautiskus salīdzinājumus, "lai izvērtētu vairākus Latvijas vēstures aspektus un tos iekļautu pasaules vēstures kopsakarībās".[6] Turklāt, izmantojot totalitārismā dzīvojošo cilvēku mentalitātei piemītošo milzīgo pietāti pret visaugstākajām amatpersonām, īpaši prezidentiem, arī Vēsturnieku komisija, tās piedāvātais pagātnes izvērtējums automātiski ieguva īpašas

autoritātes spēku. Vara publiski (no)demonstrējusi un demonstrē savu ieinteresētību šīm laikam vajadzīgās vēstures izpratnes konstruēšanā. Vēsturniekiem (cilvēkiem, sava darba labiem darītājiem) arī tīkams bija/ir varas tuvums, tās pasūtījums un atzinība ceļ darba vērtību (savās un sabiedrībās acīs).
Latvijas varas kalpiem svarīgi ir būt pareiziem, pieņemamiem Rietumu demokrātiem arī pagātnē, t.i., būt bijušiem kopīgā cīņā pret nacismu Otrā pasaules kara laikā. Lai gan fakti par pretestību nacismam kopā ar rietumniekiem ir skopi, zināmas tikai nedaudzas personālijas (piemēram, Konstantīns Čakste), tām tiek piešķirts spilgtinājums, kura stari tos pārreflektē vēstures varenībā.[7] Nenoliedzami, "lielo" vēsturi allaž raksta uzvarētāji.
Līdzās starptautiskajai vēstures saskaņošanai varas paspārnē esošās Vēsturnieku komisijas aprūpē iekļāvās arī vēstures izpratne šeit, proti, uz vietas. Tā apkopoja vietējai lietošanai svarīgos un daudziem sāpīgos, emocionāli jūtīgos jautājumus par pāridarījumiem latviešiem kopš 1940. gada, akadēmiskā un politkorektā gultnē turpinot pašviktimizācijas tradīciju apvienojumā ar centieniem piešķirt spilgtumu protesta formām padomju režīmam.[8] Tās gan ir nedaudzas, epizodiskas un bez vērā ņemamas rezonanses, sociālajā atmiņā līdz šim nebūtiskas.

Traucējums?

Nenoliedzami, šobrīd vēsture mūsu ikdienas dzīvē vairs nav tik aktuāla, emocionāla, cik tā bija pirms desmit, pieciem gadiem. Turklāt ieilgusī pāridarījumu dominante valdošajā pagātnes oficiālajā refleksijā atstājusi savas pēdas. Pašreizējais vēstures stāsts nekalpo pašvērtībai, bet gan pašnoliegumam, mazvērtībai. Savukārt pašnoliegums ir nepiemērots pavadonis zemei un cilvēkiem, kas strauji attīstās un raugās nākotnē.
Manuprāt, pārejas perioda neirozes, kolektīvas bailes no nezināmās rītdienas, pirmā vilšanās nacionālās sajūsmas uzplūdu periodā zīmētājās neskaidrajās, bet rožainajās nākotnes vīzijās mūsu sabiedrībai jau ir aiz muguras. Tām arī nav laika (un nebija, nevarēja būt) ļauties. Straujās politiskās, saimnieciskās un sociālās pārmaiņas, attīstība, ikdienas ritma spraigums un Austrumeiropas cilvēku paveiktais, savās zemēs izveidotais un sasniegtais ir pretrunā ar upura, zaudētāja, padevīgā mentalitāti, tas traucē šā brīža identitātei.
Jājautā: vai vēstures stāsts (kāds nu tas ir (sa)veidots) ir kļuvis par traucēkli, apgrūtinājumu mums pašiem?

Aizmiršana

Mūsu sociālā atmiņa pēdējo desmitgades laikā konstruējās gan ar pagātnes izcēlumiem, gan ar savas vēstures aizmiršanu. Aizmirsām to, ko tādu vai citu iemeslu dēļ nevēlējamies atcerēties, jo tas bija smagi, par to bija kauns vai vismaz neērti. Padomju Savienības likumsakarīgā bojāeja, tās sociālo normu un vērtību bankrots Rietumu priekšā, spējā nabadzība, sociālā statusa maiņas lielā daļā bijušo padomju pilsoņos radīja mazvērtības kompleksu, nepilnvērtības neirozi, kas sociālajā atmiņā un iedarbināja amnēzijas mehānismu – svarīgi bija aizmirst savu dienišķo esamību nesenajā pagātnē. Pagātnes amnēzija savulaik darbojās kā zāles, kā pārsēji, kas nepieciešami pēc traumas.
Laikposmā pēc Otrā pasaules kara rietumu pasaulē veidojās cita (atšķirīga no iepriekšējās) kultūras tradīcija – nācijas vienotības pamatā nav tai nepatīkamu (noziedzīgu, neveiksmīgu) pagātnes notikumu kopīga aizmiršana/nepieminēšana, bet gan līdz dziļām sāpēm urķīgs un traumatisks atmiņas darbs.[9] Protams, šī tradīcija pēkšņi nestājās spēka, līdz tai ir jānonāk, tam nepieciešams ne tik daudz varas īstenotais "vēstures menedžments", bet gan vēstures pārdomāšana, pārsijāšana un sabiedriskā pārrunāšana, sāpīgas diskusijas.
Turklāt tagad, kad laika distance jau pārsniegusi desmit gadu robežu, vērtības pašvērtības mērauklas jau sāk darboties pēc citiem noteikumiem: ar/par sevi jālepojas, par sevi jāuzņemas atbildība. Sociālā vajadzība ir lepnums, varēšana, atbildība. Tam derīgs arī vēstures stāsts, bet tas vēl jārada literāros, zinātniskos sacerējumos, vizuālos un audio vēstījumos, kas to iedzīvinātu aktīvajā sociālajā atmiņā.

Cilvēks, apstākļi un izvēles

Latvijas 20. gadsimta sociālā vēsture ir vēstījums par "mazā", "ierindas", "caurmēra" cilvēka spēku apstākļos. Tieši viņš (iz)dzīvoja, radīja nākamās paaudzes, kas spēja aizpildīt karu, varas maiņu radītos tukšumus sociāli augstākās nišās, kas aizpildīja, uzturēja, sargāja, aprūpēja un bagātināja savas zemes kultūrtelpu un veidoja laika svara vērtumu. Tas ir arī galvenais vēstījums par latviešiem, kuri ar savu (iz)dzīvošanas prasmi glabā Latvijas kultūras tradīciju un nes (pamat)atbildību par Latvijas šobrīdi un nākamību.
Sociologs Zigmunts Baumans rakstīja: "Marksam pieder pazīstamais izteiciens, ka cilvēki veido vēsturi, bet dara to apstākļos, kurus neizvēlās. Mēs varam pārfrāzēt šo tēzi .. un teikt, ka cilvēki paši nosaka savu dzīves veidu, bet apstākļos, kuri nav atkarīgi no viņu izvēles."[10]

Filozofs Emils Čorans it kā papildina: "Cilvēks veido vēsturi, arī vēsture rīkojās ar cilvēku. Cilvēks vienlaikus tās radītājs un objekts, virzītājs un upuris."[11] Apstākļi (ģeogrāfiskā vieta, laikmets, gadsimts, gadu desmits, piederībā paaudzei, "lielā politika", tehnoloģiju līmenis u.tjpr.) un cilvēks – to radītājs, izmantotājs un pakļautais – veido divdabīgu vienības un pretrunas ūniju.

20. gadsimtā, tāpat kā iepriekšējos gadsimtos, Latvijas cilvēkiem reti bija iespēja veidot apstākļus, kādos dzīvot. Nenojaucamas ir bijušas kārtu robežās, nepārvaramas nacionālās šķirtenes, nenovēršamas politiskās kataklizmas u.c. Savukārt individuālās cilvēciskās esības veida un satura izvēle apstākļu būvētajā karkasā palika. Faktiski tā bija izvēle par labu vai sliktu indivīda dzīveslaika iespējami pilnvērtīgai realizācijai, viņa godaprātam, sirdsapziņai.

Mēdz sacīt, ka izdarīt izvēli vienmēr ir grūti, nekad iepriekš nav zināms: vai tā būs tā labākā, pareizākā? Turklāt gandrīz viss 20. gadsimts Latvijas cilvēkus ir turējis stingrā saviem spēkiem nemaināmu apstākļu karkasā. Šobrīd vēl mūsu prātos un sociālajā atmiņā neapjēgtā padomju laika izvēļu gammu superprezīci definējis Gunārs Grāvis, Ojāra Vācieša skolas gadu draugs, rakstot par savu – pēckara jauniešu paaudzi: "Es redzu piecus ceļus, pa kuriem mēs varējām iet. Pirmais ceļš – darīt mazāk, sēdēt klusāk, ēst, ko dod. Otrais ceļš – ticēt un akli darīt to, ko liek. Trešais ceļš – neticēt, bet sludināt reliģiju, domāt vienu un darīt citu. Ceturtais ceļš – neticēt, piesūkties ar ļaunumu un izslēgt sevi no tautas vidus. Piektais ceļš – ne ticēt, bet redzēt, taustīt, just, domāt, saprast, pārliecināties un cīnīties par cilvēkiem, par īstu sociālismu."[12] Par sociālismu tā labākajā, cilvēciskajā, arī klasiskajā izpratnē. Par biedriskumu, atbildību, par cilvēkiem. Šodien varam vērtēt šīs izvēles, to labumu un sliktumu, atzīt, kuru īstenojot tika iespējami vērtīgāk apdzīvota Latvijas kultūrtelpa, nododot to tālāk šodienas Latvijai un tās cilvēkiem. Bez šaubām, no šodienas viedokļa par vēstures varoņiem uzskatāmi cilvēki, kas dzīvoja tā, ka bija spēcīgāki par apstākļiem. Viņi arī ir tā labā, siltā pagātnes daļa, kas paliek atmiņā un vēstures pārstāstos.

Vēstures vēstījuma cilvēciskajā dimensijā vissvarīgākais ir cilvēki, vēsture nevar un nedrīkst būt arēna, kurā izspēlēt politiskās ambīcijas, kārtot varas cīņu un nacionālos rēķinus. Tas gan nereti tiek darīts partijām reklamējot sevi, īpaši vēlēšanu kampaņā. Latvijas politikas diskursā pagātnes traktējumi ir partiju leģitimitātes avoti, kam jāapliecina viena vai otra politiskā spēka likumīgās tiesības uz varas troni. Tā vēstures vēstījums devalvējās, sāk līdzināties nolietotai, netīrai, apskurbušai naudas zīmei, kam vēl ir vērtība, bet netīkami ņemt rokā. Kas būt tālāk? Reforma?, lietu nostāšanās savā vietā?, ētikas normu un intelekta pārākums? Jācer.

Mūslaiks ir lielāku un mazāku, atbildīgāku un ne tik ļoti svarīgu izvēļu kamols, no kura raisāmi sabiedrībai kopīgie un katram atsevišķie pavedieni. Par to stiprumu un (ne)pārtrūkšanu varēs vēstīt vēstures stāsts. Bet šobrīd ir cilvēki un izvēles vēstures stāsta priekšā.

Atsauces:

1. Par sociālo atmiņu tuvāk sk.: Ķīlis, Roberts (sast.). Atmiņa un vēsture no antropoloģijas līdz psiholoģijai. Rīga: N.I.M.S., 1998.
2. Tismaneanu, Vladimir. Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism, and Myth in Post-Communist Europe. Princeton: Princeton University Press, 1998. P. 153.
3. Piemēram, sk.: Nollendorfs, Valters. Vēsturiskā apziņa, integrācija un muzejs. Diena. 2003. 15. marts. 14. lpp.
4. Līdzīga rakstura publisko cieņu un piemiņas iemūžinājumu nav pagaidām guvuši citi nacistu un vietējo kolaboracionistu nonāvētie – t.s., padomju aktīvisti, padomju zemes reformas rezultātā zemi ieguvušie zemnieki, karagūstekņu nometnēs mirušie Padomju armijas karavīri u.c.
5. Līdzīgas valsts augstāko amatpersonu vadītas vēsturnieku komisijas darbojās gandrīz visās bijušajās sociālistiskajās valstīs Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs.
6. Par Vēsturnieku komisijas darbības uzdevumiem sk.: Noziegumi pret cilvēci Latvijas teritorijā Padomju Savienības un nacistiskās Vācijas okupācijas laikā no 1940. gada līdz 1956. gadam. Latvijas Vēsturnieku komisijas Progresa ziņojums. Rīga, 2001. Latvijas Vēsture. 2002. 2:15–30.
7. Piemēram, Latvijas Centrālās padomes darbībai veltītā lielā uzmanība, Konstantīna Čakstes pieminekļa būvēšanas iniciatīva, Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas K. Čakstes atdusas vietas apmeklējums Polijā u.c.
8. Latvijas Vēsturnieku komisijas darbības atspoguļojums ir Latvijas vēstures institūta apgāda izdotie "Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti", līdz 2002. gada beigām izdoti ir septiņi sējumi.
9. Бойм, Светлана. Общие места: Мифология повседневности жизни. Москва: Новое литературное обозрение, 2002. С. 13.
10. Бауман, Зигмунт. Индивидуализированное общество. Москва: Логос, 2002. С. 8.

11. Чоран, Эмиль. После конца истории. Санкт-Петербург: Symposium, 2002. С. 164.
12. Grāvis, Gunārs. Kur lai meklē straumes pirmsākumus? Grām. Kronta, Ildze (sast.). Visums, sirds un tāpat … Grāmata par Ojāru Vācieti. Rīga: Karogs, 1993. 87. lpp.

IZVĒLES FILOZOFIJA

Arkādijs Suharenko – Rietumu bankas padomes priekšsēdētāja vietnieks, Latvijas Ebreju kopienu padomes priekšsēdētājs

Manuprāt, jebkuram daudzmaz domājošam cilvēkam, kas nav politiķis, sabiedrisks darbinieks, vai liela mēroga biznesmenis, ir ienācis prātā jautājums, kas likts šīs grāmatas idejas pamatā. Tik tiešām, kāda ir valsts attīstības perspektīva, teiksim, tuvākajiem desmit gadiem? Katrs uz šo jautājumu mēģinās atbildēt pēc sava prāta, atkarībā no uzskatiem un analītiskās domāšanas līmeņa. Personīgi es vēlētos izcelt četrus virzienus, kurus vajadzētu apsvērt visupirmām kārtām un dziļāk nekā pārējos. Tie būtu: ekonomiskā attīstība, ārpolitika, kultūra un izglītība, apkārtējā vide. Ar pēdējo es domāju ne tik daudz vides aizsardzību (kaut gan arī šīs problēmas risināšana ir ārkārtīgi svarīga), cik cilvēka ekoloģiju, respektīvi, sabiedrības integrāciju, kas parāda mūsu iespējas un varēšanu dzīvot savstarpēja komforta apstākļos multietniskā, multikulturālā vidē.

Valsts prioritātes

Globālie notikumi, kuri pavisam noteikti ietekmē ekonomikas jomu (saprotams, tieši tāpat arī citas sfēras) ir valsts iestāšanās Eiropas savienībā un NATO. Domāju, ka ar pietiekamu pārliecību varam pieņemt: vairākums referenduma dalībnieku būs par iestāšanos ES. Šis apstāklis pats par sevi vēl neliecina par to, ka vairumam cilvēku varētu būt skaidrs priekšstats par to, kas īsti ir Eiropas savienība. Šeit ir redzama mūsu politiķu un valsts amatpersonu būtiska nolaidība. Tiesa, jāsaka, ka var atrast arī labi informētus cilvēkus, kas atbalsta eiroskeptiķus. Tādiem cilvēkiem vajadzētu apzināties, ka ES ir gan draudi, gan iespējas. Draudus jācenšas novērst, bet iespējas izmantot, jo mūsu valstij nav nekādas reālas alternatīvas Eiropas Savienībai, kas ļautu mums pamatoti cerēt uz drošību un labklājību. Vēl neviena ES dalībvalsts nav pēc iestāšanās sākusi dzīvot sliktāk. Tikai labāk.

Tāpēc vissvarīgākais uzdevums ir – pēc iespējas ātrāk un precīzāk apzināties savu vietu Eiropas Savienībā. Tas vēl vairāk aktualizē problēmu, kura valstij būs jārisina jebkurā gadījumā. Kādas būs valsts ekonomiskās prioritātes tuvākajā desmitgadē? Kuras jomas valsts atbalstīs? Kādā veidā atbalstīs? Vai tās būs tiešās subsīdijas? Nedomāju, ka tās ir labākais risinājums. Jo esmu pārliecināts par ko citu: subsīdijas pārāk bieži bruģē ceļu korupcijai.

Mērķtiecīgi un iedarbīgi man liekas divi atbalsta veidi. Viens no tiem – nodokļu atlaides. Otrs – atbalsts ar investīciju un kredītu palīdzību. Valsts citu savu funkciju starpā pilda arī lielsaimnieka funkciju. Un, pildot šo funkciju, varētu radīt vietējā mēroga Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības bankai līdzīgu struktūru. Tā varētu būt vai nu banka, vai arī aģentūra, un tai būtu divas savstarpēji saistītas funkcijas: ar valsts izsniegtu kredītu starpniecību atbalstīt tās nozares, kurām piešķirts prioritārs statuss, un turklāt – pareizāk sakot, uz šo darbību pamata – nopelnīt naudu. Tā varētu, teiksim, praktiski risināt mazā biznesa valsts atbalstu, kas bieži vien tiek deklarēts, bet nekur tālāk par vārdiem valsts netiek. Protams, pirms konkrētu uzņēmumu kreditē, tiek rūpīgi pārbaudīta tā maksātspēja, darbības principi, drošums.

Jāparedz arī iespēja, ka atsevišķos gadījumos šī valsts banka vai aģentūra – varētu kļūt par vienu no atbalstāmās biznesa struktūras līdzīpašniekiem. Teiksim, uz pieciem gadiem, kā to mēdz darīt ERAB. Tādā veidā valsts balsta ekonomikas prioritāro virzienu, turklāt pati šai procesā gūdama peļņu. Piemēram, tiek pieņemts lēmums, ka joma, kas attīstāma kā prioritāra, ir tūrisms. Lai cik pievilcīgus lozungus pirms pašvaldību vēlēšanām nesludinātu partijas, skaidrs, ka neviens Jūrmalas domes sastāvs bez kompleksa valsts atbalsta, bez apzinātas saites ar Rīgu, bez vīzu režīma problēmu atrisināšanas nevarēs veicināt kūrorta atdzimšanu. Ja tiek aprēķināts, ka, piemēram, trūkst 10 tūkstoš vietu viesnīcās, valsts vai nu pati rada viesnīcu kompleksu, vai arī kļūst par līdzīpašnieci prioritārās biznesa struktūrās, kas palīdzētu šo problēmu risināt.

Var izvēlēties arī citādu pieeju. Par prioritāti ir kļuvusi tūrisma attīstība? Tātad šai nozarē nodokļu likmes ir tādas un tādas. Savukārt, ja prioritāte ir infrastruktūras attīstība – ceļu uzturēšana un būve, pasažieru aviotehnikas iegāde u.tml. – nodokļu procents būs tāds un

tāds. Bet nozare, kas valsts attīstībai ir īpaši svarīga vai atrodas sevišķi sarežģītā stāvoklī, ir tiesīga pretendēt uz valsts kredītu.
Kādas tad, manuprāt, ir tās reālās prioritātes, uz kurām būtu lietderīgi orientēties tuvākajos desmit gados un visticamāk arī tālākā nākotnē? Atbildēt uz šo jautājumu palīdz iepriekšējās desmitgades pieredzes apzināšana. Mūsu neapšaubāma prioritāte ir tranzīts, kuram noteikti arī turpmāk ir jāattīstās valstī, kam pieder tādas ostas (es tagad neapskatīšu šā virziena politisko pusi, taču esmu pārliecināts, ka arī politiķi nevarēs ignorēt tranzītbiznesa acīmredzamo lietderīgumu). Tāpat mūsu prioritāte ir finanšu sektors. Un nopietns, labi organizēts tūrisma bizness.
Tādas, manuprāt, ir valsts mēroga aktuālākās prioritātes. Protams, nav atrisinātas pietiekami būtiskas problēmas, kuras kļūst jo nozīmīgākas, jo vairāk mēs tuvojamies Eiropas Savienībai, taču tās es tomēr neierindotu pirmās kārtas prioritāšu sarakstā, tās nav, tā teikt, prioritāšu prioritātes. Piemēram, nopietnu attīstības potenciālu es saskatu dabas aizsardzības biznesam. Vides aizsardzības jomā mums gribot negribot nāksies pielāgoties ES normām. Tātad nāksies, no vienas puses, attīstīt ar ekoloģiskajām problēmām saistīto biznesu. No otras puses, ikvienā biznesā, ikvienā jomā nāksies rēķināties ar ekoloģijas prasībām, veikt ekoloģiskās ekspertīzes, gaisa, ūdens, augsnes piesārņojuma monitoringu, pasportizāciju u.tml.

Finansista prioritātes

Nevaru vēl un vēlreiz neatgriezties pie jautājuma: ko tad īsti nozīmē «pacelties Eiropas līmenī» bankai, kura vadībā man ir tas gods ieņemt vadošu amatu? Mēs, protams, darīsim visu, lai klientu apkalpošana kļūtu ērtāka un operatīvāka, vēl atbilstošāka banku servisa standartiem. Skaidrs, ka mūsu pakalpojumiem jābūt konkurētspējīgiem finansu tirgū. Taču ir skaidrs arī tas, ka Latvijā – Eiropas savienības dalībvalstī ienāks bankas, kuru rīcībā ir nesalīdzināmi lielāki naudas līdzekļi nekā tie, kas pieejami vietējām bankām.
Tad kādas šais rītdienas apstākļos būs «Rietumu bankas» prioritātes? Intelektuālā servisa pilnveidošana, kura ļaus šos pakalpojumus sekmīgi pārdot. Runājot finansistu valodā, mūsu maģistrālais virziens ir korporatīvo investīciju virziens. Ja klients plāno attīstīt kādu intelekta ietilpīgu biznesu, mēs esam gatavi viņam pārdot savus intelektuālos resursus jeb, vienkāršāk sakot, savas smadzenes.
No tā izriet, ka mums ir jāseko diviem savstarpēji saistītiem nosacījumiem. Pirmais: mūsu rīcībā jābūt šīm smadzenēm, turklāt pilnīgi konkurētspējīgā līmenī. Otrais: mums jāpārliecina partneri par savu lojalitāti, par to, ka mēs ne jau tāpat vien izmantojam partnera jēdzienu, jo tas tā pieņemts. Nē, attiecībām jābūt tādām, ka nevienam nav šaubu: klients patiešām ir bankas partneris. Tikai tādā gadījumā bankas intelektuālais potenciāls tiks izmantots ar pilnu jaudu.
Domāju, ka manis aprakstītā perspektīva ir pilnīgi reāla. No vienas puses, par spīti nākotnes «iebrucēju» finansiālajai varenībai, mēs labāk pārzinām vietējos apstākļus, vietējo vidi, vietējo tirgu. No otras puses, pie mums, «Rietumu bankā» ne jau pirmo dienu darbojas Rietumu parauga menedžments, kurš necenšas kopēt Rietumu mācību grāmatu ieteikumus, mūsu menedžments – tie ir cilvēki, kas ir izauguši, dzīvojuši un strādājuši Rietumos. Tāpēc es ar pamatotu optimismu raugos uz mūsu akcionāru, menedžmenta sadarbību ar mūsu klientiem. Lai kādas izmaiņas nenotiktu pasaulē, lai kā nemainītos ekonomiskā situācija un ekonomiskā konjunktūra, pieprasījums pēc intelektuālajiem resursiem var tikai palielināties.

Mācāmies dejot tango

Ja runājam par ārpolitiku, man liekas, ka mūsu prioritāšu pamatā jāliek vēsturiskie apstākļi. Tas ir, «rietumniekiem», par kādiem mēs te, Latvijā, sevi uzskatām, ir svarīgas labas attiecības gan ar Rietumiem, gan Krieviju. Diplomāti bieži lieto izteicienu «tango jādejo divatā». Pēdējo desmit gadu laikā gan Latvija, gan Krievija vairākkārt ir aizrādījušas viena otrai, ka tango mācībstundas būtu jāapmeklē kaimiņam. Latvija ir maza valsts, vietējam politiķim katrs izteikums – sevišķi par tādu kutelīgu tēmu, kāda ir Latvijas un Krievijas attiecības,– var ietekmēt viņa politisko nākotni un pat sagraut karjeru.
Krievija ir liela valsts, tai, manuprāt, ir psiholoģiski vienkāršāk un vieglāk spert soli pretī. Tāpēc būtu dabiski un mērķtiecīgi, ja Krievija izdarītu principiālu labas gribas soli attiecībā pret Baltijas valstīm. Es nepavisam nedomāju, ka Krievijai vajadzētu atzīt, ka tā – un nevis PSRS – ir anektējusi Baltijas valstis. Attiecīgi es nedomāju, ka ir iemesls runāt par kaut kādām naudas formā izteiktām kompensācijām, līdzīgi lietuviešu politiķiem, iesniedzot Krievijai rēķinu par 20 miljardiem dolāru. Es runāju par ko citu. Par to, ka Krievijai pietiekami augstā politiskā līmenī, pirmkārt, vēlreiz jāatzīst 1939. gada 23. augusta Molotova – Ribentropa pakta eksistence. (Vēlreiz tāpēc, ka to jau ir atzinusi Gorbačova sasaukuma

PSRS Tautas deputātu padome.) Otrkārt, Krievijai jāpasaka Baltijas valstīm, ka šā pakta rezultātā PSRS ir, ļoti maigi izsakoties, izdarījusi uz Baltijas valstīm spiedienu un nedemokrātiskiem līdzekļiem piespiedusi tās mainīt politisko režīmu – kā šo procesu ir formulējis Krievijas Ārējās un aizsardzības politikas padomes politisko programmu direktors Andrejs Fjodorovs.
Jāatzīst, ka Krievijai ir pozitīva pieredze attiecībā uz šādiem soļiem. Polijā jūtami mazinājās antikrieviskais noskaņojums pēc tam, kad prezidents Boriss Jeļcins atzina, ka PSRS Smoļenskas apgabala Katiņā iznīcināja Polijas virsniecības ziedu, bet Polijas prezidenta Aleksandra Kvašņevska sieva ieradās atklāt memoriālu poļu virsniekiem, ko netālu no Tveras nogalēja totalitārais režīms.
Kaut gan, vēsu prātu aplūkojot situāciju un negaidot, ka Krievija izrādīs tādu pretimnākšanu Latvijai, es – lai arī tas skan bezmaz vai naivi – gan personiskās, gan politiskās attiecībās augstu vērtēju atklātību. Un tādēļ, manuprāt, būtu tikai dabiski, ja puses runātu viena ar otru, tā teikt, atklātu valodu. Piemēram, Latvija varētu pateikt Krievijai: mēs neesam gatavi pirms iestāšanās ES piešķirt nepilsoņiem tiesības piedalīties municipālajās vēlēšanās – tas var izjaukt līdzsvaru Latvijas politiskajā elitē. Bet, lūk, krievu skolas, sākot ar 10. klasi, pārkārtot mācībām latviešu valodā mēs sāksim nevis 2004. gadā, bet, tāpat kā igauņi, 2007. gadā, kad pedagogi, mācību grāmatas, metodika, vecāki un bērni tam būs vairāk gatavi. Tomēr arī jums tur, Krievijā, ja jūs tiešām stāvat un krītat par Latvijā dzīvojošo krievvalodīgo iedzīvotāju likteni, jāsaprot, ka viņi paši ir ieinteresēti mācīt saviem bērniem valsts valodu, lai tie varētu būt pilnvērtīgi, pilntiesīgi darba tirgus dalībnieki.
Tāpat kā cilvēciskajās attiecībās, arī politikā ir ļoti svarīgi saprast partnera motivāciju, viņa domu gaitu, argumentāciju – pat ja tu tai nepiekrīti. Tad rodas iespēja atrast abām pusēm pieņemamus risinājumus. Neiedziļinoties ar Ventspils ostas tranzītu saistītās situācijas detaļu analīzē, domāju, ka manis piedāvātā pieeja ļautu arī šo problēmu risināt konstruktīvāk.

Skolotājam jābūt klasē nevis piketā

Šīs grāmatas lasītāju nav jāpārliecina par to, cik svarīga loma ir izglītībai un kultūrai. Tāpēc teikšu īsi: mana iepazīšanās ar Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pieredzi rāda, ka skolotāji atšķirībā no universitāšu mācībspēkiem dzīvo samērā pieticīgi. Skolotāju algas atbilst aptuvenam konkrētās valsts vidusmēram. Taču šis vidējais līmenis ļauj dzīvot pilnvērtīgu, cilvēka cienīgu dzīvi. Un, lai gan mums vēl ir ļoti tālu līdz Rietumu vidējam līmenim, es uzskatu, ka valstī nav pieļaujama situācija, ka pedagogi, kuri māca manus bērnus, spiesti iziet ielās – piedalīties piketos un streikos. Nedomāju, ka, padarot situāciju atbilstošāku veselajam saprātam un precīziem aprēķiniem, mēs nevarētu pārvarēt šo šķietamo bezizeju. Tieši pretēji: sabiedrībai un valstij ir jāatjauno skolotāja profesijai tradicionāli raksturīgo prestižu.

Saviem bērniem novēlu...

Ko nozīmē dzīves telpa nacionālajām minoritātēm? Manuprāt, tā nozīmē divkāršu integrācijas procesu. Pirmkārt, tā ir integrācija savā kopienā. Es to uzskatu par virsuzdevumu, tāpēc arī nolēmu balotēties Rīgas ebreju kopienas priekšsēdētāja amatam. Tomēr pirms šā lēmuma pieņemšanas manī jau bija nobriedusi ideja par visu Latvijas ebreju kopienu – reliģiska un laicīga rakstura, lielās Rīgas un vismazāko pagastu – apvienošanu. Tagad šī apvienošanās jau ir notikusi, satversmes kongress ir izveidojis Latvijas Ebreju kopienu padomi, un man ir tas gods būt šīs padomes priekšsēdētājam. Bet reālā ikdienas dzīve nebalstās tikai juridiskā statusā. Es uzreiz paziņoju, ka nespēju sevi iedomāties kā karojošu līderi, esmu piemērots tikai mieram. Respektīvi, man svarīga ir saprašanās kopienas iekšienē un saprašanās starp kopienu un valsti, starp kopienu un valsts pamatnāciju, starp kopienu un citām nacionālajām minoritātēm.
Panākt šādu saprašanos arī ir mans virsuzdevums. Jo es taču varēju izvēlēties arī vieglāku un, jāsaka, man atbilstošāku ceļu. Kā cilvēks, kas šai dzīvē kaut ko sasniedzis, es varēju (un to arī darīju) vienkārši materiāli palīdzēt tautiešu kopienai. Es arī turpinu to darīt. Bet tai pašā laikā man nav pieņemama tāda nostāja, kad pie manis atnāk cilvēks un saka: «dod!». «Dod» – tāpēc, ka mēs esam vienas kopienas locekļi. Bet viņam piederība kopienai neko vairāk par šo «dod» nenozīmē. Es vēlētos mainīt pieeju, atmosfēru. Un es par to runāju bez mazākā snobisma, kas varētu piemist baņķierim, kurš nezina, kā dzīvo vienkāršais cilvēks. Mans tēvs aizgāja no dzīves ļoti agri, bet māte bija skolotāja, un viņai pietika spēka ievest mūs ar vecāko māsu lielajā dzīvē. Mācīdamies institūtā, es strādāju par krāvēju. Zinot naudas vērtību, es saprotu, ka pati par sevi nauda vēl neko negroza, lai gan, skaidra lieta, tā ļoti būtisks faktors. Taču dzīvei kopienā jābūt balstītai līdzdalības, savstarpējas palīdzības principos. Tieši tie palīdz veidot to atmosfēru, par kuru es jau runāju.

Par nacionālo minoritāšu attiecībām ar valsti. Es gribu, lai pēc 10 gadiem Latvijā būtu vismaz tikpat nacionālo minoritāšu, cik ir pašlaik, lai to pārstāvji Latviju justu kā savu valsti, lai viņiem nebūtu problēmu nedz ar dzimto, nedz valsts valodu, lai starpnacionālās attiecības nedarītu sāpes nevienam. Lai multietniskā, multikulturālā vide radītu komforta sajūtu. Un lai valsts no šā multietniskuma, multikultūras arī gūtu savu kumulatīvo efektu.
Vai šāda perspektīva ir reāla? Es saprotu, ka runāju par to, par ko sapņoju. Ja runājam piezemētāk – par optimālu situāciju. Neesmu pārliecināts, ka šāda situācija ir sasniedzama 10 gadu laikā. Tomēr neapstrīdama pozitīva perspektīva ir politiskās nācijas formēšana. Valstij, tās pamatnācijai nevajadzētu integrāciju aizstāt ar asimilāciju. Nacionālajām minoritātēm nevajadzētu domāt, ka to attiecības ar valsti sākas un beidzas tikai un vienīgi ar nodokļu nomaksu.
Vai valstij kopienas jābalsta finansiāli? Ja runājam par ebreju kopienu savienību, tad ir skaidrs: ja tā atgūs īpašumus, kas ebreju kopienai piederēja pirms kara, mēs varēsim izdzīvot bez materiāla atbalsta no valsts puses. Taču pavisam citā stāvoklī ir, piemēram, tatāru un baškīru kopiena.
Tāpat mēs ceram ar laiku atrast kopīgu valodu ar valsti un sabiedrību (katrā gadījumā ar tās vairākumu) joprojām diskutablajā Latvijas holokausta jautājumā. Kā pozitīvu piemēru šai ceļā varam atcerēties, kā beidzās diskusija par uzrakstu Rumbulas memoriāla atklāšanas priekšvakarā.
Kā tiks uztvertas nacionālās minoritātes pēc tam, kad Latvija adaptēsies Eiropas Savienībā, kad valsts nostiprināsies ekonomiski un kļūs pievilcīga dažādu kultūru, dažādu reliģiju, dažādu rasu cilvēkiem? Mēs Latvijā varam un mums jābūt cilvēkiem bez aizspriedumiem, pie kādiem es pieskaitu arī sevi. Tomēr, lūkojoties uz Eiropu, nevar neredzēt arī to, ka jauni imigranti rada jaunas problēmas. Bet tāds jēdziens kā lojalitāte valstij šādā kontekstā vispār netiek aplūkots. Šie cilvēki nonāks mums blakus varbūt jau rīt, turpretī pašreizējās nacionālās minoritātes dzīvo Latvijā jau daudzus gadu desmitus un simtus.
Es kā triju bērnu tēvs gribu, lai viņi varētu brīvi braukt pa pasauli un brīvi atgriezties mājās, Latvijā. Lai viņi, bez jebkādām grūtībām sazinoties latviešu valodā, vienmēr paliktu Latvijas ebreji. Tāpat kā viņu tēvs.

ZINĀTNE UN IZGLĪTĪBA: NO VĀRDIEM UZ DARBIEM

DAŽI LATVIJAS ATTĪSTĪBAS NĀKOTNES PAMATPRINCIPI

Andrejs Siliņš – Prof., Latvijas Zinātņu akadēmijas viceprezidents, Jānis Stradiņš – Prof., Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents

Kvalitatīvi cilvēkresursi ir Latvijas sekmīgas attīstības pamats un demokrātijas saglabāšanas garants. Radoši, izglītoti un veseli cilvēki ļauj arī daudz efektīvāk un saprātīgāk izmantot mūsu dabas resursus un ģeogrāfisko stāvokli. Pievienošanās ES un NATO izraisīs un stimulēs nepieciešamību būtiski celt Latvijas cilvēkresursu kvalitāti. Tikai optimisms, uz nākotni vērsts skatiens ļaus pārvarēt arī ieilgušo demogrāfisko krīzi Latvijā.

1. Radoša klimata izveide

Cilvēkresursu kvalitātes būtiska celšana iespējama, ja ikviens sabiedrības loceklis sajutīs iekšēju vajadzību un saskatīs nepieciešamību apgūt zināšanas (mācīties) un saglabāt labu veselību visa mūža garumā. Pašreiz, diemžēl, šāda radoša dzīves filozofija daudzos cilvēkos Latvijā izraisa psiholoģisku diskomfortu. Sociālisma apstākļos uzspiestais dzīves modelis - gaidīt, kad kāds pasaka, kas jādara un necensties izvēlēties pašam, ko un kā darīt, ir dziļi iesakņojies. Situāciju var būtiski uzlabot, ceļot intelektuālo vērtību prestižu sabiedrībā un uzskatāmi parādot kvalitatīvu zināšanu un labas veselības priekšrocības ikviena spēju izkopšanā un īstenošanā.
Šeit ievērojamu pozitīvu ieguldījumu varētu dot Latvijas pievienošanās ES un NATO. To dalībvalstīs ir daudz pilnvērtīgāks radošais klimats, un Latvijai būs nepieciešams tādu sasniegt. Protams, radoša klimata izveidē, kas nodrošina cilvēkresursu kvalitātes strauju paaugstināšanos, Latvijai jābūt ieinteresētai jebkuros apstākļos, jo nav citas alternatīvas sekmīgai attīstībai, taču NATO un ES valstu saimē šo mērķi būs vieglāk un efektīvāk sasniegt.
Radoša klimata veidošanā pats svarīgākais instruments ir kvalitatīva mūžizglītība, pēc kuras tiektos un kuru pieprasītu ikviens sabiedrības loceklis. Optimismu vieš lielais studējošo

īpatsvars Latvijā. Jaunatnes izteikti pozitīvā nostāja par pievienošanos ES un NATO rāda, ka šī sabiedrības daļa izprot, kādas priekšrocības tas dod viņu spēju izkopšanā un pielietošanā.

2. Vara un drošība

Viens no valsts varas pamatuzdevumiem demokrātiskā sabiedrībā ir cilvēku drošības garantēšana un uz likumdošanu balstītas efektīvas valsts pārvaldes izveidošana. Pievienošanās NATO un ES lielā mērā atrisina ārējās drošības jautājumus. Iekšējā drošība pamatā jāgarantē valsts varai, precīzi īstenojot pieņemtos likumus un radoši pilnveidojot likumdošanu. Valsts pārvaldes darba uzlabošanā un likumdošanas pilnveidošanā daudz nozīmīgāka vieta jāieņem plašas sabiedrības un kvalificētu ekspertu viedokļiem. Šajā ziņā daudz varam mācīties no attīstītām valstīm ar stabilu demokrātiju, kuras būs mūsu partneres ES un NATO sastāvā.

Radoša klimata izveide Latvijā dabīgi palielinās sabiedrības aktīvu un kvalificētu līdzdalību valsts pārvaldē. Patreizējā administratīvā birokrātija būs spiesta pozitīvi pilnveidoties un vienkāršoties, jo, ceļoties cilvēkresursu kvalitātei, pārvaldes jautājumus varēs risināt racionālāk un daļu no tiem nodot sabiedrisko, nevalstisko organizāciju ziņā. Radoša klimata apstākļos politiskās varas izvēle (vēlēšanas) būs balstīta pamatā uz saprātu un arvien mazāk - uz emocijām.

Galvenais uzdevums, pievienojoties ES un NATO, ir daudz kvalitatīvākas valsts varas un pārvaldes struktūru izveidošana Latvijā. Pievienošanās ES nav saistīta tikai ar daļēju valsts varas funkciju nodošanu kopējā pārvaldes sistēmā, bet vēl lielākā mērā - ar Latvijas interešu efektīvu pārstāvniecību ES, t.i., Latvijas aktīvu līdzdalību kopējā pārvaldes sistēmā. Tādēļ ir skaidri jāstādās priekšā, kāds ES attīstības modelis Latvijai ir vispiemērotākais un tāds aktīvi jāaizstāv. No vairāku gadu pieredzes sadarbībā zinātnes laukā (Latvija *de facto* ir ES dalībvalsts statusā zinātnes jomā kopš 1999.g.) varam teikt, ka kvalitatīvi priekšlikumi tiek ievēroti un īstenoti. Protams, neapmierinātību izraisa smagnējais birokrātiskais aparāts. Pašreizējās ES dalībvalstis arī ar to nav apmierinātas. Tomēr pagaidām maz konkrētu priekšlikumu, kā pacelt kopējo administratīvā aparāta efektivitāti, jo ES ierēdņi ir augsti kvalificēti un savu darbu veic nevainojami. Kvalitatīvi Latvijas valsts varas izvirzīti priekšlikumi, kuri būtu balstīti uz zinātnisku nākotnes redzējumu un sabiedrības interesēm, varētu dot radošu ieguldījumu kopējā ES attīstībā.

3. Ekonomiskās izaugsmes perspektīvas

Stabilu un strauju ekonomisko izaugsmi Latvijā var balstīt tikai uz kvalitatīvu cilvēkresursu izveidi un esošā intelektuālā potenciāla efektīvu izmantošanu. Pievienošanās ES tās stratēģisko mērķu īstenošanā ievērojami cels vispārējo labklājības līmeni Latvijā, jo ir paredzēts, ka 2010.gadā paplašinātajai ES ir jākļūst par pašu dinamiskāko, konkurētspējīgāko, uz zināšanām balstīto ekonomisko sistēmu pasaulē, īstenojot līdzsvarotu izaugsmi ar vairāk un labākām darba vietām un augstu sociālo saskaņu. Šīs stratēģijas īstenošanai ir būtiski jāpaātrina zinātnes, tehnoloģiju un inovāciju attīstība, panākot, ka finansējums šai jomai vidēji ES 2010.gadā ir 3% no iekšzemes kopprodukta, kurā 1% dod valsts budžets, bet 2% - tautsaimniecība. Minētā stratēģija ir izstrādāta un pieņemta, balstoties uz dziļu un vispusīgu pasaules valstu ekonomiku analīzi. Latvijai ir vitāli svarīgi aktīvi iesaistīties šīs zinātniski pamatotās ES attīstības stratēģijas īstenošanā. Ārpus ES Latvijai lielā mērā būs liegta pieeja tiem kopējiem resursiem, kuri paredzēti minētā stratēģiskā mērķa īstenošanai. Balsoties tikai uz ierobežotajām iekšējām iespējām, kvalitatīvu cilvēkresursu veidošana Latvijā var stipri kavēties, vai, nelabvēlīgos apstākļos, šie resursi var sākt pat izsīkt. Jau tagad daudzi talantīgi un spējīgi cilvēki (ne tikai zinātnieki) ir pārcēlušies uz dzīvi un darbu ārzemēs, jo patreizējā ekonomiskā situācija un izaugsme Latvijā viņus neapmierina. Tas būtiski pasliktina Latvijā palikušo cilvēku dzīves līmeni.

Pievienošanās ES un NATO dos papildus ievērojamus finansiālus resursus un morālos stimulus, lai sekmīgi veidotu radošu klimatu, paaugstinātu un papildinātu cilvēkresursu kvalitāti, kas kopumā nodrošina strauju ekonomisko izaugsmi un labklājību. Ņemot vērā kopējās tendences pasaules valstu sekmīgā ekonomiskā attīstībā, Latvijai savlaicīgi un pakāpeniski jāatsakās no ekonomiski nepamatotām subsīdijām konkurētnespējīgām nozarēm, radot jaunas iespējas un darba vietas augstas pievienotās vērtības (zinātņietilpīgas) produkcijas ražošanā un pakalpojumu sniegšanā. Šāda pieeja paaugstinās cilvēkresursu kvalitāti un noņems ilgtermiņa skatījumā psiholoģisko spriedzi.

4. Pilsoniskas sabiedrības veidošana

Pilsoniskas sabiedrības veidošanas pamatā ir izpratnes panākšana un rīcības saskaņošana dažādo sabiedrības etnisko grupu un materiālā ziņā dažādi situēto cilvēku starpā. Vispirms ir jānodrošina atklāts, godīgs un saprātīgs dialogs. Šeit bāzi veido kvalitatīva mūžizglītība, kas

nodrošina latviešu un vismaz divu svešvalodu zināšanas, ko vairums sabiedrības locekļu radoša klimata apstākļos uztvers kā nozīmīgu intelektuālo vērtību. Labu piemēru rāda izmēros nelielās patreizējās ES dalībvalstis, kur vairāku svešvalodu prasmi uztver kā pašu par sevi saprotamu nepieciešamību un vērtību, tāpēc to apgūšanai pievēršas jau no mazotnes. Nepieciešamā starptautiskās likumdošanas akceptēšana, pievienojoties ES un NATO, stimulēs pilsoniskās sabiedrības veidošanu Latvijā.

Patreiz esošo nesapratni dažādo sabiedrības slāņu un tautību starpā savtīgos mērķos izmanto politiķi un bremzē pilsoniskas sabiedrības veidošanu. Arī masu saziņas līdzekļu attieksme pret šo jautājumu ir stipri polarizēta. Šeit ievērojamu progresu dos cilvēkresursu kvalitātes paaugstināšana, ko apliecina pozitīvā gaisotne studējošās jaunatnes vidū.

Ārpus ES un NATO pilsoniskas sabiedrības veidošana Latvijā, ievērojot sarežģīto vēsturisko mantojumu, būtu lēna un apgrūtināta. Lielā sabiedrības daļā joprojām valda bailes un neuzticēšanās, jo cilvēki nejūtas droši par savu nākotni un skaidri nesaredz Latvijas valsts sekmīgas attīstības perspektīvas. Padziļinās atsvešinātība starp varu un sabiedrību.

Pievienošanās ES un NATO lielā mērā atrisina ārējās drošības jautājumus un ļauj daudz viennozīmīgāk redzēt Latvijas ekonomiskās attīstības perspektīvas. Protams, būs cilvēki, kuriem jaunie apstākļi sarežģīs dzīvi. Būs nopietnāk jāmācās svešvalodas, precīzi jāpilda dotie solījumi, jāsamierinās, ka atlīdzība par darbu ir atbilstoša radītajām vērtībām, daži nevarēs veikli kļūt bagāti ar koruptīvām metodēm. Tomēr, šīm "neērtībām" gala rezultātā varētu būt pozitīva ietekme uz valsts attīstību un pilsoniskas sabiedrības veidošanu.

5. Nākotnes paredzēšanas iespējas

Pievienojoties ES un NATO, Latvijas tālākās attīstības perspektīvas kļūst daudz skaidrākas un noteiktākas, jo tās dabīgi iekļausies pasaules attīstīto valstu daudzu gadu garumā izstrādātajos un pārbaudītajos noteikumos. Mēs skaidri zinām gan šo noteikumu priekšrocības, gan nepilnības un paši varēsim aktīvi piedalīties to uzlabošanā un pilnveidošanā. Kvalitatīva un intensīva darba rezultātā varam sagaidīt ievērojamu dzīves līmeņa un labklājības uzlabošanos.

Ārpus ES un NATO, tā saucamajā "pelēkajā zonā", Latvijas attīstības perspektīvas būtu grūti prognozējamas, toties ir saredzami draudi gan drošībai, gan stabilai ekonomiskai attīstībai, gan valsts suverenitātei. Latvijai vienai būs ierobežotas iespējas novērst šādus draudus un to piepildīšanās varbūtība būs pārāk atkarīga no ārējiem apstākļiem. Šāda nestabila situācija kavētu Latvijas attīstību, būtu grūti sagaidīt jūtamu dzīves līmeņa un labklājības uzlabošanos. Jebkurā gadījumā Latvijai ir nepieciešama zinātniski pamatota attīstības stratēģija. "Pelēkās zonas" gadījumā tādu ir grūti, pat neiespējami izstrādāt, jo ir pārāk daudz nenoteiktu faktoru un parametru.

Pievienojoties ES un NATO, Latvijas attīstības zinātniski pamatotu stratēģiju var reāli izstrādāt, lielā mērā balstoties uz attīstīto valstu pieredzi, jo ārējās ietekmes faktori un parametri ir zināmi. Attīstības efektivitāte pamatā būs atkarīga no iekšējo resursu gudras izmantošanas un papildināšanas. Zinātniski pamatotu attīstības stratēģiju ir jāveido un nepārtraukti jāpapildina dažādu nozaru augsti kvalificētiem zinātniekiem, tautsaimniekiem un uz nākotni orientētiem politiķiem, nodrošinot plašu un aktīvu sabiedrības līdzdalību. Šādas stratēģijas īstenošana tuvinās valsts varu sabiedrībai, ļaus precīzi definēt ārpolitikas mērķus, stiprinās radošo klimatu un ļaus efektīvi paaugstināt iedzīvotāju labklājību.

AKTUĀLĀKAIS – NOSTIPRINĀT DOKTORANTŪRU

Juris Celmiņš – bijušais Izglītības un zinātnes ministrs

Intervēja Viktors Avotiņš

– Vadoties no grāmatas koncepcijas, mums jārunā par kādu svarīgu lietu tās kopumā, neieslīgstot atsevišķās detaļās. Ja jūs neiebilstat, tad mēs varētu aplūkot valsts politiku augstākajā izglītībā un faktorus, kas ietekmē tās kvalitāti. Taču vispirms gribētu jautāt, vai valstij ir jābūt izglītības mērķim un vai tāds šobrīd ir? Atklāti sakot man šķiet, ka attieksmē pret skolēnu vai studentu modē nāk aprēķina «ideāls» – tu mums naudu, mēs tev «papīru», par kvalitāti neatbildam.

– Ciktāl runāt par kvalitāti, tad nesenajā Pasaules bankas pētījumā par augstāko izglītību ir uzslavēta mūsu augstākās izglītības kvalitātes kontroles sistēma. Augstākās izglītības kvalitātes novērtēšanas centrs ir panācis, ka Latvija apsteigusi daudzas Austrumeiropas un arī Rietumeiropas valstis, nodrošinot stabilu, perfektu kvalitātes kontroli. Protams, šis mehānisms tikai konstatē esošo.

– Kāda jēga konstatēt un nevērtēt vai vērtēt izglītību sistēmas pašpietiekamības, nevis būtiskā, valstiskā rezultāta ietvaros? Ja mums tik daudz studentu, tāda kāre pēc izglītības, kāpēc mēs esam nabagākā ES kandidātvalsts? Kopš brīvības atgūšanas neviens netraucē virzīt izglītību par labu sabiedrībai, neviens netraucē organizēties pēc vislabākajiem, šai videi visoptimālākajiem scenārijiem. Nav ne lāgā virzītāju, ne arī, daudzos gadījumos, scenāriju. Ja jau augstākās izglītības kvalitāte nav mīts, tad tā būtu jājūt valsts dzīvē nevis atsevišķās epizodēs, bet kopumā.

– Var piekrist (kā uzsvērts PB ziņojumā), ka valstij nepieciešamas trīs lietas: plaša zināšanās balstīta stratēģija ekonomikas un, domājams, arī citu jomu attīstībai; šīs stratēģijas izstrādē jāpiedalās visiem nozīmīgākajiem sabiedrības slāņiem; šī stratēģija jāievieš konsekventi, ņemot vērā pretrunas, rēķinoties ar to, ka jāizglītojas mainīgai, grūti prognozējamai, konkurences situācijai. Svarīga loma te ir valsts izglītības saturam, prioritārām nozarēm, ko valsts atbalstīs. Šīs prioritātes nosaka valsts pasūtījumu un finansējumu konkrētām izglītības jomām. Kā šobrīd tiek definēts valsts pasūtījums vai sadale? Augstākās izglītības padome, kura sagatavo priekšlikumus ministrijai, izskata iepriekšējā gadā valsts finansēto studiju vietu skaitu un, lai nenodarītu pāri nevienai augstskolai, arī uz nākošo gadu pasūta apmēram tādu pašu vietu skaitu. Bet vispirms jābūt valsts programmai, kurā akceptētas prioritātes. Atbilstoši tām jānosaka valsts pasūtījums.

– Kas tad būtu prioritāri veicams pašā augstākajā izglītībā?

– Manuprāt, jautājums par mācību spēku atjaunošanu, par doktorantūru augstākajā izglītībā ir pats aktuālākais. Tas nav tikai akadēmisks jautājums, tas ir arī politisks jautājums. Te sakņojas – būt vai nebūt Latvijā augstākajai izglītībai latviešu valodā. Jo viens otrs no ārzemju emisāriem bijis ieinteresēts veidot Latvijā tādu situāciju, kad faktiski mums iznīkst sava profesūra un tās vietā ierodas profesori no Rietumiem un pārņem šo sfēru savās rokās.

Situācija, kad Latvijā doktorantūrā ik gadus uzņem ap 900 doktorantu, bet tiek aizstāvētas tikai kādas piecdesmit doktora disertācijas, pirmkārt, liecina, cik neefektīvas ir doktorantūras studijas. Lai varētu atjaunoties augstskolu pasniedzēju sastāvs, ik gadus vajadzētu iepludināt augstskolās ap 300 doktoru. Nerunājot par to, ka zinātņu doktori vajadzīgi gan valsts pārvaldē, gan zinātnē, gan ražošanā.

Visbēdīgākā situācija ir tiesību zinātnēs. Divpadsmit Latvijas neatkarības gados Latvijas Universitātē doktora disertācijas aizstāvējuši kādi seši tiesību zinātņu doktori. Paradokss, jo mums ir ārkārtīgi liels skaits bakalauru tiesību zinātņu studijās, liels pieprasījums pēc tiesību zinātnēm. Taču – pasniedzēju trūkst, un īpaši nevienu Latvijā šī situācija nesatrauc. Sakarā ar to, ka trūkst kvalificētu pasniedzēju, krītas juristu kvalitāte. Tāpēc nespējam vinnēt nevienu starptautisku tiesu, nespējam aizstāvēt Latvijas intereses un maksājam miljonus. Ja kaut daļu zaudētās naudas novirzītu tiesību zinātņu doktorantūras attīstībai un nostiprināšanai, tad nākotnē tas būtu liels ieguvums.

– Tostarp dažs labs teic, ka zināšanas var būt svarīga Latvijas eksportprece.

– Protams, katrā sfērā situācija ir savādāka. Tehniskajās zinātnēs, informātikā situācija ir labāka. Arī pedagoģijā. Tur gan runā par citu problēmu – par doktoru kvalitāti. Bet kopumā – stāvoklis ir satriecošs.

Īpaši, ja ņem vērā, ka šajos divpadsmit gados studējošo skaits Latvijā palielinājies vairāk nekā trīs reizes. Deviņdesmitajā gadā mums bija ap 35 000 studentu, tagad to jau ir pāri par 100 000. Nav noticis tā, ka attiecīgi palielinājies arī pasniedzēju skaits, bet pasniedzēju sagatavošanā šīs proporcijas ir pretējas.

Privātais sektors augstākajā izglītībā audzis straujāk nekā valsts sektors. Šobrīd mums ir 14 (13 akreditētas) privātās augstskolas, kurās studē ap 26 000 studentu. Tieši privātās augstskolas visvairāk cieš no pasniedzēju trūkuma. Šobrīd ir tikai viena privātā augstskola – Transporta un sakaru institūts – kurā ir sava doktorantūra. Šī augstskola pati var gatavot sev pasniedzējus. Pārējās nē. Turklāt LU šogad sāk realizēt tādu taktiku, ka savējiem aizliedz strādāt papildus slodzi kādā citā augstskolā. Protams, būtu ideāli, ja pasniedzēji varētu strādāt tikai pamatdarbā, vienā augstskolā. Bet, ja valsts ir teikusi «jā» privātajai izglītībai, ja valsts teikusi «jā» reģionālajām augstskolām, tad vajadzēja vienlaicīgi domāt arī, kā nodrošināt šīs augstskolas ar pasniedzējiem. Tātad – arī par izglītības kvalitāti. Tātad – gan finansiāli, gan organizatoriski sekmēt doktorantūras nostiprināšanu augstskolās. Es šo uzskatu par pašu sāpīgāko neatrisināto jautājumu Latvijas augstākās izglītības politikā. Tā ir problēma numur viens.

– Vai ir maz no kā taisīt tos doktorus? Vai varbūt tagad jau pietiek tikai ar gribēšanu un zinātnieka ķērienam nav jābūt?

– Augstskolās jābūt zinātniskam darbam, jānotiek starptautiskām konferencēm. Vairākas privātās augstskolas ir šādu līmeni sasniegušas. Problēma ir ar doktoru grādiem. Ja profesionālā programmā vajadzīgi 30% zinātņu doktoru, tad universitāšu izglītībai – 50%. Bet doktora grādu var iegūt tikai dažās Latvijas universitātēs, kur ir promocijas padomes. Ir virkne nozaru, kur Latvijā ir tikai daži zinātņu doktori, tātad šajās nozarēs studējošiem jāmeklē iespēja aizstāvēties ārzemēs. Spējīgi studenti ir. Taču aizstāvēšanās prasības ir visai smagas. Piecas starptautiskās publikācijas. Akcents likts uz kvantitāti, nevis kvalitāti. Tāpēc tiek domāts par to, kā ceļu līdz doktora disertācijai atvieglot. Kā tas notiks, vēl nav skaidrs, taču doktorantu skaits būtu jāpalielina nevis par dažiem simtiem, kā iecerēts, bet vismaz jātrīskāršo.
Mūsu akadēmiskuma trūkums ir tas, ka ir akadēmiski pasniedzēji, kuriem ir milzīga slodze, bet kuri nestrādā zinātnē. Vairākus gadus pēc kārtas viņiem nav nevienas zinātniskas publikācijas. Ideāls akadēmisks pasniedzējs būtu tāds, kas strādā zinātnē, laboratorijās, kur notiek atklājumi, un šo gaisotni ienes arī auditorijā, praktizēdams kā pasniedzējs. Zinātniskos institūtus iepludinājām augstskolās, taču lielā mērā tas bijis formāls process. Liela daļa šo institūtu zinātnieku nestrādā kā pasniedzēji, savukārt pasniedzēji nestrādā kā zinātnieki. Tas ir mūsu akadēmiskuma mīnuss.
– Mīnuss vai nē, bet tie ne tuvu 10% doktorantūras efekta laikam taču saistāmi arī ar izglītošanās mērķiem gan valsts, gan cilvēka līmenī. Studentu skaits palielinājies, doktoru – salīdzinoši – sarucis. Nodarbinātības politikas valstī nav. Kas vienai daļai ir augstskola? Veids kā attālināt tiešu konfrontāciju ar dzīvi. Vai jūs varat apgalvot, ka arī doktorantūras mazo efektu nemaz nerada pašu studentu kā arī oficiālā attieksme pret mācīšanos jebkurā tās līmenī (samaksāji – pabeigsi, nesekmīgs nebūsi, uz otru gadu nepaliksi utt.)?
– Te nonākam pie otra problēmu bloka, kam gribēju pieskarties, kas ir izglītībai būtisks un ko neizprot mūsu izglītības funkcionāri. Nevaru lepoties, ka savulaik, strādādams ministrijā, pats būtu to labi sapratis. Lai saprastu, vajadzēja nostrādāt četrus gadus šeit augstskolā.
Neizprot to, ka izglītība mums pārvērtusies par mūža izglītību. Nav vairs tikai tā, ka pēc vidusskolas students iestājas augstskolā, pēc tam maģistratūrā, doktorantūrā (labākajā gadījumā) un tā kāpj pa šīm zinību kāpnēm. Divas trešdaļas no mūsu 2000 studentiem ir strādājošie. Starp šīm divām trešdaļām simtos skaitāmi studenti, kuriem vienā profesijā jau ir augstākā izglītība. Tātad – viņi nenāk te pēc diploma, bet pēc konkrētām zināšanām. Tie ir tie vērtīgākie studenti. Maģistri iestājas bakalauru programmā. Augstākā izglītība transformējas, tā arvien vairāk un vairāk sāk apkalpot visu sabiedrību kopumā.
– Lai transformējas vesela. Kāda labai izglītības sistēmai starpība – vai mācās onkulītis ar sešiem diplomiem vai nevainīga meiča? Izglītībai jābūt pieejamai bez vecuma ierobežojumiem. Kur problēma?
– Līdz ar to, ka trūkst izpratnes, veidojas ne viena, bet vesela virkne problēmu.
Tie, kas nāk no vidusskolas, bieži ir vājāk motivēti izvēlēties savu specialitāti. Viņi bieži to dara ne paši, bet draugu, vecāku mudināti. Jautājums – vai tas ir labi vai slikti, ka palielinājies studentu skaits? Nenoliedzami, mazinoties uzņemšanas konkursam, ieejas kvalitāte pasliktinās. Ja uz vienu vietu ir vairāki pretendenti, gala iznākums būs kvalitatīvāks. Taču, manuprāt, mums jārēķinās, ka augstākā izglītība kļuvusi par masu izglītību. Tas jāņem vērā, plānojot studijas un organizējot darbu.
Ir arī citi momenti, kuri pasliktinājuši ieejas kvalitāti augstskolās. Dažus minēšu. Nepareiza politika attieksmē pret vidējo izglītību. 1999. gadā, pieņemot Vispārējās izglītības likumu, tur tika paredzēta norma, ka vidusskolu var beigt ar vērtējumu. Nav svarīgi, vai tas sekmīgs vai nesekmīgs. Mūsu pieeja vispār neparedz nesekmīgu vērtējumu. Formāli arī ar nesekmīgu vērtējumu varēja stāties augstskolā. Visvairāk mani satrauc tas, ka šī norma attiecas arī uz latviešu, valsts valodu. Ja līdz 2000. gadam studentu valodas zināšanas gadu no gada uzlabojās, tad pēc šīs normas ieviešanas, daudzi beidz ar nesekmīgu vērtējumu latviešu valodā. Tagad šī situācija nedaudz izmainīta, vidusskolu var beigt ar trijiem nesekmīgiem vērtējumiem, taču valsts valoda nav minēta kā izņēmums – nesekmīgs vērtējums te var būt. Daudzi, kas negrib valodu mācīties, to izmantos. Tostarp ar prasību – lai iegūtu vidējo izglītību, perfekti jāzina latviešu valoda – valsts valodas zināšanas lieta jaunatnes vidū būtu sakārtota.
– Tomēr, ja vārdiņš «masu» tiks saistīts ne ar studentu daudzumu, bet ar nivelējošu, kaut kādu sublīmeni apmierinošu kvalitāti, tad šai valstij neredzēt ne tikai formālo eliti bez lumpenpazīmēm, bet arī normālu vidusslāni.

– Tā nebūs, ja spēsim savienot šo masu augstāko izglītību bakalaura līmenī, ar to, ka pārejam uz konkursa ceļā stingri atlasītiem studentiem maģistratūras līmenim. Un ja no šī maģistratūras līmeņa izlasīsim eliti priekš doktorantūras, domāju, ka viss būs kārtībā. Pats galvenais ir iemācīt studentu patstāvīgi mācīties, iegūt informāciju, apgūt to, pielietot. Sagatavot viņu izglītībai mūža garumā.

– Kādas vēl grūtības sastop šāda augstākās izglītības pārorientācija?

– Izglītības politika nav aizdomājusies līdz tam, ka cilvēki dzīvē maina darbības jomas, ka to galu galā noteikušas vēsturiskās pārmaiņas valstī. Pirmkārt – nākusi klāt uzņēmējdarbība, kuras agrāk nebija. Otrkārt – darba tirgū padomju laikā iegūtos diplomus ne visai ciena un atzīst. Darba devēji sākuši vērtēt to, ka cilvēks ir mūža izglītības procesā, ka viņš visu laiku papildinās un pilnveidojas. Tādēļ ļoti daudzi cilvēki vidējos gados šobrīd vēlas savam padomju laikā iegūtajam diplomam pievienot vēl citu un, izmantojot situāciju, maina arī profesiju. Tas saistīts arī ar karjeru. Ārsti studē tieslietas, lai sāktu administratīvo karjeru u.tml. Karjeras nobīde no pamatprofesijas citā virzienā ir šodien mūsu sabiedrībai raksturīga. Taču valstiski šī lieta ir pilnīgi nenoregulēta.

Piemēram, vai iespējams ar izglītību sociālajās zinātnēs iestāties inženierzinātņu maģistratūrā? Kad tas iespējams, kad atkal jāsāk apgūt bakalaura līmenis? Inženierzinātnēs cilvēks iegūst bakalaura grādu, nāk studēt sociālās zinātnes. Vai viņam jāstudē četri vai trīs gadi? Mēs sakām, var trīs gados, paņemam diplomu un skatāmies: angļu valodu nokārtojis – pārskaitām, datorizglītību – arī, filozofijas pamati – arī… Taču normatīvajos aktos šī lieta ir nesakārtota. Katrs dara kā grib. Ja tā paliks, un mēs, demogrāfiskās situācijas (ap 2010. gadu ievērojami samazināsies vidusskolu beidzēju skaits) dēļ, sāksim cīnīties par studentiem, tad ņemsim visus, kas tikai nāks. Tā jau būs haltūra, tad gan pienācīgi izglītota, inteliģenta elite šeit neveidosies.

– Lai cik mūžus būtu iespējams mācīties, valsts nākotnes spēja būs atkarīga no jaunāko paaudžu kvalifikācijas. No vidusskolas. Armijā tagad mācot zobus tīrīt, varbūt augstskolās jau māca reizrēķinu. Ar to gribu jautāt – vai augstskolas dabū to, ko grib? Vai izglītības politika ļauj tām ņemt, ko tās grib?

– 2004. gada sakarā visi runā par izmaiņām saistībā ar mācību valodu, bet nav pamanījuši, ka ar 2004. gadu stājas spēkā Augstskolu likuma 46. panta trešā daļa, kurā noteikts, ka uzņemšana studiju programmā notiek konkursa kārtībā, pamatojoties uz centralizēto eksāmenu rezultātiem. Draud tāda situācija, ka visiem, kuri stāsies augstskolās, būs jāiet kārtot centralizētie eksāmeni. Bet tas nozīmē, ka agrākajos gados, kad šo centralizēto eksāmenu nebija, iegūtais vidusskolas diploms bez šī sertifikāta nav derīgs. Tāds lēmums ir nelikumīgs, jo likums vienlaikus nosaka – ja ir iegūta vidējā izglītība, var stāties augstskolā. Izrādās, šie papildus eksāmeni būs jākārto arī tiem, kuriem jau ir viena augstākā izglītība un kuri vēlas iegūt otru citā programmā. Absurds. Es izglītības ministram Kārlim Šadurskim jautāju:«Mūsu augstskolā iestājās viens tehnisko zinātņu doktors. Vai viņam arī būtu jāiet kārtot centralizētais eksāmens?» Ministrs teica:«Jā, būtu jāiet.»

Domāju, ka šeit ierēdniecība uzņemas regulēt sfēru, kuru tai nevajadzētu regulēt. Birokrātijai tipiska tendence – nevis nodot funkcijas uz apakšu, bet sagrābt savās rokās.

– Kas tur… jo lielāka birokratizācija, jo vieglāk izglītību nopirkt vai nozagt….

– Šobrīd parādījusies jauna tendence. Ja agrāk centralizēto eksāmenu uzdevumus pirka vai zaga, tad šobrīd ļoti daudzi, kuriem jākārto centralizētie eksāmeni, necenšas tiem īpaši gatavoties. Ieiet iekšā eksāmenu telpā, pēc divām minūtēm nāk ārā. Ir atzīmējušies, iedotajā lapā ierakstījuši vārdu, uzvārdu un, neatbildot uz jautājumiem, nodevuši. Saņem F līmeni. To izraksta jebkuram, vai tas atbildējis kļūdaini vai nav atbildējis vispār. Centralizētajā eksāmenā izkritušo nav. Nav nesekmīgo. Ir A,B,C,D,E,F līmenis.

Ārzemju institūcijas sāk skatīties uz Latvijas vidusskolas atestātu – atzīt vai neatzīt? Kā lai atzīstam, ja jūs paši neatzīstat un prasāt vēl šo centralizētā eksāmena sertifikātu? Kā te augstskolās stāsies no ārzemēm atbraukušie? Kā būt ar tiem, kuri brauc uz ārzemēm? Mēs tos, kuri ir jau kaut kur studējuši un ieguvuši augstāko izglītību, uzņemam bez eksāmeniem, pārrunu kārtībā. Kāda jēga rīkot papildus uzņemšanu tiem, kuri jau apguvuši vienu studiju programmu, ieguvuši zinātnisko grādu, tātad apliecinājuši, savu studētspēju?

Turklāt ierēdniecība vēlas arī augstskolas izvēli pārņemt savās rokās, nosakot studentam, uz kuru augstskolu ir izturējis konkursu un jāiet studēt. Vēl viens absurds. Students izvēlas augstskolu ne tikai programmas, bet arī citu iemeslu dēļ – pasniedzēju sastāva, ģeogrāfiskā izvietojuma, reklāmas,… Ja tas paliek ierēdņu rokās, nebūs tālu jāmeklē pēc korupcijas.

Saskaņā ar Vispārējās izglītības likumā sniegto definīciju centralizētais eksāmens pieder pie vidusskolas noslēguma eksāmeniem. Juridiski tas nozīmē, ka vidusskolu agrāk beigušiem

liekam otrreiz likt eksāmenus. Tas ir nepamatoti. Ar šo problēmu jātiek galā šogad, tā ir 2003. gada dienas kārtībā.

– Jūs uzsverat, ka Latvijas integrācija ES izglītības norisēs realizējas straujāk nekā citās nozarēs. Taču šeit mēs runājām par vairākām šo integrāciju it kā bremzējošām, tostarp izglītības politikas problēmām. Vai tas nozīmē, ka šī politika disonē ar ES situāciju kvalitātes izpratnē, vai arī ES institūcijas sit mums uz pleca skata pēc?

– Pasaules bankas pētījumā pirmoreiz sadūros ar līmeni, kad ārzemju eksperta pētījums atbilst tai situācijai, kāda augstākajā izglītībā ir. Pretēji – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) pētījumā, kas tika publiskots pirms gada. Tajā uzsvērta nepieciešamība Latvijā attīstīt profesionālo izglītību, tai skaitā profesionālo augstāko izglītību. Tam jāpiekrīt, jo mums ir nesamērīgi liels akadēmisko programmu pārsvars pār profesionālajām. Taču šo OECD ekspertu rekomendācijās nevaram izlasīt ne vārda par mūsu galveno problēmu – par nepieciešamību attīstīt doktorantūras studijas, uzlabot gan pasniedzēju kvalitatīvo sastāvu, gan pasniedzēju skaitu Latvijā. Man šis pētījums atgādina attieksmi pret augstāko izglītību Latvijā pirms simts gadiem, kad uzskatīja – kāpēc gan latviešu bauriem jālien augstskolā. Te tas pats izpaužas attieksmē pret doktorantūru.

Tādu viedokli pieņemot, nebūs ilgi jāgaida, kad Latvijā vairs nebūs augstākās izglītības latviešu, bet būs angļu vai kādā citā valodā. No valsts politikas un valdības attieksmes būs atkarīgs, cik lielā mērā iekļaušanās Eiropas kopējā izglītības telpā būs veiksmīga, bet arī – cik būtisks šajā kopējā telpā būs šīs attieksmes provocētais apdraudējums nacionālajai izglītībai.

IZGLĪTĪBA IR KULTŪRAS CENTRS, BET IZGLĪTĪBAS CENTRĀ IR CILVĒKS

Romans Alijevs – Dr. paed., Rīgas Klasiskās ģimnāzijas direktors

Izglītības humanitārais raksturs veido cilvēka tapšanu. Atzīstot cilvēka brīvību par primāru neatkarīgi no darbības jomas, arī izglītības sfērā būtu jācenšas maksimāli rēķināties ar skolēnu individuālajām īpatnībām, nosliecēm un potencēm. Tātad gan pedagoģiskie mērķi, gan to īstenošana praksē būtu jāpakārto skolēna personības tapšanas un pašrealizēšanās pieredzei. Virzoties prom un attālinoties no konjunktūras gara piesātinātas izglītības Sistēmas mēs, iespējams, radīsim moderni humāno izglītības paradigmu, kura balstītos neviss uz pragmātisko pieeju, bet dziļa cilvēciskuma pamata. Šīs paradigmas ietvaros netikai skolotājs māca, bet vienlaikus viņš atrodas meklējumā un uztur ar saviem skolēniem līdzvērtīgu dialogu. Līdz ar to izglītība izprotama kā nepārtraukts sevis un pasaules modelēšanas, pieņemšanas un apjaušanas process.

Strauji lido lielo pārmaiņu laiks. Tik strauji, ka 90-to gadu izglītības reformu acīmredzamo kļūdu un sasniegumu virpulī "vecās" problēmas pārtop par neatrisināmām dilemmām un mūžīgiem Dzīves, Cilvēces, Kosmosa un to apslēptās jēgas meklējumiem. Par tādām fundamentālajām dilemmām kļūst Individualitātes un Personības ar lielo burtu attīstība, masu un kvalitatīvā Izglītība, Jaunais tradicionālajā domāšanā un Tradicionālais jaunajā domāšanā, kompetence un izglītības kvalitāte.

Patlaban visumā sabiedrībai ir skaidrs, ka daudzveidīgo pedagoģisko sistēmu pastāvēšanā ir notikušas neatgriezeniskas izmaiņas, galvenokārt jēdzienu nenoteiktības virzienā vai arī zināmā izglītības perspektīvu divdomības virzienā.

Visintriģējošākais moments slēpjas faktā, ka mūsdienu jauniešu paaudze iepazīst un izzina Pasauli, kas mainās acu priekšā, vai arī precīzāk sakot, jaunatne mēģina definēt sevi lavīnveidīgajā pārmaiņu plūsmā, to izprotot un neizprotot vienlaikus.

Virzīšanās uz ES spiež mūs rēķināties ar multikultūras perspektīvām un citiem personību vērtējošiem kritērijiem, kuri būdami pietiekami izplatīti rietumu pasaulē, mums pagaidām ir pasveši. Par to liecina starptautisko testu nepietiekamie rezultāti, kurus uzrāda mūsu caurmēra skolēni par spīti viņu attīstītajam intelektam un sasniegumiem starptautiskajās olimpiādēs. Būdami pietiekami attīstīti teorētiski, mūsu skolēni vāji orientējas mainīgās pasaules praktisko uzdevumu risināšanā un jūtas neaizsargāti pasaules skarbajos vējos. Līdz ar to arī mēs neesam apmierināti ar esošo nenoteiktību prasībās, mēs nepārtraukti kaut ko liekam priekšā, vēlamies kaut ko sasniegt. Dažreiz īsti nesaprotot to, kādēļ mēs to darām un kas no tā visa sagaidāms?

Pirmkārt, dabīgi, mēs pūlamies savā labā, cenšoties saskaņot normatīvos dokumentus, prasības un savu mācāmo vajadzības. Otrkārt, mēs to darām savu bērnu un viņu nākotnes labā. Nav nejaušība, ka daudzi šīs pasaules gaišākie prāti uzskata 21. gadsimtu par pedagoģiskās renesanses laikmetu.

Gadsimtu gaitā izglītības sistēmas uzdevums bija zināšanu nodošana un pārmantošana, turklāt zināšanas tika nodotas gatavajā veidā, kad radošais un sociāli kulturālais mācību procesa komponents bija minimāls. Līdz ar to izglītības sistēmas galvenais darītājs – skolotājs transformēja (faktiski vienkāršoja), esošās zināšanas, prasmes un iemaņas, un nodeva tās mācāmajam – skolēnam, kurš faktiski veica objekta vai zināšanu, prasmju un iemaņu saņēmēja funkcijas. Tādā izglītības paradigmā dominēja dogma, reproduktīvās darbības, bezpersoniskums.
Sabrūkot totalitārajai sistēmai, likumsakarīgi skolā ieplūda jauni brīvības vēji, izraisot izglītības sistēmā alerģiju pret šabloniem, stereotipiem, normām, bezpersoniskumu un pelēcību.
Mēs cenšamies tagad izglītības gaitā attīstīt netikai bērna intelektuāli loģisko domāšanu (kura mēdz būt arī neauglīga un pat postoša), bet izkopt iztēli un fantāziju – īpašības, bez kurām audzināmais nekad nesasniegs pilnvērtīgās personības līmeni. Mēs sapņojam – pat alkstam – lai mūsdienu Latvijas skola būtu nevis sagatavošanas posms, bet apkārtējās pasaules apzināšanas elements, neiztrūkstošā sastāvdaļa. Mēs nevis gatavojam bērnus dzīvei, mēs dzīvojam kopā ar viņiem šo reāli pastāvošo dzīvi, no kuras izglītības sistēmu nevar izdalīt un atraut. Tieši šī reālā dzīve nosaka un veido izglītības sistēmas patiesos mērķus un vērtības, nevis izglītības sistēma nosaka šos mērķus.
Īsts skolotājs apzinās, ka jebkura cilvēka nosprausto mērķu pilnīga realizācija nav iespējama, toties iespējama virzība uz šo mērķi. Būtībā skolotājs mācīšanas un izglītošanas laikā izkopj skolēna prasmi definēt savas spējas un mērķus, kā arī palīdz izvēlēties adekvātāku ceļu uz tiem. Skaidrs, ka šis process ir bezgalīgs un jo tālāk mēs ejam, jo komplicētākās kļūst mūsu problēmas, jo zinošāki un kritiskāki skolēni. Līdz ar to īpaši aktuāla kļūst pašu skolotāju motivācija "mūža izglītībai" un nepārtrauktam sevis meklēšanas un realizācijas procesam.
Mūsdienu Latvijā par noteicošo tagad kļūst nevis zināšanas kā tādas, bet pietiekamā izglītojamo kompetence atbilstoši izglītības pakāpēm, kas sagatavotu tos vai nu darbam, vai mācību turpināšanai nākamajā izglītības pakāpē, vai darbībai (mācībām) ārpus Latvijas, proti, pietiekamajai atbilstībai modernā darba tirgus prasībām. Par vienu no pirmajiem šādas jaunās pieejas izpausmēm Latvijā kļūst bilingvāla (un vēlāk arī multikultūras izglītība). Šīs izglītības ieviešanu nosaka mainīgās mūsdienu attīstošās sabiedrības vajadzības.
Diemžēl neapšaubāmi progresīvās un laikmeta prasībām atbilstošās bilingvālās (multikultūras), izglītības ieviešanu Latvijā bremzē vairāki ar pašu izglītību netieši saistītie nosacījumi, turklāt politiskajās diskusijās par šīs izglītības aspektiem bieži vien zūd tās priekšrocības, toties tiek pārspīlētas nepilnības un grūtības. Tātad, ja valsts valodas politika cenšas šo procesu mākslīgi paātrināt, atvēlot pašai bilingvālajai izglītībai tikai pārejas perioda funkcijas, krievvalodīgas kopienas skaļākie "runas vīri" (sievas) tiecas piedēvēt šim izglītības veidam visus iespējamos trūkumus, sākot ar psiholoģiskiem un beidzot ar etnopolitiskajiem un cilvēku tiesības apdraudošiem.
Būtībā pati bilingvālā izglītība, tāpat kā jebkura izglītība, spēj būt kā kvalitatīva, tā nekvalitatīva, bet šo kvalitāti visai maz nosaka lietojamā valoda (divas valodas, trīs vai vairākas). Zīmīgs ir fakts, ka pašu skolēnu vidū sabalansēta, pakāpeniska un motivēta vairāku valodu izmantošanu mācību stundās izraisa noliegumu tikai gadījumos, kad to veic neprofesionāli un sasteigti. Kā liecina nupat veiktie pētījumi, vidusskolēnu vidū, apmēram divas piektdaļas to uzskata, ka viņi ir pietiekami sagatavoti mācībām pārsvarā valsts valodā – gan ar dažiem noteikumiem, proti, dzimtās valodas izmantošanas iespējām vajadzības gadījumā, kā arī attiecīgo mācību līdzekļu salāgošanu. Turpretī pretestība, ko tiešā vai apslēptā formā pauž daļa skolotāju, bieži vien ir saistīta ne tikai ar nepietiekamo valsts valodas pārvaldīšanu, bet ar nevēlēšanos mainīt mācīšanas stilu no autoritāra uz sadarbību, kā arī neprasmi izmantot modernas mācību tehnoloģijas.
Bilingvālās izglītības programmu realizācijai mēs izmantojam vairākas jaunas pieejas. Pirmo pieeju nosaka integrēto mācību ideja. Tās pamatā ir virzība no vārdiskā uz priekšmetisko, no empīriskā uz konceptuālo, no šauri tematiskā uz plaši profesionālo. Integrācija mācībās balstās uz vienotiem dabas likumiem, uz cilvēka pasaules uztveres viengabalainību. Mēs cenšamies savstarpēji tuvināt priekšmetiskās izziņas jomu, veidojot vienotā mācību satura izzinošo telpu. Integrācija nosaka skolēnu pašattīstības un pāšrealizācijas optimāli iespējamo virzienu, rēķinoties ar paša skolēna personību kvalitatīvi jaunajā līmenī. Mācību mērķus veido uz strukturēta koncentrēta izziņas satura pamata, rēķinoties ar iepriekšējām zināšanām un sekmējot to izvēršanas iespējas, tādējādi radot priekšnoteikumus konceptuālo jēdzienu un nostādņu apguvei. Bez šaubām, divu valodu izmantošana mācību procesā ir kas jauns un neierasts, bet tā perspektīvas ir apjaušanas darbībā un sadarbībā. Tā sekmē skolēnu un skolotāju dabisku saskarsmi un sadarbību, jo skolēns, kas labi pārvalda valsts valodu, kļūst

par skolotāja palīgu un atbalstu. Tas veicina skolas demokratizāciju un skolēnu atbildības sajūtas izkopšanu.
Vienlaikus tiek realizēta arī mācību individualizācijas ideja vairākos līmeņos. No vienas puses, mēs, ievērojot skolēnu nepietiekamo sagatavotību latviešu leksikas jomā, cenšamies piemērot priekšmeta valodu skolēnu līmenim. No otras puses, mēs nedrīkstam kaitēt labāk zinošu skolēnu progresam, līdz ar ko skolotājs stimulē kopīgu darbošanos, izmantojot vairākas valodas un izziņas avotus, akcentējot patstāvīgu darbu un mudinot skolēnus izvirzīt sev piemērotus mērķus. Vēlams jebkurā situācijā pielietot kritiskās domāšanas, sadarbības, lomu spēļu un pārējās aktivizējošās mācību metodes.
Trešo pieeju nosaka skolēnu mācību un izziņas darbības motivācijas ideja. Tā ir cieši saistīta ar nepieciešamību minimizēt postošo bilingvālas izglītības politizāciju, kura bieži saistīta ar bērna apkārtējā sabiedrībā valdošajiem aizspriedumiem. Pozitīvās motivācijas veidošana ir visai sarežģīts process it īpaši jauniešu negatīvisma dēļ, kas padziļinās uzspiešanas elementu klātbūtnē. Tātad skolotājam ir jāveic mērķtiecīgs darbs, lai skolēni apzinātos bilingvālās izglītības priekšrocības un perspektīvas, kuras būtu zīmīgas tieši viņiem pašiem. Tas ir ilgstošs un neatlaidīgs darbs, jo izmantotiem piemēriem jābūt ticamiem pašu skolēnu acīs. Te noder zināmas "informācijas bankas", kurās tiktu apkopoti dati par veiksmīgiem bilingviem un to sniegumu.
Par neiztrūkstošu modernās izglītības vaibstu Latvijā kļūst pašvērtējuma izkopšana visos izglītības posmos kā atbildības sajūtas attīstīšanas paņēmiens. Jebkura cilvēka – un tai skaitā arī skolēna – izzinošas vērtības izpaužas paša darbības rezultātu izvērtēšana, turklāt humānajai izglītībai atbilst humānais vērtējums (pašvērtējums), bet autoritārai izglītībai – nehumāns, nosodošs un salīdzinošs vērtējums. Tāpat aktuāla ir arī mācību kvalitāte – pagaidām jēdziens, kura izpratnē, tāpat kā attieksmē pret bilingvālu izglītību, joprojām vairāk neskaidrību nekā pārbaudītu atziņu. Mūsu izpratnē arī šai kvalitātei vajadzētu izpausties kā pedagoģiskā meklējuma humānās ievirzes komponentam. Nevis kvalitāte kā tāda (viens labs, otrs – sliktāks), bet kvalitāte kā spēja realizēties vajadzības gadījumā, kā spēja atbildēt "laikmeta izaicinājumam", mainīties nepārtraukto pārmaiņu laikā. Tas arī nosaka prasības, kurām pēc mūsu domām, būtu jāatbilst XXI gadsimta izglītībai. Tātad – humānā pozīcija, kura atzīst cilvēka brīvības primāro vietu cilvēka darbībā. Cilvēka darbībai dzīves laikā ir divējāds raksturs – viņš gan pārveido savu pasauli un "iekārtojas šajā pārkārtotajā pasaulē", gan atklāj sevi pasaulei šajā unikālajā, tikai viņam pašam raksturīgajā darbībā. Tieši šī darbošanās (tas, kas "uz āru redzams") ar cilvēka nosliecēm un interesēm, arī saista pedagogus un pedagoģiju kā zinātni. Personībai raksturīga tieksme apliecināt sevi, paust savus viedokļus, uzskatus, panākumus- faktiski realizēt savas individuālas, tikai viņai raksturīgas iezīmes, to, ar ko viens atšķiras no otra.
Ja izglītība nav humāna, ir uzspiesta, iedzīta stingrajos "pieļaujamās domāšanas un spriešanas" rāmjos, pašizpausmes iespējas tiek traucētas. Cilvēks (skolēns) no izglītības procesa partnera pārvēršas par manipulējamu objektu, kas spēj sasniegt izcilus rezultātus standarta uzdevumu risināšanā "uz laiku", bet nespēj spert neatkarīgas domāšanas un izvēles soli apstākļos, kad rutīnas situāciju nomaina jauna un neierastā situācija. Tieši mūsdienu vairāku kultūru kopīga vide – ko var uzskatīt par jaunu situāciju – ļauj "izspīdināt" humāni audzināta cilvēka personību, kura samēro sevi ar citu, salīdzina (bez aizspriedumiem, bet ar interesi), labāk izprot "savējo", salīdzinot to ar "citādo". Humānā izglītības sistēma palīdz cilvēkam attīstīt viņa adaptīvās (nevis postošās) īpašības, kuras veidojas atbilstoši ārējās pasaules izmaiņām. Te arī izpaužas humānās izglītības perspektīvas – bez stingriem algoritmiem un sekošanas instrukcijām. Vispār šādu "panākumus garantējošo instrukciju" nemaz nav (un nav arī vajadzīgas), pastāv tikai ieteikumi, padomi un apsvērumi, kas iezīmē ceļu, nevis reglamentē to. Brīvā izvēle nosaka pedagoģisko centienu variatīvo raksturu, tieksmi pēc dialoga un savstarpējās saskarsmes dzīves izpratnē un apzināšanā.

PIEEJAS UN NOSTĀJAS IV

RĪGA GRIB AUGT

Gundars Bojārs – Rīgas Domes priekšsēdētājs
Intervēja Viktors Avotiņš

– Tas, ka Rīga ir Latvijas metropole, nozīmē, ka pārējai valstij tā savā ziņā būs iestāšanās (ES, NATO) «uzskates līdzeklis». Vai Rīga ir sagatavota pārmaiņām?
– Ja jau Rīgā tiek radīti vairāk nekā 60 procenti no nacionālā kopprodukta un ja jau Rīgā un reģionā dzīvo vairāk nekā puse no Latvijas iedzīvotājiem, tad visas šīs te funkcijas, prasības un pienākumi, ko uzliek pievienošanās aliansei vai ES, acīmredzot visvairāk tiešām būs pamanāmas Rīgā.
Man šķiet, ka Rīga visumā ir tam gatava un arī iedzīvotāji ir gatavi. Vai mūsu valsts ir simtprocentīgi gatava? Paplašināt Eiropu – tas lielā mērā ir Eiropas Savienības politisks lēmums. Ekonomiskā ziņā attieksme pret šo paplašināšanās procesu tur nebūt nav tik viennozīmīga. Bet no Eiropas vienotības viedokļa nevienam šaubu nav.
– Vairāki politiķi teikuši, ka iestājušies nonāksim citā ES, nevis tajā, kurā stājamies. Par to jādomā vērojot arī ar Irākas karu saistītās domstarpības. Kādu iespaidu šīs pārmaiņas ES un NATO var atstāt uz Rīgu? Kādas problēmas var rasties?
– Protams, tā nebūs tā Eiropa, kurā stājamies. Būs «vecās» valstis, «vidējās» valstis, «jaunās» valstis, kā mēs. Pastāvēs cīņa starp reģioniem. Tā notiek jau šobrīd. Piemēram, Baltijas jūras reģiona valstis cenšas pastiprināt savu ietekmi un arī Rīga piedalās šajā pasākumā. Taču – domāju, ka īpašu problēmu Rīgai nebūs. Manuprāt, mēs no šī procesa tikai vinnēsim.
Ģeopolitiski mēs pievienosimies šai kopējai telpai. Ja jau šobrīd Rīga kā Latvijas un arī Baltijas galvaspilsēta gūst arvien vairāk un vairāk uzmanības no investoriem, no mūsu kaimiņiem, tad, līdz ar iestāšanos ES, paredzams vēl straujāks uzmanības un intereses kāpums. Jau šodien lietuviešu un igauņu kompānijas pārceļ savus galvenos ofisus uz Rīgu. Jau šodien ir ārkārtīgi liela Krievijas interese par klātbūtni šajā reģionā. Manuprāt, interese «ielikt kāju» šeit, Rīgā, šī sacensība, ir pozitīva.
Zaudējumus es Rīgas gadījumā nesaskatu. Mums gan varētu būt cita problēma. Nespēsim tikt līdzi laikam, jo, piemēram, neesam radījuši līdzfinansēšanas mehānismus kaut tiem pašiem Eiropas fondiem. Mēs varētu savlaicīgi nebūt finansiāli pietiekoši pārkārtojušies. Lai arī ekonomiski un finansiāli no iestāšanās, protams, iegūsim. Eiropas naudas summas jau šobrīd ir teorētiski pieejamas kā līdzfinansējums virknei projektu. Turklāt – augs Rīgas, valsts standarts. Līdzīgi kā Portugālē, Grieķijā, Spānijā. Visas šīs valstis pārvērstas par būvlaukumiem, kuriem var likt izkārtnes:«Apmaksā Eiropas Savienība».
Jautājums – cik lielā mērā Latvijas politiķi spēs menedžēt, lobēt Latvijas intereses? Jo šeit būs jāmāk pierādīt mūsu projektu nepieciešamība starp citu valstu projektiem. Tā viena lieta.
Otra lieta. Ja jau meklēt problēmas… Latvijā uzreiz atvērsies durvis visai Eiropai. Brīvs darbaspēka tirgus. Brīva migrācija – iespējas brīvi šurpu turpu braukāt. Visvairāk Rīga varētu sajust, ka tai vairs nav ierastās etniskās vides, ka – atkarībā no tā, cik Rīga šķitīs pievilcīga, te sāk apgrozīties tās cilvēku masas (un ar šīm masām saistītās problēmas), kas šobrīd vērojamas ES valstīs. Lai gan – kamēr mūsu sociālais nodrošinājums atpaliek no Eiropas, mums šie ļaužu plūdi nedraud. Un tas atpaliks vēl krietnu laiku.
– Tātad jūs esat drošs, ka rīdzinieki referendumā zinās, ko dara un ar ko tiem jārēķinās. Man gan šķiet, ka aģitācija par ES domāta nevis tiem, kuri grib zināt, bet tiem, kuri gaida labumus. Jums šķiet, ka lēmums būs atkarīgs no aktīvās, domājošās rīdzinieku daļas?
– Jā, ir viena daļa tādu, kuri gaida «stingro roku», kādus, kuri atnāks, likvidēs nabadzību, narkomāniju un tā tālāk. Tomēr Rīgā, arī salīdzinot ar citām valsts vietām, to, kuri domā līdzi un ir aktīvi, ir vairāk. Man ir cits jautājums – kas notiks, ja referendumā nobalsos «pret»? Manuprāt, tā būs liela traģēdija. Jo faktiski mēs jau esam atvēruši durvis, adaptējuši likumdošanu, saskaņojuši visus procesus un pieskaņojuši tos Eiropas Savienībai, bet… negūsim nekādus labumus.
Par tiem labumiem… Tallina jau šobrīd tos jūt. Pozitīvi. Somi dzīvo Tallinā, saņem pensijas. Jo Somijas pensionāri, spēj Tallinā sev nodrošināt augstākus standartus nekā Somijā. Varbūt Eiropas pensionāri sāks dzīvot Rīgā.
– Manuprāt, aina būs savādāka. Lāgā nezinātāji balsos «par», taču pēc neilga laika tos piemeklēs prāvi vilšanās uzplūdi. Kā jūs teicāt, Rīga būs vaļā, to visai ātri piepildīs svešs darbaspēks. Ātri kaut vai tāpēc, ka vietējais darbaspēks, it kā ekonomiski aktīvās paaudzes bijušas gļēvas prasīt no politiķiem reālu izglītošanas un nodarbinātības politiku, lielā mērā bijušas mierā ar nekvalificētiem gadījuma darbiem un pabalstiem. Ienācēji būs apsviedīgāki, rūdītāki, spējīgi konkurēt. Rīdzinieki zaudēs. Paši savas pasivitātes dēļ un tādēļ, ka dokumenti ES gan bijuši no valsts puses sagatavoti, bet cilvēki – nē.

– Domāju, ka tā ir citu pilsētu bēda. Lai cik tas paradoksāli nebūtu, Rīgā ir tikai 3,6% bezdarbs. Pat ES tiek pieņemts, ka 5% – tas ir normāli.
Apmēram 30% no Rīgā iekasētā ienākumu nodokļa tiek sadalīti pa citiem Latvijas pagastiem un pilsētām. Daži pagasti pat līdz 98% savu ieņēmumu saņem no darba vietām Rīgā. Tā kā – pieļaujamās robežas Rīgai ir vēl diezgan plašas. Rīga varētu izturēt pat ja pilsētā ieplūstu vēl 10%, vēl 20% jauna darbaspēka.
Bet – kā būs citās pilsētās? Tur šī konkurence būs ļoti asa un vietējam darbaspēkam nāksies konkurēt… kaut vai ar lietuviešiem. Lietuvieši ir lētāks darbaspēks. Lētāks, aktīvāks. Vai vietējie varēs izturēt? Tā ir problēma.
– Subjektīvi – par ko priecāties, ja nauda aiziet prom – uz citām pilsētām? Turklāt rodas iespaids, ka Rīga top bez īpašas jēgas lielāka, bet citas vietas tā kā mazākas, vai – pareizāk – tukšākas. Vai Rīgai ir «augšanas grūtības» valsts kontekstā?
– Jā, šobrīd Rīga aug uz vietējās migrācijas rēķina. Jā, notiek naudas pārdale par labu reģioniem. Caur izlīdzināšanas fondu, caur darba vietām… ja kāds grib Rīgu nožņaugt – tas nav grūti. Zaudēs visi. Rīga nodrošina darbavietas, tas ir objektīvs process. Cita lieta – izejot no drošības – Latvijai jābūt apdzīvotai. Ja ciematā vai mazpilsētā slēdzam skolu, slimnīcu un neveicinām saimnieciskos procesus, tad tā vieta izmirs. Pievilcības faktori jārada arī citur.
ES valstīs reģioni ir stipri. Norvēģi maksā fantastiskas algas tiem ārstiem, kuri strādā laukos. No Latvijas daudzas māsiņas, ja tikai iemācās norvēģu valodu, atrod tur darbu bez pūlēm. Rīga Latvijā objektīvi ir spēcīgākā, līderpozīcijā, taču par to nav «jāvaino» Rīga, par to jāvaino reģionālās politikas trūkums. Reģionālās politikas nav. Ko dara Rīga? Cenšamies attīstīt reģionus. Bijām iniciatori Rīgas reģiona attīstības aģentūras radīšanai. Finansējam reģionālos projektus. Jo, ja reģions kļūs spēcīgs, neviens lats Rīgai garām nepaies, neviens tūrists, kas brauks uz Rīgas reģionā ietilpstošajiem Limbažiem, nepabrauks Rīgai garām.
Turklāt – ikviena pilsēta ir ieinteresēta augt. Rīgai vēlams augt apjoma ziņā. Apvienoties ar blakus esošajām pašvaldībām. Patlaban iedzīvotāji, sevišķi turīgie, izbrauc dzīvot ārpus pilsētas un nodokļi iet prom no Rīgas. Pagājušajā gadā Rīgas pilsētā iedzīvotāju kļuvis par 10 000 mazāk.
Tas, kāda būs rīdzinieku (arī Latvijas) nākotne un kādi cilvēki šeit iebrauks, lielā mērā atkarīgs no tā, kādu darbu viņi šeit varēs darīt. Ja mēs šeit Latvijā attīstīsim tādas ražotnes, kur vajadzīgs mazkvalificēts darbaspēks, tad drīz vien Latvija būs pilna ar lēto ES darbaspēku: turkiem, afrikāņiem un citiem, kuri nevar atrast darbu «vecajās» valstīs. Turpretī – ja Latvijai, Rīgai vajadzēs gudru, labi atalgotu darbaspēku, tad – lai brauc, lai dzīvo. Rīga būs ieinteresēta nodrošināt šādam darbaspēkam dzīves apstākļus, ekoloģiski tīru vidi, atpūtas iespējas. Jo tas nestu visāda veida labumu.
– Vai līdz ar iestāšanos ES jūsuprāt turpināsies Rīgas politiskā «iekrāsošana», vai arī spekulācijas, kas parādās katrreiz, kad Rīga sper kādu soli par labu sakariem Austrumu virzienā, pazudīs?
– Es ceru, ka pazudīs. Ne velti ārvalstu diplomāti Latvijai klusi un mierīgi aizrāda – sakārtojiet savas attiecības un mums būs vieglāk iekļaut jūs kopējā saimē. Protams, arī Rietumos ir citas tendences. Dažreiz atklāti tiek pateikts – kāpēc jums tur jārunā «pa taisno», runājiet vai caur Londonu, vai caur Helsinkiem. Nu nav tas mums vajadzīgs. Mēs protam runāt krieviski, mēs pazīstam to temperamentu, turklāt – Rīga nebūt necentrējas uz Maskavu. Taču – Rīga atrodas konkrētā ģeogrāfiskā vietā un šī priekšrocība ir jāizmanto. Ja Rīgas ostai pagājušajā gadā bija pāri par 20 procentiem kravu apgrozījuma pieaugums (labākais Baltijā), ja šī gada janvārī vien – 30% pieaugums, salīdzinot ar pagājušo gadu – tad tas savā ziņā ir šo attiecību rezultāts. 90% sadarbībai veltīto Rīgas centienu vērsti uz Rietumu pusi. Šie 10% Austrumiem pievērstās uzmanības politiski tiek akcentēti tik stipri, ka proporcijas šķiet ačgārnas.
Un nav jau tikai Maskava, ir vēl arī, piemēram, Baltkrievija. 1997. gadā Andris Bērziņš parakstīja sadarbības līgumu ar Minskas pilsētu. Pilsētu starpā šīs attiecības ir labas, abpusēji izdevīgas, tās ir izdevīgas Rīgas ostai, Latvijas dzelzceļam, arī iedzīvotājiem. Rīgā un Daugavpilī ir daudz baltkrievu. Tātad arī te jāmeklē un jāuztur tādi sadarbības modeļi, kas neiesniedzas politiskā līmenī un kuru valstiskais izdevīgums netop pakļauts politiskām spekulācijām.
Piemēram – vīzu politikas izmaiņas. Tūrisms no Krievijas taču būtu it kā veicināms. Līdz Šengenas līgumā noteiktajām prasībām mums vēl vismaz divi trīs gadi priekšā. Kaimiņi to izmanto, bet mēs apsteidzam ij lietuviešus, ij igauņus bezjēdzīgā birokrātiskā izpildīgumā. Latvijā steidzamās vīzas ir atceltas. Minimālais termiņš ir piecas dienas līdz izsniegšanai. Tātad – cilvēkam no Tjumeņas, kurš vēlas apmeklēt Latviju kā tūrists vai kā uzņēmējs, jābrauc uz Maskavu, piecas dienas jādzīvo Maskavā viesnīcā, lai sagaidītu vīzu, un tikai tad

viņš var ierasties šeit. Amerikāņiem patīk sacīt: re, biznesmenis stāv uz ielas autosastrēgumā, tātad – šajā korķī viņš nepelna naudu un netērē. Abos gadījumos – nāktu nodokļi. Šaubos, vai šāds politiskās attieksmes stils ir Eiropas Savienības interesēs, vai robežu drošībai jāizpaužas to aizvēršanā abpusēji izdevīgai sadarbībai.

– No jūsu teiktā izriet jautājums, vai iestājoties ES nekļūs smagāks birokrātijas slogs, vai nekļūs sarežģītāki un garāki lēmumu pieņemšanas ceļi, vai starp dažādiem birokrātijas slāņiem nedarbosies padomju laikā populārais «sabojātā telefona» princips?

– Neesmu dzirdējis, ka pilsētu savstarpējās attiecības tiktu kaut kā regulētas. Varbūt, gluži otrādi, pastāv kādas papildus iespējas, līdzekļi pilsētu sadarbības kopprojektiem u.tml. Nedomāju, ka mums būs jāskrien uz Eiropu prasīt atļauja sadarboties ar Minsku, piemēram, trolejbusu ražošanas jautājumā. Sertifikācija ir sertifikācija un standarti ir standarti, bet atļaujas nez vai būs nepieciešamas.

Tomēr – visur notiek kaut kāda interešu lobēšana. Sevišķi tas skar lielus projektus – tiltus, tuneļus, ostas, lidostas. No vienas puses – mums pašiem ir iespēja aizstāvēt sevi ES un konkurēt, no otras puses – spiediens caur mūsu eiroierēdņiem par labu vienai vai otrai korporācijai palaikam varētu būt visai jūtams. Ja mūsu ierēdņi, sēdēdami Briselē, sapratīs, ka viņiem tur jāaizstāv Latvijas intereses, ka tas ir viņu galvenais uzdevums, tad tas būs labs mehānisms šo interešu realizācijai. Līdz šim man liekas, ka tā nav. Piemēram, Finanšu ministrijas ierēdņi jautājumā par brīvostām un speciālajām ekonomiskajām zonām par varītēm cenšas piespiest mūs šeit Latvijā pieņemt nelabvēlīgus noteikumus. «Jā, bet Eiropa tā prasa.» Taču – ja viņiem jautāt – ko jūs tur Eiropā sakāt, vai jūs aizstāvat mūsu intereses, tad – «nē, tā ir konkrēta Eiropas prasība» un… viss. Pats esmu vairākkārt, vēl Saeimā būdams, šajos pasākumos piedalījies, redzējis attieksmi. Sajūta ir tāda, ka mūsu ierēdnis domā: iestāsimies Eiropas Savienībā, mums būs sava eiroierēdņu kvota ar labām algām – ko tad vēl viņi ņems par ierēdni, ja ne mani, kas ir tik cītīgi aizstāvējis šīs viņu prasības.

– Un ko tad konkrētu mūsu eirobirokrāti varētu iesākumam lobēt?

– Visus lielos infrastruktūras projektus. Divi tilti, dzīvokļi, ceļi, prāmji,… Prāmji noteikti būtu subsidējami, jo tie ir Eiropas infrastruktūras sastāvdaļa. Grieķijai prāmju satiksmi subsidē ES.

Te ir vesels jautājumu komplekss. Tai skaitā osta, kuru tagad cītīgi mēģinām gremdēt. Tai skaitā finansu pakalpojumi. Tai skaitā – tā pati tūrismam pievilcīgā kultūra. Tranzīts uz Krieviju. Tranzīts abos virzienos. Tranzīts ne tikai fiziskā izpratnē – kā preču plūsma. Mēs varētu izmantot to, ka daudzām Rietumu kompānijām neizdodas ieiet Krievijas tirgū, jo tās nesaprot mentalitāti, nevar tik daudz izdzert, baidās riskēt vai nepazīst turienes cilvēkus. Mēs varētu pildīt arī šādu tranzīta funkciju. Šeit būtu Eiropas kompāniju sēdeklis, bet to bizness būtu Krievijā.

Personīgi man nav cerību, ka mēs paši te varēsim attīstīt kādu ļoti nopietnu ražošanu un radīt, ko līdzīgu VEF vai Minox kamerai. Diez vai. Tas laiks ir palaists garām. Labi var pelnīt ar zinātni. Ja zinātne ir Latvijas produkts, tad jā. Informācijas tehnoloģijās ir pietiekoši daudz nodarbināto. Tas būtu Latvijas produkts. Ražošanu kā tādu es vairs neredzu. Izņemot kokrūpniecību.

– Vai ir kāda problēma, kas jūs saistībā ar ES nodarbina ne tik daudz kā Rīgas mēru, bet personiski?

– Valstiskums. Kas notiks ar šo kategoriju, kad iestāsimies Eiropas Savienībā? Domāju, ka nekas labs.

Latvieši iekšpolitikā nav izpaudušies kā īpaši cīnītāji. Igauņi un lietuvieši arī padomju laikā bijuši nacionāli noturīgāki. Vai nejutīsimies kā zaudējuši neatkarību? Man bail, ka mēs pašķīdīsim. Jo pārāk maz uzmanības pievērsts valstiskumam kā tādam. Pārāk maz domāts, kāpēc lepnums par valsti te ir visai tāls no valsts institūtiem. Policists mums obligāti kukuļņēmējs, politiķis – arī šāds tāds… Negribas savējos aizstāvēt, bet noēst. Vai lepojamies, ka dzīvojam Latvijā? Cik ļaužu paši no sevis domā, kā pacelt valsti, kā aizstāvēt?

Kad iestāsimies ES, kad visai daudz būs atkarīgs no šīm spējam sevi, savu valsti pārstāvēt un izcelt, ko šāda attieksme, vēlme likt citām īpašībām priekšā nevis apliecinājumu, bet sevis noraidījumu, dos? Lai mēs labāk justos ES, jābūt arī savai valsts politikai. Jāveido valsts apziņa.

ATTĪSTĪBA IR KOMPROMISS

Andris Jaunsleinis – Latvijas Pašvaldību savienības priekšsēdētājs

Šodien, kad dzīvojam jau otrajā gadu desmitā pēc valsts neatkarības atjaunošanas, manuprāt, ir derīgi un interesanti padomāt par to, kā mēs izprotam un uztveram demokrātiju un savu vietu demokrātiskajos procesos. Kādi ir mūsu ieguvumi un zaudējumi tajos. Ne mazākajā mērā nemēģinot apšaubīt atgūto neatkarību kā absolūtu vērtību, bildīšu, ka šo to mēs – tāpat kā citas postkomunistiskās valstis – esam zaudējuši. Tiesa, Latvija ir zaudējusi mazāk nekā citas valstis. Runa ir par centralizācijas un decentralizācijas procesa attiecības. Centralizācija ir jūtami pastiprinājusies, un šodien šie pārspīlējumi jau ir acīmredzami, lai gan tieksme nostiprināt centrālo varu no jauna ceļamā valstī ir it likumsakarīga un saprotama. Tomēr kopumā spēcīgs izrāviens demokrātisko procesu attīstībā nav noliedzams.
Taču es tagad runāju par ko nedaudz citu. Par to, ka totalitārisma mantojums joprojām mūsos nav izskausts, un tas izpaužas kā mūsu nemācēšana vai nevēlēšanās redzēt ainas detaļas, saskatīt situāciju visā tās kopumā, izvairīties no melnbalta novērtējuma, no pārlieka un bieža kategoriskuma, no vēlmes uzskatīt oponentu par pretinieku. Tas izpaužas neprasmē uztvert citu kā savādāku – nevis kā sliktu un noteikti nepareizu.
Mums – un tas ir saprotami – "vecās Eiropas" demokrātiskie sasniegumi liekas neapšaubāmi. Bet kā šai ainā iekļaujas šāds interesants apstāklis: Nīderlandes karalistē pilsētu mērus ieceļ monarhs, lai gan pašvaldību deputātus ievēl iedzīvotāji. Un Eiropas Padome, Eiropas pašvaldību kongress, ievērojot tradīcijas un mentalitāti, nemitīgi pagarina pārejas perioda termiņu, kas dots, lai novērstu šo neatbilstību.
Vispār kompromisa māksla ir diža māksla, un tas izpaužas absolūti visās jomās. Mēs esam raduši domāt, ka neatkarības atjaunošana pati par sevi ir rezultāts bezkompromisa cīņai pret totalitāro režīmu. Tas nav apstrīdams. Taču tai pašā laikā tas ir neapšaubāms rezultāts tam spēku salikumam, tai kompromisa izpratnei, ko prata sasniegt neatkarības atjaunošanas virzītāji. Šai sakarā jāatzīmē, ka nav nekādu šaubu – pozitīva loma šai procesā bija ļoti daudziem pašreizējiem nepilsoņiem. Šodien ir acīm redzams, ka mēs viņus esam atstūmuši. Kad es saku "mēs", es ar to domāju sabiedrību, kaut gan vislielākā atbildība gulst uz tā laika politiķiem: viņi nemācēja radīt mehānismu, kas ļautu dot politiskās tiesības tiem, kuri bija un palika mums blakus, kuri piedalās tais pašos procesos un šais gados ir pierādījuši savu lojalitāti. Daudz taisnīgāk un produktīvāk būtu bijis, ja tūlīt pēc neatkarības atjaunošanas parlaments būtu pieņēmis kaut vai Pilsonības likuma pašreizējo variantu.
Tagad, izvērtējot diskusiju par nepilsoņu tiesībām piedalīties pašvaldību vēlēšanās, jāsaka, ka katrai pusei ir sava taisnība. Tie, kas uzstājas pret šādu tiesību piešķiršanu, norāda uz to, ka pašreizējais Pilsonības likums ļauj pietiekami viegli naturalizēties. Turklāt lielākā daļa latviešu joprojām baiļojas, ka šādu tiesību piešķiršana varētu radīt pašvaldības, kuras vadītu valstij nelojālas personas, bet šāda lietu kārtība apdraudētu neatkarību.
Tomēr pilnīgi aplam ir saskatīt nepilsoņos tikai vienveidīgu politisko masu, kurai raksturīga vienota, turklāt mums naidīga politiskā izvēle. Turklāt iestāšanās NATO un Eiropas savienībā mums sniedz pilnīgi pietiekamas drošības garantijas. Var saprast cilvēkus, kas mīt tai pašā teritorijā, kurā dzīvo pilsoņi, godīgi maksā tos pašus nodokļus, taču ir ierobežoti savās tiesībās. Reizē ar Latvijas iekļaušanos Eiropas savienībā, kad ārzemnieki no citām ES dalībvalstīm iegūs balss tiesības Latvijas pašvaldību vēlēšanās, situāciju, kas saistīta ar mūsu nepilsoņiem, nāksies izvērtēt no jauna. Tomēr objektivitātes labad arī te vajadzīgs precizējums. Tie ārzemnieki, kas ES valstī piedalās pašvaldību vēlēšanās, šīs tiesības bieži vien uzskata par pārejas posmu ceļā uz pilsonību, bet šis ceļš ir ilgs. Un šai ziņā mūsu nepilsoņi atrodas labākos apstākļos, viņiem ir ērtāk iegūt pilsonību.
Un vēl viens – ļoti būtisks faktors, kas noteikti ietekmēs situāciju nākotnē: tā ir jaunā paaudze, kas ir daudz brīvāka, prot valodas, gandrīz nav atkarīga no politiskajām dogmām, ir daudz kosmopolītiskāka. Kaut gan tā ir arī mazāk patriotiska paaudze. Mēs atkal nonākam pie tā, ka pasaules aina nav melnbalta, un tas izpaužas pilnīgi visā.
Šī izvēle, protams, nepavisam nav jaunatklājums. Taču pie šīs domas der atgriezties tieši tagad, kad pavisam drīz gaidām referendums par iestāšanos ES. Kādi apsvērumu liek cilvēkam izdarīt savu izvēli? Atsaukšu atmiņā, kā savu politisko izvēli parlamenta un pašvaldību vēlēšanās izdara cilvēki, ar ko man ir nācies saskarties gadiem ilgi. Tas gandrīz vienmēr notiek vienā no diviem veidiem. Pirmais izvēles veids –, kad cilvēks ir pārliecināts, ka balso par "savu" partiju, kurā pats ir iesaistījies vai kuru stingri atbalsta. Otrs veids ir pavisam pretējs. Būtībā tā ir nejauša izvēle. Cilvēks vai nu meklē mazāko ļaunumu, vai arī kāds no līderiem viņam ir simpātisks, – jo maz ir tādu, kas nopietni iepazīstas ar programmām. Vai arī partija ir ieguldījusi reklāmā tik daudz naudas, ka prece kļuvusi pircējiem pievilcīga.
Es redzu, ka par valsts, sabiedrības nākotni par savām personiskajām perspektīvām Eiropas savienībā cilvēki parasti zina visai nedaudz. Un atkal bieži dominē melnbalts skatījums:

nākotne tiek uztverta vai nu rozā, vai melnos toņos. Nav objektīva priekšstata nedz par plusiem, nedz mīnusiem. Ne, vēl jo vairāk, par to, ka bieži vien plusi ir savijušies ar mīnusiem. Piemēram, iekļaušanās Šengenas zonā tiek uztverta kā absolūti pozitīvs process. Un tas ir saprotams. Pirmkārt, pasaules "apdzīvošana" mūsu laikos ir pierasta lieta. Otrkārt, daudzi vēl atceras dzīvi PSRS, kurai bija milzīga teritorija un cilvēkiem bija plašas iespējas ceļot pa šo valsti. Un tagad ļaudis it kā saņems kompensāciju par zaudētajām ceļošanas iespējām.
Nav brīnums, ka daudzi cilvēki domā: jau nākamajā dienā pēc valsts iestāšanās ES mēs varēsim ceļot bez jelkādiem formāliem ierobežojumiem. Taču īstenībā pasu kontrole uz robežām saglabāsies vēl divarpus gadus – tas būs pārejas periods. Un Latvijas – Lietuvas robežu mēs nevarēsim šķērsot tikpat viegli, kā pašlaik var šķērsot, teiksim, Francijas un Vācijas robežu. Tā tas būs līdz laikam, kamēr pietiekami lielu investīciju rezultātā valsts robežu dienesti nebūs apgādāti ar mūsdienīgām tehnoloģijām.
Bet tagad pieskarsimies daudz svarīgākam jautājumam. Kas notiks ar Latvijas zemnieku, kas ES apstākļos dabūs tikai 20% no tā, ko saņems viņa Rietumu kolēģis? Kā viņš pārdzīvos pārejas periodu, kamēr subsīdiju apjoms nebūs izlīdzinājies, vai viņš varēs būt pietiekami konkurētspējīgs? Personīgi es no Andra Ķestera uzstāšanās, kurā viņš koncentrējās uz praktiskām, reālām lietām – maksu par hektāru, par lopa galvu u.tml. – secināju, ka ES plusi šai ziņā ir lielāki par mīnusiem.
Par ko mēs ļoti ilgi vispār neesam runājuši? Par to, kas notiks ar valsti, ar mums visiem, ja Latvija neiestāsies ES. Mūsu politiķi taču ilgu laiku par to vispār nav pat ieminējušies, viņi mums vienādiņ ir atgādinājuši par vadoņiem, kas kādreiz ir veduši mūs pretī gaišai nākotnei, bet ziņojumi par kārtējo sadaļu slēgšanu vispār atgādināja sociālistiskās sacensības laikus.
Bet šodien jādomā par to, ka ieguvumu, tiešu un netiešu, laikam gan būs vairāk nekā zaudējumu. Par to, kādā ekonomiskajā un politiskajā situācija mēs varam nonākt, ja Lietuva un Igaunija iestāsies ES, bet Latvija – nē. Par to, ka Baltijai jāizdara vienota izvēle. Taču tai pašā laikā negatīvu referenduma rezultātu nav jāiztēlojas kā sēras, kā traģēdiju. Vajag mierīgi, objektīvi saskatīt plusus un domāt par to, kā mīkstināt mīnusu ietekmi. Turklāt šeit, tāpat kā jebkurā citā procesā, par maz ir redzēt tikai masu, neatšķirot no tās reālu cilvēku ar viņa reālajām problēmām un reālajām sekām, kādas izraisa viņa lēmumi.
Kādi šais apstākļos ir svarīgākie pašvaldību un mūsu Pašvaldību savienības uzdevumi? Iespējams, galvenais uzdevums ir budžeta līdzekļu perspektīvā pārdalīšana. Šodien 82% budžeta līdzekļu paliek valsts, centrālās varas rīcībā. Un tikai 18% nonāk pašvaldību rīcībā. Tai pašā laikā visas rūpes, kas saistītas ar cilvēkiem (izņemot pensiju izmaksas) ietilpst vietējās varas kompetencē. Gan ceļi, gan izglītība, gan siltums, gan ūdens, gan veselības aizsardzība, gan sports un kultūra. Tomēr 82% budžeta līdzekļu likteni pēc finanšu ministra ieteikuma izlemj 100 Saeimas deputātu, turpretī par pašvaldību budžetu lemj daudz vairāk cilvēku. Uzvalks pieder vienam cilvēkam, bet pogas – simt cilvēkiem. Kā šādos apstākļos vietējā vara vispār spēj īstenot savus plānus un projektus un veidot pat ne izdzīvošanas, bet attīstības budžetu?
Mums ģeogrāfiski tuvajās Ziemeļvalstīs centrālās un vietējās varas budžets tiek dalīts proporcijā 50:50. Valstī, kura pavisam nesen ir atguvusi savu neatkarību, valstī, kura attīstās un nostiprinās, šāds sadalījums nav reāls, diemžēl tas pagaidām vērtējams kā greznība. Gan Lietuvā, gan Igaunijā, gan citās postkomunistiskajās valstīs budžeta sadalījuma proporcijas ir līdzīgas mūsējām nevis Rietumos pieņemtajām. Tai pašā laikā ir pilnīgi nepieciešams skaidri formulēt stratēģisko mērķi un 10 – 15 gadu laikā to sasniegt, ik gadu pašvaldību budžetu daļu palielinot par 3–5%.
Projicēsim šo tendenci uz šodienas aktuālajām problēmām. Kad būs pieņemts Likums par reģionālajām pašvaldībām, tās varēs patstāvīgi un ar situācijas izpratni rīkoties ar finansēm, kas atvēlētas medicīnai. Arī krievu skolu reformu mēs spējam īstenot, jo labāk orientējamies situācijā, skolu gatavības pakāpē. Optimālāka kļūs arī uzņēmēju struktūra, parādīsies jaunas darba vietas. Ja nauda būs tuvāk tiem, kam tā vajadzīga, samazināsies korupcija.
Izlīdzināšanas budžets, protams, turpinās eksistēt – tāds pastāv visā pasaulē. Taču budžeta pārdale, par kuru es runāju, varētu samazināt pāreju starp augšējiem un zemākajiem vietējo budžetu līmeņiem, respektīvi, varētu samazināt "pienesumu" izlīdzināšanas budžetā. Vārdu sakot, nedrīkst "iesaldēt" pašreizējo situāciju, kad pašvaldības tiek finansētas pēc pārpalikuma principa. Dabiski, šī tendence veicinās budžeta – gan valsts, gan municipālā – "caurspīdīgumu", protams, izņemot pozīcijas, kas attiecas uz drošību un specdienestu darbību.
Jaunajos apstākļos pašvaldībām būs jāiemācās atrast "zelta vidusceļu" starp sabiedrības un biznesa interesēm. Par šīs problēmas aktualitāti liecina nerimstošās diskusijas par Vecrīgas,

pilsētas vēsturiskā centra likteni, par Daugavgrīvas naftas termināļa projektu u.tml. Mēs redzam, ka sabiedriskā doma kļūst par svarīgu faktoru. To parāda arī citi piemēri: atcerēsimies Rīgas domes veikto aptauju par Pētera I pieminekļa likteni. Un vai atminat, kā mēs diskutējām par Rātsnama mēbeļu cenu? Bet maz ir tādu, kas atceras, ka mēs visi, sabiedrība kopumā esam informēti par to, par ko vēl pirms desmit gadiem pat nenojautām. Vispārzināms, ka pie laba ātri pierod un tad to vairs nepamana.
Noslēgumā neliels rezumē. Ja summējam mūsu pamatuzdevumus, tie izskatās tā:

- Virzīt ideju par budžeta pārdali par labu pašvaldībām.
- Saglabāt vietējās varas pilnvaras ES apstākļos. Kad daļu savu pilnvaru Rīga nodos Briselei, varēs rasties iespaids, ka galvaspilsētā jāaizpilda varas vakuums. Un kādam var rasties vēlēšanās mūs "pabīdīt" malā.

DEMOKRĀTIJA. NO DEFEKTĪVAS PIE IEKĻAUJOŠAS: ILGAIS CEĻŠ KĀPĀS

Zalmans Kacs – žurnālists, Baltijas foruma valdes loceklis

Likumsakarība un lāsts

Raksturojot postkomunistisko telpu, rietumu pētnieki izmanto jēdzienus "politiskais kapitālisms" un "defektīvā demokrātija". Kad visi nepieciešamie demokrātiskas valsts atribūti – atbilstoša vēlēšanu sistēma, brīvi masu saziņas līdzekļi, pievienošanās reglamentējošajiem starptautiskajiem tiesības un brīvības standartiem, tirgus ekonomika – it kā eksistē, taču nebūt vēl neliecina par reālu demokrātiju.
Pēctotalitārām valstīm nākas īstenot trīs uzdevumus vienlaikus jeb, precīzāk, trīsdaļīgu uzdevumu. Šo uzdevumu veikšana rietumvalstīm ir prasījusi daudzus gadu desmitus un pat simtus. Bija jāizveido nacionālā valsts, jāievieš tirgus ekonomika un jādemokratizē pārvalde.
Galvenais, ja ne vienīgais ievērības cienīgais arguments, ar kuru operē politiķi, skaidrojot (drīzāk – aizbildinot) trūkumus, klaji savtīgus vai nekompetentus lēmumus,– arvien tas pats desmits "ar astīti" gadu, ko mēs esam nodzīvojuši atjaunotās neatkarības apstākļos.
Tai pašā laikā gandrīz nav atrodami mēģinājumi apzināt, nu, kaut vai vienkārši pamanīt un politiski precīzi ieprotokolēt tos "akmeņus", kurus politiķi un činavnieki savos lauciņos ir "izmētājuši" šo desmit gadu laikā. Vērā ņemama argumentācija gadu gaitā ir arvien vairāk transformējusies jaunā laika mītradē.
Pacentīsimies mūsu iegūtajai pieredzei uzmest kaut paviršu, bet kritisku skatu. Viens raksts, protams, nespēj aptvert visu trīsdaļīgā uzdevuma veikšanas kompleksu.

Nacionālas valsts veidošana

Laikā, kad cīnījāmies par valstiskās neatkarības atjaunošanu, mūsdienīgas nacionālas valsts svarīgākā nosacījuma – politiskās nācijas – formēšana vispār nebija apzināta. Tai pašā laikā pirmie Tautas frontes programmatiskie dokumenti un izšķirošā loma, kuru neatkarības idejai piešķīra tautas aptaujā izpaudies krievvalodīgo iedzīvotāju atbalsts, pavisam noteikti radīja tam pamatu.
Tomēr turpmāk nedz LTF ideologi, nedz neatkarību atguvušās valsts politiskā elite nemācēja apgūt atziņu, ka ir nepieciešams veidot tieši politisku nāciju. Nemācēja apzināt arī to, ka, radot politiskās nācijas veidošanas procesam likumdošanas pamatus, jāievēro tolerance. Pirmām kārtām te runa ir par Pilsonības likumu, par Valsts valodas likumu, par Izglītības likumu, par Radio un televīzijas likumu.
Šodien nav jēgas diskutēt par to, vai Pilsonības likuma "nulles varianta" pieņemšana kaut kad agrāk (jā, arī tagad) būtu vai nebūtu taisnīga, lietderīga un – jo vairāk – iespējama. Tomēr, ja būtu vajadzīgā politiskā griba, kas spētu konsekventi pretoties nacionālradikālismam, pietiekami reāls būtu arī 1994. gada Pilsonības likums tā pašreizējā, 1998. gada redakcijā, kas padarīja šo likumu atbilstošu starptautiskiem standartiem.
Tai pašā laikā pati "nepilsonības" ģenēze, ja to attiecina uz lielu daļu nepilsoņu, liek viņiem līdz pat šai baltai dienai justies atbildīgiem par nebūtībā aizgājušo režīmu. Savlaicīga politiskā kompromisa sasniegšana (turklāt kā pašu izvirzīts politiskais mērķis nevis van der Stūla norādījums) ne tikai mazinātu daudzu simtu tūkstošu cilvēku atsvešināšanos no valsts, padarot viņu eksistenci šai valstī psiholoģiski (atsevišķos gadījumos arī sociāli) daudz komfortablāku, bet arī uzreiz atvieglotu pašas valsts problēmas. Te Latvija Rietumu spiediena ietekmē liberalizē Pilsonības likumu, te nepārprotami tikai tāpēc, ka stājas NATO, ir spiesta

grozīt Vēlēšanu likumu, te lauza galvu par to, kā ieiet ES, saglabājot pusmiljonu lielo nepilsoņu armiju,– sākot jau ar to, ka nav skaidrības, kā šos cilvēkus rīt pārdēvēt.
Pilnīgi skaidrs, ka Naturalizācijas pārvalde, valsts vārdā pieliekot teju titāniskas pūles, nespēj viena pati novākt tās pašas valsts izmētātos klupšanas akmeņus. Tāpēc arī ilgstoša darba rezultātā izveidotā Valsts integrācijas programma pastāv tikai kā labu nodomu deklarācija. Integrācijas lietu ministra posteņa izveidošana ir solis pareizā virzienā, taču ar to nepietiek.
Valodas likums tika pieņemts vēl pirms 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācijas. Likuma redakcijas ir mainījušās, grozīts pat tā nosaukums, bet nemainīga palikusi valsts (ne)līdzdalība valodas apgūšanā. Tikai pateicoties ministra N.Muižnieka pūliņiem, Ministru kabinets beidzot ir piešķīris 50 tūkstošus latu to cilvēku valodas mācībām, kas vēlas naturalizēties. Kaut cik pieņemama latviešu valodas mācīšanas metodika un mācību grāmatas sāka parādīties tikai deviņdesmito gadu otrajā pusē.
Bet kāpēc nevarētu izmantot Igaunijas pieredzi, naturalizācijas gadījumā sedzot pilsonim viņa izdevumus valsts valodas apgūšanai?
Krievu skolu reformas veicējiem bija jāakcentē nevis pāreja uz valsts valodu, bet gan vēlamā rezultāta sasniegšana, mērķtiecīga, metodiski gudra bilingvālās apmācības attīstīšana. Tas šīs problēmas risināšanā ļautu izvairīties no politiskās "astes".

Tirgus ekonomikas attīstība

Šis publikācijas ietvaros pakavēsimies tikai pie tiem šīs tēmas aspektiem, kas tiešā veidā skar "cilvēku no ielas". Šķiet, vēl Tautas frontes dzīlēs izstrādātā "visas valsts sertifikācijas" programma nekādi nav sevi attaisnojusi. Ekonomiski tā izrādījās nederīga jau tāpēc vien, ka sertifikāta tirgus cena nekad nav sasniegusi deklarētos 28 latus, visaugstākā cena ir turējusies piecarpus līdz sešu latu robežās. Tāpat ir izgāzusies sociālā taisnīguma atjaunošanas ideja. Pirmajā pārejas posmā uz tirgus ekonomiku zinoši cilvēki no sirmgalvjiem un marginālām personām uzpirka desmitiem tūkstošu sertifikātu par alus pudeles cenu. Piedalīšanās (vai nepiedalīšanās) privatizācijas procesā ar sertifikātu palīdzību tikai veicināja sabiedrības noslāņošanos. Reālu labumu no šīs daudzus gadus ilgušās, joprojām nebeidzamās programmas ir guvuši tikai tie "cilvēki no ielas", kas par sertifikātiem privatizēja savu mājokli. Turklāt arī šai jomā ir izpaudusies politika: nepilsonis, kas visu mūžu ir strādājis Latvijā un attiecīgi ir piedalījies "kopīgā", sociālistiskā īpašuma radīšanā, saņēma tikpat sertifikātu, cik pusaudzis pilsoņa ģimenē.
Pavisam vulgāri un ar nesedzamiem zaudējumiem ir īstenojusies ideja par svēto privātā īpašuma tiesību atjaunošanu. Runa ir par likumdošanu, kas skar nekustamā īpašuma – pirmām kārtām dzīvojamo namu – denacionalizāciju. Parlamenta debašu laikā dzirdīgas ausis tā arī nesadzirdēja to neieinteresēto vai tālredzīgo cilvēku balsis, kas aizrādīja, ka nekur Eiropā denacionalizācijas process nav noritējis tik primitīvā formā, tik nepamatoti īsos termiņos. Šā raksta tapšanas laikā parlaments un pašvaldības (pirmām kārtām Rīgas dome) cenšas novelt viena uz otras pleciem pašreizējos apstākļos vairs neatrisināmu problēmu. Skaidri redzams, ka tikai tagad pirmo reizi pēc neatkarības atgūšanas sākusies municipālo dzīvokļu celtniecība kaut cik tuvā nākotnē problēmu neatrisinās. Vienīgais veids, kā situāciju vismaz nedaudz koriģēt, ir palielināt termiņu namīpašnieku tiesību ierobežojumiem, vismaz tiem, kas aizsargā īrniekus, kam nav parādu. Ja jau jāizšķiras starp namīpašnieku neiegūtajiem ienākumiem un uz ielas izmestajiem sirmgalvjiem un maziem bērniem.
Finanšu tirgus attīstības pirmajos gados valsts acīmredzot vēl neprata adekvāti kontrolēt to banku darbības sfēru, kas attiecās uz juridisku personu līdzdalību sarežģītās finansu shēmās. Tomēr fizisko personu – noguldītāju – interešu aizstāvība ir vienkāršākā no finanšu kontroles mehānisma daļām, tā jau sen ir aprakstīta jebkuras attīstītas valsts likumdošanā. Mums atlika tikai savlaicīgi – pirms nevis pēc banku krīzes – pieņemt attiecīgu likumu, kas atbilstoši banku sektora attīstības līmenim būtu noteicis kompensāciju izmērus un termiņus gadījumā, ja banka bankrotē. Vēl vienkāršāk būtu strikti atļaut (izsniedzot attiecīgu licenci) vai tikpat strikti aizliegt darboties neskaitāmajām firmām, kas pieņēma depozītu noguldījumus. Jo patiesībā izrādījās, ka tās visas darbojās ārpus jebkuras kontroles, "ēnā", tai pašā laikā būdamas oficiāli reģistrētas Latvijas Republikas teritorijā. Taču valsts neko nedarīja pat tad, kad sāka grūt pirmās "piramīdas", kaut gan bija iespēja veikt pasākumus attiecībā uz atlikušajām.
Lielbritānijā līdz pat šim laikam eksistē bezmaksas (respektīvi, valsts finansēta) medicīniskā palīdzība – protams, paralēli privātajai medicīnai. Mūsu šībrīža situācija rāda, ka, izveidojot sistēmu, kurā nav iespējams pārskatīt naudas plūsmas – no valsts budžeta uz Valsts veselības aģentūru, no tās – uz slimokasi, no slimokases uz slimnīcu vai pie ģimenes ārsta, no turienes (atkarībā jo kompetences vai savtīgu mērķu esamības vai neesamības) – pie vajadzīgā profila speciālista. Tas viss padara sistēmu masīvu un tūļīgu, to ne vienmēr saprot

pat ārsti un galu galā šī sistēma paver ceļu korupcijai. Vai nebūtu saprātīgāk tuvākos 10 – 15 gadus saglabāt valsts un – paralēli tai – privāto medicīnu?
Virzība uz ES ir stratēģiskais mērķis, ko vara ir formulējusi jau deviņdesmito gadu vidū. Taču pašā referenduma priekšvakarā izrādās, ka sabiedrībai nav adekvāta priekšstata nedz par ES plusiem, nedz par savienības mīnusiem, nedz, loģiski, arī par to, kas notiks ar valsts attīstību, ja Latvija neiestāsies ES.

Institūciju demokratizēšana

Demokrātisku institūciju ārēji ir daudz un tās ir visdažādākās, tomēr to reālā ietekme ir ļoti maza. Tas izpaužas augstāko varas institūciju zemajos reitingos, kas gan tās īpaši nesatrauc. Kā izņēmumu varam atmiņā atsaukt situāciju, kad atšķirīgu pozīciju – lai arī tikai laba nodoma līmenī – pauda A.Bērziņš, kurš tikko bija kļuvis par premjera amata kandidātu. Vienu no svarīgākajiem premjera uzdevumiem viņš saskatīja plaisas mazināšanā starp tautu un varu. (Un, starp citu, arī biznesa un politikas saišu vājināšanā). Piemēru, kad vara maksātu par savu nevērību pret padotajiem, gandrīz nav – jo vara reāli no saviem padotajiem nemaz nav atkarīga. Par izņēmumu – lai arī ne bez atrunām – varam uzskatīt (ne)privatizētā "Latvenergo" likteni. Tomēr paliek jautājums: cik lielā mērā te izpaudās tautas griba, bet cik lielā – politiski ekonomiskā manipulēšana. Vēl labāks retā izņēmuma piemērs ir prāva, ko Satversmes tiesā ierosināja un uzvarēja divi pensionāri.
Pašlaik – tieši tāpat, kā priekšvēlēšanu laikā – varai ir neliela iespēja tikt sodītai par to, ka tā neieklausās tautā: ja vairākums referendumā pateiks "nē" Eiropas Savienībai. Taču, vai šāda rīcība būs tā paša tautas vairākuma interesēs – tas arī ir smags jautājums. Jo vairāk nesaprātīgs, cinisks un galu galā netālredzīgs bija daudzus gadus skandētais "urrā" Eiropas Savienībai, un kārtējais "urrā", noslēdzot sarunu kārtējo sadaļu.
Nu jau vairākas vēlēšanas pēc kārtas tauta uzticas tiem, kam tik ļoti gribas ticēt, cerot uz jauniem laikiem. Pētījuma "Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2000/2001" (Rīga, 2001) autori piedāvā mūsu valsts reālās varas modeli. Tas ir trijstūris, kura virsotnē atrodas "atslēgas figūras" un "pelēkie kardināli, bet pamatnē – "biznesa grupējumi un partiju līdzfinansētāji" un "politiskie līderi". Autori ir sastādījuši hipotētisku "Iedomāto slēgtas politikas cenrādi". Autori brīdina: "cenrādis tiesiski nepierāda korupcijas faktus, tā ir tikai lingvistiska korupcijas diagnoze". Šīs diagnosticēšanas procesā īpaši simptomātiska ir ne tik daudz skaitļu daiļrunība (kaut gan "dakšiņa" ir iespaidīga – no 2000 līdz 15 miljoniem dolāru), cik apstāklis, ka pats cenrādis ir sastādīts, balstoties uz datiem, kas iegūti, aptaujājot ne tikai žurnālistus, nevalstisko organizāciju pārstāvjus, biznesmeņus, bet arī valsts amatpersonas, politiķus, tai skaitā arī Saeimas deputātus. Aptauja, protams, ir bijusi anonīma.
Šīs grāmatas tapšanas laikā ritēja diskusija par to, cik tiesiski Rīgas dome iegādājas Rātsnamam mēbeles par gandrīz miljonu latu. Diskutējošās puses ieslīgst politiskās veļas pētīšanā. Viena puse vaino pašreizējo domes vadību, otra – iepriekšējo. Un abas puses izdara mājienus par iespējamo korupciju. Rezultātā iepirkums visdrīzāk izrādīsies pilnīgi atbilstošs likumiem. Taču arī šoreiz jautājums varas līmenī netiek apspriests pēc būtības: vai mūsu apstākļos ir derīgs tāds likums, kas ļauj tērēt daudzus tūkstošus latu par vienu krēslu vai galdu?
Ikviens rīdzinieks var bez caurlaides pastaigāties pa Vecrīgu, tomēr no viņa nav atkarīga vecpilsētas apbūves filozofija vai šādas filozofijas trūkums. Tāpat kā nav atkarīgas arī arhitektoniskās "gaumes" nelietderīgās, disharmoniskās un pat pilnīgi kroplīgās izpausmes.
Tas ir, pie mums varam sameklēt ļoti maz "iekļaujošās demokrātijas" piemēru, bet bez šādas demokrātijas nav iedomājama pilsoniska sabiedrība, pilsoniska līdzdalība. Ja turpinām domu gaitu, izmantojot Latvijas galvaspilsētas piemēru, atmiņā ataust aptauja par Pētera I pieminekli. Šo aptauju Rīgas dome organizēja bez liekas politiskas kņadas, un cilvēki patiešām izrādījās spējīgi paši izlemt pieminekļa likteni, bet pilsētas tēvi spēja uzticēties rīdziniekiem, izvairoties no spekulācijām.

"Emociju sabiedrība"

Domāju, ka tas arī ir Maksa Vēbera formulētās "emociju sabiedrības" veidošanās mikromodelis. Turklāt tādas sabiedrības, kuras radīšanai nekas, izņemot tai motivētu labu (tostarp politisku) gribu un elementāru skaidru saprātu, nav vajadzīgs. Taču arī daudz sarežģītākas šais piezīmēs aprakstītas situācijas varētu vai nu novērst, vai arī procesa laikā transformēt.
Kādā veidā tad varētu mēģināt optimizēt valsts un sabiedrības dzīvi un darbību? Palūkosim, kādā situācijā mēs nonāksim tuvākajā nākotnē. Pirmkārt, visdrīzāk, mēs jau būsim iekšā gan ES, gan NATO. Tomēr nevarēs – kā agrāk – rīkoties tikai tad, kad mūs "piežmiegs", kad uz

mums izdarīs spiedienu. Pirmo reizi jau jaunajos apstākļos noritēs nākamās pašvaldību un Saeimas vēlēšanas – tas ir otrkārt.
Treškārt, tad jau būs beidzies privatizācijas process lielajiem valsts uzņēmumiem un uzņēmumiem ar valsts kapitālu. Līdztekus vairāk vai mazāk sekmīgai cīņai pret korupciju (arī to mums pieprasa NATO un ES) tas ir ļoti svarīgs faktors – privatizācijas noslēgšanos vajadzētu maksimāli izmantot, lai vājinātu ekonomisko grupējumu ietekmi uz politiku. Ceturtkārt, vēlēšanu tiesības un līdz ar tām arī iespēju tiešā veidā piedalīties valsts pārvaldē būs ieguvusi jauna paaudze, kuras iekļaušanās sabiedrībā risināsies aprakstītajos apstākļos. Pietiekami lielā mērā politiskais spektrs jaunajos apstākļos būs atkarīgs no tā, vai mums beidzot izveidosies nopietna centriska vai kreisi centriska kustība, kura nebūs mononacionāla, bet gan patiesi sociāldemokrātiska. Var jau būt, ka līdz tam nonāks kāda no pašreizējām partijām – piemēram, LSDSP vai TSP.
Šķiet, lietderīgi būtu sabiedrībā sākt plašu diskusiju par šādiem svarīgiem jautājumiem:

- Vai vajadzētu pašreizējo proporcionālo vēlēšanu sistēmu pārveidot par jauktu sistēmu?
- Vai pašvaldību vēlēšanās vajadzētu ieviest konkrētu iegūto vēlētāju balsu skaita barjeru, vai arī to varētu ierakstīt tikai Likumā par Rīgu, kurš pašlaik tiek apspriests?
- Vai vajadzētu tuvākajā laikā pieņemt Likumu par partiju finansēšanu, ņemot vērā, ka šis likums praktiski sāks darboties tikai tad, kad būs beigusies privatizācija?
- Vai vajadzētu izstrādāt likumu, kas reglamentētu augstāko amatpersonu – ieskaitot Saeimas deputātu, ministru, premjerministra, Valsts prezidenta – atalgojumu? Lai sabiedrībai būtu skaidrs, cik minimālās algas saņem katrs no viņiem. Šai sarakstā vajadzētu iekļaut arī stratēģiski svarīgu valsts uzņēmumu – tai skaitā valsts akciju sabiedrību – vadību.

Jaunajos apstākļos būs nepieciešams izstrādāt un īstenot veselu pasākumu kompleksu, kas vērsts uz sabiedrības integrāciju. Īpaši gadījumā, ja referendumā par iestāšanos ES rezultāts būs pozitīvs:

- būs jāpieņem likums, kas ļaus pašvaldības vēlēt arī nepilsoņiem;
- būs jāratificē Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību;
- 2004. vai 2005. gads būs jāizsludina par Latviešu valodas un integrācijas gadu (nosaukums, protams, ir nosacīts). Tā būtība: sniegt iespēju jebkuram (tai skaitā arī cilvēkiem, kas nav izteikuši vēlēšanos naturalizēties) bez maksas apgūt latviešu valodu speciālos kursos;
- kā jau teicu, būs jārada apstākļi, kas sekmētu pienācīgu bilingvālu apmācību.

Paralēli derētu pārliecināt vecāko (un daļēji arī vidējo) latviešu paaudzi par to, ka iestāšanās NATO nenozīmē bezmaksas drošības garantijas, ka par tām pietiekamu augstu cenu ir samaksājuši un maksās turpmāk paši cilvēki. Maksās par to, ka šis miers un psiholoģiskais komforts beidzot ir nodrošināts. To saprast derētu arī tādēļ, ka tas sekmētu gan latviešiem piemītošo kompleksu "izdzēšanu", gan integrāciju kopumā.

NAKTS PIRMS EKSĀMENA JEB KĀDĒĻ, BŪDAMS PAR ES, ES ATRODOS DISKOMFORTA STĀVOKLĪ?

Jānis Jurkāns – Tautas saskaņas partijas frakcijas priekšsēdētājs Latvijas Republikas Saeimā, bijušais ārlietu ministrs

Latvijas virzība uz NATO un – it īpaši – uz Eiropas Savienību mani personīgi nostāda divdomīgā situācijā. Principā būdams par šādu politisko izvēli, es regulāri «klūpu» pret atsevišķiem gadījumiem, kuru izpausmes ir visai izteiksmīgas, sevišķi ja tās summējas. Vai man kā politiķim beigu beigās šķiet pārvarama šī diskomforta sajūta? Diezin vai. Ja runājam par Eiropas Savienību – vismaz tīri teorētiski iespējams pieņemt, ka līdz referendumam valsts vēl sarosīsies, lai izpildītu mājas uzdevumus kaut vai tā kā students, kas drudžaini šķirsta

mācību grāmatas pirmseksāmena naktī. Tāpēc sākumā izteikšu savus «bet» attiecībā uz NATO: lai iestātos Ziemeļatlantijas aliansē, referendums nav vajadzīgs (starp citu - kāpēc gan nav?). Tāpēc še kļūdas vairs praktiski nav labojamas.
Situācijā, kad mūsu medicīna atrodas pat ne uz katastrofas robežas, bet jau pārdzīvo katastrofu, kad psihiski slimi ļaudis nav iekļauti to slimnieku sarakstā, kuriem ir tiesības zāles saņemt bez maksas vai ar atlaidēm, kad demogrāfu prognozēs rēgojas tautas izmiršanas aina, mēs NATO priekšā sasitam papēžus un nostājamies miera stājā, lai parakstītos zem apņemšanās atdot divus procentus no IKP militārajam budžetam. Šai normai valstīs – Ziemeļatlantijas alianses loceklēs ir drīzāk rekomendācijas nevis prasības raksturs. Lielum lielais vairums «veco» NATO dalībvalstu - viena vairāk, cita mazāk - «neaizvelk» līdz šiem diviem procentiem. Tai pašā laikā kandidātvalstis ir piespiestas pie sienas, prasot tām demonstrēt uzticību aliansei, būt gatavām upurēties NATO vārdā. Bet mēs taču riskējam ne tikai ar tautas veselību vai ar attautošanās draudiem. Latvija Eiropā ir otrajā vietā no beigu gala zinātnes finansējuma ziņā (aiz mums ir tikai Rumānija). Vienkārši salīdzināsim: apmēram 0,2 procenti no IKP zinātnei un divi procenti – aizsardzībai. Mēs birdinām asaras par jaunu smadzeņu aizplūšanu uz ārvalstīm, tai pašā laikā nemitīgi skandinot: tā kā mums nav derīgo izrakteņu, Latvijas vienīgā bagātība ir tās cilvēki un ģeogrāfiskais stāvoklis.
Un, galu galā, kas šobrīd valstij ir svarīgāks, teiksim tā, reāli nodarītā posta indeksa ziņā: Sadama Huseina režīms Irākā vai iespēja pazaudēt maciņu un pat dzīvību dzimtajā pilsētā, paša mājas trepju telpā? Vai nevajadzētu, uzņemoties potenciālā starptautisko teroristu apdraudētā upura, «Dž.Buša pakalpiņa» lomu, atcerēties to, ka mēs dzīvojam valstī, kurā līdz šai baltai dienai nav atklāts noziegums, sprādziens Latvijas galvaspilsētas centrā, universālveikalā, kam pat tā nosaukums – «Centrs» pasvītro nozieguma simboliskumu un tiesībsargājošo institūciju bezspēcību?
Tai pašā laikā notikumi pasaulē diktē mūsu valdošajai politiskajai elitei uzvedības modeli, kas daudzu gadu garumā ir licis mums upurēt ne tikai nodokļu maksātāju naudu, bet arī klaji pārkāpt valsts likumdošanu, tostarp tās pamatlikumu, Satversmi. Tas ir noticis, kad parlamenta vairākums «izvilka cauri» lēmumu par Latvijas piedalīšanos ASV vadītajā militārajā akcijā pret Irāku. Tas notika, pārkāpjot Satversmes 44. pantu, kurš aizliedz piedalīties karadarbībā, ja valstij kāds nav pieteicis karu, ja tai nav uzbrucis agresors. Pieņemot šo lēmumu, Saeimas vairākums pārkāpa arī likumdošanu, kas attiecas uz Latvijas bruņotajiem spēkiem. Brīdī, kad tika gatavota šī publikācija, Satversmes tiesā atradās mūsu partijas parlamenta frakcijas iesniegums ar lūgumu izvērtēt tamlīdzīga lēmuma atbilstību Latvijas likumdošanai. Vai ir lietderīgi mūsu karavīru misijai Kuveitā tērēt desmit reižu lielākus līdzekļus, nekā valsts ir atvēlējusi, lai mācītu latviešu valodu tiem, kas nolēmuši naturalizēties.
Pilnībā izvairoties no liekuļošanas, ir jāatzīst, ka Latvijas sulaiņa pozu – šādā pozā gan atrodas arī citas NATO kandidātvalstis – jūtami ietekmē mūsu Valsts prezidentes konsekventā un atklātā proamerikāniskā nostāja. Personai, kas neieņem augstu valsts amatu, šāda nostāja būtu saprotama un tajā nebūtu nekā nosodāma: cilvēks visu mūžu nodzīvojis Ziemeļamerikā, un šis fakts lielā mērā nosaka un izskaidro viņa mentalitāti. Taču ne vienmēr ir vēlams savas rakstura iezīmes pārnest uz augsta valsts darbinieka uzvedības modeli.
Lai cik franciski galants neizskatītos prezidents Ž.Šīraks, skūpstīdams roku dāmai – Vairai Vīķes–Freibergas kundzei – man šķiet, ka tā ir tikai etiķetes detaļa. Turpretī padoms Latvijai – izmantot iespēju paklusēt – ir tāda prezidenta pozīcija, kas pārstāv vienu no lielākajām Eiropas valstīm, ES pilntiesīgu dalībnieci.
Vēlos būt objektīvs, tāpēc nevaru nepieminēt jūtamo, regulāro ASV spiedienu uz mūsu valsts dzīvi. Tai pašā laikā nevaru noliegt šāda spiediena iespējamās labvēlīgās sekas. Galu galā – ja NATO nevēlas samierināties ar tik augstu korupcijas līmeni, tad tas pirmām kārtām ir svarīgi un izdevīgi pašai Latvijai. Tomēr, kad redzu, cik tieši un, teiksim tā, neslēpti Satversmes aizsardzības biroja pirmās personas krēslā tika «iespiests», lai arī sabiedrotās, tomēr svešas armijas ģenerālis, kuram turklāt ir dubulta pilsonība, no kuras viņš negrasās atteikties, manī rodas, maigi izsakoties, mulsums.
Iespējams, viņš ir brīnišķīgs cilvēks. Tomēr nesalīdzināmi svarīgāks ir kas cits: ASV kopā ar savu senseno sabiedroto un satelītu Lielbritāniju cenšas sašķelt Eiropu. Te nu mums, it īpaši šobrīd, kad pavisam drīz iestāsimies ES, vajadzētu uzklausīt pieminēto Ž.Šīraka padomu. Turpretī mēs netālredzīgi liecam muguras ASV priekšā. ASV stratēģiskās intereses ir skaidras. Skaidrs arī tas, ka Latvijai nav izdevīgi solidarizēties ar ASV. Laikā, kad Eiropa bez robežlīnijām tiecas kļūt par nopietnu konkurentu ASV, Japānai, dienvidaustrumu Āzijas reģionam, ASV cenšas to nepieļaut, sašķeļot gan Eiropu kopumā, gan tās visattīstītāko, politiski un ekonomiski integrētāko daļu – Eiropas Savienību.

Protams, brīdī, kad mūsu valsts teju iestāsies NATO un ES, tā atrodas visnotaļ divdomīgā situācijā. Jo vairāk tādēļ atjaunotās neatkarības otrajā gadu desmitā mūsu ārpolitikai jābūt elastīgai, izsvērtai un pašpietiekamai. Cik reižu mūsu ārpolitikas augstākie pārstāvji nav atkārtojuši slavenos V.Čērčila vārdus par to, ka Anglijai nav ienaidnieku un draugu, ir tikai intereses. Taču citātu deklamēšana un pragmatiskas politikas pamatu radoša apzināšana nepavisam nav viens un tas pats.
Turklāt, bez šaubām, pastāv vesela gūzma problēmu, kuras vajadzētu ātri un efektīvi atrisināt, gan tāpēc, lai mēs varētu virzīties uz NATO un Eiropas Savienību, gan – galvenokārt – pašu labā, pat ja Latvija nestātos šais struktūrās. Ekonomikas jomā galvenā problēma, bez šaubām, ir korupcijas līmeņa krasa samazināšanā. Skatoties acīs īstenībai, tuvākā nākotnē ir grūti rēķināties ar to, ka varētu sākties morālas attīrīšanās "epidēmija". Drīzāk varam gaidīt iespējami ātrus un garantēti neatgriezeniskus rezultātus, pabeidzot nozīmīgu objektu privatizāciju. Tas, jācer, varētu vājināt ekonomisko grupējumu savstarpējās saites, to politiskos lobijus un angažēto ierēdņu slāni. Lai pašvaldības darbotos "caurspīdīgāk", mērķtiecīgāk, lai tās nebūtu tik korumpētas, vajadzētu tās reformēt politiski un administratīvi. Ar politisku reformēšanu es domāju grozījumus Likumā par pašvaldībām, lai ieviestu nepieciešamo, teiksim, piecu procentu barjeru – līdzīgi, kā tas ir Saeimas vēlēšanās. Tad mēs varēsim izvairīties no nejēdzīgas un kuriozas situācijas, kad partija saņem vienu mandātu, bet kandidāte, kas šīs partijas sarakstā saņēmusi visvairāk balsu, nodod mandātu savam vīram, kurš, faktiski tirgodams savu šādā veidā iegūto balsi, kļūst par galvaspilsētas vicemēru. Analoģiski, ieguvuši pa vienam vai diviem deputātiem un pārdevuši to balsis politiskās konjunktūras tirgū, savus krēslus saņem daži municipālo komiteju priekšsēdētāji.
Otrkārt, manuprāt, vajadzētu grozīt pilsētas īpašuma pārvaldīšanas principus. Būtu lietderīgi šīs funkcijas nodot nopietnai, "caurspīdīgai" privātai struktūrai, kuru varētu izvēlēties konkursā pēc neatkarīgu ekspertu ieteikuma. Tad deputāti, kas ievēlēti no partiju sarakstiem, veiktu politisko uzraudzību, bet ar pilsētas īpašuma un saimniecības menedžmentu nodarbotos uzņēmēji. Noteikumi varētu būt izdevīgi gan pašiem, gan pilsētai.
Gan virzībai uz NATO, gan virzībai uz ES kopīgs ir arī vēl kāds politisko un humāno problēmu bloks, kurā "baltie plankumi" ir vispārzināmi. Pirmām kārtām tās ir problēmas, kas saistītas ar vairāk nekā pusmiljonu nepilsoņu. Es saprotu, ka nav jēgas runāt par vēl lielāku Pilsonības likuma liberalizēšanu pēc būtības. Tomēr būtu visnotaļ iespējams no dienas kārtības reizi par visām reizēm izsvītrot jautājumu par maksas ņemšanu no tiem maznodrošinātajiem, kas vēlas naturalizēties. Pirmām kārtām runa ir par zemkopjiem un pensionāriem. Optimāls variants būtu iekasēt valsts nodevu tikai no tiem cilvēkiem, kuri pelna, teiksim, ne mazāk kā 200 latus mēnesī.
Otrkārt, tā ir sen apnikušais, tomēr arvien aktuālākais salīdzinājums: Latvijas nepilsonis, kuram nav tiesību vēlēt pašvaldību, un, piemēram, Portugāles nepilsonis, kurš pēc Latvijas iestāšanās ES iegūs tiesības mūsu valstī vēlēt municipālo varu.
Treškārt, tas ir jautājums par dokumentu, ko Latvija ir parakstījusi jau pirms vairākiem gadiem, bet ko Saeima vēl nav ratificējusi, proti, Eiropas Padomes tā dēvēto "jumta" konvenciju par nacionālo minoritāšu tiesībām.
Ceturtkārt, tā ir problēma par valsts finansējuma saglabāšanu (nevis likvidēšanu) dzimtajā valodā iegūstamai vidējai izglītībai.
Esmu pārliecināts, ka visus šos jautājumus ir jāatrisina ne tikai vēl pirms Latvijas iestāšanās Eiropas savienībā, bet pat pirms 20. septembra referenduma. Kas attiecas uz pašu referendumu: mūsu partija jau ir ierosinājusi ļaut tajā piedalīties arī nepilsoņiem, tādā veidā izrādot cieņu un interesi pret šo cilvēku viedokli un precīzāk apzinot reālo situāciju. Domāju, ka nepilsoņiem varētu būt ja ne lēmēja, tad vismaz konsultanta, referenta balss.
Protams, mūsu veiksmīgai virzībai gan uz NATO, gan ES ir vēl viena kopīga problēma: attiecību optimizēšana ar Krieviju. Mēs esam nonākuši pie tā, ka ir ja ne sabrucis, tad visādā gadījumā bloķēts mūsu gadiem ilgi ekspluatētais tēls par Latviju kā tiltu starp Austrumiem un Rietumiem. Krievija iegulda miljardus dolāru Baltijas cauruļvadu sistēmas otrās kārtas būvniecībā. Bez šaubām, Krievijai ir tiesības sūknēt naftu pa tās izvēlētu cauruli. Pasaules prakse rāda, ka produkta īpašnieks parasti saņem kapitāla daļu transporta koridorā. Naftas tranzīta gadījumā tas tā nav. Šais kolīzijās nedrīkst aizmirst politisko faktoru. Bet nedrīkst situāciju skaidrot tikai ar tīras politikas palīdzību. Jo Krievija taču nenoslēdz arī gāzes cauruli, neliek Latvijai īstenot G.Krasta nejēdzīgo ideju – atteikties no Krievijas gāzes, lai turpmāk iepirktu daudz dārgāko norvēģu gāzi. Starp citu, Krievijas kompānija "Gazprom" līdz pat šim brīdim "Latvijas Gāzei" piegādā gāzi par labvēlīgiem tarifiem. Taču nedrīkst aizmirst, ka uzņēmumam "Gazprom" pieder 25 procenti no "Latvijas Gāzes" akcijām, sava daļa akciju

“Latvijas Gāzē” ir arī vācu kompānijai “Ruhrgas”. Tā ka normālu partnerattiecību modelis gan mums, gan krieviem ir acu priekšā.
Visbeidzot, vēl viens, pēdējais pēc izkārtojuma šai publikācijā, bet svarīgs katram Latvijas iedzīvotājam, ir problēmu bloks, ar kuru noteikti vajadzētu tikt galā vēl pirms referenduma. Vajadzētu vēl un vēlreiz atbildēt uz jautājumu: cik mums izmaksās iestāšanās Eiropas Savienībā.
Zemkopim, vidējam un mazajam uzņēmējam, pensionāram. Visiem cilvēkiem ar pieticīgiem ienākumiem. Kā viņi pārdzīvos nenovēršamo un kraso cenu pieaugumu, kas gaidāms pēc iestāšanās ES? Kā daudzi cilvēki, kas ne jau viņu vainas dēļ ir ieslīguši komunālo maksājumu parādos, nomaksās PVN, ar ko apliks šos pakalpojumus? Kā pat mūsu mērogos varenas kompānijas izdzīvos, kad sāksies Rietumu kompāniju forsēta ekspansija? 1997. gadā 16 procenti “Olainfarm” produkcijas tika realizēti Latvijas tirgū, šodien “Olainfarm” Latvijā pārdod tikai trīs procentus.
Kāds kompensāciju mehānisms var aizsargāt mazturīgos? Kā piesaistīt mums tik vajadzīgās investīcijas, tai pašā laikā saglabājot un aizsargājot pašmāju ražotājus? Nesen pieņemtais parlamenta lēmums, kas nosaka, ka līdz ar iestāšanos ES tiks ieviests septiņgadīgs moratorijs zemes pārdošanai citu Eiropas savienības valstu pilsoņiem, liecina: mūsu patstāvības apjoms nemaz nav tik niecīgs, mēs nepavisam neesam bezpalīdzīgi. Lielā mērā no mums pašiem ir atkarīgs, vai Eiropas savienībā mēs ienāksim ar kompanjona – kaut vai jaunākā – tiesībām, vai arī kā XXI gadsimta kalpi.
Lūk, par ko, manuprāt, būtu jārūpējas valdošajai elitei kaut vai tagad, eksāmena – gaidāmā referenduma – priekšvakarā.

KREISIE LATVIJĀ: “ZUDUŠO LAIKU MEKLĒJOT’’

Aivars Stranga – Dr. habil. hist., prof., LU Latvijas Vēstures katedras vadītājs

Marsels Prusts – laikam viens no lielākajiem aizgājušā gadsimta rakstniekam – droši vien justos aizvainots: visu mūžu viņš pavadīja pārtikušā, pat – dekadentiski buržuāziskā, nostalģiskā vidē; viņa dižā darba nosaukums nav pelnījis, lai to pielietotu, raksturojot Latvijas t.s. kreisās partijas – juceklīgu, nereti – pat Latvijai naidīgu un – par laimi – neveiksmīgu sabiedrību. Vilinājums ‘’aizņemties’’ no Prusta , tomēr, ir ļoti liels un pat nenovēršams, jo t.s. kreisie patiešām meklē sen pazaudēto vai zudušo – tai skaitā – kopā ar padomju impēriju un okupāciju – laiku.
Mūsdienu Latvijas ‘’kreiso fronti’’ raksturo haoss un juceklis. Tā sastāv no:

1. partijām un grupām, kuras vienmēr ir bijušas un ir neatkarīgas un rietumnieciskas Latvijas ienaidnieki, vai, vismaz, pretinieki – Līdztiesība un A. Rubika sociālisti. Šajā grupā ietilpst arī visodiozākie politiķi, kuri nekad nav slēpuši nostalģiju pēc zudušās PSRS un pat atklāta revanša (lai apzīmētu to, cik liela ir tādu politiķu kā A. Rubiks vai A. Gilmans odiozitāte, pietrūkst parlamentāras valodas un gribas pievērsties tādai, kura nav pieņemta pieklājīgā sabiedrībā) tieksmes;
2. partiju vai grupu karikatūras, kuru novērtējumam būtu jāaicina sociālais psihologs, vismaz, bet – ne vēsturnieks (Žuravļova sociāldemokrāti un citas tamlīdzīgas grupas, kuras, pārsvarā, ir atradušas ērtu mājvietu Rīgas Domē, bet ir pārstāvētas arī vienā otrā citā pašvaldībā, piemēram, Daugavpilī);
3. latviešu sociāldemokrātu dažādi paveidi, kurus mēs pazīstam pēc to līderu – nereti, ļoti trokšņainu – vārdiem: a) baldzēnieši – patiešām latviska partija, par kuru vismaz nav bijis šaubu, ka tā būtu antinacionāla, taču harizmātisku līderu un pievilcīgas programmas trūkums nav ļāvis tai iegūt nopietnu politisku ietekmi; tiesa – partijas ārpolitiskās prioritātes ir ļoti neskaidras, bez viennozīmīga atbalsta ES un NATO; b) Bojāru (tagad – Īvāna – Bojāra) partija, pazīstama ar komiskiem Satversmes labojumu projektiem, gandrīz vai skandalozu saimniecisku darbību Rīgas Domē (tikai viens pozitīvs solis var tikt atrasts – bet patiešām pozitīvs – t.s. sociālo māju projekts) un konsekventi promaskavisku ārpolitisko orientāciju, pārņemot negatīvāko no pirmskara Latvijas LSDSP (t.s. maskaviešu virzienu, no kura nāca virkne redzamu 1940. gada kolaboracionististu – Ansis Buševics bija visredzamākais). Šajā laukā spiežas arī citi ‘’sociāldemokrāti’’, kuri nav pieminēšanas vērti;
4. Tautas Saskaņas Partija (atliksim pie malas nosaukumu – tā nav vienīgā partija, kurai nosaukums ir tikpat tāls no īstenības, kā Ā. Auders no Raiņa ‘’Jaunā laika’’; saskaniešu deputāta Jakova Plinera aicinājumi uz aktīvu cīņu pret Latviju kā nacionālu valsti labāk noderētu ‘’tautas šķelšanas partijai’’). Vismaz trīs, bet ļoti nopietnas lietas aptumšo partijas vēlmi civilizēties un eiropeizēties: a) konsekventā proKremļa līnija, burtiski izpildot

Maskavas rīkojumus. Kad Maskava bija pret ES un NATO, partija tai sekoja ar neofītu dedzību; kad Maskava bija spiesta pakļauties neizbēgamajam, tam pakļāvās partija, pat saraujot sakarus ar rubikiešiem; ja Maskava vēlreiz mainītu kursu, tam sekotu arī partija, tikai pastiprinot neuzticību pašreizējās ticības maiņas noturībai; b) t.s. minoritāšu jautājuma ciniska ekspluatācija. Partijā ir pietiekoši daudz akadēmiski izglītotu cilvēku, kuriem būtu bijis jāsaprot, ka trīs parādības ir dažādas, pat – atšķirīgas. Pirmā ir vēsturiskas minoritātes, tās, kuras ieradās Latvijas teritorijā daudzu gadsimtu gaitā un kopumā sekmīgi sadzīvoja ar pamattautu; tās Latvijā neviens neapdraud, viņu tiesības tiek ievērotas, viņu kultūra un reliģija plaukst, bet tās nekad nav interesējušas TSP (kā lai citādi izskaidro naidīgo nostāju pret Latvijas pilsonības piešķiršanu Latvijai lojālajam rabīnam Arje Bekeram, kas tika panākta tikai pateicoties t.s. labējo partiju enerģiskai rīcībai).Otrā - etniskās grupas, kuru ir ļoti daudz, nostāju pret kuru specifiskām kultūras vajadzībām neregulē starptautiskas konvencijas, taču pret kurām Latvijā izturas ar cieņu un kuru kultūrai ir dotas iespējas brīvi attīstīties (čigāni, musulmaņu kopiena, armēņi, grieķi un daudzas citas). Trešās ir ‘’minoritātes’’ – okupācijas rezultātā īstenotās Latvijas kolonizācijas un rusifikācijas sekas, kuras atbilst ANO 1948. gada genocīda definīcijai (mākslīga okupētās valsts nacionālā sastāva maiņa) – simti tūkstoši ‘’krievvalodīgo’’, daudziem no kuriem Latvijas kā nacionālas valsts ideja ir tikpat sveša kā mums islama fundamentālisms. Viņu kā cilvēku tiesības tiek Latvijā garantētas, pat atļaujot kļūt par pilsoni (kas gan nebija pieredzēts nevienā no ‘’vecās Eiropas ‘’ zemēm: lieki teikt, kāda būtu bijusi De Golla reakcija, ja viņam 1944. gadā, pēc Francijas atbrīvošanas, liktu pieņemt visus tos, kuri bija ienākuši Francijā tās nacistiskās okupācijas laikā). Te klāt nāk arī trešā nepatīkamā lieta – c) partijas vēlme mākslīgi un paātrināti paplašināt pilsoņu loku (‘’pasportizācija ‘’ kā ekvivalents ‘’integrācijai’’) un piešķirt nepilsoņiem vēlēšanu tiesības pašvaldībās, kas būtu pretrunā ar Latvijas nacionālām interesēm: katrs solis atpakaļ no pieņemtās likumdošanas t.s. krievvalodīgo vidū tiks uztverts kā Latvijas vājuma pazīme un tikai stiprinās tieksmi izvirzīt jaunas prasības; nepilsoņu vēlētās pašvaldības, savukārt, tiktu uztvertas kā revanša sākums – valodas politikas jomā noteikti. Šīs trīs nepatīkamās lietas pilnīgi aizēno to, kas partijai ir pozitīvs – uzticība brīvam tirgum, kapitālismam un iestāšanās pret privatizācijas rezultātu revīziju, kura var radīt tikai politiskas nestabilitātes vilni. Kopumā partijai būs ļoti grūti iekarot latviešu vēlētāju balsis, ja tā nespēs to pārliecināt, ka tā nav tikai Maskavas gribas izpildītāja un ir patiesi izšķīrusies par labu Latvijai kā tolerantai, bet noteikti nacionālai valstij. Kopumā no Latvijas valsts interešu viedokļa šīs jukas t.s. kreiso flangā ir izdevīgas un apsveicamas.

Viens būtisks jautājums tomēr paliek – kā labējām, tā kreisām partijām; tas ir jautājums, kurš ir mocījis katru demokrātisku valsti jau vismaz gadus 120, jau sākot ar Ķeizara Vāciju 1880. gados, tai uzsākot lēno modernizācijas un demokratizācijas procesu. Tas ir: kā savienot liberālo demokrātiju ar sociālo taisnīgumu. Ja nav sociālā taisnīguma un sociālā netaisnība ir dziļa un ilgstoša, liberālā demokrātija ir apdraudēta, to var nogalināt komunisti, fašisti, nacisti vai cita veida populistiski diktatori. Iespējams, ka pirmais to saprata ļoti konservatīvais prūšu junkurs un Eiropas lielākais valstsvīrs firsts O. Bismarks, 1883. gadā sākot veidot pirmo sociālo likumdošanu Eiropā – protams, lai stiprinātu Reihu. Un te atkal ir vieta, lai pieminētu ‘’pazudušo laiku’’, to, kuru nav iespējams atgriezt, bet ir iespējams atcerēties, lai saprastu: lai šodien Latvijā ātri un pēc iespējas mazāk sāpīgi sasniegtu sociālo taisnīgumu, tas būtu bijis jāsāk veidot pirms 100 gadiem. Tas nenotika, mēs sākām liberālo demokrātiju politikā bez kapitālisma ekonomikā. Bet pārlekt laikam var tikai fantastikas romānos, ne realitātē. Sociālas taisnības – tradicionālā, Vakareiropas izpratnē – Latvijā nebūs vēl ļoti, ļoti ilgi, ja tā būs vispār valstīs, kur politikas liberalizācija un kapitālisma attīstība ekonomikā nav gājušas blakus ilgstošā un evolucionārā attīstībā. Sociālā valsts šobrīd pārdzīvo dziļu krīzi pat tās dzimtenē – Vācijā, Francijā, Anglijā, sociāldemokrātiskajās Skandināvijas sabiedrībās; ‘’jaunajā Eiropā’’ nav vispār iespējams uzcelt to, kas bija ‘’vecās’’ tipiska īpašība. Tačū ir iespējams vismaz veicināt ātrāku Latvijas nacionālā kopprodukta pieaugumu, bez kura nevar būt sociālās valsts – tas ir, pārdales valsts – aizmetņu, un to pietiekoši sekmīgi ir darījušas t.s. labējās vai centriskās partijas Latvijā jau 10 gadus. Ja kopprodukts turpinās pieaugt vismaz 5 - 6 % procentu apjomā kādu desmitgadi, tad radīsies priekšnoteikumi lielākam taisnīgumam. Ne ātrāk. Un šādu pieaugumu vislabāk var nodrošināt liberālas, pilsoniskas, ne t.s. kreisās partijas.

ATBILDOT UZ JAUTĀJUMIEM

Guntis Indriksons – uzņēmējs, Latvijas Futbola federācijas prezidents

1. Manuprāt būtiskākais, kas Latvijai jāpaveic tuvākajos gados, - tā ir iestāšanās NATO un ES. Tā bija arī manas personiskās darbības jēga visus šos saspringtos desmit darba gadus kopš Latvijas suverenitātes atjaunošanas, jo tas arī ir Latvijas ceļš uz drošību un labklājību. Iestāšanās šajās organizācijās un līdztiesīga, godīga, korekta līdzdalība to funkcionēšanā ir Latvijas stratēģiskās prioritātes.
2. Domāju, ka plaisa starp varu un sabiedrību ir masu mediju radīta ilūzija. Plašsaziņas līdzekļiem vajadzētu pārtraukt sistemātisko nekorekto kladzināšanu par "plaisu" vai "šķirbu" starp cilvēku un valsti un jānodrošina korekta un toleranta dialoga atspoguļošana starp valsti un sabiedrību. Mūsu valsts mediju sistēmai būtu jāpanāk caurspīdīgums un korektums, informējot sabiedrību, ar ko nodarbojas vara, bet varu – par sabiedrības viedokli. Manuprāt, masu saziņas līdzekļiem nevajadzētu pretstatīt sabiedrību varai un otrādāk. Ar dialogu arī vajadzētu nodarboties medijiem (galvenokārt informācijas jomā), lai valstij un sabiedrībai nāktos darboties maksimālas caurspīdības apstākļos. Tad nebūtu ne "šķirbu", ne "plaisu".
3. Pašreizējo valsts varas sadali nosaka Satversme. Nepilnības ir tikai tur, kur ir pieļautas kādas nelielas atkāpes no Satversmes. Bet šajos jautājumos, es pieļauju, ka ir pietiekoša kompetence Saeimas juridiskajam birojam un Satversmes tiesai. Manuprāt, prasītos paprātot par vispārējās vēlēšanās ievēlētu valsts prezidentu, kā tas ir Lietuvā. Nevajadzētu kautrēties pārņemt to, kas kaimiņiem funkcionē labāk nekā pie mums. Tas tikai liecinātu par Latvijas briedumu. Protams, viss ir jārisina atklāti, ja nepieciešams, organizējot pat referendumu.
4. Es vērtēju valsts, pašvaldību un nevalstisko (sabiedrisko) organizāciju sadarbību un mijiedarbību Latvijas uzplaukuma labā kā apmierinošu. Protams, ja visas institūcijas pildītu savas funkcijas, tad būtu brīnišķīgi, bet ja visas darbības veiktu transparences režīmā, tad daudzas sasāpējušas problēmas izzustu pašas no sevis.
5. Latvijas attīstības resursi meklējami, ministru kabinetam sadarbojoties ar veiksmīgākajiem uzņēmējiem, it sevišķi ekonomisko reformu, teritoriālās reformas zinātnes un izglītības attīstības, masu sporta un aizsardzības jautājumos. Izaugsme varētu balstīties uz augsti izglītotu, inteliģentu speciālistu sagatavošanu, kas spētu veiksmīgi konkurēt ES darba tirgū. Jāsakārto visu līmeņu fiziskās kultūras – no pirmskolas līdz augstskolai un olimpiskai kustībai, vadoties no tēzes par to, ka vesels gars mājo veselā miesā.
6. Latvijas finanšu un nodokļu politika visumā ir apmierinoša, jo vērsta uz valsts budžeta nodrošināšanu. Diemžēl, Latvijas nodokļu maksātāji ir tik bagāti, cik viņi ir. Rezultātā nodokļos tiek izņemta visa uzņemējdarbībā iegūtā peļņa un daļa ienākumu. Investīcijām paredzētos uzkrājumus no peļņas uzņēmēju praktiski izmanto kredītu apmaksai. Manuprāt, nodokļu un nodevu īpatsvars ir par lielu. Nodokļu apjomam nevajadzētu pārsniegt 30-40% no nodokļu maksātāju ienākumiem. Arī tas būtu daudz prasīts no valsts ar vāji attīstītu ekonomiku. Finanšu sistēmu regulē ministru kabinets un Latvijas banka. Izskatās, ka tie savu darbu veic pietiekoši profesionāli un mūsdienīgi. Vienīgais trūkums, ko es saskatu, ir caurspīdīguma un dialoga trūkums ar pašiem nodokļu maksātājiem (uzņēmējiem, arodorganizācijām un iedzīvotājiem). Līdz iestājai ES vēlams atrisināt finanšu atbalsta sistēmu zemniekiem, kā arī mazajiem un vidējiem uzņēmējiem. Līdz šim šis atbalsts ir bijis nenozīmīgs. Iespējams, ka atbalsts varētu būt valsts kredītu formā caur pašvaldībām, izmantojot hipotekārā kredīta iespējas ar atmaksu grafikiem pēc 3 gadiem no kredīta saņemšanas dienas un progresīvi dzēšanas sistēmu, kā tas kādreiz tika darīts, nodrošinot laukstrādniekus ar mājokļiem (1939. gadā visi šie kredīti zemnieku saimniecībām bija atpelnīti vai arī norakstīti).
7. Lauku attīstība iespējama, sabalansējot tradicionālo lauksaimniecības nozaru un netradicionālo nozaru attīstību, privāto mežu kultivēšanu uz zemnieku saimniecību zemes ar tradicionālo rūpalu attīstību laukos un lauku tūrisma paplašināšanu, dabas pamatnes saglabāšanu un renovāciju. Novados vai pagastos veidot vismaz vienu valsts kooperatīvo servisa firmu ar attiecīgajiem dienestiem, tehniku un mūsdienīgu tehnoloģiju, kas apkalpotu tradicionālos un netradicionālos lauku uzņēmumus un zemnieku saimniecības, kas sniegtu pakalpojumus pēc caurspīdīga cenrāža, tostarp realizējot laukos saražoto produkciju. Jāizmanto fermeru kooperācijas pieredzi citās valstīs, kā arī MTS pieredzi Latvijā, kas jau 1948. gadā panāca krasu lauku attīstību, ko pilnīgi sagrāva padomju piespiedu kolektivizācija un 1949. gada varmācīgā sekmīgāko lauku saimniecību īpašnieku deportācija uz Sibīriju. Uzskatu, ka lauku nākotne ir tieši saistīta ar Latvijas iekļaušanos ES.
8. Modernās izglītības iespēju nodrošināšana ir viena no Latvijas attīstības prioritātēm. Jāpārtrauc traumēt Latvijas izglītības sistēma ar nepārdomātām un mākslīgi radītām

reformām. Jauninājumi ir jāizvērtē pašiem skolotājiem, mācību spēkiem, zinātniekiem, bērnu vecākiem. Tā ir auditorija, kurā jānotiek dialogam. Izglītībai un zinātnei ir iespējams finansējums no kopējā ES budžeta. Tomēr pamats vienmēr būs mūsu pašu budžets, tā reālās iespējas un perspektīva. Domāju, ka ceļš, kas ejams, līdz sasniegsim ES attīstīto valstu līmeni arī ar ES palīdzību būs ilgs – 10-15 gadu garumā.

9. Jāstabilizē kultūras izdevumi patreizējā līmenī, jo kultūra saņem atdevi no izglītībā ieguldītiem līdzekļiem. Protams, es atbalstu Nacionālās bibliotēkas celtniecību, kas taps mūsdienu līmeņa visas tautas izglītības un kultūras centru. Uzskatu, ka jāņem kredīts šīs būves radīšanai uz modernāko tehnoloģiju pamatiem. Protams, tā ir liela slodze valstij ar ierobežotiem resursiem, bet tas ir steidzošs un būtisks darbs visu iedzīvotāju interesēs.

10. Latvijas Republika pēc Satversmes atjaunošanas ir pilsoniska un moderna demokrātiska valsts, kuru veido visi Latvijas iedzīvotāji. Valsts pastāvēšanas un attīstības garants Satversme. Šis drošības un uzplaukuma resurss var sekmīgi funkcionēt vienīgi un tikai pie viena noteikuma – iestājoties NATO un ES, tas ir atgriežoties savā dabīgajā ģeopolitiskajā "klēpī". Uzskatu, ka jāturpina tas darbs, ko mūsu valsts veic kopš Latvijas suverenitātes atjaunošanas. Jebkādas citādas aktivitātes es vērtēju kā apzinātu un nekorektu "laivas šūpošanu". Mana pārliecība, ka visām varām, kas kopīgi funkcionē demokrātiskā sabiedrībā ir jāveic Satversmes noteiktās funkcijas, nedublējoties un neuzurpējot cita citas funkcijas un darbu.

11. Atbildot uz jautājumu par politisko eliti, iesaku vērsties Raita Milsa (Wright Mills) grāmatas "Valdošās elites" (The Power Elite). Tas ir apmēram 600 lappušu biezs un perfekts sacerējums.

12. Mediju sistēmai ir milzīga nozīme demokrātiskas un plaukstošas Latvijas izveidē. Taču ja tā darbojas galvenokārt "savā dārziņā", tas ir informācijas sniegšanā par notiekošo valstī un sabiedrībā. Diemžēl, Latvijas mediju sistēma dažkārt uzurpē opozīcijas lomu, nodarbojoties ar pārmērīgu un reizēm pārspīlētu kritiku. Pseidokritika, kritika kritikas pēc demokrātiskā sabiedrībā var būt graujošs spēks, kas spēj iznīcināt visu dzīvo un augošo. Uzskatu, ka kritika bez reāla alternatīva risinājuma piedāvāšanas ir sabiedrībai kaitīga. Pseidokritika ir lielinieku atstātais rudiments Latvijas brīvās mediju sistēmas darbībā, no kura ir noteikti jāatbrīvojas. Dažkārt mediji nekautrējoties iebrauc tiesu un izpildvaras dārziņā, bet, diemžēl, nenes atbildību par sekām, kā tas iznāca ar zviedru kuģa sagriešanu. Šie lielinieku režīma rudimenti laika gaitā izzudīs, paaugstinoties mediju sistēmā strādājošo vispārējam izglītības un inteliģences līmenim, darbojoties kopā ar ES un NATO valstu mediju sistēmām.

13. Esmu pilnīgi pārliecināts, ka, nepievienojoties ES un NATO, Latvija nevar atrisināt savas attīstības un drošības problēmas. Nesaskatu tam nekādu alternatīvu. Mana pārliecība balstās uz manu personīgo praksi darbā Latvijas Republikā no neatkarības atjaunošanas un līdz šai dienai.

14. Kas attiecas uz Latvijas ārpolitikas stratēģiju, tad, manuprāt, visi varas subjekti, ieskaitot mediju sistēmu šos jautājumus risina korekti un atbilstoši valsts interesēm.

15. Latvijai, diemžēl, trūkst zinātniski pamatotas attīstības stratēģijas, kas ir Latvijas Zinātņu akadēmijas un augstskolu zinātnes nabadzības rezultāts, kā arī varas subjektu nerēķināšanās ar valsts zinātnisko potenciālu. Tas ir pietiekams, lai izstrādātu kvalitatīvu un mūsdienīgu attīstības stratēģiju. Tās ekspertīzi pirms apstiprināšanas Saeimā Ministru kabinets varētu uzticēt attiecīgām ES un NATO institūcijām, vienlaicīgi iesaistot tās apspriešanā visu sabiedrību.

Grāmatas izdevēju piedāvātās tēzes rosināja mani uz pārdomām, kuru pamatā ir mana dzīves un darba pieredze uzņēmējdarbības un sporta attīstības jomā. Tāpēc tās var uzskatīt tikai par personisko viedokli un ne vairāk. Taču tādējādi vēlos sekmēt viedokļu apmaiņu, bez kuras nav iedomājama demokrātiskas sabiedrības izveide un attīstība.

INTEGRĀCIJAS LĪKLOČI

VECAS RAIZES JAUNĀ KRĒSLĀ

Nils Muižnieks – Īpašu uzdevumu ministrs sabiedrības integrācijas lietās

Esmu absolūti pārliecināts, ka ceļš uz drošību un labklājību, uz visu mūsu reformu veiksmīgu īstenošanu,– tas ir ceļš, kas ved uz Eiropas Savienību. Un šā ceļa vistuvākais posms ir referendums, kurā Latvijas pilsoņi pateiks "Jā" Eiropas Savienībai. Esmu pārliecināts, ka tā ir prioritāšu prioritāte, kas noteiks valsts likteni ne tikai šim gadam, bet arī gadu desmitiem tālai nākotnei.

Referenduma pozitīva rezultāta gadījumā mums vēl nāksies izpildīt daudz sarežģītu un svarīgu mājas uzdevumu. Pie tiem pieder gan likumdošanas uzlabošana, lai varētu optimizēt ierēdņu un tiesu varas darbu, gan attiecību attīstīšana ar kaimiņvalstīm, ieskaitot robežlīguma noslēgšanu ar Krieviju, gan spēja kvalitatīvi apgūt Eiropas Savienības piešķirtos līdzekļus, jo runa nav par dāvanām, par "debesmannu". Tātad nepieciešami pareizi sastādīti, profesionāli projekti, precīzas atskaites. Tātad referendums šai ceļā ir, atkārtoju, tikai pirmais solis.

Ja runājam par man vistuvāko sfēru, tā ir dialoga rosināšana starp cilvēku un valsti, pilsoniskas sabiedrības veidošana. Mums nepieciešams attīstīts, plašs spēcīgu, ietekmīgu nevalstisko organizāciju (NVO) tīkls – tādu organizāciju, kas spēj virzīt un īstenot ilglaicīgus stratēģiskus projektus. Tieši tādas NVO varētu būt spējīgas samazināt plaisu starp tautu un valdību. NVO attīstības, nostiprināšanās un ietekmes palielināšanas process ļoti lielā mērā ir atkarīgs no to finansējuma. Ārvalstu palīdzība tām samazinās, attīstoties atjaunotās valsts neatkarībai, bet pašai valstij naudas trūkst. Dažu gadu laikā mums būs jāpilnveido likumdošana, lai stimulētu valsti un uzņēmējus palīdzēt NVO.

Tomēr jau šodien varam runāt par nevalstisku organizāciju zināmu līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā. Piemēram, NVO pārstāvji piedalās valsts sekretāru sanāksmēs. Tādējādi viņiem ir iespēja novērtēt izstrādātos likumprojektus. Mūsu ministrijā ir izveidota sabiedriskā konsultatīvā padome. Tajā ietilpst savā jomā autoritatīvi cilvēki – no Latviešu valodas apguves valsts programmas vadītājas Aijas Priedītes līdz Latvijas krievu mācību valodas skolu atbalsta asociācijas pārstāvjiem. Pārstāvēti arī reģioni: piemēram, Liepāju padomē pārstāv cilvēks, kas jau kļuvis labi pazīstams, darbodamies Karaostā.

Organizējot dialogu starp sabiedrību un valsti, ir būtiski apzināties problēmas, kas saistītas ar pusmiljonu nepilsoņu. Ar šīm problēmām līdz šim nodarbojās Valsts prezidente un Naturalizācijas pārvalde. Tagad, es ceru, pie to risināšanas efektīvi ķersimies arī mēs. Lai nostiprinātu demokrātiju, vajag dot cilvēkiem skaidru un nepārprotamu signālu par to, ka viņi mūsu valstij ir vajadzīgi, ka valstij vajadzīgi visi cilvēki, ka mēs neesam tik bagāti, lai kādu atgrūstu.

Tāpēc mums nāksies noteikt nepilsoņu tiesisko statusu Latvijā – Eiropas Savienības dalībvalstī. Šai sakarā esmu lūdzis sniegt atzinumus Iekšlietu ministrijai, Tieslietu ministrijai, Naturalizācijas pārvaldei, Eiropas integrācijas birojam. Domājams, nepilsoņi tiks pielīdzināti t.s. trešās valsts pilsoņiem un tiem joprojām būs vajadzīgas vīzas ceļošanai. Pēc Latvijas pievienošanās Šengenas zonai vairs neeksistēs reālas robežas starp ES dalībvalstīm. Līdz trim mēnešiem viņi varēs dzīvot ārzemēs, pamatojoties uz tādiem dokumentiem kā identifikācijas karte. Taču viņiem būs sarežģītāk ārvalstīs strādāt. Tas būs atkarīgs no noteikumiem, kādi būs spēkā darba devēja valstī. Piemēram, pašlaik Vācija ir gatava pieņemt darbā datortehnikas speciālistus, un VFR ir vienalga, vai šie speciālisti ir pilsoņi vai nav.

Kas attiecas uz nepilsoņu tiesībām piedalīties pašvaldību vēlēšanās, galvenais uzsvars būtu liekams uz naturalizācijas procesu. Jo vairāk tādēļ, ka pagaidām visas valdošās politiskās koalīcijas ir bijušas pret to, lai nepilsoņiem piešķirtu tiesības vēlēt pašvaldības. Taču šo situāciju nāksies pārvērtēt un no jauna apzināt pēc Latvijas iestāšanās Eiropas savienībā. Tad var izrādīties, ka ES valstu pilsoņi, kas nodzīvojuši Latvijā sešus mēnešus, iegūs tiesības piedalīties municipālajās vēlēšanās, turpretī mūsu pašu nepilsoņiem – atšķirībā no, teiksim, portugāļiem vai grieķiem – šādu tiesību nebūs.

Vēl viens sarežģīts jautājums – situācija, kas saistīta ar 2004. gadu, kad saskaņā ar Izglītības likumu valsts finansētās vidusskolās 10. klase pāries uz mācībām galvenokārt latviešu valodā. Iepriekšējā amatā es nodarbojos ar cilvēka tiesībām, un varu teikt, ka šai jomā nav vienotu starptautisku standartu. Nav starptautisku konvenciju, kas liktu valstij noteiktā līmenī finansēt nacionālo minoritāšu skolas. Dažādās Eiropas valstīs pret šo jautājumu ir dažāda attieksme. Ir pat zināmi piemēri, kad viena un tā pati situācija, kas vienā valstī tiek uzskatīta par tādu, kas veicina integrāciju, citā valstī tiek uzskatīta par diskriminējošu elementu. Piemēram, ja jauns cilvēks ir ieguvis vidējo izglītību savas nacionālās minoritātes valodā, bet augstskolā viņš spiests mācīties valsts valodā, var izrādīties, ka viņš nespēs nedz pilnvērtīgi apgūt mācību programmu, nedz pienācīgi konkurēt darba tirgū.

Tā kā no cilvēka tiesību viedokļa šo situāciju nav iespējams traktēt pilnīgi nepārprotami un neapstrīdami, paliek tikai viena iespēja: traktēt to politiskās kategorijās. Man liekas, ka Izglītības ministrija situāciju izvērtē pietiekami pragmatiski. Arī pēc Izglītības likuma normu stāšanās spēkā 40 procentus no mācību priekšmetiem varēs pasniegt dzimtajā valodā. Tas ir pietiekami, lai saglabātu savu valodu un kultūru. Svarīgi, ka skolas tiks novērtētas pēc pakāpes, kādā tās gatavas pārejai uz mācībām valsts valodā. Jāapzinās, ka divvalodība ir bagātība. Ir jāveicina, jāpadara efektīvāks dialogs starp pedagogiem no vienas puses un vecākiem un bērniem – no otras. Lai cik tas nebūtu sarežģīti, tomēr jācenšas atrisināt finansējuma problēmu.
Protams, ir jāapzinās, ka "2004. gada situācija" ir citas, daudz plašākas un sarežģītākas, ne šodien vai vakar izveidojušās situācijas fragments. To veido gan iesāktā un nepabeigtā izglītības reforma, gan visiem zināmais naudas trūkums, gan, protams, jautājumu ārkārtējā politizācija. Lai gan pirmais Valodas likums pieņemts pirms vairāk nekā 10 gadiem, daudzi cilvēki joprojām ir pārliecināti, ka tiks saglabāta divvalodība padomju stilā – latvieši ir divvalodīgi, bet krievvalodīgie – nav.. Būtībā situācija sāka mainīties tikai 1993. – 1994. gadā. Pirms 1996. gada, kā noskaidrojusi Aija Priedīte, vispār nebija izstrādāta kaut cik pieņemama metodika latviešu valodas mācīšanai mazākumtautību skolās, nebija nevienas kvalitatīvas mācību grāmatas, latviešu valodas kursiem bija zems līmenis un cittautieši tos apmeklēja nelabprāt.
Kas attiecas uz Eiropas padomes Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību, es domāju, ka to ratificēs vēl šī Saeima. To jau šobrīd atbalsta Pirmā partija, Jaunais laiks Tautas saskaņas partija, PCTVL, atsevišķi Tautas partijas frakcijas deputāti. Tomēr ratifikācija nenotiks pirms referenduma par Latvijas pievienošanos Eiropas savienībai. Nav vajadzības palielināt spriedzi politiskā spektra iekšienē. Nav vajadzības mulsināt tautu: ES – EP... Jo vairāk tādēļ, ka, manuprāt, gan minētās konvencijas ratificēšanas atbalstītāji, gan tās pretinieki pārspīlē tās nozīmi. Pretinieki pilnīgi nepamatoti no tās baidās, bet atbalstītāji tik pat pārspīlēti uz to cer. Patiesībā konvencijas ratificēšana nekādas būtiskas izmaiņas neizraisīs. Jo tās pamatā ir likts gan noderīgs, taču ne visai efektīvs mehānisms. Turklāt, domāju, konvenciju varētu ratificēt ar zināmām atrunām. Piemēram, domāju, nevajadzētu ielu nosaukumus uz plāksnītēm rakstīt divās valodās: tas varētu izraisīt nevajadzīgu un pārspīlētu spriedzi, jo to varētu uztvert kā rusifikācijas restaurēšanu.
Nobeigumā pacentīšos komentēt faktu, ka valdībā ir parādījies īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās postenis. Abstrahējoties no personas, kas atrodas šai postenī, domāju: ir ļoti pareizi, ka šāds postenis ir izveidots. Tāpēc ka ir nepieciešams politiski atbildīgs cilvēks, kas atbild par integrācijas procesu. Iespējams, ka ar laiku šā ministra pilnvaras tiks paplašinātas. Piemēram, sakarā ar to, ka mums agri vai vēlu nāksies saskarties ar bēgļu jautājumu. Kas attiecas uz pašreizējo pamatproblēmu – darbu ar mazākumtautībām –, nepieciešams, lai normālai dzīvei diasporās, normālai atmosfērai valstī, kas šos cilvēkus uzņēmusi, būtu nodrošināti trīs nosacījumi. Pirmkārt, nedrīkst būt diskriminācijas. Otrkārt, jānodrošina iespēja saglabāt identitāti, galvenokārt valodu un kultūru. Turklāt, domāju, cilvēki, uz kuriem tas attiecas, identitātes saglabāšanu uztver arī kā valsts rūpes. Atšķirībā, teiksim, no manis un citiem manas paaudzes cilvēkiem, kas izauguši emigrācijā, kur identitātes saglabāšana bija atkarīga tikai no mums pašiem, no audzināšanas ģimenē un saskarsmes. Un, treškārt, mazākumtautību normālas dzīves priekšnosacījums ir arī pilsoniskā līdzdalība, apzināšanās, ka tām arī ir atbildība gar to, kas notiek valstī. Turklāt ir jāpārliecina gan latviešus, gan nelatviešus, ka multikulturāla un multietniska sabiedrība nav vis drauds, bet gan neapšaubāma bagātība. Tikai vajag iemācīties to izmantot, iemācīties sarunāties un saprast.
Mana nelielā pieredze šai amatā ļauj cerēt, ka to sāk labāk saprast arī valdošā elite. Vispārzināmās stingrās taupības režīmā Saeima piešķīra 50 tūkstošus latu, kas paredzēti, lai latviešu valodu bez maksas varētu apgūt tie, kas vēlas naturalizēties. Par to balsoja visu valdošās koalīcijas partiju, tai skaitā arī TB/LNNK pārstāvji.
Cits piemērs ir pilnīgi bez nacionālās nokrāsas. Esmu apmierināts ar to, ka ir izdevies būtiski mīkstināt noteikumus, kas attiecas uz personu turēšanu īslaicīgas aizturēšanas izolatoros. Variants, ko piedāvāja Tieslietu ministrija, acīmredzami pārkāpa Latvijas starptautiskās saistības.
Esmu pārliecināts, ka tas postenis, kurā man pašlaik ir tas gods atrasties, tiks saglabāts arī nākamajos kabinetos.
Atzīšos, ka vēl pirms dažiem gadiem es būtu spiests atteikties no šāda piedāvājuma. Taču pirms pāris gadiem pieņemtā Pilsonības likuma un Valsts valodas likuma redakcija, kura

atbilst Eiropas standartiem, ļauj man darboties bez pastāvīgas diskomforta sajūtas, bez pastāvīgas iekšējas dubultošanās, ar brīvām rokām. Uz daudzām lietām mana neilgā valdības darba pieredze liek skatīties ar citām acīm. Uz savas ādas esmu izbaudījis, ko nozīmē politiski birokrātiskā virtuve. Cik sarežģīts ir interešu saskaņošanas ceļš, kā tas ietekmē lēmumu gatavošanas procesu, kas ir daudz ilgāks nekā biznesā vai nevalstiskās organizācijās. Ar citām acīm esmu sācis skatīties arī uz ierēdņiem, pret kuriem sabiedrība nereti izturas visai aizspriedumaini. Esmu sapratis, ka izglītots, profesionāls, kompetents cilvēks, kas pilda bufera lomu starp valdību un tautu, ir mans sabiedrotais. Jaunā aspektā esmu ieraudzījis arī masu saziņas līdzekļu darbību un lomu – kā politizācijas un nepietiekamas informētības ietekmē tie var diezgan būtiski izkropļot realitāti.
Vārdu sakot, problēmas un raizes ir tās pašas vecās, bet jaunais amats paver iespēju uz tiem skatīties citām acīm, kā arī lielākas iespējas piedalīties šo jautājumu risināšanā.

NO «DIVĀM TAISNĪBĀM» PIE POLITISKAS NĀCIJAS

Eiženija Aldermane – Naturalizācijas pārvaldes priekšniece

Esmu pārliecināta, ka visupirmais priekšnoteikums mūsu valsts iekšējai drošībai un labklājībai ir pilsoniskas sabiedrības un politiskas nācijas veidošana. Kādas tad problēmas es saskatu šai ceļā, problēmas, kas cita starpā ietekmē arī naturalizācijas procesu? Sabiedrībā joprojām nenotiek tolerantas, konstruktīvas diskusijas, nenotiek regulārs un tai pašā laikā labvēlīgs dialogs, kurš neaizskar cilvēku godu un pašcieņu.
Tas ir visai aktuāli, jo pieredze – tai skaitā arī mana personīgā pieredze – rāda, ka sabiedrībā pastāv «divas taisnības»: latviešu un nelatviešu taisnība. Tas lielā mērā saistīts ar apstākli, ka liela daļa krievvalodīgo iedzīvotāju – un arī, jāsaka, latviešu – slikti zina vai pat vispār nezina Latvijas vēsturi, taču tai pašā laikā to visai brīvi interpretē. Inteliģences trūkums, kā zināms, rada aizspriedumus, pie kuriem cilvēki mēdz cieši turēties.
Daļa latviešu joprojām nepārvarami sāpīgi uztver mantojumu, ko atstājusi vēsturiskā atmiņa. Visus, kas Latvijā ieradušies pēc kara, viņi uzskata par okupantiem un izturas pret viņiem neiecietīgi, tādējādi sajaucot vienā katlā cilvēku etnisko piederību, konkrēta cilvēka likteni un totalitārās valsts politiku. Par rusifikācijas politiku, kuru režīms tiešām ir īstenojis, viņi pieprasa atbildību no, teiksim, jaunajiem cilvēkiem – īpaši meitenēm –, kas atbraukuši no Krievijas, Baltkrievijas, Ukrainas, lai mācītos Latvijas profesionāli tehniskajās skolās un galu galā atraduši darbu Rīgā, Ogrē, Liepājā un citur. Es, strādādama izglītības sistēmā, labi atceros, kā viņus aicināja šurp un kā viņi atsaucās «padomju Rietumu» aicinājumam.
Vēl šodien ne tikai sadzīves sarunās, bet arī saziņas līdzekļos bieži skan izteiciens «krievu laiki» – ar to domājot «padomju laikus». Man ir nācies tikties ar krievvalodīgiem cilvēkiem, kas PSRS laikos ir tikuši politiski represēti. Pēc atbrīvošanas viņi ir atbraukuši uz Latviju, kur sagaidījuši pret sevi labvēlīgāku attieksmi nekā Krievijas plašumos. Un tagad viņi saka: tur, Vorkutā, mēs sevi nešķirojām pēc tautībām, bet šodien, neatkarības apstākļos, mūsos kāds atkal saskata sistēmas ienaidniekus.
Savukārt daļa krievvalodīgo iedzīvotāju – īpaši tas attiecas uz vecākiem cilvēkiem – izjūt psiholoģisku diskomfortu zaudēto privilēģiju dēļ, viņos ir sagrauts apzināti ieaudzinātais «vecākā brāļa» sindroms. Tam pievienojas vispārējā lielu tautu nelaime: mēs esam visvarenākie, visgudrākie, mēs vienmēr zinām, kā; mēs dodam savu kultūru visai pasaulei. Esmu sastapusi cilvēkus, kas ir svēti pārliecināti, ka pirms 1940. gada Latvija nīka nabadzībā un uzņemšana PSRS sastāvā tai bija glābiņš.
Tagad šie cilvēki ir pārliecināti, ka Latvijas lielo, savulaik PSRS militāri rūpnieciskajā kompleksā ietilpušu uzņēmumu likvidēšana ir pret viņiem vērsts process. Lielum liela daļa šais uzņēmumos strādājušo cilvēku diemžēl cieta lielus zaudējumus. Taču īstenībā runa ir par nelatviešu īpatsvaru pilsētā. Un par latviešu īpatsvaru laukos. Laucinieks savā naturālajā saimniecībā arī sliktākajā gadījumā spēs pabarot sevi un savu ģimeni. Diskomforts ir pieaudzis tai cilvēku daļā, kura nespēj pārdzīvot to, ka krievu valodai vairs nav dominējošā loma, jo latviešu valodu viņi parasti neprot. Un tagad viņiem ir sajūta, ka Latvijas valsts pret viņiem izturas kā pret – viņu pašu lietots formulējums – otrās vai pat trešās šķiras cilvēkiem.
Šiem cilvēkiem nav iespējams ieskaidrot, ka politisku apstākļu dēļ Pilsonības likums tika atjaunots nevis uzrakstīts no jauna. No otras puses, ne tikai šie ļaudis, bet arī viņu pēcnācēji (tāpat kā es pati) atceras, ka Tautas frontes laiku politiskie lozungi faktiski solīja Latvijas pilsonību visiem, kas ir lojāli neatkarības idejai. Bet šodien tas cilvēku saliedētības potenciāls, kuru savulaik apliecināja 1990. gada marta aptauja, kad gandrīz 75 procenti Latvijas

iedzīvotāju nobalsoja par neatkarību, lielā mērā ir zudis. It īpaši krievvalodīgās inteliģences vidū.
Vēsturei nepatīk vēlamā izteiksme – tas attiecas arī uz Latvijas neatkarības atjaunošanas neilgo vēsturi. Tomēr pašlaik ir acīm redzams: ja nebūtu neizpildītu solījumu, ja pieeja pilsonībai netiktu radikalizēta – atminēsimies Jura Bojāra projektu, kurā bija paredzēts 16 gadu cenzs, atminēsimies 1994. gada Pilsonības likumu ar tajā paredzētajiem «logiem» –, ja uzreiz tiktu pieņemts Pilsonības likuma pašreizējais, kompromisa variants, kurš tika «izcīnīts» referendumā, sabiedrības integrācijas līmenis pašlaik būtu pavisam cits.
Šā raksta gatavošanas laikā Latvijā bija 502 tūkstoši nepilsoņu. Tā, protams, ir nopietna problēma, it īpaši pirms iestāšanās Eiropas savienībā un NATO. Tomēr galvenais ir apzināties, ka šo problēmu mums ir svarīgi atrisināt sevis pašu dēļ. Ir vajadzīga stingra, skaidra, konsekventa griba, kura pierādīs, ka tas, ko mēs darām, nav tāpēc, ka Rietumi tā pieprasa, nav tāpēc, ka to diktē politkorektuma mode, bet gan sevis pašu labā. Tādas pieejas piemēri ir. Varam minēt gan to, ka ir izveidota speciāla integrācijas lietu ministrija, gan ministra personību. Politiķiem būtu derīgi saprast, ka šai ministrijai jāstrādā jebkura kabineta sastāvā, neatkarīgi no tā, kam pieder vairākums Saeimā. Šai ministrijai ir jāpastāv vismaz tik ilgi, kamēr nomainās paaudzes, tātad 20 – 25 gadus.
Kāds ir šodien aktuālo problēmu loks? Naturalizācijas pārvalde, izmantojot ārvalstu sponsoru atbalstu, pēdējos gados nodarbojas ar integrācijas procesa pētīšanu. Domāju, ka mums būtu jāiet reizē divus ceļus. Jāturpina Pilsonības likuma tālāka liberalizēšana, šā likuma «atkausēšana». Un jānostiprina integrācijas motivācija, tostarp jāstimulē tieksmi iegūt Latvijas pilsonību.
Tas ir jo būtiskāk tāpēc, ka mums drīz nāksies atvadīties no jēdziena «Latvijas nepilsonis», jo šāds jēdziens starptautiskajās tiesībās neeksistē. Visticamāk, tā vietā nāks apzīmējums «Latvijas bezpavalstnieks». Mūsu valsts ir ratificējusi 1954. gada 28. septembra ANO konvenciju, kuras būtība ir tāda: valstīm, kas šai konvencijai pievienojušās, ir pienākums samazināt bezvalstnieku skaitu. Mums nāksies to darīt, pat ja mēs to negribam. Kādēļ gan pareizas lietas būtu jādara piespiedu kārtā? Manuprāt, eksistē vairākas pozīcijas, kur iespējams mīkstināt Pilsonības likumu.
Pirmkārt, saskaņā ar pasaules praksi bezvalstnieku bērns, kas dzimis valsts teritorijā, automātiski kļūst par šīs valsts pilsoni. (Pats par sevi saprotams, ka pēc tam katram ir tiesības no pilsonības atteikties.) Latvijā pašlaik ir 17 tūkstoši bērnu, kuri dzimuši nepilsoņu ģimenēs pēc 1991. gada 21. augusta.
Otrkārt, bērniem, kas sākuši apmeklēt skolu 1990. gadā un vēlāk, pēc skolas beigšanas jāzina valsts valoda un Latvijas vēsture. Tāpēc šīs vecuma grupas vidusskolas beidzējiem būtu loģiski nevis iziet naturalizācijas procesu, bet gan automātiski reģistrēt pilsonību – protams, tiem, kas to vēlas.
Treškārt, pilsonību vajadzētu piešķirt bērniem, ko pametuši vecāki un kas uzauguši bērnu namos un internātskolās.
Ceturtkārt, reģistrācijas kārtībā varētu piešķirt pilsonību lietuviešiem un poļiem, kas ieradušies uz dzīvi Latvijā pirms 1940. gada un spēj to pierādīt dokumentāri. Protams, te nav runa par priekšrocību sniegšanu personai, balstoties uz tās etniskajām pazīmēm. Nesen, pateicoties Somijas valdības finansiālai palīdzībai, Naturalizācijas pārvalde veica pētījumu par reģionālā faktora ietekmi uz naturalizācijas procesu. Lietuvas pierobežas rajonos mēs saskārāmies ar mums negaidītu situāciju. Ar vienu no argumentiem mēs jau bijām sastapušies: pavecākam zemkopim ir jāmaksā pārāk lieli nodokļi – pat par spīti tam, ka tie kļuvuši diferencēti. Toties otru argumentu mēs nebijām pat iedomājušies. Izrādās, cilvēki atbraukuši uz Latviju trīsdesmito gadu vidū (tāpat kā, starp citu, poļu laukstrādnieki), jau sen asimilējušies, lieliski pārvalda latviešu valodu, tomēr viņiem nav Latvijas pilsonības. Lūk, ko saka viņi paši: kāpēc gan mums būtu jāiziet naturalizācijas process? Lietuviešu tautības Latvijas nepilsoņu ir 16 tūkstoši. Kāda pusmūža sieviete nevainojamā latviešu valodā mums saka: kā gan es varēšu nokārtot eksāmenu vēsturē? Mēs mēģinām pārliecināt: tas taču nav sarežģīti. Vai gan grūti atbildēt uz jautājumu, ko nozīmē Brīvības pieminekļa zvaigznes? Un ko viņa atbild? «Kā es to varu zināt, ja Rīgā nekad mūžā neesmu bijusi?»
Un vēl viens apstāklis, saistīts ar motivāciju, precīzāk, ar tās trūkumu. Daudzos Lietuvas, Krievijas, Baltkrievijas pierobežas rajonos nav iespējams uztvert Latvijas televīziju, bet laikrakstu abonēt lauku pensionāram ir par dārgu. Tādējādi cilvēki ir izslēgti no Latvijas informatīvās telpas.
Bet tas jau lielā mērā nosaka motivācijas veidošanos, un šodien motivācija ir pats galvenais. Jo likumdošanas rakstura pasākumi, par kuriem es jau runāju, ir neapšaubāmi derīgi, bet

tikpat neapšaubāmi nepietiekami. Tāpēc ka tie attiecas uz 502 tūkstošu nepilsoņu salīdzinoši nelielu daļu. Nav jēgas arī gaidīt nostājas maiņu starp vecākā gadagājuma cilvēkiem, kuri vecuma dēļ ne tikai nespēj, bet arī nevēlas nedz mācīties latviešu valodu, nedz arī integrēties šai valstī. Tieši otrādi: šī Latvijas iedzīvotāju kategorija daudz aktīvāk nekā agrāk steidzas pieņemt Krievijas pilsonību.
Tādējādi gan Naturalizācijas pārvaldes prakse, gan mūsu pētījumi rāda, ka par perspektīva dialoga partneri var kļūt jauni un nosacīti jauni sociāli aktīvi cilvēki. Tādi, kas vēlas būt, teiksim, patstāvīgi spēlētāji darbaspēka tirgū, tādi, kas savas un mūsu kopīgās nākotnes vārdā spēj neļauties aizvainojumam.
Ja ceram, ka piepildīsies visoptimistiskākā prognoze, tad jāpieņem, ka desmit gadu laikā puse no 502 tūkstošiem nepilsoņu kļūs par Latvijas pilsoņiem. Taču, lai sasniegtu šādu rezultātu, mums ļoti nopietni jāstrādā, atsakoties no jebkāda radikālisma un saskatot šai procesā patiesu virsuzdevumu visai sabiedrībai. Šai sakarā paudīšu savu attieksmi pret dažām aktuālām diskutējamām tēmām.
Pirmā no tām – iespējamā nepilsoņu piedalīšanās pašvaldību vēlēšanās. Bieži vien nākas dzirdēt, ka ir izveidojusies paradoksāla situācija: ES valstu pilsoņi varēs vēlēt Latvijas pašvaldības – atšķirībā no mūsu valsts nepilsoņiem, lai kā viņus tuvākajā nākotnē nesauktu. Tomēr tikpat bieži runā par to, ka piešķirt nepilsoņiem tādas tiesības nozīmētu bremzēt naturalizācijas procesu: lai labāk nepilsoņi naturalizējas un pēc tam iegūst politiskās tiesības pilnā apjomā. Man neliekas svarīgs nedz pirmais, nedz otrais viedoklis. Svarīgāks, manuprāt, ir kas cits. Tiesības un iespējas izdarīt izvēli nozīmē pilsonisku līdzdalību. Ja cilvēks negrib naturalizēties, viņš attiecīgi laupa pats sev tiesības – arī morālās – pieņemt lēmumus, būt par savas valsts pilntiesīgu saimnieku. Varbūt vajadzētu šo jautājumu aplūkot diferencēti, uzklausīt mediķu, psihologu, sociologu, politologu viedokļus, apsvērt iespēju atvieglot šo procesu cilvēkiem, kas vecāki par, teiksim, 65 gadiem un kuru latviešu valodas prasme nav pietiekama.
Otra tēma ir Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību ratificēšana. Domāju, ir pienācis laiks beidzot to izdarīt – ar nebūtiskām atrunām. Piemēram, nevajadzētu rakstīt ielu nosaukumus krievu valodā. Nedomāju, ka atradīsies kāds cilvēks, kas apmaldīsies pilsētā, ja ielu nosaukumi, kā tas ir tagad, paliks tikai latviski. Pretējā gadījumā sabiedrības latviešu daļa uztvers to sāpīgi, uzskatot to par atgriešanos pie rusifikācijas. Tikai principa pēc šādu reakciju provocēt nebūtu gudri.
Un, visbeidzot, trešā tēma, visdiskutablākā. Par Izglītības likumu, saskaņā ar kuru no 2004. gada valsts skolas, sākot ar 10. klasi, pāriet uz mācībām pārsvarā latviešu valodā. Kā pedagoģe un latviešu filoloģe, kas 25 gadus veltījusi skolai, kas strādājusi Izglītības ministrijā, esmu pārliecināta, ka likuma normas īstenot vajag, taču noteikti nosakot pārejas periodu. Ir vajadzīgs obligāts, atklāts skolu gatavības monitorings. Nekādā gadījumā nevajadzētu provocēt pedagogus uz mānīšanos, uz viltību. Tikai tad, ja gan pedagogi, gan bērni ir gatavi uz «10» desmitballu sistēmā, var īstenot likuma normas. Ja nav, tad noteikti jādod papildlaiks. Un šai laikā jātiek skaidrībā par nepietiekamās gatavības apstākļiem un cēloņiem. Piemēram, likuma kvalitatīvai izpildei varētu jūtami nepietikt ne tik daudz latviešu valodas pasniedzēju, cik ķīmijas, fizikas, matemātikas skolotāju ar ļoti labām valsts valodas zināšanām. Stāvokli var ietekmēt valodas vides trūkums skolā un tās apkārtnē. Mēs nedrīkstam pieļaut divas lietas: nedz sliktas latviešu valodas zināšanas, nedz valodas piesārņošanu – pirmām kārtām no skolotāju puses.
Šīs problēmas risināšanā ļoti būtiska ir skolas direktora loma. Mums jāzina, ko viņš patiešām nevar un kā mēs viņam varam palīdzēt. Un ko viņš vienkārši negrib vai neprot. Tādā gadījumā viņš ir jānomaina, citas izejas nav. Nekādā gadījumā nedrīkst nedz «cirst galvas pa labi un pa kreisi», nedz pieciest bezdarbību.
Un vēl viena lieta, par ko es šai sakarā esmu pārliecināta. Atklāti sakot, mani šokē situācija, ka 30 – 40 procenti no skolotājiem – nepilsoņiem nemaz negrasās naturalizēties. Pedagogs nav pārdevējs, kura vienīgais pienākums ir pienācīgā līmenī apkalpot pircēju. Pedagogs obligāti ir audzinātājs. Manuprāt, viņa morāls pienākums ir būt valsts pilsonim. Būtu loģiski, ja, tāpat, kā daudzās ārvalstīs, pedagogam būtu ierēdņa statuss, respektīvi, viņam noteikti jābūt pilsonim.

KAD NOKRITIS "DZELZS PRIEKŠKARS"

Olafs Brūvers – Dr. theol., Valsts cilvēktiesību biroja direktors

Manā dzīvē iegrozījusies tā, ka ar cilvēka tiesību aizsardzības jautājumiem nodarbojos jau totalitārās valsts apstākļos un nodarbojos arī tagad. Pirms "dzelzs priekškara" krišanas es savu spēku un iespēju robežās centos aizstāvēt savas personīgās tiesības. Tagad es nodarbojos ar visas Latvijas cilvēku tiesībām. Gan savas dzīves disidentiskajā posmā, gan piespiedu emigrācijas gados es ticēju, ka mana valsts Latvija kādreiz atkal būs neatkarīga, tomēr pat necerēju, ka nevis mani bērni vai mazbērni, bet gan es pats piedzīvošu šo svētīgo laiku. Es no visas sirds ticēju tēzei, kuru pēcāk sāka citēt ar neslēptu ironiju: pastalās, bet brīvi!

Es biju svēti pārliecināts, ka neatkarība un brīvība – tas ir ideāls, brīnišķīgs laiks, kad ļaužu rīcību nosaka labestība, godīgums, tieksme palīdzēt cits citam. Dzīve piespieda man uztvert pasaules īstenību un sadurties ar skaudru vilšanos. Es pat pamanīju dažas iepriekšējā režīma priekšrocības. Pareizāk sakot, es atradu pozitīvu kodolu nevis pašā režīmā un tā totalitārajā būtībā, bet gan atsevišķos ierobežojumos, kas izrādījās drīzāk derīgi nekā kaitīgi. Jā, arī toreiz bija atrodamas visādas draņķības, bet, iedzītas pagrīdē, tās vismaz nerēgojās bērnu acu priekšā un nemaitāja viņu psihi un uzskatus. Atminos, kad es, patriekts no augstskolas, strādāju par taksometra vadītāju, gadījās, ka mana maiņa beidzās vienos vai divos naktī. Un es no centra, Hanzas ielas, kur atradās taksometru parks, bez jebkādām bailēm atgriezos mājās tālajā Pārdaugavā, Mārupes ielā. Tieši tajā manas dzīves posmā tika nogalināts kāds mans kolēģis taksists. Taču tā bija sensācija, šoks, nevis – kā tagad – parasts kriminālsgadījums.

Par neatkarību mēs esam samaksājuši un joprojām maksājam ļoti dārgi. Jā, man šodien pieder tas, par ko es cīnījos pret padomju varu bezcerīgajos stagnācijas gados: politiskās izvēles tiesības, tiesības runāt, ko domāju un gribu pateikt, tiesības brīvi aizbraukt, kur vien vēlos, un tikpat brīvi atgriezties savā valstī. Pat ņemot vērā visus – tostarp samērā būtiskos – trūkumus, ko mūsu dzīvē ienesuši jaunie laiki, es joprojām savas valsts neatkarību uzskatu par augstāko vērtību. Šādu attieksmi sekmē arī mana kristīgā pasaules uztvere.

Tai pašā laikā es skaidri redzu to negatīvo ainu, kas mani nomāc kā cilvēku un kristieti. Gan noziedzības straujo izplatību, gan narkomānijas uzplūdus, gan daudzu politiķu alkatību. Es domāju, kardinālas izmaiņas notiks reizē ar elites maiņu, kad valsti vadīs tie, kam pašlaik ir 25 – 30 gadu, labi izglītoti jauni cilvēki, kam sveši jēdzieni "partijas nauda" vai "KGB nauda". Man pašam personīgi vissvarīgākā liekas tēze "nepiedalos nelabās lietās un daru visu, ko varu, piedalīdamies labos darbos". Šīs pieejas sēklas es cenšos, cik spēju, izplatīt savu studentu vidū Kristīgajā akadēmijā. Tieši viņiem esmu izstrādājis dažus speciālus kursus. Piemēram, par spredīķu sagatavošanu vai par starptautiskajiem standartiem cilvēka tiesību jomā.

Aplūkojot stāvokli, kāds mūsu valstī ir cilvēka tiesību jomā, man ir pamats uzskatīt, ka Latvijas iestāšanās Eiropas savienībā pilnīgi noteikti sekmēs "cilvēktiesību latiņas" paaugstināšanu gan valsts līmenī, gan sabiedrības apziņas līmenī.

Kāds tad pamatā ir to problēmu loks, ar ko nodarbojas Valsts cilvēktiesību birojs, kāds ir problēmu loks, kas raksturīgs tiem sešiem gadiem, kopš izveidota šī struktūra, kuru man ir tas gods vadīt no pirmās tās darbības dienas? Svarīgākais, manuprāt, ir jautājums par to, kā saskaņot mūsu pilnvaras un apstākļus, kādos tās tiek īstenotas.

Tīri politiskā aspektā varu teikt, ka biroja eksistences un darbības pamatnoteikums tiek ievērots: mēs patiešām esam neatkarīgi. Arī prakse rāda, ka šaubu šai ziņā nav, tāpēc varu apstiprinoši atbildēt uz nākamo likumsakarīgo jautājumu. Vai pietiek ar to, ka likums Valsts cilvēktiesību biroja lēmumiem, secinājumiem, atzinumiem piešķir tikai rekomendējošu spēku? Domāju, ka, neņemot vērā dažas nelielas korekcijas, ar to pilnīgi pietiek. Tāda ir prakse vairākumā valstu, tai skaitā postkomunistisko. Izņēmums ir tikai Polija, kur ombudsmenam piešķirtas atsevišķas prokuroram raksturīgas funkcijas. (Starp citu, es uzskatu, ka ombudsmena institūcijas ieviešanas problēma Latvijā ir radīta mākslīgi: mūsu birojs jau pilda ombuda funkcijas un, ja vien ir jēga to darīt, mēs varam sevi pārdēvēt arī par ombudsmeņiem.)

Taču atgriezīsimies pie lietas būtības. Prakse rāda, ka lietišķai un, es pat teiktu, labvēlīgai atsaucībai kontaktos ar biroju no Iekšlietu ministrijas, Pilsonības un imigrācijas lietu pārvaldes, Ieslodzījuma vietu pārvaldes, Ģenerālprokuratūras, Tieslietu ministrijas puses pilnīgi pietiek ar mūsu iesniegumu rekomendējošo raksturu. Un, godīgi sakot, šādu kontaktu līmenis un efektivitāte vairāk ir atkarīga no mūsu biroja autoritātes nevis no tā formālajām pilnvarām.

Ja problēmas tomēr rodas, tad tās ir saistītas nevis ar vienas vai otras valsts institūcijas nevēlēšanos nopietni iedziļināties mūsu rekomendāciju saturā, bet gan ar to, ka likumdošana ne vienmēr atļauj tām sadarboties tādā mērā, kādā mēs to vēlētos. Tas attiecas uz

atsevišķiem gadījumiem, kad mums nav pieejama konfidenciāla informācija,– piemēram, kad mēs izskatām konkrētas sūdzības cietumā, izmeklēšanas iestāde var liegt piekļūšanu informācijai, ja tā uzskata, ka operatīvās informācijas izpaušana varētu objektīvi kavēt izmeklēšanu.
Taču tur, kur kompromiss ir iespējams, birojs un valsts institūcijas to parasti sasniedz. Piemēram, ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes vadību ir panākta vienošanās par to, ka ieslodzīto vēstules, kas adresētas mūsu birojam, cietuma administrācija mums nogādā, iepriekš tās neatvērusi, nebojātās aploksnēs.
Tomēr jāatzīst, ka mēs kopā ar visu valsti pagaidām ciešam fiasko gadījumos, kad no denacionalizētajiem un municipālajiem namiem tiek izliktas parādnieku ģimenes, kurās ir mazgadīgi bērni. Šais gadījumos pilnīgi atklāti tiek ignorēts princips, kas nosaka, ka starptautisko tiesību normas ir prioritāras attiecībā pret nacionālo likumdošanu.
Mūsu darbības prakse rāda, ka birojam būtu lietderīgi piešķirt likumdošanas iniciatīvas tiesības. Tomēr te nepietiek ar vienkāršu politisku lēmumu. Tāpēc ka pēc tāda lēmuma pieņemšanas tūdaļ pat saasinātos neatbilstība starp pilnvarām un to realizēšanas apstākļiem, par ko es jau runāju. Jo, lai nopietni, vispusīgi, kompetenti izmantotu likumdošanas iniciatīvas tiesības, birojam būtu vajadzīgi ne mazāk kā pieci papildus darbinieki.
Mūsu juristi ir burtiski ierakušies darbos, bez maksas pieņemot absolūti visus apmeklētājus un darot citus, vēl nopietnākus darbus, turklāt par to saņemot 180 latus "uz papīra". Pēc Bērnu un ģimenes lietu ministrijas izveidošanas mums piešķīra piecas papildu vienības, precīzi definējot mērķi: lai mēs varētu padziļināti nodarboties ar bērnu problēmām.
Mūsu biroja gada budžets ir 100 tūkstoši latu. Es labi apzinos, cik mūsu valsts ir nabadzīga. Un tomēr – kaut vai uz dažu ar *Lincoln Navigator* un VOLVO saistītu gadījumu fona – tīri fantastisks ir fakts, ka birojam nav nevienas (!) automašīnas. Darbinieki – arī es pats – braucam ar satiksmes autobusiem un tramvajiem. Ko mums darīt, ja kāds ieslodzītais pasludina bada streiku un pieprasa, lai biroja direktors nekavējoties ierastos cietumā? Par mums apžēlojās ANO pārstāvniecība Latvijā un piešķīra mums lietošanā automašīnu. To lieto tas darbinieks, kam konkrētajā brīdī automašīna visvairāk vajadzīga. Es pats braucu uz tehnisko apskati vai servisu, jo birojā, pats par sevi saprotams, nav paredzēta šofera štata vieta. Tā jau vairs nav ekonomija, bet gan kas tāds, kam nav vajadzīgi komentāri. Tā ir valsts attieksme pašai pret sevi.
Nobeigumā pieskaršos Valsts cilvēktiesību biroja attiecībām ar citām, nevalstiskām tiesību aizsardzības organizācijām: ar Cilvēka tiesību un etnisko pētījumu centru, ar Cilvēka tiesību komiteju, kas darbojas "Līdztiesības" paspārnē. Vēlos bilst, ka mūsu attiecības ir regulāras un nepolitiskas. Turpretī ar kolēģiem no manas disidenta pagātnes sazināmies reti. Skaidrs, ka tie nav jaunekļi – pat salīdzinot ar mani. Turklāt man liekas, ka daudziem no viņiem protests bija visai ierobežots, virzīts uz latviešu kā tautas tiesību un brīvību aizstāvēšanu. Plašāks tiesību aizsardzības konteksts neietilpst (un, kā rādās, arī neietilpa) šo padomjlaika disidentu interešu sfērā.

KRIEVU PRESE – LATVIJAS FENOMENS

Aleksejs Šeiņins – izdevniecības nama Petits prezidents

Astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā krievu laikraksts "Sovetskaja molodjož", kura metiens sasniedza gandrīz vienu miljonu eksemplāru, palīdzēja Latvijai atgūt neatkarību. Pagāja daži gadi, un krievu izdevumu ietekme uz valstī notiekošajiem procesiem objektīvu iemeslu dēļ samazinājās. Tomēr vietējā krievu prese tik un tā ir unikāls fenomens, ar kuru padižoties var tikai Latvija.
No vienas puses, krievvalodīgā prese mūsu valstī ir pašpietiekama, kaut arī sekundāra parādība. Latvijā ir pamatnācija un ir mazākumtautības. Un ir dabiski, ka mazākuma izdevumi nekad neiegūs tādu pašu ietekmi, kāda ir vairākuma laikrakstiem.
Vēl jāmin fakts, ka Latvijas valsts institūcijas nestrādā krievu valodā, tādējādi krievvalodīgā prese nespēj tieši ietekmēt varas struktūru darbību, lēmumus un viedokli. Attieksmi pret krievvalodīgo presi nosaka arī dažu nacionāli radikālu politiķu kultivētā nepatika pret padomisko pagātni. Padomisko tie paši politiķi, diemžēl, mēdz identificēt ar krievisko.
Tomēr – no otras puses – krievu presei ir izdevies stingri nostāties uz kājām un nostiprināties kā(no politikas neatkarīgam) patstāvīgam biznesam, kļūt par vērā ņemamiem konkurentiem reklāmas tirgū. Un, kas galvenais, krievu avīzes ir saglabājušas savu savdabību un pašpietiekamību. Krievu prese Latvijā nav "diasporas" vai emigrantu prese. To var salīdzināt

ar Rīgas Krievu drāmas teātra fenomenu. Šis teātris var patikt vai nepatikt, taču tas ir profesionāls teātris ar profesionālu repertuāru. Tai pašā Amerikā ar trīs miljonus lielo krievvalodīgo diasporu pat krievvalodīgo kompakti apdzīvotās vietās nav atrodams neviens krievu dramatiskais teātris. Labākajā gadījumā ir kāda studija, kurā bijušie pasniedzēji, kas pirms daudziem gadiem izceļojuši no PSRS, māca bērniem iestudēt lugas, kas vēlāk tiek izrādītas vecākiem. Tas, protams, ir brīnišķīgi, tomēr tas ir kas cits. Mums Latvijā ir profesionāls teātris.
Latvijā pašlaik iznāk sešas (!) dienas avīzes krievu valodā, un nevienā valstī aiz Krievijas un NVS robežām nav tik daudz dienas avīžu krievu valodā.
Es jau runāju par to, ka krievu presei ir grūti būt ietekmīgai, īpaši ja salīdzinām ar latviešu izdevumiem, kuri domāti pamatnācijai. Taču jaunāko laiku vēsturē ir atrodami piemēri, kad tieši krievvalodīgo laikrakstu izdarīts spiediens ir licis valstij nopietni mainīt savu politiku – kā tas, piemēram, bija ar valodas un pilsonības likumiem. Šo likumu liberalizācija, ko veica Saeima, ne tikai uzlaboja valsts krievvalodīgo iedzīvotāju stāvokli, bet arī padarīja Latviju un tās sabiedrību demokrātiskāku. Tādā veidā krievu presei ir zināmi nopelni valsts politiskās sistēmas pārveidošanā, virzoties no padomju režīma uz demokrātijas rietumniecisko modeli.
Vēl viens piemērs, kuru es gribētu minēt, ir vēstures pētījums, kurš šopavasar bija publicēts laikrakstā "Čas". Pateicoties šim pētījumam, kļuva zināms, ka 1940. gadā astoņi tirdzniecības kuģi nepaklausīja pavēlei atgriezties par padomisku kļuvušajā Latvijā un nolēma pakļauties republikas vēstniecībām Vašingtonā un Londonā, kurām tolaik faktiski bija trimdas valdības loma. Bet Otrā pasaules kara laikā šo kuģu komandas nostājās antihitleriskās koalīcijas pusē un zem faktiski vairs neeksistējošās Latvijas Republikas karoga piedalījās transporta konvojos Atlantijas okeānā. Šo kuģu ekipāžas bija internacionālas, tajās ietilpa arī krievu tautības Latvijas pilsoņi. Sešus no šiem astoņiem kuģiem nacisti nogremdēja jau 1942. gadā, bet vienam no transportkuģiem izdevās veiksmīgi taranēt nacistu zemūdeni. Daudzi no kuģa apkalpes locekļiem saņēma sabiedroto militāros apbalvojumus. 2003. gada 8. maijā pēc Rīgas domes lēmuma pie bijušās jūrskolas tika atklāta memoriālā plāksne. Latvijas Jūras spēku flagmanis "Virsaitis", uz kura atradās valsts augstākās militārpersonas, izgāja jūrā, lai kritušajiem jūrniekiem par godu nolaistu ūdenī vainagu. Tai pašā dienā ASV pilsētā Negshedā notika līdzīga svinīga ceremonija, kurā piedalījās pilsētas mērs, kongresmeņi un senatori no Ziemeļkarolīnas štata. Jūrā izgāja krastu apsardzes kuteris, un, salūta pavadīti, divi vainagi pāri okeānam aizpeldēja viens otram pretī. Tieši pie Negshedas dzelmē atdusas Latvijas kuģis "Ciltvaira", kura vārdā ir nosaukta viena no pilsētas ielām.
Kādēļ tas ir tik svarīgi tieši tagad? Ļoti vienkārši. Sensacionālais vēstures pētījums, ko veica laikraksts "Čas", liek atzīt: Latvijai sarežģītajos Otrā pasaules kara gados tās iedzīvotājiem bija dota arī cita izvēle, nevajadzēja obligāti stāties leģionā. Šo izvēli izdarīja civilie jūrnieki. Oficiālajiem vēsturniekiem šis fakts "nelien rāmīšos", neiederas koncepcijā par latviešu leģionāru ceļa nenovēršamību. Mūsu valstī nav ielu, kas nosauktas, godinot bojā gājušos Latvijas kuģus, kuri zem Latvijas karoga piedalījās antihitleriskās koalīcijas militārajās operācijās. Tomēr laikraksts "Čas" ir pārliecināts: ir jāparādās gan kritušajiem jūrniekiem veltītām ielām, gan citām piemiņas zīmēm. Ar tādiem varoņiem Latvija var lepoties. Valsts līmenī.
Izdevniecības nams "Petits" un laikraksts "Čas" pilnīgi apzināti ir izvēlējušies aktīvu redakcijas politiku, veicinot savu žurnālistu pētījumus šo astoņu kuģu lietā. Un, ja tiks atzīts Latvijas jūrnieku ieguldījums kopīgajā uzvarā pār nacismu, ja līdz ar to tiks atzīts arī fakts, ka Latvija tomēr ir karojusi antihitleriskās koalīcijas pusē, šis pētījums būs devis iemeslu grozīt valsts oficiālo vēsturi, pārrakstīt tās vēstures grāmatu lappuses, kurās apgalvots, ka Latvija nav piedalījusies Otrajā pasaules karā. Tā nu sanācis, ka Latvija šai karā ir piedalījusies, turklāt antihitleriskās koalīcijas pusē.
Jā gan, krievu laikraksti var palepoties ne tikai ar līdzdalību valsts politiskā reljefa globālās izmaiņās. Starp citiem ne tik vērienīgiem piemēriem, kas rāda krievvalodīgo laikrakstu līdzdalību valsts dzīvē, vēlos izcelt pēc laikraksta "Čas" iniciatīvas notikušo Valsts prezidentes Vairas Vīķes–Freibergas tikšanos savā ārpilsētas rezidencē ar "runča Matroskina tēvu" rakstnieku Eduardu Uspenski. Rakstnieks un prezidente tērzēja vairāk nekā stundu, Eduards Uspenskis rādīja Vairai Vīķei–Freibergai dažādus trikus, bet viņa savukārt no psihologa viedokļa rakstniekam skaidroja, kādēļ Ķīnā runci Matroskinu iztēlojas kā vecu vīru. Pilnīgs un absolūti pozitīvs kontakts! Latvijas prezidente neprot krievu valodu, viņa nav redzējusi "Briljanta roku" un "Ivans Vasiļjevičs maina profesiju". Tieši tāpēc tikšanās ar krievu rakstnieku palīdzēja mūsu valsts pirmajai personai labāk izprast ievērojamu daļu šeit dzīvojošo cilvēku.

Runājot par krievu presi, es vēlētos īpaši pakavēties pie mīta par to, ka Latvijā it kā eksistējot dažādas informatīvās telpas – viena latviešu, otra krievu – un ka tas liecinot par mūsu sabiedrības sašķeltību. Tomēr latviešu un krievu izdevumu piekoptā dažādā informatīvā politika nav nekas vairāk, kā vienkāršs vides raksturojums. Eksistē auditorijas krievvalodīgā daļa, kuru neinteresē, kas notiek Alūksnē. Un, dabiski, ir auditorijas latviešu daļa, kuru neinteresē, kas notiek Maskavā. Tai pašā laikā gan vīram, kas kopj savu lauku kaut kur Sabiles pusē, gan tam, kas tirgojas Rīgas tirgū, patiesībā ir vienas un tās pašas intereses – viņi grib nopelnīt, uzaudzināt bērnus un atpūsties. Tomēr viņiem ir katram sava vērtību sistēma, katram savi priekšlikumi un priekšstati, kurus ievēro laikrakstu izdevēji. Atšķirīgi informatīvie lauki nekādā ziņā neliecina par sabiedrības sašķeltību.
Savukārt sociālās piramīdas augšdaļā (kaut vai tie paši uzņēmēji) cilvēki vispār nesaskaras ar atšķirīgas informatīvās telpas jēdzienu. Krievu prese visu šo laiku ir attīstījusies līdz ar Latviju un patlaban ieņem savu vietu kopējā sistēmā. Šo vietu nedrīkst pārvērtēt, bet nedrīkst arī nenovērtēt. Un nākotnē es nesaskatu iemeslus, kādēļ lai mazinātos krievvalodīgās preses sūri grūti izcīnītā ietekme. Latvijā vienmēr būs auditorija, kas lasīs krieviski. Es runāju nevis par krievvalodīgajiem, bet tieši par krieviski lasošajiem cilvēkiem. Krievu valoda, par spīti atsevišķu Latvijas politiķu ieņemtajai pozīcijai, ir vajadzīga un svarīga daudziem latviešiem, kam tā ir starptautiskās sazināšanās valoda, kam tā palīdz strādāt, nodarboties ar biznesu un kontaktēties ar saviem draugiem Krievijā, Ukrainā, Kazahstānā un daudzās citās valstīs.
Es kā izdevējs saskatu krievu valodā iznākošo laikrakstu perspektīvas un optimistiski raugos krievu preses nākotnē. Krievvalodīgā prese nepārtraukti attīstās un tās liktenis nav nošķirams no Latvijas likteņa. Es ticu, ka arī turpmāk krievu laikrakstiem valsts dzīvē būs pozitīva loma.

LATVIJA PASAULĒ UN PASAULE LATVIJĀ

Juris Zaķis – LU emeritētais profesors, Latvijas valsts emeritētais zinātnieks

Mēs esam uztraukti, uzzinot, ka kāds kaut kur kaut ko par mums nezina. Bet vai mēs zinām pietiekoši daudz par citiem? Un vai tas vispār viņiem un mums ir vajadzīgs?
Pirms trīsdesmit gadiem viesodamies ASV redzēju, kā vairums amerikāņu ilgojas pēc kara pārtraukšanas Vjetnamā. Tas bija saprotami, jo daudziem tuvāki vai tālāki radinieki, draugi un paziņas taču tajā piedalījās vai tika gatavoti, lai turp dotos. Un tad pienāca diena, kad ASV valsts sekretāra H.Kisindžera vadībā Parīzē tika panākta vienošanās par uguns pārtraukšanu. Žurnālisti izgāja ielās un jautāja cilvēkiem, kā viņi to uztver. Un neatradās neviena, kas par to no sirds nepriecātos. Bet uz jautājumu, vai viņi zina, kur atrodas Vjetnama, gandrīz neviens nevarēja atbildēt. Skaidrs viņiem bija tikai viens, ka amerikāņiem Vjetnamā nav jākaro. Viņi pat īsti nezināja, kāpēc ASV vispār ir iesaistījusies tādā karā.
Quod licet Iovi, non licet bovi. – Kas atļauts Jupiteram, nav atļauts vērsim. Ko var atļauties liela valsts, nevar atļauties maza valsts. Ar to Latvija ir rēķinājusies jau no savas pastāvēšanas sākumiem. Tūlīt pēc izveidošanās Latvija, līdzīgi tam, kā tas noticis citviet, ar bruņotu spēku bija spiesta apliecināt savas tiesības. Nav noliedzams, ka tas izdevās galvenokārt tikai tāpēc, ka novājināti un paši savās iekšējās problēmās iestiguši bija visi jaunās valsts varenie kaimiņi. Un tomēr katrs no viņiem centās izmantot pēdējās iespējas lai izveidotu Latvijas teritorijā Vācijas austrumu provinci, atjaunotu Latvijas kā agrākās Krievijas guberņas statusu vai pakļautu Latviju boļševikiem. Arī angļu flotes iejaukšanās bija vairāk saistīta ar lielvaru savstarpējo attiecību kārtošanu (dumpīgā Bermonta-Avalova savaldīšanu) nekā ar palīdzību tā īsti vēl pat neizveidotajai Latvijas valstij. Arī turpmāk atbalsts Latvijai vienmēr ir bijis tiešāk vai netiešāk saistīts ar lielo valstu interesēm, tām kārtojot savstarpējās attiecības. Un vienmēr kāda no tām guva savas ilglaicīgākas vai īslaicīgākas priekšrocības.
Henrija Kisindžera grāmatas “Diplomātija” pati pirmā nodaļa saucas “Jaunā pasaules kārtība”. Tā sākas ar vārdiem: “Gandrīz vai kā saskaņā ar kādu dabas likumu ik gadsimtu parādās valsts, kam ir gan vara un griba, gan intelektuālais un morālais stimuls pārveidot visu starptautisko sistēmu atbilstoši tām vērtībām, pēc kurām tā pati vadās”. Latvija nu jau vairāk kā astoņdesmit gadus ir šīs sistēmas sastāvdaļa. Tai ir ar šo sistēmu jārēķinās tāpat, kā sistēmas pārveidotājiem, vismaz formāli, ir jārēķinās ar Latviju tajā. H.Kisindžers raksta: “Eiropa, kas ir vienīgā mūsdienu pasaules daļa, kurā jebkad ir darbojusies daudzvalstu sistēma, ieviesa nacionālās valsts, suverenitātes un spēka līdzsvara jēdzienus. Šīs idejas valdīja starptautiskajās attiecībās gandrīz trīssimt gadu.” U tālāk: “Tas, ko mūsdienās sauc

par Eiropas spēka līdzsvara sistēmu, radās septiņpadsmitajā gadsimtā, sabrūkot viduslaiku sapnim par universālu pasaules kārtību, kas bija veidojusies uz Romas impērijas un katoliskās baznīcas tradīciju pamata. Pasauli uztvēra kā debesu atspoguļojumu. Debesīs valda viens Dievs, un laicīgajā pasaulē jāvalda vienam imperatoram, bet universālajā baznīcā – vienam pāvestam."

Latvija dzima kā izteikti nacionāla valsts, kopējot Eiropas nācijas, jo tikai tā varēja cerēt uz to, ka tā tiks uzņemta citu valstu saimē kā līdzīga starp līdzīgiem. Latvijas ceļš uz neatkarību kā sākumā, tā neatkarības atjaunošanas laikā bija noteikts ar mērķi iegūt to statusu, kas ir Eiropas nacionālajām valstīm un to tautām. Tas bija ceļš projām no Krievijas impērijas provinces statusa. Tikai apziņa par mazas valsts neaizsargātību ļāva Rainim runāt par brīvu Latviju brīvā Krievijā. Tas, ka šī ievirze turpmāk izrādījās nepieņemama, nebija sekas latviešu pārspīlētajam lokālpatriotismam, bet gan tam, ka Krievijai, ka tā marksistu tēzi, ka "nevar būt brīva tā tauta, kas apspiež citas tautas", bija gatava attiecināt pret jebkuru citu valsti, izņemot Padomju Krieviju, vēlāko PSRS. Interesanti, ka arī šodienas Krievija tik daudz aizrāda citām valstīm par nacionālo minoritāšu tiesību pārkāpumiem, ar to faktiski apliecinot, ka tai ir kaut kāds savs priekšstats par to, kas ir tauta un nācija.

Padomju enciklopēdiskajā vārdnīcā (Maskava, 1987) rakstīts:

tauta (народ) – 1) visi noteiktas zemes (страна) iedzīvotāji; 2) tautas masas; 3) dažādas vēsturisko kopienu formas (ciltis, tautības, nācijas);

nācija (no lat. natio – cilts, tauta) – vēsturiska ļaužu kopiena, kas veidojusies uz kopējas teritorijas, ekonomisko sakaru, literārās valodas, atsevišķu kultūras un rakstura īpatnību (dabas – J.Z.?) pamata."

Komptona enciklopēdijā (Londona, 1990) rakstīts: "Nācija ir valsts ar vienotu teritoriju, kurā ir politiskā sistēma, kas pārvalda visu sabiedrību. Nācija var būt ļoti liela ar vairākiem apakšiedalījumiem – tāda, kā Padomju Savienība, Savienotās Valstis, Ķīna, Kanāda vai Austrālija – vai tā var būt ļoti maza vienība, kāda ir pilsētvalsts Singapūra. Visai teritorijai, kas veido nāciju, nav jābūt vienotai, kontinuālai ģeogrāfiskai vienībai. Trinidāda un Tobago, piemēram, ir divas salas, kas veido vienu nāciju. Filipīnas un Indonēziju veido tūkstošiem salu."

Jau šie divi piemēri vien liecina par ievērojamām atšķirībām priekšstatos par nāciju un, protams, arī par nacionālo valsti. Vienos uzsvērta vēsturiskā un teritoriālā (ģeogrāfiskā, ģeopolitiskā) kopība, bet otrā – administratīvā pakļautība. Un tā nu paliek neskaidrs, vai Somijā dzīvojošie tiek saukti par somiem tāpēc, ka ir Somijas kā valsts pilsoņi vai pat tikai tajā oficiāli dzīvojošie, vai tāpēc, ka viņi ir somu tautai vai nācijai (kādu mēs to saprotam šodien Latvijā, runājot par daudzajām šeit dzīvojošajā nācijām, kurām piederīgos identificējam ar īpašiem ierakstiem pasēs) piederīgie. Mēs bijām sašutuši, ka kā PSRS pilsoņus mūs pasaulē uzskatīja par padomju tautai (atvasinājums no valsts nosaukuma) piederīgos vai krievus (uzskatot, ka PSRS īstenībā ir jauno laiku Krievijas impērija).

Rainis "Daugavā" rakstīja:

Mēs gribam savu latvju dvēsli!
Mēs gribam savu latvju mēli!
Mēs gribam savu latvju zemi!
Mēs gribam brīvi!
Brīvē mēs gribam savu dzīvi!
Un to mēs gūsim!

Bet kas mēs esam, ko saucam par savu? Tas toreiz likās tik saprotams, īpašus paskaidrojumus neprasošs. Interesanti, ka Rainis to paskaidroja ar tikai vienu vārdu latvji un ne latvieši, kā sakām šodien. Domāju, ka tā nav vienkārša vārdu spēle, bet gan tas, par ko nesen bija sākuši runāt arī Krievijā, visiem tajā dzīvojošajiem piešķirot kopēju vārdu – россияне (latviskojumā – krievzemieši, krievieši vai krievji), atšķirībā no tikai vienas no tajā dzīvojošajām tautām – русские (krievi).

Atjaunojot Latvijas valstisko neatkarību tika izveidota Latvijas (ne latviešu) tautas fronte (LTF), kuras nosaukums angļu valodā tika tulkots kā Latvian Popular front. Bet Latvian taču nozīmē latviešu un ne Latvijas. Adekvātāks būtu bijis tulkojums Popular front of Latvia. Bet tas radītu jau tā gandrīz vai neizbēgamo asociāciju ar vārda popular latviskojumu populārs, ko neuzskatām par sinonīmu vārdam tautas, bet gan izprotam tā, kā par to teikts Svešvārdu vārdnīcā: "1) plaši pazīstams, ļoti daudziem vai visiem (visas tautas vai visu tautu? – J.Z.) zināms; tāds, kas izraisa plašu aprindu interesi, piesaista uzmanību; 2) viegli uztverams, saprotams, visiem pieejams".

Un tā palika neatklāts, ko pārstāv LTF: visus Latvijā dzīvojošos (people of Latvia) vai tikai latviešu tautai piederīgos (Latvian). Ja gatavojāmies atjaunot nacionālo valsti, tad taču pareizāk it kā būtu jauno kustību saukt par Latvijas nacionālo fronti (National front of Latvia). Bet to darīt liedza vārda nacionāls nelabā slava, ko bija sagādājis nacisms, kaut arī mēs nebaidījāmies lietot nosaukumu Nacionālais parks, būdami pārliecināti, ka neviens neprasīs, uz kādu nāciju to attiecinām, jo līdzīgi taču runā arī citās valstīs, uztverot apzīmējumu nacionālais kā sinonīmu apzīmējumam valsts (tas gan vispopulārākais ir federatīvajās valstīs, kur tas ir sinonīms apzīmējumam federālais). Tā tika apiets neērtais jautājuma par to, kam kalpo un ko apvieno LTF, atstājot iespēju ar laiku mainīt tā interpretāciju.
Ja pievēršamies atviešu augstskolas idejai, tad tā kļuva par realitāti tikai tad, kad Latvija jau bija sevi deklarējusi kā neatkarīgu valsti, kas arī uzņēmās jaunās augstskolas dibinātāja lomu. Tāpēc arī jauno augstskolu pareizāk bija nosaukt valsts vārdā par Latvijas augstskolu. Vēlāk tā tika pārsaukta par Latvijas Universitāti. Pieņemt šo, pasaulē jau plaši pazīstamo vārdu tā it kā apliecināja savu iekļaušanos deviņu gadsimtu garumā veidotajās Eiropas universitāšu tradīcijās. Arī valodu lietošanā, par ko netieši liecināja vēlāk pieņemtā LU latīniskā devīze SCIENTIA ET PATRIA. 1991.gadā apstiprinātajā LU Satversmē tika fiksēts augstskolas nosaukuma tulkojumi citās valodās: angļu – University of Latvia (ne Latvian University), vācu – Universität Lettlands (ne Lettishe Universität). Un tā vārds universitāte bija kā aicinājums neiekļauties šaurajos vienas tautas vai nācijas (latviešu) rāmjos, vārdam Latvijas paliekot tikai kā universitātes atrašanās vietas un tās formālā aizbildņa – valsts - apzīmējumam.
Atjaunojoties Latvijas neatkarībai, LU saņēma tikai stingrus norādījumus, ka tai ir jāreformējas. Ko tas nozīmēja un kā tas darāms, valdība nezināja. Tā tikai prasīja, nedodot līdzekļus prasību izpildei. Pirmā, visstingrākā un arī viskonkrētākā prasība (jauno vadoņu sapratnes spēju līmenī) bija latviešu valodas ieviešana, ar to atklāti pavēršot LU uz pirmatnējās Latviešu augstskolas (augstskolas tikai latviešiem) ideju. Tās izpilde nebija pārāk grūta, jo latviešu valodu protošo starp LU mācībspēkiem bija pietiekoši. Vadoņi tikai bija aizmirsuši, ka studiju reforma nozīmēja pāreju no instrukciju tipa lekcijām uz patstāvīgākām studijā, kuru iespējas noteica literatūras izmantošana un pasaules labāko speciālistu pieaicināšana. Pāreja uz latviešu valodu šo iespēju praktiski likvidēja. Galvenokārt tāpēc, ka LU misija ir studentiem dot augstāko, kas sasniegts pasaules zinātnē, kas, protams, tikai ļoti mazā apjomā (atbilstoši Latvijas mazajam pieprasījumam) un ar nokavēšanos tiek pārtulkots latviski.
To tad arī izmantoja daudz elastīgākie un no valsts varas un pārvaldes daudz neatkarīgākie privāto augstskolu dibinātāji, piedāvājot studijas krievu vai angļu valodās. Valsts pārvaldes mēģinājums to izaugsmi ierobežot ar vispārēju akreditāciju, pieaicinot ekspertus no ārvalstīm, ne reti noveda pie pretēja rezultāta, jo latviešu valodu nepārzinošie eksperti labāk iepazina un labāk varēja novērtēt nelatviskās privātās augstskolas, nekā latviešu valodas rāmjos ieliktās Latvijas valsts augstskolas. Valsts augstskolu darbības ierobežošana sekmēja arī mācībspēku un studentu aizplūšanu no tām uz Latvijas privātajām augstskolām, kā arī uz citu valstu augstskolām.
Tās ir pārdomas, no kurām izaug mūsu diametrāli pretējie viedokļi par iestāšanos vai neiestāšanos ES un NATO. To pamatā ir mūsu nespēja saprast, ko jaunajos apstākļos (atšķirībā no tiem, kādi bija PSRS) nozīmē iespēja brīvi šķērsot valsts robežu. Nespēja pašiem uzņemties pilnīgu atbildību par sagaidāmajām sekām, jo šoreiz taču tās būs mūsu pašu brīvās izvēles radītās sekas. Cik skaidra bija mūsu izvēle tad, kad to noteica sveša vara! Vieniem bija skaidrs, ka vislabāk ir pēc iespējas ātrāk no Latvijas pazust, lai dzīvotu citā zemē, starp citā valodā runājošajiem. Citi izšķīrās palikt savā "latvju zemē" ar iespēju runāt savā valodā pat tad, ja šo zemi mums vairs neļauj saukt par savu (bet tā taču bija arī tad, kad Rainis sāka runāt par "savu latvju zemi"). Vēl citi gribēja kaut ko mainīt, bet tika varmācīgi apklusināti vai pat iznīcināti. Vēl citi padevās liktenim, gaidot, ka atradīsies kāda valsts vai koalīcija (ES un NATO tad vēl nebija), kas mūs izglābs (vai pievienos sev?), bet nesagaidīja, jo lielie palīgi paši risināja savas, daudz "lielākās un nozīmīgākās" problēmas.
Bet liktenis tomēr mums palīdzēja, "varenajai padomju valstij" – PSRS zaudējot savu agrāko spēku līdzīgi tam, kā tas bija pirmā pasaules kara nobeigumā, kad dzima Latvijas valsts. Atcerēsimies, ka pirmais pasaules karš tika nobeigts ar cēlu ideju, ka arī mazajām tautām ir jādod tiesības iegūt savu nacionālo neatkarību. Uz tās viļņa pacelta latviešu tauta varēja realizēt savu sapni pat bez pārāk lielas nepieciešamības to kaut kā pamatot citu priekšā.
Tātad viena no sekām, kā jau minēju, bija iespēja latviešiem (un ne tikai viņiem vien) izveidot savu nacionālo valsti. Bet ar to idejiski visai cieši saistīts (arī nacionālo interešu "dzemdēts") ir tas, ka Versaļas miers izrādījās jauna pasaules kara ierosinātājs, par kuru H.Kisindžers ar

atsauci uz Francijas bruņoto spēku virspavēlnieku F.Foršu, rakstīja: “Tas nav miers, tas ir pamiers uz divdesmit gadiem”. Un tieši pēc divdesmit gadiem arī sākās otrais pasaules karš. Neesmu speciālists, lai teiktu, ka tas nebūtu noticis, ja nebūtu izveidojušās daudzās mazās, pilnīgi neatkarīgās un patstāvīgās nacionālās valstis. Bet nevar arī noliegt to, ka viss notiek kaut kādā kopsakarībā.

Plašākā nozīmē nacionālismam, ka jau minēju sākumā, ir daudz un dažādas saknes, kas noved pie viena un tā paša vai, vismaz, visai līdzīgiem rezultātiem. Nacionālisms kā Hitlera ideoloģijas pamats ārēji šķiet atšķirīgs no Staļina nacionālisma. Tomēr savā dziļākajā būtībā kā viens, tā otrs kultivēja uzskatu par vienas nācijas un viena režīma (to saucot par nācijas izvēlētu) pārākumu pār visu citu šajā pasaulē. Ja arī mazās tautas tādus izteiksmes veidus nelieto, tad viņu arsenālā neiztrūkstoša ir, tā sauktā, nacionālās identitātes nosargāšana un saglabāšana. Tieši tas ir arī galvenais pamats viņu bailēm no iestāšanās kādā koalīcijā vai apvienībā. Bez iespējamajiem ieguvumiem tās tur vispirms saredz draudus savai it kā neaizsargātajai identitātei. Bez tam viņu pašlepnums neļauj samierināties ar “lielo brāļu” solījumiem uz mūžīgiem laikiem tikt ierakstītiem izmirstošo tautu “sarkanajā grāmatā”.

Kas ir nacionālā identitāte? Vai citi to ar to saprot to pašu, ko mēs? Kā vārdam tam ir latīniska etimoloģija (no latīņu idea – pirmtēls, prototips; idem – tas pats; identidem – atkārtoti). Tā semantika ir atkarīga no nozares, kurā to lieto.

Filozofijā ar identitāti jeb pašidentitāti saprot “kādas personas tāpatību, kas var turpināties, arī mainoties tās ārienei, personībai, intelektuālajām spējām, atmiņai utt.”

Psiholoģijā tā ir “1) indivīda paštēls, it sevišķi priekšstats par sevi kā par vienreizīgu būtni, kas atšķiras no citām, taču mijiedarbojas ar tām, 2) indivīda apziņa, ka viņš kā šāda vienreizīga būtne eksistē nepārtraukti”.

Socioloģijā tā ir “1) sevišķums, savdabīgums ar ko, piemēram, konkrēta tauta atšķiras no pārējām (tautas identitāte), 2) tas, pie kādām sociālajām grupām cilvēks apzinās sevi piederam (piemēram, etniskā identitāte)”.

Algebrā identitāte ir divu izteiksmju vienādība, neatkarīgi no tajās esošo ar burtu zīmēm izteikto lielumu vērtībām.

Fizikā: pilnīga neiespējamība ar eksperimentālajām metodēm atšķirt noteikta veida elementārdaļiņas (piemēram, elektronus) vienu no otras.

Ar vienu un to pašu vārdu identitāte apzīmēto jēdzienu daudzveidība liecina par iespēju visai atšķirīgi traktēt, piemēram, latviešu kā tautas identitāti. Bet tieši tas mums ir jādara, ja gribam būt korekti runājot par tās saglabāšanu. Formāli šim nolūkam izmantojama tikai socioloģiskā definīcija, kas paredz noteiktu objektīvi nosakāmu kritēriju izmantošanu tautas vai etniskās grupas identitātes noteikšanai, kuru izvēles objektivitāte principā var arī būt apšaubāma, jo par to taču pēc konsensusa principa jāvienojas (jānobalso) visiem identisko personu grupai piederīgajiem (pretējā gadījumā viņi nav uzskatāmi par pietiekoši identiskiem). Lielu brīvību pieļauj filozofijā un psiholoģijā izmantotās definīcijas, kurās terminam identitāte ir doti subjektīvi (individuāli) traktējami sinonīmi: pašidentitāte, personas tāpatība, indivīda paštēls, indivīda apziņa.

Algebrā un fizikā izmantotās definīcijas šeit pievienotas tikai tāpēc, lai norādītu uz eksaktajām zinātnēm raksturīgo “absolūto objektivitāti”, kas nosaka identisko veidojumu grupai piederīgo pilnīgu neatkarību no jebkuriem ārējiem apstākļiem, tā sakot, no tā dzimšanas līdz pat bojā ejai. Uz to, kā redzams pretendē arī filozofijā izmantotā definīcija, gan atzīstot, ka tā ir tikai iespēja, bet ne obligāta prasība. Psiholoģijā izmantotā definīcija pieļauj indivīda paša izvēli uzskatīt sevi par “eksistējošu nepārtraukti” vai nē. Identitātes traktējums eksaktajās zinātnēs faktiski ir sava veida “identitātes nezūdamības” jeb saglabāšanās likums. Tā “objektivitāti” nodrošina tas, ka tas ir “dabas” likums.

Un tā nu mums atliek atgriezties pie sākotnējās dabas, ka vienīgā var būt par mūsu identitātes objektīvo pamatu.

Kā jau minēju, oficiālajā tautas un nācijas definīcijās ir atsauces uz “noteiktas zemes (krievu valodā страна) iedzīvotājiem”, “vēsturiskām ļaužu kopienām, kas veidojušās uz kopējas teritorijas”, “nācija ir valsts ar vienotu teritoriju”. Senprūšu valodā vārds tauto nozīmē zeme. Osku valodā touto nozīmē valsts, pilsoņi. Rainis “Daugavā” raksta:

Zeme, zeme – kas tā zeme,
Ko tā mūsu dziesma prasa?
Zeme tā ir valsts.

Un tā latvju zeme ir tā pati latvju valsts jeb Latvija. Latvieši ir Latvijas zemē dzīvojošie. Citās zemēs dzīvo citas tautas. Zemes ir dažādas, tās nav identiskas. Tas nozīmē, ka arī tajās dzīvojošās tautas nevar būt identiskas.

Zemi raksturo tās daba. Daba arī nosaka tautas raksturu jeb tās dabu.
Savās dzimtajās vietās (dzimtenēs), dabiskajās vidēs dzīvojošie izveidoja "dabiskas" kopienas (dzimtas), vēlāk - tautas. Georgijs Gačevs dabas vides un tautas savstarpējo nosacītību saskata krievu valodas vārdu tauta – на-род un daba - при-рода – līdzīgumā. (Līdzīgi ir arī angļu valodā lietotie latīņu izcelsmes vārdi nature – daba un natio – tauta.) Viņš uzskata, ka daba ir galvenā tautas dzīves veida (kulti), sadzīves (kultūra) un saimniekošanas veidu (agrokultūra) noteicēja.
Šo uzskatu pauda arī Maskavas Universitātes (1897-1922) un Latvijas Universitātes (1924-1940) profesors Roberts Vipers uz to pamata cenšoties "izprast latviešu tautas nacionālās īpatnības, dzīvesveidu un reģionālos vēsturiskos apstākļus" (K.Lūsis). To zinātnisku pamatojumu viņš dod savās "Lekcijās par Grieķijas vēsturi", norādot, ka jau 5.gs. pirms Kr. ir atrodami pirmsākumi vēsturiskajai ģeogrāfijai Herodota laikabiedra Hipokrāta darbos. Arī Aristotelis ir interesējies par klimata iespaidu uz rasi, nodalot ziemeļu un dienvidu tautas kā atšķirīgas pēc sava rakstura. Par šiem jautājumiem vēlāk interesējās Žans Bodēns (153-1596) un Šarls Luiss Monteskjē (1689-1755), cenšoties atrast vietējās dabas fizikālos raksturojumus: ne tikai klimatu, bet arī augsni un reljefu, kuri savukārt nosaka izmantojamo pārtikas produktu sortimentu.
Citādi bija ar Amerikā ienākušajiem eiropiešiem, kas dabu uztvēra pamatā kā veiksmīgas saimniekošanas resursu. Tikai ilgstoši paliekot kādā vietā viņi sāka saaugt ar vietējo dabu. Georgijs Gačevs grāmatā "Nacionāli pasaules tēli. Amerika salīdzinājumā ar Krieviju un slāviem" norāda uz to, ka Amerikā ieceļojušie eiropieši vietējo dabu uztvēra ne kā savu auklētāju, bet gan tikai kā veiksmīgs saimniekošanas vidi. Viņš raksta: "Un tā, mākslīgums (dzimtas-cilts izveidošanās nedabiskums šajā zemē = tautas dabā [при-роде на-рода]) – Amerikas lāsts... Līdz ar to arī zeme viņiem nav sava – ne Dzimtene (Родина), ne arī māte." Ja Vecajā pasaulē cilvēki bija raduši sadzīvot ar dabu pat vairāk nekā viens ar otru, tad ienācēji Jaunajā pasaulē jutās vienotāki viens ar otru, nekā ar sākumā svešo dabu.
Tāds vērtējums var likties apvainojošs, pārāk skarbs, bet vai savās zemēs dzimušās tautas nav pārāk bieži apvainotas par lokālpatriotismu, par pārspīlētu savas dzimtās zemes mīlestību. Skaidrs, ka tā runā tie, kas ir jau pazaudējuši piederību savai Dzimtajai zemei un cenšas to attaisnot ar savu it kā pārākumu pār "vietsēžiem", kam it kā ir svešas pasaules lielās (globālās) problēmas, kas faktiski ir viņu pašu izgudrotas un pamatā tikai viņu intereses raksturojošas.
Mēs kā latvieši un mūsu valsts Latvija neesam vientuļi ne pasaulē, ne Eiropā un arī ne savu tuvāko kaimiņu pulkā. Mums ir daudz kas kopīgs, daudz kas līdzīgs. Bet ar ļoti daudz ko mēs viens no otra atšķiramies. No pašu izdomātā sapņa par to, ka prāta apgaismība mūs visus kādreiz padarīs vienādus, identiskus un mēs kopsolī ieiesim komunismā (padomju tipa?), ideālajā (rietumu tipa?) demokrātijā vai kur citur, laikam būsim atmodušies. Atmodušies, lai vēl paspētu apjūsmot šo pasauli tās bagātajā daudzveidībā, paspējot parūpēties ne tikai par dabisko sugu daudzveidību saglabāšanu un to ierakstīšanu sarkanajā grāmatā, ar ko nodarbojas vides zinātnes, bet arī par saudzīgu un saprotošu attieksmi pret cilvēku kopību daudzveidību, ar ko nākotnē būtu jānodarbojas sociālajām zinātnēm. Mēs nevaram cerēt uz cilvēces gaišo nākotni ejot pa pakļaušanas un iznīcināšanas ceļu. No ravēšanas mums jāpāriet pie sēšanas un stādīšanas, jo civilizācijas druvā ir tikai dažādība, bet ne kultūraugi un nezāles.

VAI PAGĀTNI APDRAUD RĪTDIENA VAI ŠODIENA?

Ojārs Spārītis – Prof., Dr. habil. art.

Kopš robežu atvēršanās pasaulei un tirgus ekonomikas principu darbības sākuma Latvija ir stipri mainījusies vizuālajā ziņā. Ikviens, kurš ilgāku laiku nav apmeklējis Latviju vai Rīgu, pamana strauji notikušās izmaiņas. Mūsu zeme ir kļuvusi sakoptāka, modernāka, dzīvespriecīgāka. Nevar nepamanīt, ka ir radies jauns zemes vizuālais tēls. Un tā nozīmīgākā sastāvdaļa ir kultūrvide, kas kā indikators uzrāda valsts kultūrpolitikas un ekonomikas mijiedarbības aspektus.

Padomju režīma sabrukuma radītā haosa apstākļos radušās liberālā tirgus amorālā daba radīja priekšnoteikumus tā dēvētajām „valsts nozagšanas" gadījumiem. Atbilstoši nomenklatūras darbinieku ekonomiskajām un politiskajām iespējām tika devalvēti un tikai tad privatizēti ražošanas līdzekļi, bet atbrīvota īpašumu tirgus haosā agrāko valsts un pašvaldību īpašumu – zemi un namus – ieguva gan likumīgie to mantinieki, gan viltvārži. Šobrīd – divpadsmit gadus pēc starta pistoles šāviena – īpašuma jautājumi ir "sakārtoti", īpašuma attiecības ieguvušas likumīgu formu, un kļūst redzams, ka pirmais privatizācijas vilnis ir pārklājis fiziski stabilāko, rentablāko, mākslinieciski izteiksmīgāko un vērtīgāko nekustamā īpašuma tirgus piedāvājuma daļu. Tā tad arī ir pilsētu un lauku kultūrvides redzamo vizuālo tēlu veidojošā daļa, kurā ievērojamu proporciju ieņem kultūras pieminekļa statusu ieguvuši objekti.
Šajos tirgus ekonomikai atbilstošas ražošanas attīstības ceļu meklējuma gados tieši kultūras mantojums ir izrādījies tas bastions, kurš, materiāli stiprs, vērtīgs un tāpēc iekārots būdams, pats pirmais reaģēja uz vērtības kritēriju kraso maiņu. Salīdzinājumā ar iepriekšējo laiku, kad valstiskās atzinības un nominācijas iegūšanā vairāk dominēja kultūras pieminekļa simboliskā vērtība un pašu kultūras vērtību aizstāvju vidū pastāvēja nicīga attieksme pret pieminekļu izmantošanu praktiskām vajadzībām vai peļņas gūšanai, šodien tieši īpašuma spēja dot ienākumus ir kļuvusi par galveno kritēriju, bet kultūrvēsturiskā un mākslinieciskā vērtība tiek atbīdīta it kā otrajā plānā. Dubultmorāles un divkāršu standartu atmosfērā tirgus vērtība un reālā vērtība ir mākslīgi attālināti skaitļi. Sevišķi uzskatāmi absurdā situācija kļūst redzama pie īpašuma taksācijas, kad nākamā īpašnieka interesēs netiek uzrādītas tieši tās arhitektūras kvalitātes, kas var sadārdzināt ēkas remontu vai pat prasīt tās restaurāciju. Un likumdošanas normas, diemžēl, neparedz sankcijas par šādu krāpšanos un īpašuma kultūrvēsturiskās vērtības apzinātu slēpšanu.
Šīs rīcības sekas ir mākslinieciskās apdares elementu iznīcināšana remonta laikā vai arī aizsegšana uz nezināmu laiku, kā tas ir Vecrīgas ēkā Audēju ielā 10, kur tika atklāti seši izcilā kvalitātē apgleznoti baroka griesti, no kuriem īpašnieks bija pielūdzams restaurēt tikai vienus. Attīstītajās zemēs izcila arhitektoniskā vai mākslinieciskā kvalitāte ceļ īpašuma vērtību, dod iespēju tā īpašniekam iegūt pašvaldības un dažādu fondu atbalstu unikālās kvalitātes restaurācijai, bet mūsu valstī nekustamā īpašuma saimnieks dažu latu ekonomijas dēļ zem „eiroremonta" rigipsa drīkst paslēpt tūkstošus. Žēl, ka pat skaistās Igates muižas īpašnieki nobalsojuši par „erzacu" ar skanošām kartona sienām, lētu balsinājumu un zelta imitāciju. Par to, ka iespējams arī citādi, liecina ar Zviedrijas valsts un ārvalstu ziedotāju palīdzību uzsāktā Ungurmuižas kungu mājas restaurācija, ar Valsts Privatizācijas aģentūras līdzekļiem priekšzīmīgi restaurētā Mežotnes pils. Ar īpašnieku peļņas investīciju palīdzību sekmīgi notiek Berga bazāra kompleksa rekonstrukcija.
Kopš 1997. gada UNESCO Pasaules kultūras mantojuma sarakstā uzņemtā Rīgas vecpilsēta un ar jūgendstila ēkām bagātā XIX – XX gadsimtu mijas apbūve ir neapšaubāmas pilsētbūves un arhitektūras mantojuma vērtības. Atsaucoties uz sabiedrības aicinājumu Trešās Atmodas laikā, kopš 1990. gadu vidus uzsāktā Rātslaukuma apbūves un Melngalvju nama rekonstrukcija, saskaņā ar Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas norādījumiem, ir atdevusi Vecrīgai zudušo ielu struktūru, rekonstruēto un jauncelto ēku telpisko, ainavisko un funkcionāli lietojamo kvalitāti. Lai arī ne bez trūkumiem, tā ir gan starptautiski, gan Rīgas iedzīvotāju atzīta kvalitāte, kas ir parādījusi Latvijas kultūrpolitikas vēlmi sadziedēt Otrā pasaules kara cirstās brūces un pasaules līmeņa politiķiem, galvaspilsētas viesiem, tūristiem apliecinājusi neatkarīgās valsts iespējas atjaunot zudušus kultūras simbolus.
Toties par bīstamu un simptomātisku precedentu korumpētas izpildvaras apstākļos es uzskatītu valsts institūciju nespēju un nevēlēšanos aizstāvēt vērtīgu XVII gadsimta militārās arhitektūras fragmentu konservāciju un eksponējumu tā dēvētā Triangula bastiona vietā, un kapitulantisku piekāpšanos lieltirgotāju patvaļas priekšā. Tajā Daugavmalas teritorijā, ko, sekojot modernās pilsētbūves un higiēnas prasībām XX gadsimta 30. gados atbrīvoja no antisanitārā tirgus, šobrīd uzcelta telpiski bezjēdzīga, estētiski brutāla un funkcionāli neloģiski lieltirgotava.
Šo pretrunīgo norišu fonā savu vietu atrod finansiāli ieinteresētu politiķu lobisms par bijušā Sarkano Strēlnieku, tagadējā Okupācijas muzeja nojaukšanu, jo atbrīvotais zemes gabals ir kārdinošs kumoss ekonomiski ienesīgākam par muzeju objektam. Ar līdzīgiem paņēmieniem izdevās Vecrīgas urbānajā ainavā izdevās Audēju ielā iebūvēt veikala ēku, kura disharmonē ar izcilo Art Deco stilā celto universālveikalu. Dīvaini, ka ar Rīgas izslēgšanu no UNESCO Pasaules kultūras mantojuma saraksta draudošā Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības

inspekcija nesaskata šo viduvējā modernisma konfliktu ar pārbaudītām un stabilām vērtībām, kuru atzīšana kalpoja par pamatu Latvijas galvaspilsētas nominācijai prestižajā sarakstā.
Par kādu kultūras mantojumu varēs runāt pēc dažiem gadiem Krasta ielas apbūves zonā, kur pēdējā laikā visu instanču saskaņotā un visos līmeņos akceptētā tirdzniecības arhitektūra ir radījusi abās pusēs autostrādei izvietotu „drive in" tipa stikla un metāla monstru kolekciju. Savādi, ka šī tik daudziem arhitektūras birojiem darbu nodrošinājusī sfēra nav nedz kritizēta par bezgaumību, par arhaismu, īslaicīgu formdizaina estētiku, ar ko, patiešām, šī celtniecība neglābjami slimo. Jau šobrīd parādās šo ēku hroniskā emocionālā mazspēja. Un nākotne? Tai nāksies samierināties ar šīs Krasta ielas apbūves amorfo dabu, kurā ik pēc dažiem gadiem kāds objekts būs jānojauc kā fiziski un morāli novecojis.
Uz dažu kultūras pieminekļu individuālās situācijas analīzes pamata atļaušos izdarīt kādus procesa modelējumus turpmākajam laikam. Būtisks Baltijas un Latvijas lauku kultūrvides elements ir šīs reģiona agrārsaimniecisko ievirzi apliecinošie muižu kompleksi. Izcili skaistās vietās celtie kungu nami, saimniecības ēku ansambļi, parki XX gadsimtā piedzīvojuši gan pilnīgu sabrukumu, gan īpašnieku maiņu, panīkumu, un ārkārtīgi reti kaut ko līdzīgu augšupejai. Valsts un pašvaldību īpašumā šie objekti tiek izmantoti praktiskiem mērķiem kā skolas, kultūras nami, muzeji, pansionāti, dziednīcas un, atbilstoši šai neražojošajai funkcijai, to finansiālās iespējas ir kritiskas, apsaimniekošana - zem nabadzības līmeņa, un perspektīvas – gandrīz nekādas. Tomēr – mūsdienu jaunbagātniekus vilina iespēja pievienoties „dižciltīgo" pulkam kaut vai greznojoties ar viņu kādreizējām spalvām. Šādas iespējas vilināti, grupa turīgu ļautiņu iegādājusies Nogales muižu izpriecām, atpūtai, noslēgtai privātai dzīvei. Arī tāds īpašuma izmantošanas modelis ir jāuzskata par gluži dabisku. Tā ir bijis, un kādēļ gan tā nevarētu būt?
Jā, sabiedrībai varbūt tīkamāks ir Rundāles, Ēdoles, Jaunpils, Dundagas, Jaunmoku, Bīriņu, Vecauces, Mežotnes, Alūksnes, Blankenfeldes piļu kultūrtūrismam un atpūtai piemērotais izmantojuma veids, taču nekā iebilstama arī nākotnē nebūs pret šo ievērojamo kultūras pieminekļu nonākšanu privātīpašumā un aprūpē. Vai gan īpaši veiksmīgs ir veids, kā ievērojamas pilis Gaujienā, Rubā, Katvaros, Gārsenē, Mazsalacā, Naukšēnos, Varakļānos un vēl desmitiem citās Latvijas vietās burtiski sadilst Izglītības ministrijas atvēlētajā liesajā uzturēšanai paredzētajā budžetā? Tieši valstiskās bezatbildības predestinēts ir tāds rezultāts, pie kāda ir nonākušas skolām atvēlētās pilis Saulainē (Kaucmindē), Krāslavā, Preiļos, Rankā, Cesvainē, Cīravā, Kazdangā. Tāda pati bezcerība draud veco ļaužu mītnēm piemērotajām vai jau tām atsavinātajām muižām Pilsblīdenē, Lieģos, Aizvīķos.
Neatkarības pirmie gadi ir pierādījuši, ka arī privātajā īpašumā atgūtās pilis ne vienmēr ir tikušas un tiek izmantotas saprātīgi, kur nu vēl peļņu nesoši. Šķiet, ka padomju nesaimnieciskums spējis pielipt pat ārzemju pavalstniekiem, ja Nurmuižas komplekss tiek bezcerīgi postīts. Nabadzība neļauj tikt tālāk par skaistiem sapņiem Oleru muižas nomniekiem. Pašvaldību nespējā apsaimniekot pašiem un nevēlēšanās pieļaut privatizāciju kā glābiņu ir noplicinājušas Mālpils un Stāmerienas pilis. Pirmajos neatkarības gados cerības tūrisma attīstībai „Via Baltica" trases malā deva „Opel" automašīnu dīlera īpašumā nonākušais Elejas muižas un parka komplekss, kurā veiksmīgi uzsāktā parka rekonstrukcija bija popularizēšanas cienīgs paraugs. Kopš tiem tālajiem 90. gadiem Elejas muižas un parka ansamblis dus Ērkšķrozītes miegā un nemaz negaida nedz atjaunotāju, nedz talcinieku. Arī investīciju projekts tam šobrīd nav vēlams, jo nekustamā īpašuma vērtība Elejas muižai bez pils ir tuvu nullei.
Taču šobrīd, kad Latvija jau stāv pie Eiropas Savienības sliekšņa, ikviens, kura īpašumā atrodas kaut vai rīta rasas pielietas pļavas malā sabrucis siena šķūnītis, ļoti labi saprot, ka pēc kandidātvalstu iekļaušanas kopējā saimnieciskajā mehānismā Latvijas īpašumiem jau būs pasaules cena. Lūk, tur ir slēpta peļņas garantija, kas ļaus par sviestmaizi Ķemeru sanatorijas ēku privatizējušajam un tās kultūras vērtības devalvējušajam ārzonas īpašniekam šo Latvijas pirmās brīvvalsts simbolu pārdot par krietni lielāku cenu un vēl krietni nopelnīt neieguldot tajā ne santīma. Galvenais – par katru cenu noturēties īpašnieku skaitā līdz ES paplašināšanai. Un līdzīgi bez jebkādas emocionālas atbildības pret pagātni un bez mazākā patriotisma darīs ļoti daudzi šodienas muižu īpašnieki.
Arī turpmāk kultūras mantojuma izmantošanas veiksme paliks atkarīga no cilvēka, no zinošas personības, kura spējīga turēt savās rokās kā materiālo vērtību saglabāšanas procesu, tā arī ar sekmīga mārketinga politiku rast jaunas formas sabiedrības uzmanības piesaistei. Par 30 gadu garumā īstenoto ieguldījumu Rundāles pils muzeja izveidē šīs zinātniskās institūcijas darbs 2002. gadā ir novērtēts ar Europa Nostra balvu. Protams, tas ir visa kolektīva ilggadējā

darba rezultāts, kura kvalitātes mērs un radošu ideju ģenerators visu šo laiku ir bijis Dr. Imants Lancmanis.
Par labu un modernu menedžmentu Latvijas aizvien pieaugošā tūrisma apstākļos var uzteikt Turaidas, Krustpils, Bauskas un Jaunpils piļu pārvaldītājus, muzeja darba entuziastus, kultūras darbiniekus, kuri teicamā sadarbībā ar pašvaldībām, dažādiem finansējuma fondiem, sponsoriem ir dažādā līmenī panākuši gan savu objektu atpazīstamību, gan popularitāti.
Sadarbībā ar fon Korfu dzimtas pēctečiem Krustpils pilī izvietotā novada muzeja aktīvisti ir radījuši romantisku fonu viduslaiku vēstures saiknei ar mūsdienām. Attīstot Bauskas pils savdabīgā apmetuma izpētes un restaurācijas programmu, popularizējot viduslaiku un Kurzemes hercogistes laika notikumus, muzeja darbinieki apliecina prasmi talantīgi izmantot tūristu piesaistei cietokšņa individualitāti. Jaunpils, Turaida, Cēsis un Ventspils ir pilis ar bagātu kultūras fonu un šo cietokšņu apsaimniekotāji tiecas atjaunot Vācu ordeņa un bīskapu laika atmosfēru, ar vēsturisku interjeru, bruņinieku svētku un turnīru, dažādu muzikālu atrakciju palīdzību.
Savukārt pilnīgs menedžmenta, intereses un atbildības trūkums no pašvaldības puses kopš 1980. gadu beigās veiktajiem konservācijas darbiem līdz mūsdienām ir pilnīgi iznīcinājis itāļu baroka kultūras ietekmē radīto grāfu Plāteru pili Krāslavā. Saglabātais vraks tikai vārēji vairs atgādina par pils esamību nesenā pagātnē, bet lielākā daļa interjera ar baroka un rokoko stilā gleznotām Romas ainavām, kariatīdām, iluzorām iekštelpas detaļām ir gājusi bojā mitruma un vandālisma dēļ. Un tas viss tikai tādēļ, ka pašvaldībai bija bailes pili atdāvināt Plāteru mantiniekiem no Spānijas, kuri bija gatavi to izremontēt uz sava rēķina. Nu nebūtu jau viņi pili pārcēluši pāri Pirenejiem.
Man ir liels gandarījums, apzinoties, cik daudz Latvijā ir paveikts sakrālā mantojuma glābšanā. Īpaši padomju režīma gados, kad aizstāvēt baznīcas intereses nebija nedz modē, nedz populāri. Tomēr muzeju darbinieki un Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspektori centās saglabāt ateisma dragāto dievnamu materiālo kultūru un mācīt draudžu pārstāvjus remontēt baznīcas, restaurēt vērtīgākos mākslas darbus, bet galīgas bezizejas situācijā brūkošā tempļa inventāru „novēlēt" uzglabāšanai Rundāles pils muzeja noliktavās. Tas bija izaicinājums un tā līdzdalībnieku apziņu kņudināja sajūta, ka viņi līdzīgi disidentiem piedalās komunisma pamatu ārdīšanā.
Pēc čekas ziņotāja informācijas Valsts drošības komitejai par manām topošajiem mācītājiem lasītajām lekcijām luterāņu baznīcas Teoloģiskajos kursos 80. gadu sākumā tiku izsaukts uz „audzinošām pārrunām", kur man tika izteikti reāli draudi, ja turpināšu iesākto. Pēc neilga laika profesors R. Feldmanis man atvainojās par šo incidentu, sakot, ka šo pašu kursu klausītāju vidū jau esot atrodama „melnā avs", un norādīja uz mācītāju, no kura nāktos piesargāties. Jau krietnus 15 gadus vēlāk, kad kopā ar Rīgas Amatniecības skolas audzēkņiem darinājām Liepupes baznīcai jaunu iekārtu, nācās atkal sastapties ar šo mācītāju. Grūti pasacīt, vai toreizējo ziņotāju darbība pēc padomju režīma sabrukuma ir kā bumba ar laika degli, vai postošie mehānismi turpina sekmīgi darboties tālāk, bet nevilšus pie tāda secinājuma jānonāk, redzot, kā draudze ilgi un nesekmīgi mēģināja nonākt pie cilvēka cienīga interjera savam dievnamam. Kopš Liepupes baznīcas jumta atjaunošanas ar Kultūras Fonda un trimdas latviešu palīdzību Trešās Atmodas laikā līdz 1998. gadam bija pagājis turpat desmit gadu, un dievkalpojumos draudze turpināja sēdēt uz bērza klučiem, bet mācītājs pa visu pasauli vāca ziedojumus altāra atjaunošanai. Ar baltvācu mācītāja Klausa fon Aderkasa finansiālo atbalstu, pašaizliedzīgu pedagogu un RAV Kokapstrādes nodaļas audzēkņu palīdzību viena mācību gada laikā izgatavotā baznīcas iekārta bija precedents tam, ka, mobilizējot nelielus līdzekļus, atrast ceļu, kā ātri tikt pie vēlamā mērķa.
Šim stāstam radās arī turpinājums, kad Rīgas 800. gadu jubilejas gaidās baltvācieši no Minhenes, Braunšveigas un citām Dienvidvācijas pilsētām nolēma dāvināt karā nopostītajai Rīgas Sv. Pētera baznīcai atjaunotu altāri. Pirms dažiem gadiem līdzīgā veidā viņi bija dāvinājuši ozolkoka kanceli. Atkal Rīgas amatniecības skolas audzēkņiem un pedagogiem nācās sastapties ar bijušo Liepupes mācītāju, kuru tā iepriekšējā draudze bija lūgusi vairs neturpināt baznīcas šķelšanu un atstāt to. Šoreiz projekta iniciatori un īstenotāji sastapa īstu politiski, administratīvi un teoloģiski cementētu „pretestības kustību", kurā nedalāmā aliansē bija vienojušies gan mācītājs, gan muzejbaznīcas administrācija.
Te kļūst redzama reālā plaisa, kas pastāv mūsu okupācijas sekas vēl nepārvarējušajā sabiedrībā. Plaisa pastāv starp varu un atbildību. Vairumā gadījumu tā ir sociāla, psiholoģiska un ētiska problēma, kas rada ekonomiskas un politiskas sekas. Ļoti iespējams, ka jūtams lūzums sociālo un darījumu ētikas principos kļūs par realitāti paaudžu maiņas rezultātā. Ja attīstītajām rietumu valstu demokrātijām šis process norisinājies vairāku paaudžu laikā un

aizņēmis gadsimtus, jāapbruņojas ar piesardzīgu skepsi un nav jāgaida tūlītējas pārmaiņas. Tomēr sabiedrības vairumu stiprina doma par Eiropas Savienības likumdošanas normu, kontroles un tiesībsargājošo institūciju labvēlīgo ietekmi uz Latvijas ierēdniecības atbildību likuma un sabiedrības priekšā, par Briseles birokrātijas prasmi un spēju izsekot finansu plūsmām, to godīgai sadalei un izlietojumam.
Pieminēšanas vērta ir tā kultūras mantojuma daļa, kuru pasaules vējos ir kaisījis karš, politiskas kataklizmas, genocīds, ideoloģiskās spekulācijas un valstiskais vandālisms. Turpat vesela gadsimta garumā ilgst nedienas ar 56 tēlnieku lielā starptautiskā konkursā Rīgai iegūto Pētera I jātnieka skulptūru. Kā ikviena absolūtisma laika monarha tēls tas Latvijas vēsturē nav vērtējams viennozīmīgi, un nepavisam jau nu no savu mērķu sasniegšanai izraudzīto politisko līdzekļu puses. Taču pavisam neatbilstīgi XXI gadsimta tolerances kritērijiem Latvijas polarizētā sabiedrība vēl nespēj bezkaislīgi izturēties pret bronzā lietiem vēstures simboliem. Žēl, ka tieši pieminekļiem ir jākļūst par politiskiem ķīlniekiem partiju savstarpējās ķildās un par subjektu, kura apcerei tieši tā dēvētā politiskā elite ir izrādījusi vispieticīgākās zināšanas, visvājāko demagoģijas prasmi un pavisam kritisku kultūras zināšanu fonu. Tā tas šajā laikā notiek - bezgalīgās „Knipskas kaujās" par G. Astram, K. Ulmanim, B. de Tolli, O. Kalpakam, Pretestības kustībai un K. Čakstem iecerētajiem pieminekļiem noasiņo aizstāvji, bet uzbrucēji arī nav radījuši nevienu paliekošu vērtību. Šķiet, ka XX gadsimta daudzkārtējo okupācijas režīmu maiņās iebiedētā latviešu pašapziņa ir nokļuvusi šaubās un nedz spēj saskatīt ceļu tālāk, nedz prot pacelties pāri savam aizvainotās emocionalitātes redzējumam.
Gribas cerēt, ka turpmākie gadi varētu dzēst Otrā pasaules kara radītos pāridarījumus, kļūdas un pārpratumus, kuru sekas kultūras mantojuma laukā jūtamas vēl šodien. Uz Vāciju aizvesti arhīvi, Polijā palikuši Kurzemes Provinces muzeja eksponāti, līdzīgi Trojas zeltam Krievijā nonākušas Latvijas muzeju vērtības un privāto kolekciju priekšmeti. Pašlaik ar Polijas valsts un baznīcas amatpersonām ir uzsāktas sarunas par Rīgas Sv. Pētera baznīcai 1596. gadā izgatavotā septiņžuburu svečtura atgūšanu. Tas atrodas Vloclavekas Doma baznīcā, pamests pa ceļam uz Vāciju kara gados. Precedents karā aizvestu kultūras vērtību atgūšanai jau ir. No Annas muzeja Lībekā jau 2001. gadā tika atgūta Lielās ģildes Madonnas skulptūra, tā sauktā Doke, kas šodien pelnīti ieņem galveno vietu Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja viduslaiku tēlniecības kolekcijā. Cerams, ka tāds pats liktenis gaida Nirnbergas bronzas lējēja H. Meijera darināto Sv. Pētera baznīcas svečturi.
Prognozējot mūsu zemes nākotni, būtiskus Latvijas attīstības resursus es saskatu kultūras mantojumā. Tas veidos gan reālu segumu Eiropas valūtai, gan kļūs par identifikācijas zīmēm mūsu valsts atpazīstamībai. Kā zeme, kura pasaules zinātniski pētnieciskajās koordinātēs nav ienākusi tikai tādēļ, ka ilgus gadus atradusies aiz „dzelzs priekškara", Latvija būs interesanta tieši robežparādību, mijiedarbīgu kultūras fenomenu un pārklājošos tradīciju izziņai. Kā reģions, kur sastopas un arī beidzas daudzas rietumu kultūras ietekmes, kur Eiropas sadzīves arhetipi baltu pagānisma reliģiskajām tradīcijām ir uzslāņojuši katoļticības, pareizticīgās ortodoksijas un luterānisma garu, ikviens klātpienācējs, pat svešu stereotipu nesējs Latvijā jutīsies psiholoģiski komfortabli.
Es ceru uz sabiedrības plašu saziņas līdzekļu objektivitāti dzīves daudzpusības atspoguļojumā, jo sabiedriskos viedokļus veidojošā mediju balss Latvijā tiek gaidīta un vērtēta kā sirdsapziņas sauciens. Augsta diskusiju kultūra, profesionāla iedziļināšanās nozaru specifikā, tajā skaitā arī pagātnes krājumu un šodien dzimstošā kultūras mantojuma apcerē, ieinteresēts un analītisks dialogs ir tās kvalitātes, ko gribētos sagaidīt no nākotnes žurnālistikas. Daudzkārt XX gadsimtā kropļoto latviešu tautas apziņu no paššaustīšanās un iznīcinoša kriticisma ikvienā nozarē var aizsargāt publicistu pedagoģiskā, pat priesterības misijai tuvinātā darbība, jo kultūras sfēra ir pateicīgs darba lauks. Sabiedrību var atveseļot optimizējošas idejas, labvēlīgas prognozes un apziņu augšup ceļoša attieksme. Tieši tāpēc, ka vislabākā sociālā politika arī Eiropas Savienībā būs kultūras politika.

PAŠAPMIERINĀTO LAIKS

Jurijs Abizovs – rakstnieks

Otro reizi mūžā es to vien dzirdu: valoda, valodas, valodai... Pirmoreiz tas notika, kad "Lielais Vadonis" aplaimoja pasauli ar savu darbu "Valodniecības jautājumi", un visi – arī Rīgā – dažādās balsīs ņēmās par to skandināt, it kā valodas jautājums būtu svarīgāks par kara izpostītās valsts atjaunošanu, par dienišķo maizi un pavardu.

Tad bija skaidrs, ka runa nav par pašu valodu, bet gan par vienprātību, jo tauta kara laikā bija "izlaidusies" un vajadzēja to piespiest domāt "no šejienes līdz turienei".
Nu, lūk, atkal katrā solī klūpu pret šo sasodīto valodas jautājumu, kaut atkal redzams, ka ne jau par valodu ir runa. Gan tad, gan tagad problēma nav lingvistikā, problēmu rada tikai un vienīgi politiska rakstura apsvērumi.
Bet kā gan, man saka, kā gan, neatrisinot valodas problēmas, var veikt integrāciju – bez integrācijas mēs, nabadziņi, būsim beigti un pagalam Eiropas ceļmalas grāvī.
Redziet, reklamētā integrācija ir tās pašas ābeles āboli.
Man domāt, patiesa integrācija ir divu sākumu sasaiste uz abu ieinteresētības pamata. Turklāt katrai pusei jāsaglabā savpatība, tiecoties tikai un vienīgi pēc Mihaila Gorbačova mīļotā "konsensusa".
Taču pietika nodomāt "jāsaglabā savpatība", un tūdaļ viltīgā atmiņa pateica priekšā: "Tu to no "Pēra Ginta" aizņēmies?"
Tik tiešām, tur taču troļļi, šitentādi norvēģu nelabie, iestāsta Pēram Gintam: būt sev pašam nav perspektīvi un, godīgi sakot, nav arī interesanti. Bet tu pārtaisi to izteikumu: "būt pašapmierinātam". Padari to par savu devīzi, un redzēsi, cik neticama dzīve tev pavērsies!
Tieši šāda devīze ir arī mūsu valdošās elites dzinējspēks.
Jājautā, kāda var būt integrācija, ja viena puse ar visu neapmierināta, bet otra pašapmierināta un, jādomā, apmierināta ar lietu kārtību vispār.
"Būt sev pašam" Ibsena traktējumā nozīmē, ka cilvēkam jāsargā un jāattīsta savs "es". To pašu apgalvoja Puškins: "Ikkatra vīra patstāvība ir ķīla viņa lielumam."
Taču Pērs Gints nemitīgi apspiež savu "es", vēloties ņemt no dzīves, cik vien iespējams, – te viņš ir naudasmaiss, te – eksotisks sultāns, te – kāds cits, ko jaudā uzburt viņa fantāzija.
Tad nu mūsu Latvijas Pērs Gints arī vienlaikus grib būt gan varonīgs SS leģionārs, gan antihitleriskās koalīcijas pilntiesīgs loceklis, grib vienlaikus kopt senču pagānu reliģiju un atrasties protestantu baznīcas paspārnē, plātās ar savu iedzimto godīgumu – un neparko nevelk roku ārā no sveša seifa...
Atminēsimies raksturīgo Lapaiņa figūru. Šis vīrs karoja par caru, tad par Ļeņinu, tad par Ulmani, pēc tam par Hitleru, par to saņemdams Jura krustu, Sarkanā Karoga ordeni, Lāčplēša ordeni un Dzelzs krustu.
Mūsu latviešu Pērs Gints pat pats sev vēl nav izstrādājis koncepciju nākotnei, tomēr pieprasa nacionālajām minoritātēm: esi tāds, kāds esmu es, nu, iesākumā kaut vai iemācies manu valodu, tad jau redzēs pēc apstākļiem, tad vai nu es ko nebūt izdomāšu, vai kāds brīnums notiks. Gan budžets būs teicams, gan derīgie izrakteņi paši no zemes līdīs ārā, gan naftas caurule no Austrumiem pārmetīsies uz Rietumiem, un pa to nesīkstošā straumē plūdīs dolāri un eiro – tāpat vien, ne par ko, tikai par to vien, ka mēs esam īpaši, paši ar sevi apmierināti.
Ar mūsu deputātiem un ministriem diskutēt nav iespējams, jo viņi "no tīras sirds" ir nesaprašanā, kādas sveštautiešiem var būt pretenzijas, ja pie mums visu nosaka Satversme – tāds, lūk, likums. Kā zināms, dura lex sed lex, tas ir, likums, protams, sarūgtina, tomēr tas ir likums, pret to neko neiesāksi.
Pēc tam, dabiski, sarunu var novirzīt juridiskās latīņu valodas plaknē un teikt, ka mūsu likumi tikuši pieņemti Jus primi possidentis apstākļos, kas nozīmē "tiesības ir tam, kas pirmais ieguvis" jeb grābšanas tiesību apstākļos.
Protams, jums iebildīs, ka tāds nu bija tas straujais atbrīvošanās laiks, dzelzi bija jākaļ, kamēr tā karsta, ne vienmēr bija iespējams paredzēt, kādas sekas būs likuma piemērošanai.
Bet tagad, mierīgos apstākļos mēs taču varētu grozīt dažus likumus – tādēļ taču šāda amata meistari sēž Saeimā. "Ehē, nekā, garām," man iebildīs mūsu Pērs Gints. "Fiat justitia – perat mundus!" Kas tulkojumā nozīmē "Lai kaut plūdi, bet likumu aiztikt – ni un ni!"
Tā ka nekāda juridiskā latīņu valoda nevarēs caursist šo Pēru Gintu. Viņam jau, kā saka, viss ir noapaļots. Tavs ir mans, bet manu neaiztiec!
Atgādināšu, ka lugā parādās Pogu lējējs, t.i., personifikācija tiem spēkiem, kas pārkausē "brāķa" cilvēkus tāpat, kā tiek pārkausētas salauztas alvas pogas.
Šis Pogu lējējs, protams, ir laiks. Kādreiz pienāks brīdis, kad tas pārkausēs šodienas lūžņus. Bet šodien – kā dzīvot šodien?
"Būt pašam" nozīmē redzēt savu apkārtni un savu vietu tajā. Nav jau nemaz tik muļķīgs tas sakāmais: "Atkāpšos un palūkošu, vai labi sēžu". Lai to izdarītu, cilvēkam vajadzīga individuālā kultūra, kas ir vispārnozīmīgās kultūras daļa. Cilvēkam vajag gandrīz sataustāmi uztvert "robežas" jēdzienu tieši zinātniskajā un kultūras nozīmē.

“Latviskas Latvijas” ideologu aizstāvētās “privatizētās” nacionālās kultūras noslēgtība, gandrīz vai hermētiskums nolemj šo kultūru pastāvīgai “sērdienītes” lomai; sērdienītes tēlu daži pat vēlas padarīt par nacionālo simbolu.
Tieši uzsvars uz “latvisku” Latviju tās vēsturi padara par taisnvirziena, bezkrāsainu, distrofisku dažās lappusēs ietilpstošu konspektu, kaut gan novada vēsture ir daudzi sējumi raiba manuskripta, ko raksta saspiestais laiks. “Latviskā Latvija” visu laiku pūlas norobežoties gan no ārējās, gan iekšējās “substances”. “Robeža” mums ir tikai ģeogrāfisks, muitniecisks, politisks jēdziens. Ne jau velti mēs tik ļoti nopūlamies, lai austrumu robežu aprīkotu ar visvisādu elektroniku.
Tai pašā laikā zinātnē un kultūrā jēdziens “robeža” nozīmē to, bez kā nav iespējams zinātkāri apgūt esamību. Robeža palīdz precīzāk noteikt parādības patiesās būtības īsteno raksturu, kā arī apgūtajā telpā esošos noteikumus savietot un pretstatīt tiem, kas ir aiz robežas. “Viņiem” ir jāpastāv, jo bez “Viņiem” nav iespējams saprast, kas īsti esam “Mēs”. Robežas atrodas starp tautām, ticībām, areāliem, laikmetiem, paaudzēm, bet tieši uz šīm robežām vienmēr rodas un sabiezē visinteresantākās lietas, ko var iedomāties urķīgs prāts.
Kultūras telpā robežas vienādiņ nesakrīt ar tām, kas novilktas ģeogrāfiskajos atlantos, kalendāros, sistēmu instrukcijās.
Visvienkāršākais piemērs. Anna Ahmatova “Poēmā bez varoņa”, atainojot 1913. gada uztveri, raksta:

“Bet pa krastmalu leģendāro
Tuvojās ne jau kalendārais –
Īstais Divdesmitais gadsimts.”

T.i., nevis 1901. gadā tas sākās, bet gan 1914. gadā, kad karš atklāja šo sagrāves un asiņu gadsimtu.
Pavisam vienkāršu definīciju piedāvā J.Lotmans:
“Robežas jēdziens ir divdabīgs. No vienas puses tā šķir, no otras – vieno. Tā vienmēr robežojas ar kaut ko un attiecīgi vienlaikus pieder abām pierobežas kultūrām...”
Neiekūņoties etniskajā sastingumā, bet gan ar domas palīdzību sajust sava “es” robežas un savas civilizācijas platformas robežas.
Kā rakstīja M.Mamardašvili, nesalīdzināmi svarīgāks par etnisko eksistenci ir “nācijas uzdevums pārvērsties par mūsdienīgu civilizāciju, t.i., par sabiedrību, kuras pamatā ir brīvi ražotāji, ko nesaista nekādas personiskas atkarības, privilēģijas vai ārējās autoritātes. Lai ļaudis spētu darīt mūsdienīgu darbu. Ja tas nenotiks – nācija izvirtīs. Ārēji tas izpaudīsies notikumos, kas šķietami ar to nebūs saistīti,– nācijas demogrāfiskajā vājumā, masveidīgā cittautiešu ienākšanā –, bet patiesībā šīs parādības būs tikai slimīgā iekšējā stāvokļa ārējais simbols.”
Diletants Pērs Gints ir izspiedis profesionāli no gandrīz visām sabiedriskās dzīves jomām. Un tagad neviens īsti nezina, pie kā ķerties, kā kaut ko īstenot.
Kā zināms, no skāba citrona iespējams pagatavot gardu limonādi.
Gandrīz katrā jomā vajadzētu izvairīties no tā, kas nesola attīstību. Ņemsim kaut vai, piemēram, mūsu laukus, kuri pašlaik nes vienus zaudējumus un spēj pabarot tikai paši sevi. Mums nemūžam nepanākt Dānijas vai Vācijas lauksaimniekus. Un varbūt arī nevajag viņiem dzīties pakaļ. Varbūt laukos vajag ienest kultūru, lai varētu tos izmantot pavisam citādi,– piemēram, pārveidot tos par tūristu iemīļotās Jūrmalas turpinājumu. Lauki varētu kļūt par “zelta dzīslu”, mēs varētu padarīt tos par vietu atpūtai a la rustique, uz kurieni labprāt brauks civilizācijas pārsātinātie Eiropas pilsētnieki. Tur gan idilliski rudzi zied, gan svēteļi klīst, gan saldas zemenes – atšķirībā no ievestajām – var atrast, gan foreles dažās upītēs plunčājas. Šo dažādo brīvdabas muzeju tradicionālais, glezniecisks “primitīvisms” pievilks tūristus kā magnēts. Brauks gan no Rietumiem, gan Austrumiem – arī turienieši ne tikai rubļus, bet arī dolārus tērē.
Taču arī to var panākt tikai ar kultūras palīdzību, ar kulturālu profesionāļu spēkiem, ar tādu cilvēku starpniecību, kam ir etnopsihologu un sadzīves modelētāju dotības. Tāpēc naudu vajag ieguldīt nevis pilnīgi liekajā armijā, nevis piepampušā činavnieku korpusa uzturēšanā, bet tieši kultūrā – tā ietekmēs gan darba kultūru, gan uzvedības kultūru, gan ekoloģisko kultūru, tā jaunajai paaudzei ļaus augt polietniskās iecietības, daudzvalodības, konfesiju līdzāspastāvēšanas, kultūras un vēsturiskā depozitārija prasmīgas apgūšanas apstākļos, – respektīvi, apstākļos, kas liek atteikties no pašapmierinātu cilvēku izraisītās ksenofobijas.

VESELĪBAS AIZSARDZĪBAS SLIMĪBAS

LATVIJAS MEDICĪNA GATAVOJOTIES EIROPAS SAVIENĪBAI: SPOŽUMS UN POSTS

Ludmila Vīksna – Rīgas Stradiņa universitātes profesore

Vārdi "Eiropas Savienība" (ES) un abreviatūra NATO saistībā ar vārdu "Latvija" pēdējos gados ir iegājuši mūsu ikdienas valodā tā, ka reizēm rodas ilūzija, it kā mēs visi zinām un saprotam detalizēti, par ko ir runa. Tomēr, esmu pilnīgi pārliecināta, ka absolūti lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju un, varbūt, arī daudzi politiķi īsti nezina, kā būs, kad mēs būsim gan ES locekļi un pilsoņi, gan NATO dalībvalsts. Optimistiem šajā sakarā ir daudz cerību, pesimistiem, savukārt, daudz biedējošu pareģojumu.

Es atļaušos paust savu redzējumu un viedokli par medicīnu veselības aprūpes, profesionālās izglītības, zinātnes attīstības un labklājības kontekstā, un it īpaši par Latvijas medikļu vietu, par mūsu studentu iespējām, par mūsu pacientu un visas sabiedrības veselības nodrošināšanu jaunajā Savienībā.

Apzinoties, ka pašreizējās ES dalībvalstis ir pārtikušākas par mums, nereti ar senām demokrātijas tradīcijām un neatkarības pieredzes nodrošinātu cilvēku pašapziņu, mums tomēr nevajadzētu ierādīt sev "otrās šķiras" vietu tajā un skatīties uz ES, kā savulaik, nokļuvuši ārzemēs, skatījāmies veikalu vitrīnās un apbrīnojām supermārketus, kas tuvākā skatījumā izrādījās ļoti ikdienišķa, plašpatēriņa preču vieta, nevis kaut kas ekskluzīvs, kā sākumā šķita. Nevajadzētu arī orientēties un cerēt uz pabalstu gūšanu, jo tas neveicina attīstību. Neizliksimies arī, ka mūs ES visi ļoti gaida, jo dzīvesveida, tradīciju, uzvedības, valodu un līdzīgas atšķirības, kā arī bažas par jaunpienācēju, t.i., mūsu, spēju vai nespēju integrēties, radīs īpašu atturīgu vai pat negatīvu attieksmi pret mums. Tomēr nevajadzētu par to aizvainoties, bet gan meklēt jau tagad iespēju pierādīt, kādi esam patiešām.

Ļoti gribētos ticēt un apliecināt, ka viena no Latvijas lielākajām vērtībām ir iedzīvotāju izglītotība un augstākās izglītības, tai skaitā medicīnas, augstais Eiropas Savienībai atbilstīgs līmenis. Tas arī varētu kļūt par vissvarīgāko elementu nākotnē ārstu integrācijai, jo domāju, ka pieprasīti Eiropas Savienībā Latvijas ārsti, vismaz sākumposmā, būs tikai tad, ja profesionālais līmenis pārsniegs vidējo Eiropā.

Runājot par Latvijas ārstu profesionalitāti kopumā, šķiet, ka tās līmeņi valstī šobrīd ir ļoti atšķirīgi. Līdztekus apbrīnojami augstai profesionalitātei (gan saistībā ar augstajām tehnoloģijām, gan bez tām) praktiskajā medicīnā arvien biežāk jāsastopas ar tikpat apbrīnojamu profesionalitātes trūkumu, par ko liecina arvien ielaistākas un bieži nepareizi diagnosticētas slimības. Pārsteidz ne tikai kolēģu apbrīnojamā pašpārliecinātība uz vāju zināšanu un pieredzes trūkuma fona, nevēlēšanās konsultēties vai padziļināti pētīt neskaidro jautājumu, pārliekā uzticēšanās jaunām tehnoloģijām, bet arī nespēja analizēt savu darbu, un tieši tas var būtiski kavēt integrāciju starptautiskajā medicīnas vidē. Nereti šis neadekvāti augstais pašnovērtējums, tai skaitā par tehniski izdevušos operāciju vai manipulāciju, pilnīgi nekorelē ar padarītā gala rezultātu, ja tas faktiski izrādās neveiksmīgs, jo pacienti ir atkārtoti jāizmeklē vai jāoperē, un viņiem rodas jaunas un jaunas komplikācijas, no kurām varētu izvairīties. Tomēr, pirms apvainot kolēģus profesionalitātes trūkumā un reizēm deontoloģijas normu neievērošanu, jājautā, kas tad ir pieļāvis un novedis pie šīs iespējas – būt profesionāli vājam?

Zināmā mērā ir zudušas saites starp dažādām medicīnas nozarēm, nereti nav pietiekamas informācijas par panākumiem un jauninājumiem citās medicīnas speciālistu disciplīnās. Tā, piemēram, runājot par "spožumu" infektoloģijā, ar gandarījumu varam konstatēt, ka Latvijā infekciju slimību diagnostikā, kas ir ļoti svarīgi sabiedrības veselības kontekstā, jau daudzus gadus ir pieejamas vismodernākās molekulārās bioloģijas metodes, tādējādi ļaujot konstatēt slimības ierosinātāju daudz ātrāk, precīzāk, tādos substrātos un no tik niecīga materiāla, ka pirms dažiem gadiem pat neuzdrīkstējāmies domāt. Praktiskās medicīnas ietvaros ir plašas iespējas ne tikai parazītu un baktēriju, bet arī vīrusu konstatēšanai un ierosinātāju genotipu noteikšanai. Tas viss var veidot pareizu diagnozi. Milzīgas pozitīvas pārmaiņas ir ārstēšanas iespējās. Paplašinājusies vīrusu ierosinātu infekciju ārstēšanas prakse. Bet "posts" ir tādēļ, ka citu specialitāšu kolēģi, tai skaitā ģimenes ārsti, nezin par šādām iespējām, vai arī finansiālie apstākļi ir tādi, ka neļauj izmantot nepieciešamos izmeklējumus, un slimības paliek nediagnosticētas un neārstētas, cilvēki kļūst invalīdi vai nomirst, bet paši ārsti savu kļūdu nenojauš un papildus pieredzi neiegūst. Un ja arī apzinās, trūkst uzņēmības un prasmes apstākļus izmainīt vai ietekmēt. Viens no visneatliekamākajiem veselības aprūpes organizācijas jomas jautājumiem ir veselības aprūpes kvalitātes reāla uzraudzība.

Formāli ārsta kvalifikācija veidojas no teorētisko zināšanu un praktisko iemaņu kopas, kuras apliecina sertifikāti. Bet ārsta profesionalitāte, kas galvenokārt noteiks pacientu izvēli, manuprāt, ir plašāks un apjomīgāks jēdziens, jo papildus minētajam, ideālā gadījumā, paredz patiesu inteliģenci, profesionālās deontoloģijas izjūtu, vispārcilvēcisko morālo normu patiesu izpratni.
Tādēļ jau tagad pievērsīsimies profesionalitātes apliecināšanai Eiropā atzītos veidos. Kā to darīt? Svarīgi saprast, ka valsts politiskā iekārta ārsta profesionalitāti būtiski neietekmē. Ar to es vēlos uzsvērt, ka Latvijā profesionālās medicīnas pamati ir ļoti stipri un veidojušies daudzu gadu desmitu garumā. To apliecina pieredzējušajā un vidējā paaudzē esošie daudzie izcilie un augsti kvalificētie ārsti, kuriem, neskatoties uz to, ka, uzsākot profesionālo darbību ne vienmēr bija iespējas strādāt, izmantojot vismodernākās tehnoloģijas, teorētisko zināšanu bāze, māka izmantot tās praksē, pieredze, analītiskās spējas, loģika un citas komponentes ļāva un ļauj aktīvi integrēties starptautiskajā vadošo speciālistu vidē, bet pacientiem pamatoti augstu vērtēt šos ārstus. Tomēr šo pamatu stabilitāte reizēm sašķobās, jo ne visi šīs paaudzes ārsti var un grib apgūt jaunās tehnoloģijas un var izrādīties par integrāciju kavējošu faktoru, ne tikai saistībā ar Eiropas Savienību, bet arī ārstu dažādo paaudžu starpā un attiecībās "ārsts – pacients". Veidojoties jaunai mediķu paaudzei, vecāko speciālistu loma to profesionalitātes izaugsmē būtu ļoti nozīmīga, it īpaši, ja izdotos to regulāri papildināt ar izglītošanos un praksi citās zemēs.
Lai spētu maksimāli izmantot šīs dažādās pieredzes, apgūstot klīniskās disciplīnas un veselības aprūpes menedžmentu, nepieciešama spēcīga teorētiskās izglītības bāze, kas divu Latvijas ar medicīnu saistīto augstskolu neskaidrā stāvokļa dēļ, vairāku gadu garumā attīstījās gausāk, nekā tas varētu būt, nekonfrontējot savā starpā. Jāapzinās jau šobrīd: kā būsim šodien ārstus mācījuši, tā rīt mūs ārstēs. Šķiet, ka pašlaik šī augstskolu pretstatīšanās tās kroplajās formās ir beigusies, jauno ārstu zināšanas būs adekvātas faktiski nepieciešamajām un Eiropas Savienībā prasītajām.
Stratēģiski svarīgs ir mācībspēku profesionalitātes jautājums Latvijā kopumā – gan skolās, gan augstskolās, gan maģistratūrās, gan doktorantūrās. Uzskatu, ka prasībām akadēmisko amatu iegūšanai jābūt plašāk profilētām un biežāk testējamām. Pilnīgi skaidrs, ka pasniedzēju materiālā nodrošinātība ir ne vien ne mazāk svarīga, kā ierēdņu, pilnvarnieku, padomnieku un citu speciālistu, bet pat svarīgāka, jo no izglītības, tai skaitā augstākās, līmeņa valstī lielā mērā būs atkarīga ne tikai Latvijas labklājība un nākotne, bet arī drošība, aizsardzības spējas, mūsu zinātnes nākotne, mūsu dzīves ilgums un kvalitāte.
Pēdējos desmit gados daudzās valstiski svarīgās nozarēs, kā piemēram medicīnas un bioloģijas, būtiski saruka zinātniskās pētniecības apjomi gan finansu resursu nepietiekamības dēļ, gan zinātnisko kadru vidējā vecuma un sociālās pasivitātes dēļ. Līdz ar to arī izpalika rezultāti, retāk veicām pētījumus, kas noslēdzās ar zinātniski īpaši augstu vērtētu promocijas darbu sekmīgu aizstāvēšanu un doktora grāda iegūšanu. Pasniedzēju kvalifikāciju un zināmā mērā pilnveidošanos mazināja arī tas, ka no divpakāpju zinātnisko grādu apliecināšanas un iegūšanas sistēmas pārgājām uz vienu un prasību ziņā ne visai augstu, mākslīgi atvieglojot jaunai zinātnieku un docētāju paaudzei akadēmisko nosaukumu un zinātnisko grādu iegūšanu un mazinot gan motivāciju turpināt aktīvi strādāt zinātniskajā pētniecībā, gan savstarpējo konkurenci. Līdz ar to ir izveidojusies vesela virkne nozaru, kurās izzudusi augsti kvalificētu pasniedzēju paaudze un ir problemātiska jaunas izveide tuvākajā laikā.
No otras puses, ar nožēlu jākonstatē, ka aktīvas konkurences trūkums pēdējā gadu desmitā, kad jaunie speciālisti nebija pietiekami motivēti kļūt par docētājiem un zinātniskajiem līdzstrādniekiem, ir ļāvis atslābināties tai vecākai docētāju paaudzes daļai, kas atļāvusies nesekot un neinteresēties par medicīnas zinātnes jaunākajām atziņām, neatjaunot un nepilnveidot lekciju materiālu studentu apmācībai, neiniciējot un nepiedaloties zinātniskajā pētniecībā, neapgūstot mūsdienu tehnoloģijas, paliekot ārpus zinātnisko publikāciju aprites un līdz ar to būdami neatpazīstami un nezināmi savas specialitātes starptautiskajā līmenī. Reizēm šo procesu veicina arī vājās, šobrīd pieprasīto svešvalodu zināšanas. Tomēr pēdējo gadu pozitīvas tendences Rīgas Stradiņa universitātē (RSU), ļauj ar cerībām skatīties ārstu sagatavošanas nākotnē, jo RSU pieaudzis uzrakstīto grāmatu skaits, zinātnisko publikāciju daudzums, doktorantūras konkursu un aizstāvēto promocijas darbu apjoms un kvalitāte.
Plānojot iesaistīties ES medicīnas izglītības aktivitātēs, zināma noderīga pieredze augstskolā jau iegūta, apmācot medicīnas studentus no daudzām tālām dienvidu un austrumu zemēm. Diemžēl, pēdējos gados neesam, bet varbūt vajadzētu, pilnvērtīgi izmantojuši mūsu pasniedzēju krievu valodas zināšanas, aicinot mācīties Latvijas medicīnas augstskolās krieviski runājošus jauniešus no ārzemēm. Tādējādi zaudētas iespējas iegūt papildlīdzekļus

augstskolu kasēs un papildināt starptautiskas pedagoģijas iemaņas. Līdz ar to pilnībā nerealizējas arī mērķis, lai pēc iespējas vairāk būtu mūsu skolnieku dažādās pasaules valstīs, kas informētu par izglītības iespējām Latvijā un ceru, arī par mūsu valstī gūto kvalitatīvo augstāko izglītību medicīnā.
Mums nopietni jādomā par to, ka pacienti no ārsta nereti gaida ne tikai profesionalitāti un Hipokrāta zvēresta normu pildīšanu, bet arī veselības aprūpes materiālā nodrošinājuma īstenošanu – bezmaksas pakalpojumus un izmeklējumus, konsultācijas un medikamentus, neizprotot, ka ārsts par šo nodrošinājumu nav atbildīgs. Tomēr parasti tieši ārsts ir tā persona, kas pacientam ir visvieglāk pieejama un kurai var izteikt neapmierinātību par veselības aprūpi valstī kopumā, kaut gan atalgojuma ziņā lielākā daļa medicīnas darbinieku ir nolikti cilvēka cieņu pazemojošā stāvoklī un ne katrs ārsts to var un grib izturēt, it īpaši jaunie kolēģi, kuriem nereti ir jāizšķiras, vai dzīvot cilvēka cienīgos apstākļos, dibināt ģimeni, rūpēties par Latvijas demogrāfiskā stāvokļa uzlabošanu, vai tomēr palikt strādāt nozarē, kurai jau veltīti daudzi jaunības gadi un saistīti vispārdrošākie un humānākie sapņi. Ārsti ir noguruši no veselības aprūpes reformas, kuru var uzskatīt par hronisku un ielaistu nozares slimību, no nemitīgās "spēles noteikumu maiņas" veselības aprūpes organizācijā, no arvien smagnējākas birokrātiskās sistēmas.
Likvidējot lielāko daļu valsts programmu, tai skaitā infektoloģijā, kas ir ārkārtīgi svarīga no sabiedrības veselības viedokļa, kā arī daudzu gadu garumā nenorādot daudzmaz konkrēti saprotamu veselības aprūpes reformas mērķi un laiku, konstatējām, ka bija zuduši arī horizonti, uz kuriem tiekties.
Tā būtu, no pesimista viedokļa skatoties. Tomēr, pārskatot, kas ir noticis medicīnas un veselības jomā kopš pagājušā gada oktobra, kad ieguvām jaunu Saeimu, ieskanas optimistiskas notis, un varu saredzēt vairākus, manuprāt, valstiski svarīgus pozitīvus notikumus, kas noteikti pozitīvi ietekmēs medicīnas nozares attīstību kopumā un veselības aprūpi tai skaitā. Uzskatu par savu pienākumu izcelt trīs, pēc manām domām ārkārtīgi svarīgus, faktus. Es uzskatu, ka visnozīmīgākais notikums Latvijas medicīnā kopš valsts neatkarības atjaunošanas ir Veselības ministrijas atjaunošana. Tas neapšaubāmi ir medicīnas svarīguma apliecinājums.
Otra svarīga lieta ir valsts vadošās medicīnas augstskolas Satversmes apstiprināšana un universitātes statusa atzīšana. No vienas puses, it kā formāla lieta, bet no otras – fundamentāla, jo ļaus visus spēkus veltīt RSU integrācijai starptautiskajos augstskolu formējumos un celt izglītības kvalitātes latiņu.
Trešais pozitīvais fakts apskatāms kontekstā ar Latvijas ārstu sabiedriskām organizācijām, tai skaitā ar Latvijas Ārstu biedrību (LĀB), tās statūtiem un to izpildi. Vissvarīgākais LĀB darbības mērķis ir "tautas veselības un sociālās aprūpes pārbūve, uzlabojot iedzīvotājiem sniegtās medicīniskās palīdzības kvalitāti", un tieši šajā sadaļā ir aizsācies jaunizveidotās Veselības ministrijas un LĀB nopietns dialogs. Neskatoties uz to, ka ministrijas šobrīd iniciētā sadarbības jomā – pakalpojuma groza veidošanā, varētu būt daudz precizējumi, vai pat citādas un atšķirīgas pieejas, tomēr visām Ārstu profesionālajām asociācijām un to vadošajiem speciālistiem ir iespēja aktīvi un konstruktīvi iesaistīties darbā piedāvātajās sadarbības jomās ar Veselības ministriju, tai skaitā LR MK projekta "Par obligātās veselības apdrošināšanas koncepciju". Pasivitāte vai destruktivitāte sadarbībā šobrīd nav vietā un var novest strupceļā, kas nākotnē varētu būt izmantots kā arguments turpmāk nerēķināties ar profesionāļu viedokli, un mēs zaudētu savas LĀB pozīcijas, gatavojoties iestājai ES.
Tas tad būtu par labo. Un tagad par neveiksmīgo. Diemžēl, Latvijas ārstiem neizdodas tuvināties LĀB statūtos definētajam mērķim "Latvijas ārstu tiesisko, profesionālo un ekonomisko interešu aizsardzība". Mums ir ārkārtīgi sāpīgi apzināties, ka, kļūstot par Eiropas Savienības dalībvalsti, nepietiekami aizsargāti tiesiski, ļoti dažādi sagatavoti profesionāli un pazemoti ekonomiski, mūsu konkurētspēja varētu izrādīties nepietiekama.
Un tomēr, vai cilvēki var iztikt bez mums – ārstiem? Nevar. Vai ārsti var iztikt bez pacientiem? Arī nevar. Tas nozīmē, ka mēs esam nesaraujami saistīti savā starpā kā vienas lietas vai procesa divas, bet tomēr atšķirīgas daļas. Austrumos to formulē kā iņ un jaņ, apzinoties un uzsverot, ka viena puse bez otras, pat pretstatītas, kā piemēram nakts un diena, pastāvēt nevar. Varbūt to var attiecināt arī uz ES, NATO, no vienas puses, un Latviju, no otras, kur savstarpējām saistībām faktiski vēl nav nopietnu tradīciju, fundamentālas pieredzes un reizēm arī teorētisko zināšanu.
Ļoti svarīga nozīme veselības aprūpes stabilizēšanā ir arī ārstu savstarpējām attiecībām, korporatīvām saitēm, labā šī jēdziena izpratnē, un deontoloģijas normu ievērošanā. Ja mēs nespēsim vienoties savā starpā, formulējot kopīgās ārstu prasības valdībai adekvāti situācijai

valstī, skaidri definējot profesionālās un ekonomiskās ārstu intereses, kā arī savas juridiskās un ekonomiskās tiesības, kas ir atspoguļotas Latvijas Satversmes 107.pantā "Ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu...", tad mūs neuzklausīs valdība un nesapratīs tauta.
Atļaušos atkārtot Oskara Vailda teikto, ka vēja virzienu mēs ietekmēt nevaram, bet buru novietot tā, lai savu mērķi sasniegtu gan.

LATVIJAS MEDICĪNA ACI PRET ACI AR EIROPAS STANDARTIEM

Sergejs Ņikuļšins – Dr. med.

Iedzīvotāju "kvalitātei" – tai skaitā arī cilvēku veselības stāvoklim un sabiedrības demogrāfiskajai struktūrai – jābūt valsts un sabiedrības galveno prioritāšu skaitā.
Tomēr realitātē Latvijas iedzīvotāju veselības stāvoklis neatbilst civilizētiem standartiem, un veselības aizsardzības sistēma atrodas dziļas krīzes stāvoklī. Nākotnē tas draud gan ar politisku nestabilitāti un ekonomiska rakstura problēmām, bet arī ar sarežģījumiem attiecībās ar Eiropas partneriem.

Sabiedrības veselība

Ja analizējam Latvijas sabiedrības veselības vispārējos rādītājus, tad mēs esam jaunattīstības valsts ar ne visai augstu labklājības līmeni un pārliecinoši ieņemam pēdējo vietu starp Eiropas Savienības kandidātvalstīm. Latvijas iedzīvotāju mirstība 1,5 2 reizes augstāka nekā attīstītajās Eiropas valstīs, bērni līdz gada vecumam mirst gandrīz trīsreiz biežāk, vidējais mūža ilgums vīriešiem ir par 10 gadiem mazāks nekā Rietumeiropā. Tikai pusi no bērniem, kas jaunāki par 14 gadiem, varam uzskatīt par veseliem. Sevišķi satrauc tas, ka pēdējo piecu gadu laikā nav vērojamas izmaiņas uz labo pusi.
Ainu papildina infekcijas slimību epidēmijas: bērnu slimību, zarnu infekciju uzliesmojumi, kuru laikā saslimstības rādītāji pat desmitiem reižu pārsniedz Eiropas vidējos; venerisko slimību epidēmijas (pat starp bērniem), AIDS izplatība; saslimstība ar tuberkulozi, kas ir 10 reizes augstāka nekā Eiropā.
Spriežot pēc nekontrolējamās narkomānijas un alkoholisma, kura līmenis divkārt pārsniedz Skandināvijas rādītājus, trīskārt lielākā pašnāvību īpatsvara, desmitkārt lielākā alkoholisma psihožu skaita, arī sabiedrības psihiskā veselība nekādi neatbilst Eiropas normām.
Sabiedrības veselības krīze nenovēršami ietekmēs Latvijas perspektīvas Eiropā. No vienas puses, mūsu valstij tēriņi, ko prasa slimo cilvēku medicīniskā aprūpe un sociālais atbalsts, var izrādīties par nepanesamu nastu. No otras puses, šāds stāvoklis rada draudus arī darbaspējīgās iedzīvotāju daļas (it īpašu vīriešu) kvalitātei un kvantitātei. Ja tam pievienojam vēl arī nelabvēlīgo demogrāfisko situāciju, tad jāsecina, ka valstij ir visas iespējas kļūt par "Eiropas invalīdu".
No malas skatoties, Latvija rada iespaidu, ka tā vai nu nerūpējas par saviem iedzīvotājiem, vai arī nav spējīga tikt galā ar savām iekšējām problēmām. Lai gan runa nav tikai par valsts tēlu – infekcijas slimību un psihisku noviržu izplatība komplektā ar robežu atvēršanu var padarīt Latviju par "neērtu" kaimiņu.

Veselības aizsardzības sistēma

Problēmu saasina hroniskā un arvien dziļākā veselības aizsardzības sistēmas krīze.
Kopš 1990. gada Latvijas slimnīcās gultas vietu skaits ir samazinājies gandrīz uz pusi, ārstu skaits – trīskārtīgi, medmāsu skaits – divas reizes, toties būtiski palielinājies birokrātiskais aparāts. Pēdējā laikā speciālistu aiziešana no medicīnas ir sasniegusi piecus procentus gadā. Pēc ES darba tirgus atvēršanas kadru aizplūšana no Latvijas var kļūt nekontrolējama, jo Eiropā medicīnas darbinieku ienākumi ir nesalīdzināmi lielāki.
Kadru trūkums ir jau jūtams rajonos un specialitātēs, kur nav gūstami lieli ienākumi. Personāls pakāpeniski "noveco". Medicīnas māsu skaits nesasniedz pat pusi no Eiropas normām. Šos zaudējumus praktiski nav iespējams "aizlāpīt": ārsta sagatavošanai vajadzīgi 9–11 gadi, bet medicīna Latvijā vairs nav prestiža nodarbošanās, medicīniskā izglītība ir zaudējusi savu pievilcību.
Arvien pieaugošā kadru deficīta savienojums ar mazajām algām ir novedis, no vienas puses, pie nenovēršamas korupcijas un "pašfinansēšanās" aploksnēs. No otras puses, pie tā, ka zūd motivācija kvalifikācijas paaugstināšanai (pat kvalifikācijas līmeņa uzturēšanai) un samazinās profesionālo un ētisko standartu līmenis.
Rezultātā ir radušies reāli draudi tam, ka kvalificēta medicīniskā palīdzība varētu kļūt nepieejama. Vēl vairāk – ja stāvoklis neuzlabosies, Latvija var vispār palikt bez darboties spējīgas veselības aizsardzības sistēmas.

Valsts un medicīna
Kadru krīze Latvijas veselības aizsardzībā iet kopsolī pārdzīvo ar struktūras krīzi, ko izraisījušas neveiksmīgas reformas un nepietiekams finansējums. Fundamentālas reformas tiek sasteigtas, ievērojot mirkļa prioritātes, bez nopietnas, stratēģiskas iespējamo seku izvērtēšanas. Tādai pieejai dabiski ieprogrammētās neveiksmes līdz šim ir kalpojušas par pamatu nākamajām reformām, tādējādi veidojot apburto loku.
Hroniskās izgāšanās noveda pie kārdinājuma pilnībā noklusēt situāciju, tā izraisot vēl vienu – informatīvu – apburto loku. Starp reformatoriem un mediķiem nav izveidota atgriezeniskā saite: pat tais retajos gadījumos, kad starp mediķiem ir veiktas aptaujas, ir tikusi pilnībā ignorēta skepse un neuzticība, kas attiecībā uz reformām valda mediķu vidū. Visbeidzot, stāvokli galīgi sapiņķerējusi medicīnas piesaiste partijiskām interesēm – šī piesaiste ir nenovēršami politizējusi ar medicīnu saistītās problēmas.
Loģisks rezultāts šādam administratīvam uzbrukumam veselības aizsardzībai ir nesen notikusī reģionālo slimokasu likvidēšana, kas faktiski nozīmē, ka tiek atzīta astoņus gadus ilgušo reformu izgāšanās.
Medicīnai novirzāmā IKP daļa pēdējos gados ir bijusi ap 3.5 procentiem, kas ir divas līdz trīs reizes mazāk par Eiropas līmeni; reālās izmaksas, kas katram valsts iedzīvotājam tiek piešķirtas no valsts budžeta, ir vairāk nekā desmit reizes mazākas nekā attīstītajā Eiropā un ievērojami atpaliek no citu kandidātvalstu rādītājiem. Līdzekļu taupīšana reizēm ir kļuvusi pat absurda – kā tas ir gadījumā ar Rietumos savu ekonomisko efektivitāti pierādījušo, bet Latvijā faktiski iesaldēto kompensējamo medikamentu sistēmu.
Daļu no trūkstošajiem līdzekļiem ir izdevies izvilkt no pacientu kabatām, tomēr, par spīti optimistiskajām prognozēm, tas izrādījās "piliens" finansu deficīta " jūrā". Neattaisnojās arī cerības uz attīstītajās valstīs pierasto privāto investīciju plūsmu medicīnā, kas arī ir dabiski, ja ir tik zema iedzīvotāju maksātspēja un ja nav nekādu mērķtiecīgu stimulu, ko sniegtu nodokļu sistēma.
Rodas iespaids, ka reformu sākotnējā jēga ir bijusi valsts līdzdalības samazināšana veselības aizsardzības jomā, bet medicīnisko pakalpojumu tirgus veidošana ir tikusi aplūkota tikai kā sekundārs rezultāts.
Nākas konstatēt, ka šī politika ir izgāzusies.
Medicīna un sabiedrība
Problēma nav normāli risināta un tagad samilzusi liela jo liela. To lielā mērā var izskaidrot ar Latvijas sabiedrības neeiropiski apātisku attieksmi pret savu veselību. Ilgu laiku veselība un medicīniskā palīdzība nav ietilpusi sabiedrības prioritāšu skaitā.
Pētījumi rāda, ka kvalificēta palīdzība kļūst nepieejama mazturīgajiem un lauku iedzīvotājiem, respektīvi, tieši tām grupām, kuru sabiedriskās veselības stāvoklis izraisa vislielākās bažas. Mūsu acu priekšā veidojas izolēts sabiedrības slānis, kurš ir gan sociālās spriedzes avots, gan bezgalīgas sociālās palīdzības objekts, gan sociāli bīstamu slimību krātuve.
Piedāvāto medicīnas pakalpojumu apjoms ir samazinājies, toties ātros tempos aug to cena. Atbilstoši ārstēšanas izdevumu masā gan pieaug daļa, ko tiešā veidā maksā pacienti (te Latvija divkārt pārsniedz Eiropas normas), gan un medicīnas izmaksu īpatsvars ģimenes budžetā. Tā kā šie rādītāji pieaug ātrāk nekā iedzīvotāju ienākumi, medicīnisko pakalpojumu pieejamības problēmas drīzumā varētu rasties ne tikai maznodrošinātajiem.
Sabiedrība tā arī nav spējusi apzināties, ka atsevišķu tās locekļu veselība ir kopīga problēma. Taču arī pati medicīna, kura mūždien ieslīgusi reorganizācijās un finansēs, atklāti ignorē informatīvo un metodoloģisko darbību, kas jau sen ir kļuvusi par normu attīstītajās valstīs. Sabiedrībā praktiski nav dzirdams nedz profesionālu mediķu viedoklis par veselības problēmām, nedz viņu skats uz medicīnas problēmām, nedz publiskas atbildes uz neapmierināto iedzīvotāju jautājumiem. Minimāla propagandas kampaņa pavadīja mediķu streiku, taču tās mērķis bija tikai pamatot nepieciešamību palielināt mediķu algas un legalizēt "aploksnes", kas nekādi nevarēja izraisīt sabiedrības atbalstu. Par ārstu klusēšanas "blakusproduktu" kļuva par medicīnu rakstošās preses neprofesionalitāte: žurnālisti tā arī nerada kontaktu nedz ar medicīnas ierēdņiem, nedz pašiem mediķiem.
Rodas iespaids, ka medicīnas sociālā loma pakāpeniski tiek sašaurināta un tā kļūst tikai par pretdabisku buferi starp valsti un pacientu vajadzībām.
Valsts un pacienti
Savukārt valstij, kas ir balstījusies uz īslaicīgiem finansiāliem un politiskiem apsvērumiem, labāk patika problēmu noklusēt, lai sabiedrībā radītu labklājības ilūziju. Sevišķi uzskatāms ir 1995.–1996. gads, kad mirstība Latvijā trīs reizes pārsniedza Eiropas līmeni, kad medicīnā jau parādījās krīzes pazīmes, tomēr valsts institūcijas un prese izturējās tā, it kā viss būtu

vislabākajā kārtībā. Acīmredzot tolaik parādījusies (un turpmākajos gados sabiedrības pasivitātes stiprināta) bezatbildības sajūta un sabiedriskās domas ignorēšana valsts struktūrās – tai skaitā arī medicīniskās – kļuva par normu.
Sevišķi rūpīgi tika apieta problēmas sociālā puse. Lai izskaustu cēloņus sociālajām slimībām – tādām kā narkomānija, infekcijas slimību epidēmijas vai bērnu mirstība – ir vajadzīga pārdomāta sociālā politika un valsts un sabiedrības pūliņu koordinācija. Bet patiesībā valsts izvairās no problēmu reālas risināšanas.
Taču nav iespējams to darīt mūžīgi, un pēdējā laikā valsts un pacientu savstarpējās attiecībās pieaug spriedze. Veselības un medicīnas problēmas, spriežot pēc aptauju rezultātiem, jau ieņem vietu sabiedrības satraucošāko problēmu skaitā. Tai pašā laikā turpina palielināties plaisa starp iedzīvotāju vajadzībām un veselības aizsardzības iespējām.
Gribot negribot valsts politiku nāksies mainīt, jo Eiropas savienībai, kur medicīna tiek aktīvi izmantota sociālajai stabilizācijai, diezin vai šāda situācija būs pieņemama.

Perspektīvas

Jau sen ir nobriedusi nepieciešamība sniegt sabiedrības veselības stāvokļa un veselības aizsardzības sistēmas nosvērtu un publisku oficiālo vērtējumu valsts ekonomisko perspektīvu, iekšpolitiskās stabilitātes un eirointegrācijas kontekstā.
Turpināt noklusēšanas un kuluāru reformu praksi ir bīstami. Ņemot vērā, ka katrs ceturtais Latvijas iedzīvotājs (pret desmit procentiem attīstītajā Eiropā) sevi uzskata par slimu, bet veselības aizsardzības sistēma atrodas uz sabrukuma robežas, nav izslēgts, ka sabiedrības veselības neatrisinātās problēmas varētu kļūt par politisku dinamītu.
Kad valsts robežas kļūs "caurspīdīgas", iedzīvotāju veselība vairs nebūs mūsu iekšējā problēma. Tomēr, lai Latvijas veselības aizsardzības sistēmu padarītu atbilstošu Eiropas standartiem, vajadzīgas summas, kas samērojamas ar veselu mūsu valsts budžetu. Tādas atrast pašlaik nav reāli. Acīmredzot tā ir nauda, ko Eiropas Savienībai nāksies atrast un samaksāt, lai tai galu galā nenāktos izolēt savu jauno dalībvalsti. Tas, protams, ir spēcīgs arguments par labu iestājai ES. Tikai diezvai tas kādu varētu iepriecināt.

LIKUMDOŠANA UN LIKUMAIZSARDZĪBA

LATVIJAS LIKUMDOŠANA – ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Aivars Datavs – jurists

Latvijas likumdošana joprojām atrodas krustcelēs, jo nav skaidrs tās tālākās attīstības ceļš. Sākotnējo vēlmi pēc iespējas ātrāk aizstāt bijušās PSRS likumus ar neatkarīgās Latvijas likumiem nomainīja Latvijas pirmskara likumu nekritiska atjaunošana, kam sekoja diezgan kazuistiska likumu ražošana katram sīkam tobrīd aktuālam dzīves gadījumam.
Tuvinoties Eiropas Padomei un Eiropas Savienībai, Latvijas likumdošanā sākās jauns etaps – dažādu ekspertu ieteikumu un visdažādākā līmeņa starptautisku aktu: konvenciju, Eiropas Savienības regulu, direktīvu un lēmumu iestrāde Latvijas likumos. Tostarp tīri mehāniski tika pārrakstīti atsevišķu valstu likumi, nepārbaudot, vai šo valstu likumu sistēma daudzmaz saskan ar Latvijas likumdošanas sistēmas iestrādēm.
Latvija, it sevišķi neatkarības pirmajos gados, bez nopietnas analīzes pievienojās lielam skaitam starptautisku konvenciju (1990. gada maijā – pat 50 konvencijām vienlaicīgi ar vienu lēmumu), nesaskaņojot ar nacionālo likumdošanu. Tādējādi šīs konvencijas Latvijā darbojas tieši, jo tām ir augstāks juridisks spēks nekā nacionālajiem tiesību aktiem. Faktiski šīs konvencijas ir piemirstas, jo tiek pieņemti jauni likumi, kuros tiek ignorētas it kā spēkā esošo konvenciju normas.
Iebildumi, ka pretrunas nerodas tāpēc, ka konvencija pēc tiesību aktu hierarhijas stāv augstāk, tāpēc tai neatbilstošās likuma normas nedarbojas, neiztur kritiku, jo nedrīkst likumos iestrādāt pretrunas un prasīt, lai "ierindas" cilvēks, lasot likumu tekstus, tos ik uz soļa salīdzinātu ar Latvijai saistošām konvencijām un starptautiskajiem līgumiem.
Vēl jo vairāk, ja šis lasītājs ir ārzemnieks, kuram nav pazīstama mūsu tiesību sistēma un tās trūkumi. Tikai pēdējā laikā ir vērojama konvenciju normu iestrādāšana nacionālajos likumos.
Vēl lielākas problēmas rada nacionālo likumu savstarpējās pretrunas. Likums "Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru Kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību" nosaka, ka, ja konstatēta pretruna starp dažāda juridiska spēka normatīvajiem aktiem, spēkā ir tas normatīvais akts, kuram ir augstāks juridiskais spēks.

Ja konstatēta pretruna starp vienāda juridiska spēka normatīvajiem aktiem, spēkā ir jaunākais normatīvais akts.
Ja konstatēta pretruna starp normatīvajos aktos ietvertajām vispārējām un speciālajām tiesību normām, vispārējā tiesību norma ir spēkā tiktāl, ciktāl to neierobežo speciālā tiesību norma.
No minētā likuma viedokļa visneizdevīgākajā pozīcijā, ņemot vērā tā cienījamo vecumu, ir atjaunotais Latvijas Republikas Civillikums, kurš nemitīgi tiek pārkāpts ar jauniem un jauniem likumiem, kas precizē vai regulē savādāk tiesiskās attiecības, kas jau noregulētas Civillikumā. Turklāt, faktiski nestrādājošās normas no Civillikuma, cienot tā vecumu, netiek izslēgtas. Tādējādi Civillikums, tā arī faktiski pirms kara nestrādājis (pieņemts 1937. gadā, t.i. 3 gadus pirms tā atcelšanas sakarā ar PSRS iebrukumu) pamazām atmirst kā nederīgs mūsdienu dinamiskajām attiecībām, uz ko norāda ar to konkurējošā Komerclikuma izstrādāšana.
Ja Civillikums daļēji jau uzskatāms par tiesību pieminekli un pretrunas ar to parasti uztrauc tikai juristus, tad pretrunas jaunpieņemtajos likumos ir daudz nozīmīgākas. Parasti tās rodas, ja Latvijas likumdošanā tiek iestrādāts kāds jauns princips, kuram iepriekš nav pievērsta uzmanība.
Ja jaunpieņemts likums neiziet plašu aprobēšanas ceļu, tas neizbēgami rada pretrunas ar agrākpieņemtajiem likumiem un prasa piemērot jau pieminēto likumu skaidrošanas mehānismu, kas nebūt nav ideāls ceļš.
Ārvalstu uzņēmēji, kas darbojas Baltijas jūras reģionā, pat iesaka izveidot speciālas komisijas, kas meklētu pretrunas likumos un ar savu padomu palīdzētu likumdevējiem. Šīs komisijas uzklausītu iebildumus gan no juridiskām, gan fiziskām personām un regulāri publicētu savus atzinumus. Latvijas Satversmes tiesa šim mērķim neder, jo tā neizskata pretrunas starp viena līmeņa aktiem, t.sk. likumiem.
Jaunas iezīmes Latvijas likumdošanā ienes Eiropas Savienības tiesību aktu iestrādāšana nacionālajā likumdošanā. Romas līgumā (ar grozījumiem) ir teikts šādi:
“189. pants.
Lai pildītu savu uzdevumu un darbotos saskaņā ar šā Līguma nosacījumiem, Eiropas Parlaments kopā ar Padomi, kā arī Padome vai Komisija izdod regulas un direktīvas, pieņem lēmumus, izstrādā ieteikumus un sniedz atzinumus.
Regulas ir vispārpiemērojamas. Tās uzliek saistības kopumā un visas dalībvalstis tās piemēro tieši.
Direktīva tām dalībvalstīm, kurām tās adresētas, uzliek saistības attiecībā uz sasniedzamo rezultātu, bet ļauj šo valstu varas iestādēm noteikt to īstenošanas formas un metodes.
Lēmumi uzliek saistības kopumā – tiem, kam tie adresēti.
Ieteikumi un atzinumi neuzliek saistības”.
Kā redzams, Eiropas Savienības tiesību aktiem piemīt dažāds juridisks spēks un, turklāt, tie ir arī dažādas detalizācijas un nozīmes akti. Direktīvas var regulēt gan ļoti plašu jautājumu loku (piemēram, personas datu aizsardzība), gan arī vienu vienīgu tehnisku standartu, piemēram, autotransportā. Jautājums rodas, kā īstenot direktīvu un iestrādāt to nacionālajā likumdošanā? Katrai direktīvai vai regulai veidot speciālu likumu, iestrādāt to citā likumā, pieņemt Ministru kabineta noteikumus vai ministrijas kompetences instrukciju vai standartu?
Šobrīd likumdevējs un valdība iet ļoti dažādus ceļus, ko lielā mērā ietekmē Eiropas Savienības ekspertu viedokļi par vienas vai otras ar likumdošanu risināmas problēmas nozīmīgumu.
Acīmredzams ir fakts, ka daudzas Eiropas Savienības direktīvas ir jāīsteno ne likumu (likumam atstājot “jumta funkcijas”), bet Ministru kabineta noteikumu un pat ne šo noteikumu līmenī.
Tā, piemēram, Eiropas Savienības lauksaimniecības likumdošana ir veidojusies vairāk nekā 30 gadus un ar to ir saistīti ap 40% Eiropas Kopienas likumdošanas. Attiecībā uz brīvu preču kustību vien ir paredzēti ap 1000 pasākumu, no kuriem 200 atzīti par pamatpasākumiem. Šo direktīvu īstenošana, no kurām vairums ir kvalitātes nodrošināšanas prasības, nav iespējama pat ar Ministru kabineta noteikumiem un tādēļ meklējami citi apstiprināšanas ceļi.
Saskaņā ar spēkā esošajiem likumiem izdot vispārsaistošus normatīvos aktus var tikai demokrātiski vēlētas institūcijas un nevis ierēdņi. Ministru kabineta iekārtas likums nosaka, kādus normatīvos aktus un kādos gadījumos ir tiesīgs izdot Ministru kabinets. Tā noteikumus Ministru kabinets ir tiesīgs izdot:
1. Satversmes 81. panta kārtībā;
2. ja likums Ministru kabinetu tam īpaši pilnvaro;
3. ja attiecīgais jautājums ar likumu nav noregulēts.

Ņemot vērā, ka saskaņā ar Eiropas Savienības direktīvām ir jāizdod daudz vispārsaistošu normatīvo aktu, kas satur arī dažādas tehniska rakstura prasības, būtu pēc iespējas jāvienkāršo šāda rakstura Ministru kabineta noteikumu projektu virzība. Vēl jāatzīmē, ka Eiropas Savienības likumdošana no sistematizācijas viedokļa ne tuvu nav ideāla un akli pārņemt un iestrādāt nacionālajā tiesību aktu sistēmā atsevišķas tās daļas nozīmē palielināt jau tā lielo nekārtību Latvijas tiesību aktu sistēmā.
Diemžēl, Latvijā nav profesionālas institūcijas, kas vērtētu un dotu padomus, kā veidot tiesību aktu sistēmu, lai tā būtu viegli saprotama un ērti lietojama. Valdībā par šo jomu būtu jāatbild Tieslietu ministrijai, kura, diemžēl, kadru profesionālās nekompetences un nereti politiskās angažētības dēļ nespēj veikt profesionālu tiesību aktu sistēmas attīstības analīzi un negatavo attiecīgus priekšlikumus ne Ministru kabinetam, ne Saeimai.
Saeimas Juridiskais birojs un komisiju juridiskie konsultanti ir aicināti sniegt juridisko palīdzību deputātiem un nevar ietekmēt viena vai otra likumprojekta iesniegšanu, pieņemšanu vai noraidīšanu no tiesību aktu sistēmas sakārtotības viedokļa.
Saeimas deputāti un to izveidotās komisijas, Juridisko komisiju ieskaitot, likumdošanā darbojas bez noteiktas sistēmas, neredzot kopsakarības, jo valstī joprojām nav likumdošanas sistēmas attīstības koncepcijas un shēmas. Tādējādi deputāti ir spiesti vadīties no savas dzīves pieredzes, politiskās pārliecības vai acumirkļa konjuktūras, kas padara likumdošanas darbu haotisku.
Ņemot vērā, ka pārmaiņas Saeimas darbībā tuvākajos gados nav gaidāmas, ir jāatgriežas pie Likumdošanas institūta idejas, valsts finansētas un no politiskas ietekmes neatkarīgas institūcijas, kas profesionāli strādātu pie ieteikumiem par likumu un likuma sistēmas struktūru, veidotu likumu sistematizēšanas un kodificēšanas tehniskos variantus un iesniegtu tos valdībā vai Saeimā.

PAR VIENU NO VALSTS IEKŠĒJĀS DROŠĪBAS ASPEKTIEM

Anrijs Kavalieris – Prof., Dr. hab. jur.

Eventuālo autoru saņemtais grāmatas izveides iniciatoru grupas ieceres izklāsts un pamatojums sākas ar vārdiem: “Jebkuras valsts pastāvēšanas jēga ir tās iedzīvotāju drošība...”. Tālākajā tekstā uzsvērts, ka, ja mazas valsts ārējā drošība nav pilnībā panākama pašu spēkiem vien, tad iekšējā drošība jāuztur pilnīgi patstāvīgi.
Tādēļ kā cilvēks, kurš darbojās šīs iekšējās drošības uzturēšanas jomā jau pusgadsimta, saņemot Baltijas foruma uzaicinājumu, nolēmu izteikt savas domas par dažām problēmām šai sfērā.
Viens no būtiskākajiem iekšējās drošības stāvokļa kritērijiem jebkurā valstī ir kriminogēnā situācija tajā. Latvijā, tāpat kā visās postsociālisma valstīs, sabrūkot totalitārismam, veidojoties uz privātīpašumu un brīvā tirgus ekonomiku balstītai demokrātiskai iekārtai, noziedzības līmenis un līdz ar to iedzīvotāju apdraudētība sprādzienveidīgi pieauga un pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas turpināja augt. To veicināja gan tās apkarošanai nepieciešamās, šādai situācijai adekvātās, likumdošanas bāzes neizstrādātība un vēl tagad jūtamā tās nesakārtotība, gan tiesībsargājošo institūciju, vispirms policijas, veidošanās periodā neizbēgamā darba efektivitātes krasā pazeminināšanās. To noteica kā personālsastāva profesionālās sagatavotības līmeņa kritiens, kas notika pirmajos gados dažādu iemeslu dēļ aizejot daudziem bijušiem milicijas speciālistiem, tā arī jaunajai krimiogēnai situācijai absolūti neatbilstošam policijas darba materiāli tehniskajam nodrošinājumam.
Tikai devinņdesmito gadu otrajā pusē kriminogēnā situācija gandrīz nostabilizējās, kaut gan noziedzības līmenis pie mums vēl arvien ir augstāks, kā Eiropas attīstītākajās valstīs, bet tiesībsargājošo institūciju darba efektivitāte – daudz zemāka kā tur.
Acīmredzot neizraisa šaubas tas, ka jau tagad, vēl tikai gaidot uzņemšanu Eiropas Savienībā, būtu jāsāk domāt par tādu rīcības stratēģiju, kuras realizācija ļautu prognozēt minētās efektivitātes kāpumu, kas, savukārt, nodrošinātu kriminogēnās situācijas normalizāciju un tuvināšanos stāvoklim Eiropā.
Runājot par šādas darbības virzieniem parasti kā pirmo min Eiropas valstu un to attiecīgo institūciju pieredzes padziļinātu izpēti kā kopumā, tā atsevišķu uzdevumu risināšanā un to praksē aprobēto un efektīvāko risinājumu, līdzekļu un metožu ieviešanu Latvijā. Tas, neapšaubāmi, ir pareizi – un to var ilustrēt ar dažiem piemēriem. Tā, pirms dažiem gadiem tieši šādas citu valstu pieredzes izpētes rezultāti Latvijā tika izstrādāti un pieņemti

likumgrozījumi, lai nodrošinātu to personu, kas tiek vai var tikt apdraudētas sakarā ar viņu sniegtajām liecībām kriminālietā, aizsardzību. Tas pēdējos gados ļāvis izvairīties no tādiem traģiskiem gadījumiem, kā savulaik presē plaši aprakstītā uzņēmēja Dukāta uzspridzināšana, kura visdrīzāk bija saistīta ar viņa sniegtajām liecībām. Analogas izpētes rezultātā Latvijā tika ieviests jauns, efektīvs ekspertīzes veids – poligrāfa ekspertīzes, kuras dažu gadu laikā ir sekmējušas vairāk kā 150 bīstamu noziedznieku vainas pierādīšanu, un vairākos gadījumos ļāvušas pierādīt arī pretējo – ka aizdomās turamais, apsūdzētais vai tiesājamais nav vainīgs.
Tomēr ne vienmēr apzināto Eiropas valstu pieredzi un risinājumus izdodas tik ātri un sekmīgi ieviest mūsu valstī. Tā, vienā no pēdējiem pētījumiem noskaidrojās, ka vairumā Eiropas valstu jau astoņdesmito gadu sākumā kriminālprocesa likumos paredzēta iespēja pierādījumus iegūt arī ar t.s. speciālajām izmeklēšanas darbībām, ar kuru palīdzību, piemēram Francijā gūst apmēram 30% no tiem (pierādījumiem). Šādas darbības Latvijā kriminālprocesa kodeksā nav paredzētas, un jau tādēļ vien mūsu policija negūst trešo daļu no iespējamā darba efektivitātes. Tomēr, neskatoties uz visu tiesībsargājošo institūciju, valdības un pat iepriekšējās Saeimas Aizsardzības un iekšlietu komisijas atbalstu, plenārsēdē sagatavotais attiecīgais likumgrozījuma projekts tika noraidīts. Tagad tas ietverts sagatavotajā Latvijas kriminālprocesa likuma projektā, kura virzība uz jaunievēlēto Saeimu, neskatoties uz tā ārkārtīgo nozīmīgumu valsts iekšējā drošības stiprināšanā, valdībā, diemžēl, apstājusies.
Rezumējot teikto, jāsecina, ka pēc uzņemšanas ES un pat līdz tam atlikušajā laikā šāda Eiropas valstu pieredzes izpēte un ieviešana Latvijas praksē būtu veicama daudz intensīvāk un mērķtiecīgāk.
Otram, un jāsaka ne mazāk svarīgam, valsts iekšējās drošības uzturēšanas ES valstīm atbilstošā līmenī, stratēģijas virzienam neapšaubāmi būtu jābūt materiāli tehniskā nodrošinājuma tuvināšanai šo valstu attiecīgo institūciju un dienestu nodrošinājumam. Bez tā, cita starpā, nebūs realizējams arī iepriekšaprakstītais virziens, un apzinātā Eiropas valstu pieredze Latvijā nevarēs tikt ieviesta. Par pirmo soli šai virzienā, neapšaubāmi, uzskatāma premjera Repšes valdības pasludinātā policijas finansējuma palielināšanas prioritāte, kuru sāk realizēt jau 2003. gada budžetā.
Tomēr šis pirmais solis būtu vērtējams kā ļoti minimāls. Tehniskā aprīkojuma iegādei paredzētais finansējums, arī pēc paredzētā palielinājuma pat nav salīdzināms ar atbilstošiem skaitļiem Eiropas valstīs, īpaši ievērojot daudz sarežģītāko kriminogēno situāciju Latvijā, kas padara mūsu policijas darbu daudz grūtāku un bīstamāku, apgrūtina tā efektivitātes paaugstināšanu. Pagaidām tieši finansējuma trūkuma dēļ ir nācies atteikties no ļoti daudziem nepieciešamiem moderniem kriminālistiskās tehnikas līdzekļiem un aparatūras, kura pavērtu jaunas iespējas gan noziegumu atklāšanā, gan noziedznieka vainas pierādīšanā. Tādējādi arī šai virzienā pēc iestāšanās ES būtu jāvirzās ātrāk.
Un visbeidzot par trešo virzienu – policijas profesionālā sagatavotības līmeņa paaugstināšana, bez kura nav domājama ne tikai ES valstu pieredzes ieviešana, bet vispār daudzmaz efektīva kriminalitātes apkarošana.
Patreiz, nu jau vairāk kā desmit gadus, personālu Valsts policijai gatavo Policijas Akadēmija. Par tās absolventu profesionālo līmeni dažreiz nākas dzirdēt un pat lasīt visai kritisku vērtējumu. Tomēr izanalizējot reālo stāvokli kopumā, tas nešķiet pamatots. Absolūtais vairums absolventu strādā sekmīgi, ļoti daudzi no viņiem pateicoties sava darba kvalitātei relatīvi ātri izvirzīti par policijas struktūrvienību un pat iestāžu vadītājiem, tuvu pie simta strādā par prokuroriem, vairāki ievēlēti par tiesnešiem. Salīdzinot ar analogu Eiropas valstu policijas mācību iestāžu absolventiem, mūsu absolventu profesionālās sagatavotības līmenis ne tikai nav zemāks, bet daudzās jomās pat pārsniedz to. Tai pat laikā, jau aprakstītā nepietiekamā finansējuma dēļ, Policijas Akadēmijas aprīkojums ar moderno policejisko un kriminālistisko tehniku atpaliek no Eiropas valstu policijas mācību iestādēm vēl vairāk, kā valsts policijā. Pēc iestāšanās ES šī atpalicība noteikti novēršama, kā arī intensificējama studējošo apmaiņa ar analogām ES valstu mācību iestādēm.
Tomēr salīdzinot ar aprakstīto situāciju jauno darbinieku apmācībā, daudz smagāks ir stāvoklis ar ne mazāk nepieciešamo jau strādājošo kvalifikācijas celšanu. Atšķirībā no Eiropas valstīm, kurās izveidota un funkcionē strikta šī darba sistēma, kas nodrošina katra policijas darbinieka regulāru (ik pēc 3-5 gadiem) papildapmācību, Latvijā šādas sistēmas nav, nedaudzie kvalifikācijas kursi tiek organizēti neregulāri un absolūtais vairums strādājošo netiek apmācīti vispār, kaut daudzi no viņiem nav guvuši nekādu profesionālu izglītību. Tādējādi aplūkojamā jomā par īpaši neatliekamu būtu uzskatāma ES valstīm analoga policijas darbinieku kvalifikācijas celšanas sistēmas izveide un ieviešana.

Protams, valsts iekšējās drošības uzturēšana balstās un ir atkarīga arī no daudziem citiem šeit neminētiem un neaprakstītiem faktoriem un apstākļiem, kuri arī būtu optimizējami atbilstoši Eiropas līmenim. Tomēr neatrisinot īsumā aprakstītās problēmas, par Latvijas kā Eiropas Savienības valsts iekšējo drošību, acīmredzot, runāt būs grūti.

PAR KRIMINĀLPOLITIKAS LIBERALIZĀCIJU

Vitolds Zahars - Dr. iur., Latvijas Policijas akadēmijas asociētais profesors

Noziedzības apkarošana – nopietns politiskās gudrības pārbaudījums. Noziegumi izsauc bailes par drošību, tie rada izmisumu un ciešanas noziegumu upuriem, cieš arī paši vainīgie un viņu tuvinieki, valsts reaģē uz cilvēku zemiskumu un zaudējumiem, bet reti šī rīcība ir konstruktīva. Tādejādi politikas uzdevums būtu apvienot cieņu pret izmisumu, vairot cilvēku drošību un atrast racionālus un konstruktīvus risinājumus.

Manuprāt, visprecīzāk par noziedzības apkarošanu ir teicis Vinstons Čērčils savā spilgtajā runā Parlamenta apakšpalātā 1910.gada 20.jūlijā:"Sabiedrības emocionālā attieksme pret noziedzību un noziedzniekiem ir viens no visprecīzākajiem civilizācijas rādītājiem katrā valstī..."

V.Čērčila vārdu patiesumam ir daudz pierādījumu. Bailēs no noziegumiem emocionāli tiek pieņemti daudzi likumi. Ar lielāko bardzību cīņā pret noziedzību izceļas ASV un Krievija. Abu augstāk minēto valstu cietumos atrodas 2,5 miljoni ieslodzīto no 8 miljoniem ieslodzīto visā pasaulē. Arī Latvijas rādītāji ir pārmērīgi augsti un to var izskaidrot ar daudziem vērā ņemamiem argumentiem – augstu noziedzības līmeni (2002.gadā reģistrēti 49 329 noziegumi jeb 211 noziegumi uz katriem 100 tūkstošiem iedzīvotāju), likumu bardzību (Krimināllikuma neatbilstību mūsdienīgiem priekšstatiem par likumību un taisnīgumu atzinuši pašmāju juristi, politiķi, starptautiskie eksperti), tradīcijām utt. No visiem sauktajiem pie kriminālatbildības 25,8 procenti notiesāti ar brīvības atņemšanu, 54,7 procenti notiesāti nosacīti, 8 procentiem notiesāto piespriests naudas sods, savukārt vēl 8 procentiem bija jāstrādā piespiedu darbs sabiedrības labā, 3 procenti tiesājamo tika no soda atbrīvoti, 0,3 procentiem notiesāto (militārpersonām) piespriests arests. Sodu spektrs it kā būtu diezgan plašs, bet brīvības atņemšanas iestādēs pastāvīgi nonāk liels ieslodzīto skaits.

Uz 2003.gada 1.janvāri Latvijas cietumos atradās 8305 ieslodzītie, no tiem 3557 cilvēki apcietinātās personas statusā (42,8 procenti no ieslodzīto kopskaita). Relatīvi rādītāji, iespējams, ļaus labāk saprast situācijas nopietnību, - ar 355 ieslodzītajiem uz katriem 100 tūkstošiem iedzīvotāju esam 19.vietā pasaulē, ar 152 apcietinājumā esošām personām (nenotiesātām personām) uz 100 tūkstošiem iedzīvotāju, diemžēl, esam pirmajā vietā Eiropā. No nepilngadīgajiem ieslodzītajiem 62,8 procenti atrodas pirmstiesas apcietinājumā, kas izsauc nopietnas bažas gan mūsu valstī, gan starptautiskajās institūcijās.

ASV Atvērtās sabiedrības institūta prezidents Ārijs Neijers, jautāts par cilvēktiesību situāciju mūsu valstī, atbildēja: "Cilvēktiesības Latvijā tiek ievērotas diezgan nevienmērīgi. Viens no satraucošākajiem ir lielais cietumos ieslodzīto skaits, kas, salīdzinoši sakot, ir vismaz četras reizes lielāks nekā Rietumeiropas valstīs. Tomēr ne jau skaits ir galvenais, bet gan fakts, ka gandrīz puse no viņiem cietumos atrodas bez tiesas sprieduma. Lēnā tiesu sistēmas darbība šobrīd krietni pasliktina Latvijas reputāciju cilvēktiesību jomā."[1]

Neskatoties uz nevainīguma prezumpciju, apcietinātajām personām nav pieejamas dažādu izglītības, arodapmācības, nodarbinātības programmu apgūšanas iespējas un visbiežāk tie pavada laiku dīkdienībā, personības deformācija un kriminalizācijas varbūtība pieaug. Cietumu uzturēšana ik gadu izmaksā ievērojamas summas, piemēram, 2002.gadā cietumu uzturēšana kopā ar valsts investīciju programmas realizēšanu valstij izmaksāja 17,2 miljonus Ls. Jāpiezīmē, ka šo līdzekļu nepietiek pienācīgai medicīniskajai aprūpei un materiālajai apgādei, palīdzības sniegšanai atbrīvotajām personām un citiem mērķiem, kuri ir definēti likumos un citos normatīvajos aktos. Kopumā cietumi ir noslogoti 94,5 procentu apmērā salīdzinājumā ar to kapacitāti, tomēr pozitīva aina ir visai iluzora, - nodrošinot 3m^2 platību nepilngadīgajiem ieslodzītajiem un sievietēm, 2,5m^2 visām pārējām ieslodzīto kategorijām, mēs pārkāpjam Eiropas Padomes prasības garantēt katram ieslodzītajam ne mazāk kā 4m^2 apdzīvojamo platību. Respektīvi, izdarot grozījumus likumā un nodrošinot minētās garantijas, cietumi momentāni izrādītos pārapdzīvoti.

Vai augstāk minētie absolūtie un relatīvie rādītāji Latvijai nav pārāk smaga nasta un vai mēs varam atļauties to nest materiālajā un morālajā aspektā? Kāpēc es iestājos pret pārmērīgu aizraušanos ar brīvības atņemšanas soda piemērošanu pēc 33 gadu darba pieredzes

penitenciārajā sistēmā, no tiem vadot šo sistēmu pēdējos 6 gadus? Domāju, ka atbilde ir vienkārša, - tā ir mana pārliecība, empīriskā pieredze un iegūtās zināšanas, it īpaši pēdējos gados piedaloties nozīmīgās starptautiskās konferencēs, semināros, forumos. Pārsvarā tie visi tiek veltīti kriminālpolitikas liberalizācijai, sodu izpildes humanizācijai un ētiskiem jautājumiem saskarsmē ar ieslodzītajiem.
Tēzi, ka alternatīvas ieslodzījumam ir efektīvākas un ieslodzījumam ir jābūt pēdējam mēram, tad kad mīkstākie sodi nav līdzējuši, vairs reti kurš apstrīd. Izņēmums ir smagi un sevišķi smagi noziegumi, ieslodzīšana ir atbalstāma sakarā ar nopietnu sabiedrības drošības apdraudējumu. Brīvības atņemšanas soda destruktīvo ietekmi labi raksturojis 19.gadsimta austriešu zinātnieks Jūliuss Varga. Viņš nosauca cietumsodu (tā laika terminoloģija) par kriminālo verdzību. Izvirzot mērķi pielāgot cilvēku dzīvei sabiedrībā, viņš tiek izolēts no sabiedrības, gribot iemācīt lietderīgu un aktīvu uzvedību, viņš tiek turēts stingras reglamentācijas apstākļos, ar to tiek panākts pretējais, proti, cilvēks kļūst par pasīvu būtni, cerot sliktos ieradumus nomainīt pret labiem, viņš tiek ievietots sev līdzīgu cilvēku vidū. Tiek mākslīgi radīti jauni ļaunuma avoti, - cilvēks aizmirst arodu, tiek atrauts no ģimenes, viņa saimniecība izput, bet ģimene izirst. Bet pats galvenais – cietumam piemīt tik apkaunojošs raksturs, ka cilvēks kļūst par sabiedrībai nederīgu un lieku cilvēku.
Katrā valstī, arī Latvijā, cietums ir sabiedrības modelis, tas ir process ar kopsakarībām, kuras ir raksturīgas sabiedrībai. Attīstoties pilsoniskajai sabiedrībai, pieaugs atbildība pret līdzcilvēkiem, arī tiem, kuri pret to ir izturējušies noziedzīgi un ir saukti pie kriminālatbildības. Tad arī atbrīvotie no cietumiem nekļūs par sabiedrības izstumtajiem un vieglāk atgriezīsies normālā dzīvē.
Arvien aktualizējas modernas kriminālpolitikas mērķu definēšanas nepieciešamība. Kamēr skaidri neapzināsimies bargo sodu morālās un materiālās izmaksas, būs grūti pieņemt citu kriminālpolitisko ideoloģiju, pārstrādāt spēkā esošos likumus un ieviest jaunu praksi. Gadsimtu vēsture ir pierādījusi, ka bailes no soda, tai skaitā barga soda, neattur no nozieguma izdarīšanas. Derētu atcerēties franču filosofa un kriminologa Mišela Fuko novēlējumu "sodīt nevis bargāk, bet labāk". Manā vērtējumā "labāk sodīt" nozīmē minimizēt bargo kriminālsodu, pirmkārt, brīvības atņemšanas soda piemērošanu un novirzīt esošos finanšu, materiālos un cilvēku resursus uz noziegumu vispārējo profilaksi un brīvības atņemšanai alternatīvu soda veidu ieviešanu un izpildi. Iespējamo alternatīvu brīvības atņemšanai vai tās kaitīgās ietekmes samazināšanai ir daudz, zinātnieki uzskata, ka kopumā tiek praktizēti 23-25 veidi. Attiecīgus lēmumus par reaģēšanu uz noziegumu var pieņemt pirmstiesas stadijā(galvojums, ķīla, mājas arests, mierizlīgums, nepilngadīgo iekļaušana speciālās sociālās programmās u.c.), iztiesāšanas stadijā (finanšu sankcijas un sankcijas, kas saistītas ar mantas konfiskāciju vai tās piespiedu atsavināšanu; mutiski soda mēri nepilngadīgajiem – nopēlums, rājiens vai brīdinājums; audzināšanas centru apmeklēšana brīvdienās; personīgās brīvības ierobežošana, uz laiku aizliedzot apmeklēt noteiktas personas vai iestādes, atņemot pasi; uzraudzība, kuru veic sociālais darbinieks vai probācijas iestāde u.c.), kā arī pēc likumpārkāpēja notiesāšanas (pirmstermiņa atbrīvošanu iespēju palielināšana, piemēram, atbrīvošana pēc vienas trešās daļas soda izciešanas, atļauju piešķiršana notiesātajai personai pildīt viņa patstāvīgo darbu vai mācīties, uz nakti atgriežoties cietumā; integrētu sankciju ieviešana, piemēram, piespriežot minimālo brīvības atņemšanas sodu un liekot nostrādāt noteiktu stundu skaitu piespiedu darbos u.c.).
Ir jāpārskata daudzas Krimināllikuma normas, kuras izceļas ar nevajadzīgu un neefektīvu bardzību. Ar Sorosa fonda – Latvija un Lielbritānijas vēstniecības atbalstu no 1999.gada 1.aprīļa sekmīgi tiek realizēts sods ar piespiedu darbiem sabiedrības labā. Vieš cerības probācijas dienesta (likumpārkāpēju uzraudzība, viņa uzvedību korekcija ar mērķi novērst atkārtotu likumpārkāpumu izdarīšanu) ieviešana 2003.gadā. Kriminālsoda izvēle ir likumdevēja varas un kriminālās justīcijas amatpersonu prerogatīva un tām pirmajām jāpārvar vienaldzīga attieksme pret sodu un sodāmām personām. Ir jāsaprot, ka noziedzības cēloņi daudzkārt ir saistīti ar sociālo un tiesisko nevienlīdzību un neaizsargātību, ka bieži vien valsts ar krimināltiesiskām metodēm apkaro sekas, ko izsaukusi nabadzība un nevienlīdzība. Kriminālās justīcijas tīklos šodien parasti nokļūst tieši neaizsargāto sociālo slāņu pārstāvji.
Jāpiezīmē, ka par brīvības atņemšanai alternatīviem soda veidiem un to izpildi daudzās valstīs sāka domāt, tiklīdz saprata, ka brīvības atņemšana neatstāj jūtamu iespaidu uz noziegumu skaitu, toties tās piemērošanas intensitāte palielina agrāk sodīto personu recidīva iespējas. Īpaši saudzīgi jāizturas pret nepilngadīgajiem, jo viņu deformācijas un kriminalizācijas risks ir vislielākais. Pasaulē pazīstamais norvēģu kriminologs Nilss Kristi apgalvo, ka galvenais nav noziegumu skaits, bet tas, ka noziedzības apkarošanas metodes

var jūtami kriminalizēt sabiedrību un valsts varai būs jāķeras pie radikālākām metodēm, tādejādi apdraudot demokrātijas pamatnostādnes.
Noziedzības apkarošana tikai ar krimināltiesiskām metodēm nesekmēsies, ja neveltīsim pienācīgu uzmanību sabiedrības integrācijas jautājumiem un atstāsim novārtā sociālo sfēru. Labi situētā sabiedrībā izzudīs daudzu šodien izplatītu noziegumu cēloņi. Var droši izteikt pieņēmumu, ka samazināsies noziegumu pret īpašumu un noziegumu pret personu skaits. Rietumvalstīs realizētā kriminālpolitika ar moto: ”Laba sociālās attīstības politika ir vislabākā kriminālpolitika”, ir spilgti pierādījusi minēto tēzi.
Pēc Latvijas pievienošanās ES un NATO pastāv zināms risks, ka samazinoties nacionālo robežu nozīmei līdz minimumam, var rasties iespēja brīvāk pārvietoties organizētās noziedzības grupējumiem, kā arī politiski vai ideoloģiski motivētiem teroristiem. Cilvēku un kapitāla plūsmas pieaugums var mudināt uz jaunu noieta tirgu meklējumiem starptautiskos narkodīlerus un prostitūtas. Informācijas pieejamība mūsdienu sakaru sistēmās praktiski pieļauj iespēju izdarīt noziegumus neatkarīgi no noziedznieka un upura atrašanās vietas. Pieaugs ekoloģisko noziegumu risks. Kompjūternoziegums vai ekoloģiskais noziegums, paveikts vienā valstī, var būtiski kaitēt citām ES un NATO dalībvalstīm. Investīciju un kapitāla plūsmas pieaugums radīs papildu iespējas negodīgiem cilvēkiem paveikt noziegumus ekonomikas un finanšu jomā. Minēto iespējamo noziegumu uzskaitījums ir ļoti eventuāls, tomēr visai tālredzīgi būtu veikt nepieciešamos preventīvos pasākumus, lai Latvijā tos nepieļautu vai samazinātu līdz minimumam to varbūtību.
Kriminālatbildību par smagiem un sevišķi smagiem noziegumiem vēlams saglabāt iepriekšējā līmenī, bet tur, kur likuma un prakses liberalizācija ir pieļaujama, izmaiņu procesam jānoslēdzas jau 2003.gadā. Ievērojot sabiedrības drošības intereses un mazinot apcietinājuma kā drošības līdzekļa piemērošanas nepieciešamību, vēlams pēc iespējas drīzākā laikā pārņemt Lielbritānijas un citu Rietumeiropas valstu pieredzi, pirmstiesas uzraudzības programmu ieviešanā nepilngadīgajiem.
Kriminālpolitikas liberalizācija, brīvības atņemšanai alternatīvu soda veidu ieviešana ir nopietns politiķu gudrības un nācijas civilizācijas rādītājs. Dilemma starp eiropeisko pamatvērtību akceptēšanu un sabiedrības drošības garantēšanu ir atrisināma, ja vien būs pietiekoša politiskā griba un savlaicīga rīcība.
Atsauces:
1. Laikraksts “Diena”, 20.03.2001. Nr.67 (2985)